Redactor: MĂRIA STANCIU

Coperta: VENIAMIN & VENIAMIN

LAROUSSE

DICȚIONAR DE PSIHOLOGIE

NORBERT SILLAMY
Membru al Societății franceze de psihologii-

Traducere, avanprefață și completări
privind psihologia românească de
dr. LEONARD GAVRILIU

UNIVERS ENCICLOPEDIC
București, 1998

I.S.B.N. 973-9243-25-8

Pe copertă sunt reproduse fotografiile psihologilor
JEAN PIAGET (coperta 1) și VASILE PAVELCU (coperta 4)

DICTIONNAIRE DE LA PSYCHOLOGIE
Norbert Sillamy
© Larousse, 1995

Pentru traducerea în limba română toate drepturile aparţin
Editurii UNIVERS ENCICLOPEDIC

AVANPREFAŢĂ

„Calitatea de psiholog devine
universal umană."

VASILE PAVELCU

Orice carte de psihologie exercită o atracţie magică, poate pentru că îl invită pe cititor la meditaţie pe tema a ceea ce încă şi azi se mai consideră a fi misterul misterelor lumii: spiritul uman, dar în mod cert pentru faptul că orice om simte că are nevoie ca de aer de psihologie. A nu dispune de un minimum de informaţie psihologică este nu pur şi simplu a fi deficitar pe planul culturii, cât a fi handicapat în relaţiile pe toate planurile, deoarece pe toate planurile suntem confruntaţi cu situaţii şi probleme psihologice: în dragoste, în educarea copiilor, în raporturile cu amicii şi inamicii, în afaceri sau în politică, în profesiune în general, la policlinică sau la spital, în mijloacele de transport în comun sau la volanul autoturismului propriu, în calitate de cumpărător sau de banal pieton etc. etc. Pretutindeni avem de-a face cu intervenţii sau cu reacţii psihologice pe care trebuie să le percepem, să le discifrăm şi să le contracarăm, uneori imediat, ca atunci, de exemplu, când ne aflăm în faţa unor infractori periculoşi care mizează pe naivitatea, emotivitatea sau lipsa noastră de prevedere. Desigur, a fi psiholog nu se rezumă la a avea cunoştinţe de psihologie. Amendând însă opinia superficială că *„toţi oamenii sunt psihologi"*, Vasile Pavelcu relevă o deosebire esenţială: *„Informaţia psihologică a profanului îi serveşte în primul rând lui; informaţia psihologului are o finalitate socială şi instituţională"*[1]. Tocmai în ideea de a stimula informarea psihologului, dar şi a oricărui cititor bine intenţionat, am transpus în românește acest dicţionar din colecţia *References Larousse,* unul dintre dicţionarele (de acest format) cele mai bune din lume, cu grijă pus „la zi" de către autorul său, în 1991.

Marea noastră dezamăgire, mai mare decât în cazul *Dicţionarului de filosofie* al lui Didier Julia[2], a fost constatarea că în paginile sale nu s-a făcut loc

prezentării *nici unui* psiholog român. Ce-i drept, domnul Norbert Sillamy consemnează patru mari psihologi *..d'origine roumainc",* aceştia numindu-se George Devereux, unul dintre creatorii etnopsihiatriei (născut la Lugoj, 1908), Georges Politzer (născut la Oradea. 1903), protagonistul psihologiei „omului concret", Jacob L. Moreno, fondatorul sociometriei şi al psihodramei (născut la Bucureşti, 1889) şi David Wechsler. autor al unor teste de inteligenţă utilizate cu succes pe toate meridianele (născut şi el tot la Bucureşti, 1896). Dar unde este Nicolae Vaschide, acest veritabil Panait Istrati al psihologiei româneşti[1], care a publicat aproape exclusiv în limba franceză, în Franţa, cele aproape 170 de lucrări ale sale, din care 12 sunt cărţi? Unde sunt fie şi numai acei neurologi, neuropsihiatri şi psihologi români care — ca Gheorghe Marinescu, Dimitric Drăghicescu, Constantin Georgiade sau Mihai Ralca — s-au afirmat mai întâi chiar în metropola francofoniei? Era firesc să reparăm această dureroasă nedreptate, consacrând în dicţionar articole unora dintre cele mai reprezentative personalităţi ale neuropsihiatriei, psihologiei şi pedagogiei româneşti, cu acordul Editurii Larousse, căreia îi aducem mulţumirile noastre şi pe această cale.

Mulţumiri aducem şi domnului Alexandru Darie, de la Institutul de Ştiinţe ale Educaţiei, care ne-a precizat unele date biografice privindu-i pe unii pedagogi români incluşi în dicţionar.

Dr. LEONARD GAVRILIU

NOTE

[1] Vasile Pavelcu, *Metamorfozele lumii interioare,* Editura Junimea, Iaşi, 1976,p.211.

[2] A se vedea Didier Julia, *Dicţionar de filosofie,* traducere, avanprefaţă şi completări privind filosofia românească de dr. Leonard Gavriliu, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996.

[3] A se vedea S. Freud, *Interpretarea viselor,* traducere, preambul la versiunea în limba română şi note de dr. Leonard Gavriliu, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1993, p. 10.

PREFAŢĂ

Ca orice ştiinţă tânără, psihologia este în permanentă dezvoltare, cu atât mai mult cu cât se află la confluenţa antropologiei, pedagogiei şi sociologiei, ale căror progrese le urmăreşte. An de an ea se îmbogăţeşte cu noi concepte. De aceea ne-a apărut necesar să punem la punct o nouă ediţie a *Dicţionarului de psihologie* publicat în 1964 de Librăria Larousse. Am refăcut total precedenta lucrare, suprimând numeroase părţi introductive la articole, cât şi unele articole, adăugând altele, actualizând pe cele păstrate. Numărul de articole, care era la început de 700, a crescut la 1135. Azi s-au dezvoltat multe noţiuni noi: bioenergie, centru de acţiune medicosocială precoce, parafilie, analiză tranzacţională... O sută zece notiţe biografice sunt consacrate unor autori din Europa, America sau Asia, ale căror contribuţii în domeniul psihologiei sunt unanim recunoscute.

O parte importantă este consacrată educaţiei şi pedagogiei, deoarece mulţi părinţi, profesori şi educatori sunt confruntaţi cu termeni tehnici sau cu sigle cărora nu le cunosc sensul exact: hiperkinezie, C.D.E.S., Co.T.O.Re.P., C.A.M.P.S. etc. Psihanaliza, biotipologia, caracterologia sunt şi ele dezvoltate spre a-i permite cititorului o informare concisă, însă exactă, asupra acestor discipline adesea pe nedrept ignorate sau defăimate.

În afară de aceasta, orice cititor va găsi în dicţionar elemente de informaţie privind neuropsihologia, etologia sau statistica. Elevii din ultimii ani de liceu, studenţii în psihologie, asistenţii sociali vor putea recurge la acest dicţionar spre a-şi completa, preciza sau actualiza cunoştinţele.

A

ABANDON, acţiune de părăsire a unei fiinţe, lipsă de preocupare pentru soarta acesteia.

Orice situaţie care duce la slăbirea sau ruperea legăturilor afective poate fi trăită ca abandon. De exemplu, plasarea în pensiune a unui şcolar dificil suscită la acesta de obicei impresia că este lăsat fără sprijin într-un mediu ostil, ba chiar periculos. La *adult,* de asemenea, dezaprobarea de către o persoană iubită, despărţirea sau retragerea sentimentului de dragoste, absenţa sau decesul unei rude apropiate pot fi trăite ca tot atâtea abandonuri. Subiectul poate reacţiona printr-o tristeţe copleşitoare sau agresivitate. Evenimentul prezent joacă un rol de revelator; reactivând experienţe dureroase din copilărie, el face să apară structura psihică latentă şi poate genera conduite nevrotice (depresie', de exemplu).

ABANDONIC, subiect care, fără a fi realmente abandonat, trăieşte teama permanentă de a fi părăsit.

La originea acestei nevroze de abandon', numită şi „abandonism", stă uneori un episod traumatic din prima copilărie: abandon real, decesul părinţilor, temporara absenţă de acasă. Esenţială pare a fi însă *constituţia'* individului. într-adevăr, abandonicul prezintă adesea o fragilitate neurovegetativă care se manifestă în special prin tulburări digestive. El este, de asemenea, hipersensibil, emotiv şi anxios. Trăsătura de fond a caracterului său este sentimentul lipsei sale de valoare şi aviditatea afectivă. Pretenţios, exclusivist, el aşteaptă să te ocupi mereu de dânsul şi să-l iubeşti necondiţionat. Susceptibilitatea sa îl face să reacţioneze puternic la cea mai mică frustrare', fie prin opoziţie, agresivitate, negativism, fie printr-o supunere anxioasă faţă de persoana iubită.

ABAZIE, incapacitate de a merge.

Această inaptitudine de a merge nu se datorează vreunei leziuni neurologice sau musculare. Energia fizică şi sensibilitatea sunt intacte. Nu este vorba de paralizia membrelor inferioare, deoarece subiectul îşi păstrează posibilitatea de a le mişca. Acest simptom, legat de un conflict intrapsihic, se întâlneşte în nevroze,îndeosebi în isterie*.

ABERAȚIE CROMOZOMICA, anomalie privind numărul de cromozomi sau structura unuia sau a mai multor cromozomi.

Celulele noastre somatice conțin 46 cromozomi, dintre care 44 autozomii și doi gonozomi sau cromozomi sexuali. în 1959, R. Turpin a demonstrat, împreună cu J. Lejeune și M. Gauthier, că mongolismul* se datorează prezenței unui cromozom 21 supranumerar. Pe lângă aberațiile cromozomice privind numărul,există aberații cromozomice de structură. Fiecăreia din ele îi corespund tulburări deosebite. Aberațiile cromozomice sunt accidentale. Ele se produc pe parcursul unei diviziuni celulare și pot afecta atât autozomii cât și gonozomii. Frecvența lor este de aproximativ 6% dintre nașteri (R. Turpin, 1965). Pot surveni în orice familie, dar s-a observat că poate avea aici un rol vârsta părinților (mamă foarte tânără sau de peste 40 de ani, tată de peste 50 de ani în momentul fecundării). Diagnosticul prenatal al aberațiilor cromozomice se efectuează între a 12-a și a 14-a săptămână a gravidității, prin amniocenteză (prelevarea, pe cale transabdominală, de lichid amniotic, în care se scaldă embrionul) și prepararea unei culturi de celule în laborator.

ABRAHAM (Karl), medic și psihanalist german (Bremen, 1877 - Berlin 1925).

Asistent a lui E. Bleuler", la Ziirich (1904-1907), îl întâlnește aici pe C. G. Jung, care îl inițiază în opera lui S. Freud. în 1907 devine discipolul acestuia. Instalat la Berlin ca specialist în boli de nervi, practică psihanaliza și, în 1910, fondează Societatea psihanalitică din Berlin, pe care o va prezida până la moartea sa. Opera lui K. Abraham are o cuprinzătoare arie tematică, de la studierea căsătoriei între rude la vise și mituri (1909),de la formarea caracterului și dezvoltarea libidoului (1916) până la psihoze. Ideile sale referitoare la precocitatea relațiilor cu obiectul și stadiile pregenitale stau la originea concepțiilor Melaniei Klein și ale altor psihanaliști, între care M. Bouvet.

ABREACȚIE, reacție afectivă amânată a organismului, prin care acesta se eliberează brusc de o impresie neplăcută.

în terminologia psihanalitică acest termen desemnează reapariția în conștiință și exteriorizarea emoțională, verbală sau gesticulară, a unor sentimente până atunci blocate sau refulate. Abreacția reprezintă o descărcare de afecte* acumulate în inconștient* ca urmare a unui eveniment traumatic survenit la un moment dat în viața subiectului și la care el nu a reacționat atunci în mod spontan și adecvat. Abreacția este omologul expulzării de către organism a unui corp străin neasimilabil, generator de tensiune și permanentă indispoziție. Se poate întâmpla ca un eveniment să nu fie înțeles în momentul trăirii lui (observarea raporturilor sexuale ale părinților de către copilul mic, de exemplu), dar semnificații a sa apare mai târziu, pe măsură ce copilul crește. Amintirea uitată, care stăruie sub formă de „urme mnezice", suferă atunci o remaniere și devine traumatică post *factum.* Abreacția poate surveni în mod spontan și natural, în desene și în jocuri. Ea se manifestă, de asemenea, în curele de psihoterapie, în stările de ebrietate sau ca urmare a administrării de agenți chimici (barbiturice). Abreacția constituie un fenomen de lichidare a tensiunii', datorită căruia organismul își poate păstra echilibrul.

ABSENTEISM, lipsă de la școală sau de la locul de muncă.

Absenteismul este una din cauzele eșecului școlar. iMotivele invocate privesc îndeosebi sănătatea școlarului sau aceea a mamei, dar în unele regiuni rurale se observă și faptul că proporția absenteismului crește în perioada muncilor agricole.

în psihologia industrială se calculează procentul de absenteism în întreprinderi, pe categorii de muncitori, raportându-se timpul de absență pe o perioadă determinată (fără a se lua în calcul zilele de sărbătoare și concediile de lungă durată) la numărul de zile de lucru. Se constată, în general, că procentajul de absenteism este mai puțin ridicat la bărbați decât la femei și că descrește de jos în sus pe scara ierarhiei. Indicele este maximal pentru lucrători (1, 37) și minimal pentru cadrele de conducere (0,29) U.N.S.E.E., 1986[. Acest fenomen ține probabil de faptul că personalul de conducere are conștiința propriei sale responsabilități și consideră ca pe un semn de putere rezistența față de boală. Muncitorii necalificați, dimpotrivă, fiind folosiți la munci ingrate, fără sens pentru dânșii, nu se simt nici angajați și nici cointeresați de întreprinderea căreia îi dau, din necesitate, o parte din timpul și din energia lor. Reducerea absenteismului ar fi posibilă dacă i s-ar reda muncitorului demnitatea sa, dacă ar fi asociat la întreprindere și ar înțelege în felul acesta valoarea socială a muncii sale.

ABSENTĂ - STARE DE ABSENȚĂ.

ABULIE, deficiență a voinței, lipsă de voință.

Subiectul abulic este incapabil să ia o decizie sau să realizeze un proiect. Ineficacitatea sa, de care este conștient, îi sporește starea de indispoziție. în formele cele mai grave bolnavul poate rămâne total inactiv. Abulia se întâlnește îndeosebi în sindroamele care afectează dispoziția, cum sunt stările depresive și melancolia', dar și în nevroze (psihastenie') și toxicomanii". I se recunosc drept cauze o predispoziție constitutivă, dar și erorile pedagogice din copilărie (autoritarismul părinților, solicitudinea excesivă a acestora).

ACCIDENT, eveniment întâmplător, de obicei vătămător pe plan corporal, mental sau material.

în *accidentele domestice* se înregistrează anual 23 milioane de răniți și aproximativ 5 000 de morți [în Franța, la o populație de circa 59 milioane — nota trad.). Majoritatea celor accidentați sunt copii și persoane în vârstă.

Procentajul *accidentelor de circulație* este atât de îngrijorător încât ia forma unui adevărat flagel social în toate țările civilizate, contra căruia specialiștii, regrupați în echipe pluridisciplinare, duc o luptă susținută. Riscul maxim pare a-i privi pe subiecții în vârstă de la 15 la 25 de ani. (în Franța, în 1987, tinerii în vârstă de 18-25 ani reprezentau ei singuri un sfert din numărul victimelor.) Femeile au mai puține accidente decât bărbații. Numai în anul 1990 s-au înregistrat, pe drumurile Franței, 162 573 de accidente de corporale, 226 160 răniți și 10 289 morți. Costul social al accidentelor rutiere este considerabil (în 1987, pierderea financiară pentru economia Franței a fost evaluată

la 80 miliarde de franci). Circa 90% dintre accidentele rutiere sunt legate de factorul uman (tulburări vizuale, lipsă de atenție, imprudență, agresivitate, nesocotirea regulilor de circulație...). Investigarea psihologică a accidentatului rutier dezvăluie adesea o personalitate imatură și trăsături de caracter de tipul paranoicului sau masochistului.

Accidentele de muncă reprezintă un fenomen la fel de neliniștitor. în 1985 s-au înregistrat 731 806 accidente cu oprirea lucrului, dintre care 1067 accidente mortale. Numărul de zile de muncă pierdute din cauza incapacității temporare a atins aproape 22 milioane (21 901 (XX)). Victimele sunt, în 80% din cazuri, muncitori, mai ales imigranți, de cele mai multe ori puțin calificați și prost integrați din punct de vedere social. Cauzele accidentelor de muncă sunt multiple. Unele nu țin de individ (căldură, iluminat* deficitar, monotonia operațiilor...), altele îi simt specifice (deficiențe de văz, de auz, griji familiale, insuficienta adaptare în cadrul grupului, teama de a fi dat afară). Prevenirea accidentelor de muncă preocupă pe șefii de întreprinderi, sindicatele și puterile publice.

O nouă disciplină științifică, „sindinica" sau știința riscului, a apărut în decembrie 1987. Obiectul ei este studiul tuturor riscurilor care decurg din tehnologia modernă, într-adevăr, este posibil ca, asociindu-i pe muncitori la cercetări și luându-se măsurile adecvate, să se reducă în mod considerabil numărul accidentelor.

ACOMODARE, proces de adaptare datorită căruia un organ sau un organism poate suporta, fără pericol, modificările mediului exterior.

Ne acomodăm cu frigul, cu căldura și cu orice situație nouă, spre a supraviețui și a fi mai puțin nefericiți. Acomodarea are loc și la nivel social. J.K. Galbraith a arătat că dacă populația rurală săracă din lumea a treia pare să se acomodeze cu sărăcia este pentru că resemnarea este de preferat speranței dezamăgite. Pentru J. Piaget, acomodarea este, împreună cu asimilarea", unul dintre principalele mecanisme de adaptare*.

ACTING OUT; propusă în 1951 de către E. Kris și folosită în mod curent de către psihologii și psihaniștii francezi, aceastăexpresie englezească este utilizată spre a traduce ceea ce S. Freud numește *agieren* (= a acționa, a produce un efect, a juca un rol etc). Ea desemnează comportametul neașteptat și neadaptat al unui pacient pe parcursul psihanalizării sau al unui alt tratament psihoterapeutic.

Acting out ține simultan de abreacție* și de „trecerea la act" despre care vorbesc psihiatrii, cu caracterul impulsiv al acesteia. Merge mai departe decât actul ratat, în sensul că în *acting out* revenirea elementului refulat are loc fără menajamente, pe când în actul ratat dezvăluirea dorințelor inconștiente nu este niciodată totală.

Acting out se declanșează în cursul unei ședințe de psihanaliză atunci când pacientul nu reușește să verbalizeze anumite reprezentări impulsionate. Faptul de a-și transpune în acte fantasmele și sentimentele în cursul tratamentului, în loc de a le exprima verbal, îndeosebi când lucrul acesta se produce în afara ședințelor, constituie una din manifestările rezistenței* pacientului față de cură.

ACTIVARE, creștere a excitabilității sistemului nervos central sub influența unui stimul de origine periferică (senzație vizuală, auditivă...) sau corticală.

Noțiunea de activare îi interesează pe psihologi din mai multe puncte de vedere: 1) în primul rând ea dă o bază fiziologică stărilor care se eșalonează de la comă la emoțiile* puternice (furie, anxietate); 2) poate explica anumite aspecte ale personalității (după H. J. Eysenck, persoanele introvertite se comportă ca și cum ar fi în permanență „activate": ritmurile lorelectroencefalografice sunt mai rapide, manifestă reacții mai vii la durere etc); 3) permit să se înțeleagă preferința unora pentru anumite activități, cum ar fi competițiile sportive. într-adevăr, după D. E. Berlyne, aceste activități, inclusiv recurgerea la droguri, duc la o creștere a activării, generând plăcere în măsura în care nu depășesc un anumit prag.

ACTIVITATE, ansamblu de acte ale unei ființe vii.

Activitatea reprezintă o tendință înnăscută. Ea stă la baza tuturor comportamentelor și a fost studiată îndeosebi la copii, pornindu-se de la jocurile lor, precum și la animale. Dacă plasăm un șobolan, de exemplu, într-un mediu nou, el începe prin a-l explora, dincolo chiar de orice trebuință imediată (hrană etc). Distingem diferite categorii de activitate. Cea mai simplă este reflexul, care nu este decât o eliberare de energie ca reacție la un excitant. Calificăm acest „răspuns" drept *activitate nervoasă inferioară,* spre deosebire de *activitatea nervoasă superioară,* aceea a creierului, care pune în joc mecanisme de acțiune de o extremă complexitate, din care rezultă sentimentele și fenomenele gândirii.

în caracteriologie*, termenul de activitate desemnează nu numai ansamblul actelor unei persoane, ci și dispoziția sa de a acționa. Din această cauză, acela care acționează exclusiv sub presiunea evenimentelor nu va fi caracterizat drept „activ". Tulburările de activitate pot privi activitatea voluntară și activitatea automatică. Abulia* corespunde unei diminuări a activității voluntare. La cealaltă extremă, agitația motorie, prost coordonată, dereglată, este o formă de hiperactivitate patologică.

ACTIVITATE LUDICĂ, conduită de joc.

Activitatea copilului mic este esențialmente ludică; ea satisface trebuințele imediate ale copilului și îl ajută să se adapteze la realitatea pe care în scurt timp va trebui să o stăpânească. Unii autori fac distincție între joc* și ludism. Ei grupează sub acest termen activitățile solitare, cum este dezlegarea de cuvinte încrucișate, menite să alunge plictiseala.

ACT RATAT, fapt al vieții cotidiene, în general lipsit de importanță, care survine peneașteptate, accidental, în comportamentul normal al unei persoane.

S. Freud a demonstrat în 1901 că actele ratate, cum sunt pierderile de obiecte, uitarea* sau lapsusurile", sunt încărcate de sens. De exemplu, o tânără femeie își scoate verigheta spre a se spăla pe mâini la restaurant, o uită pe chiuvetă și o pierde. La scurt timp după aceea se desparte de soțul ei. Pierderea verighetei poate fi interpretată ca o acțiune anticipată. Factori psihofiziologici, cum ar fi oboseala sau

starea de excitație, pot favoriza apariția actelor ratate, dar fără a le explica. Pe de altă parte, nu toate „rateurile" acțiunii sunt acte ratate. Au dreptul la această denumire numai „accidentele" cărora le putem demonstra sensul ascuns și care constituie formațiuni de compromis între o intenție conștientă, un proiect și o dorință inconștientă refulată.

ACȚIUNE PSIHOLOGICĂ, ansamblu de mijloace, altele decât armele, puse în practică pentru a influența opinia publică și comportamentul populațiilor amice sau neutre a căror combativitate vrem să o sporim, obținând ajutor sau cel puțin asigurându-ne simpatia.

Acțiunea psihologică se exercită în profunzime, mergând mai departe decât propaganda", care de asemenea se adresează sensibilității și rațiunii, dar în mod superficial și grosolan. Ea se deosebește și de războiul psihologic, care îl vizează îndeosebi pe inamic, urmărind să-i dezagrege trupele și spatele frontului. Acțiunea psihologică are drept țel educarea și reeducarea maselor. Pentru a ajunge aici, regimurile totalitare au recurs la metode de dezinformare și de îndoctrinare. Într-un sistem liberal, se preferă să se dea informații exacte, să se deschidă școli și dispensare; se acționează pe bază de exemplu, de contact și prestigiu personal.

ACULTURAȚIE, modificare a modelelor culturale a două sau mai multor grupuri de indivizi, în urma contactului direct și continuu al culturilor lor diferite.

Procesul de aculturație începe în general prin împrumuturi materiale și tehnologice (unelte, arme, vestimentație), apoi prin schimburi sociale (vocabular, economie) și, în sfârșit, spirituale, motivate de curiozitate, de insatisfacție sau de dorința de prestigiu. Aportul de elemente noi antrenează o reorganizare a celor preexistente și apariția unei structuri originale. Dar o asemenea remaniere culturală nu se face fără conflicte morale dureroase. Imitația' grupului social cel mai puternic coexistă adesea cu atașamentul față de valorile grupului de apartenență, iar dorința de schimbare merge în paralel cu aceea de menținere a obiceiurilor și tradițiilor. La început termenul de aculturație a fost folosit numai de etnologi, pe când în prezent este folosit pentru a desemna orice adaptare' culturală care rezultă dintr-o schimbare de mediu, geografică, profesională sau socială, cum este integrarea imigranților în țara lor adoptivă.

ADAPTARE, ajustare a unui organism la mediul său.

Ființa vie dispune de o anumită plasticitate, datorită căreia îi este cu putință să rămână în acord cu mediul său și să mențină echilibrul mediului său interior. Dacă, de exemplu, se transportă din Europa în America un stup ale cărui albine au fost în prealabil condiționate să-și caute nectarul la o oră determinată, după 2-3 zile de „șovăială" se observă că ritmul lor s-a adaptat la ora locală (M. Renner, 1957). Albinele și-au modificat deci ritmul lor endogen pentru a-l sincroniza cu factorii periodici ai noului lor mediu.

Procesul vital necesită o perpetuă reajustare a organismului pentru restabilirea unui echilibru mereu rupt. Această ajustare se operează printr-o suită de schimburi neîncetate între corp și mediul său, în cadrul dublei acțiuni a subiectului asupra obiectului (asimilare') și a obiectului asupra subiectului (acomodare*). Aceste două moduri de acțiune, interdependente, se combină fără încetare pentru a menține starea de echilibru stabil care definește adaptarea. Există adaptare, spune J. Piaget, atunci când organismul se transformă în funcție de mediu, iar această variație are ca efect un echilibru al schimburilor între mediu și el, favorabil conservării sale. Potrivit concepției lui Piaget. viața psihică ascultă de aceleași legi structurante ca viața organică. Inteligența se construiește printr-o permanentă ajustare între schemele anterioare și elementele unei experiențe noi. -• SELYE (HANS).

ADLER (Alfred), medic și psiholog austriac (Viena, 1870 - Aberdeen, Scoția, 1937).

Elev disident al lui S. Freud, Adler admite noțiunea de inconștient dinamic, dar minimalizează rolul sexualității și al complexului lui Oedip în geneza personalității și în etiologia nevrozelor. Pentru el, care în copilărie a fost rahitic și bolnăvicios, determinanți sunt factorii individuali și sociali. Omul are conștiința slăbiciunii sale și caută să o remedieze. Copilul se grăbește să crească deoarece dobândirea forței și a puterii este totuna cu a dobândi securitatea. Nevroticul, care nu a reușit această adaptare, trebuie educat în așa fel încât să se poată integra armonios în lumea sa, prin prisma valorilor acesteia. Adler și-a impus doctrina sub denumirea de *psihologie individuală*.

După ce a practicat medicina la Viena, a imigrat în Statele Unite, unde a predat la Universitatea Columbia (1927), apoi la Colegiul medical din Long Island (New York, 1932). Adler este autorul a numeroase lucrări, dintre care cele mai importante au fost traduse în limba franceză: *Ietempèramentnerveux* (1912), *Pratique etthéorie de la psychologie individuelle* (1920), *Le sens de la vie* (1932). [în românește au apărut, până în prezent, *Cunoașterea omului* (1991, 1996), *Psihologia școlarului greu educabil* (1995) și *Sensul vieții* (1996) — nota trad.l -• COMPLEXUL DE INFERIORITATE.

ADOLESCENȚĂ, perioadă a vieții care se situează între copilărie, pe care o continuă, și vârsta adultă.

Este o „perioadă ingrată", marcată de transformări corporale și psihologice care încep pe la 12 sau 13 ani și se termină între 18 și 20 de ani. Aceste limite sunt vagi, deoarece apariția și durata adolescenței variază după sex, rasă, condițiile geografice și mediul socioeconomic. Pe plan psihologic, adolescența este marcată de activarea și înflorirea instinctului sexual, de conturarea interesele' profesionale și sociale, a dorinței de libertate și de autonomie, de amplificarea vieții afective. Inteligența se diversifică, puterea de abstractizare a gândirii crește, aptitudinile particulare se precizează. Funcția adolescenței este de a recunoaște, în toată paleta de virtualități existente, posibilitățile fiecăruia, care le vor permite indivizilor să-și aleagă o cale și să se angajeze în viața adultă. Dar este și aceea de a descoperi mai îndeaproape ființele umane, pe sine însuși și pe ceilalți și de a stabili noi raporturi cu anturajul: distanțarea față de părinți, apropierea (camaraderie, amiciție, dragoste) de cei de-o seamă. Adolescenții constituie un ansamblu social deosebit de bogat în virtualități și de dinamic.

ADOPȚIUNE, act deliberat al unei persoane care dorește să ia în mod legal, în calitate de fiu sau de fiică, un copil pe care nu l-a procreat.

Adopțiunea se practică în majoritatea societăților umane. Comportamentul adoptiv se regăsește chiar și la animale, la care vedem femele care se îngrijesc de pui care nu sunt ai lor. La baza unui astfel de comportament stă în mod cert instinctul matern, dar la om există în plus și alte considerente (sociale, economice și filosofice) în dorința de a-și asigura o posteritate, în Franța, de la sfârșitul celui de al doilea război mondial, cererile de adopțiune sunt în constantă progresie: numărul lor îl întrece chiar pe al subiecților care pot fi adoptați. într-adevăr, din cei circa 40 (XX) de copii aflați sub tutela statului (orfani, abandonați) mulți nu sunt adoptabili, din multiple motive: vârstă, sănătate, existența unor bunici sau a unor frați și surori de care nu se vor separați, atașamentul față de doici. Numai 5% dintre ei (abia 2 (XX)) sunt adoptați anual, la care trebuie să adăugăm aproximativ 2 500 de străini furnizați pe filiere private.

Serviciile sociale responsabile, dorind să evite eșecurile în aceste operații, nu procedează la plasarea pupililor decât după ce au obținut un maximum de garanții privind părțile în cauză. Se efectuează anchete referitoare la viitorii părinți adoptivi, spre a se vedea care sunt condițiile materiale și psihologice de care vor beneficia copiii. Aceștia, la rândul lor, sunt supuși unor riguroase examene medicale și psihologice. în pofida acestor precauțiuni, adopțiile nu sunt întotdeauna reușite. Vina revine atât copiilor adoptați cât și părinților adoptivi. în primul caz nu este vorba atât de tare ereditare neobservate cât de tulburări de comportament cauzate uneori de șederea îndelungată în stabiliment. Eșecul poate fi imputat părinților adoptivi în cazul în care aceștia sunt lipsiți de maleabilitatea necesară pentru înțelegerea și adaptarea la copilul primit. Uneori, fără a fi întru totul conștienți de faptul acesta, ei doresc ca acesta să se conformeze unui anumit model ideal și se arată dezamăgiți când copilul crește după propriile sale posibilități și își afirmă individualitatea, în numeroase cazuri ei ezită să se arate severi și nu știu cum să-i dezvăluie copilului adevărata sa situație. Cel mai bine este să se abordeze în mod deschis și firesc această chestiune, atunci când copilul este încă mic, la vârsta de 4 sau 5 ani.

ADUALISM, termn introdus în psihologie de J.M. Baldwin (1895) spre a desemna starea de nediferențiere primitivă în care se găsește copilul mic, care confundă Eul și non-Eul.

Dezvoltarea' psihologică a copilului trece prin diferite faze, prima fază fiind caracterizată de relația strânsă cu mama. Noul-născut nu face nici o distincție între lumea sa internă și lumea exterioară, între înăuntru și afară. în acest prim stadiu* nu există nici o conștiință de sine care să se opună unei realități exterioare, viața psihică desfășurându-se pe un plan unic, în care Eul și non-Eul nu sunt încă distincte. Dar curând, în mod progresiv, lumea trăită și lumea exterioară se separă și se organizează.

J. Piaget a identificat trei forme de adualism: 1) acela în care semnificantul și semnificatul, cuvântul și lucrul desemnat sunt una (aceasta formă de adualism dispare către vârsta de 7-8 ani); 2) aceea în care externul și internul, obiectivul și subiectivul fuzionează (această formă dispare către vârsta de 9-10 ani); 3) aceea în care gândirea și materia se confundă; gândirea se exprimă în obiectul pe care îl elaborează și pe care și-l reprezintă, nefiind independentă de el (aceasta formă de adualism dispare către vârsta de 11-12 ani). Evoluția intelectuală normală trece în mod necesar de la ncdiferențierea primitivă la obiectivitate, printr-o mișcare continuă de decentrare și de distanțare. -> EGOCENTRISM.

AFAZIE, alterare patologică a limbajului.

Această infirmitate, consecutivă unor leziuni cerebrale, localizate în emisfera stângă la dreptaci, poate surveni la subiecți cu o inteligență normală și care nu prezintă nici tulburări de afectivitate și nici deficiențe ale funcțiilor perceptive și motorii, în pofida etimologiei termenului, nu avem de-a face cu o pierdere a vorbirii", ci cu o perturbare a capacității de utilizare a regulilor prin care se produc și se înțeleg mesajele verbale.

Aspectele afazici sunt multiple. Le putem grupa în două forme principale: *afazia lui Wernicke* sau afazia senzorială și *afazia lui Broca* sau afazia motorie, în primul caz bolnavul vorbește, însă vorbește prost, vocabularul său este lacunar, înțelege greu ceea ce i se spune și adesea nu este stăpân pe sensul limbajului* scris, în al doilea caz nu înțelegerea vorbirii are de suferit, ci exprimarea. Bolnavul este incapabil să articuleze fie și un singur cuvânt și chiar nu reușește să se exprime spontan prin scris*. Aceste tulburări apar în urma unor accidente vasculare cerebrale, a unor traumatisme* craniene, encefalite, tumori cerebrale etc, dar și, tranzitoriu, pe parcursul anumitor maladii (cum ar fi diabetul) sau intoxicații (cu oxid de carbon, de exemplu). Tentativele de terapeutică a afaziei sunt decepționante. în lipsa terapeuticii, afazicii pot fi ajutați printr-o reeducare bine condusă.

AFECT, aspect inanalizabil și elementar al afectivității, diferit atât de emoție, care este traducția neurovegetativă a afectelor, cât și de sentimentele mai elaborate.

între stările afective definite, cum sunt bucuria și angoasa",există unele sentimente intermediare, nedefinite, susceptibile de a se deplasa de la o stare afectivă la alta și suferind o serie succesivă de transformări. Aceste stări psihice primordiale, greu de analizat, pot fi observate și studiate prin intermediul comportamentelor" pe care le provoacă. Reacțiile de așteptare și de explorare ale unui subiect, de exemplu, exprimă interesul pentru o anumită situație, pe când mișcările pline de exuberanță sau mișcările de fugă sunt provocate de senzații agreabile (plăcere*) sau dezagreabile (durere*). Aceste sentimente elementare, variabile în tonalitatea lor afectivă, preced apercepția imaginii și reprezentării; ele stau la originea emoțiilor* și constituie ceea ce numim, în general, dispoziția unui individ.

AFECTIVITATE, ansamblu al stărilor afective: sentimente, emoții și pasiuni ale unei persoane.

Distingem de obicei în viața psihică a omului trei domenii: activitatea*, inteligența* și afectivitatea. O atare distincție este arbitrară, întrucât cele trei elemente sunt indisociabile. Faptul acesta este deosebit de evident în ceea ce privește afectivitatea. Acest ansamblu constituie partea absolut

fundamentală a vieţii mentale, nu numai baza pe care se edifică relaţiile interumane, ci şi toate legăturile care îl ataşează pe individ de mediul său. Chiar şi o funcţiune abstractă ca gândirea este subînţeleasă prin modurile noastre de a simţi, fiind afectată de emoţiile noastre. Pe când securitatea, bucuria şi fericirea pot favoriza dezvoltarea intelectuală, insecuritatea, tristeţea şi angoasa o pot contraria. Preocupările anxioase şi insecuritatea, care frânează şi inhibă dezvoltarea individului, sunt responsabile de numeroase inadaptări sociale. Ele se regăsesc în eşecurile şcolare, în nevroze", tulburări psihosomatice" şi în unele psihoze*.

AFIŞ, anunţ publicitar sau oficial, sub formă de placarda, expus într-un loc public.

Afişul comercial a apărut în secolul al XV-lea (1477); este unul din mijloacele cele mai obişnuite şi eficiente folosite în publicitate". în fiecare an, sume extrem de importante sunt investite în acest suport publicitar. în 1987, de exemplu, francezii i-au consacrat aproape 4 241 milioane de franci (sursă: S.E.C.O.D.I.P.). Multă vreme afişiştii au fost artişti producători de imagini frumoase, menite să placă, însă de la sfârşitul primului război mondial, sub influenţa *Gestaltiheorie* şi datorită cuceririlor psihologiei moderne, arta afişului se bazează pe date ştiinţifice. Afişul nu trebuie doar să placă; este, înainte de toate, un mijloc de comunicare care transmite un mesaj. Rolul său esenţial este de a atrage atenţia asupra unui obiect sau subiect precis, de a menţine treaz interesul faţă de acesta, de a capta atenţia diferiţilor indivizi, pe măsură ce fiecare devine receptiv la mesajul pe care îl conţine. Cunoaşterea mecanismelor psihologice ale percepţiei" permite să se evite anumite erori care riscă să scadă considerabil eficienţa afişelor în calitate de mijloc de comunicare cu masele. Formatul afişelor, lizibilitatea lor, stilul şi locul de amplasare trebuie să răspundă anumitor criterii oferite de psihologia experimentală.

AGITAŢIE, activitate excesivă, confuză, dezordonată.

Agitaţia se manifestă întotdeauna sub forma unui comportament dereglat: grimase, crize de nervi, cuvinte şi gesturi intempestive etc. în general, acest comportament trădează dezorientarea unei persoane supusă unor tensiuni pe care este incapabilă să le rezolve, putând fi interpretat ca o tentativă stângace, neadecvată de a scăpa de o situaţie dificilă (K. Lewin). Copiii de obicei sunt agitaţi, „turbulenţi", caz în care vorbim de „instabilitate psihomotorie" sau de „hiperkinezie". La un nivel de-a dreptul patalogic există o agitaţie mult mai gravă şi mai periculoasă, care se însoţeşte de confuzie mentală şi de delir, mai ales în crizele de delirium tremens şi în psihoze (psihoza maniacodepresivă...) în aceste cazuri este necesară spitalizarea bolnavului.

AGNOZIE, incapacitate de a recunoaşte obiectele uzuale, în pofida păstrării intacte a organelor de simţ şi a unei inteligenţe normale.

Un bolnav căruia i se prezintă o piesă de argint, de exemplu, va fi capabil să o descrie corect: „este rotundă, plată, strălucitoare...", dar nu va reuşi să identifice în ea o monedă. Nu este deci vorba de o tulburare a percepţiei legată de organele de simţ receptoare, ci de o deficienţă consecutivă perturbărilor centrilor nervoşi superiori (scoarţa cerebrală).

Agnoziile pot afecta oricare dintre funcţiile senzoriale, dar mai bine studiate sunt agnoziile vizuale, auditive şi tactile: 1) *agnozia vizuală* sau „cecitatea psihică" este consecinţa distrugerii (bilaterale) a zonelor de proiecţie a căilor vizuale la nivelul lobului occipital; *2) agnozia auditivă* sau „surditatea psihică" este datorată leziunilor (bilaterale) ale lobilor temporali; 3) *agnozia tactilă* sau „astereognozia" este incapacitatea bolnavului de a identifica un obiect cu ajutorul simţului tactil şi ar fi cauzată de lezarea unui analizator cortical secundar situat în spatele circumvoluţiunii parietale ascendente. Bolnavii atinşi de agnozie nu se comportă ca nişte infirmi, surzi sau orbi, ci ca nişte subiecţi care îşi ignoră deficienţa.

AGORAFOBIE, teamă nejustificată, uneori însoţită de vertij, pe care unele persoane o trăiesc atunci când se găsesc în locuri publice, în largi spaţii descoperite.

Agorafobicul, înnebunit de ideea că are de traversat o piaţă sau că are a se amesteca în mulţime, preferă să le evite. Pentru a se linişti, el se sileşte să urmeze întotdeauna aceleaşi trasee, lăsându-se însoţit de o persoană sau de un animal sau ducând cu el un obiect familiar (baston, umbrelă). Comportamentul său, pe care îl justifică uneori prin motivaţii logice, poate constitui simptomul major al unei nevroze* fobice.

AGRAFIE, pierdere a capacităţii de a scrie, independentă de orice tulburare motorie, pierdere care survine la o persoană care mai înainte a scris normal.

Grafismul se păstrează, bolnavul putând în general să copieze cuvinte, literă cu literă. Această imposibilitate de a se exprima prin scris, care corespunde unei amnezii* specifice, se datorează unei leziuni cerebrale situată la nivelul pliului curb al lobului parietal stâng.

AGRESIVITATE, tendinţă de a ataca.

1) Luat într-un sens restrâns, acest termen se raportează la caracterul belicos al unei persoane; 2) într-o accepţiune mai largă, termenul caracterizează dinamismul unui subiect care se afirmă, care nu fuge nici de dificultăţi, nici de luptă; pe un plan încă şi mai general, caracterizează acea dispoziţie fundamentală datorită căreia fiinţa vie poate obţine satisfacerea trebuinţelor sale vitale, în principal alimentare şi sexuale. Pentru mulţi psihologi agresivitatea este strâns legată de frustrare*: un copil împiedicat să se joace se îmbufnează sau tropăie de furie. Chiar şi medicul, notează cu umor Freud, poate fi în mod inconştient agresiv faţă de unii bolnavi pe care nu-i poate vindeca. Agresivitatea are şi alte cauze: H. Montagner (1988) a observat la copii în restanţă cu somnul accese bruşte de agresivitate, urmate de momente de izolare absolută. Agresivitatea la copil se datorează cel mai adesea unei insatisfacţii profunde, consecutive unei lipse de afecţiune sau unui sentiment de devalorizare personală. Când, de exemplu, în pofida eforturilor sale sincere, un şcolar este pedepsit pentru că nu satisface exigenţele părinţilor, aceştia îi aplică un tratament extrem de injust, care poate duce la revolta minorului sau la prăbuşirea sa. învăţarea are un rol important în

agresivitate. în cartea sa *Omul agresiv* (1987), P. Karli arată că în unele grupuri umane (în Tahiti sau în Mexic, de exemplu) orice agresivitate este stigmatizată, sortită oprobriului. El consideră că şi în societatea noastră ar fi posibilă diminuarea agresivităţii prin măsuri educative, prin glorificarea conduitelor altruiste şi a valorilor morale.

AJUTOARE SPECIALIZATE, sprijin oferit de şcoală elevilor aflaţi în dificultate.

Organizarea de ajutoare specializate oferite de grădiniţă şi de şcoala elementară elevilor francezi care întâmpină dificultăţi deosebite în satisfacerea exigenţelor unei şcolarităţi normale, mai ales în ceea ce priveşte dobândirea de cunoştinţe şi deprinderi fundamentale, a fost precizată prin circulara nr. 90 - 082 din 9 aprilie 1990 (B.O. nr. 16, 19/4/90).

Aceste ajutoare, care nu trebuie să se substituie acţiunii cadrelor didactice, sunt adaptate fiecărui caz în parte şi se exercită în şcoală, eventual concomitent cu acelea din afara şcolii. Se disting ajutoare specializate cu dominantă *pedagogică* şi ajutoare specializate cu dominantă *reeducativă*. Primele pot fi organizate în clasele de adaptare', cu efectiv redus, ori prin „regrupări de adaptare"', unde sunt adunaţi temporar elevii aflaţi în dificultate care continuă să frecventeze clasa obişnuită. Celelalte sunt aplicate în mod individual sau în grupe foarte mici, cu acordul părinţilor şi, dacă se poate, cu concursul lor.

Ajutoarele specializate sunt acordate de unul sau mai mulţi intervenienţi din reţelele de ajutoare specializate (R.A.S.). Aceşti intervenienţi sunt psihologi şcolari, instituţori specializaţi însărcinaţi cu reeducarea, titulari cu certificat de aptitudine pentru acţiuni pedagogice specializate şi integrare şcolară (C.A.P.S.A.I.S., opţiune G) şi institutori specializaţi însărcinaţi cu învăţământul şi ajutorul specializat în cazul elevilor aflaţi în dificultate la şcoala preelementară şi elementară, titulari ai C.A.P.S.A.I.S., opţiune E. Institutorii titulari ai C.A.E.I. — R.P.P. sau R.P.M. sunt consideraţi titulari ai C.A.P.S.A.I.S., opţiune G.

în câmpul de acţiune al unei reţele pot intra numeroase şcoli. Reţelele de ajutoare specializate se substituie grupelor de ajutoare psihopedagogice (G.A.P.P.)* -> CLASĂ DE INTEGRARE ŞCOLARĂ.

ALAIN (Émile Auguste Chartier, zis), filosof şi pedagog fi-ancez (Montagne-au-Perche, Orne, 1868 - Le Vésinet, Yvelines, 1951).

Profesor la Liceul Henri IV din Paris, a exercitat o mare influenţă asupra a numeroase generaţii de studenţi. Este cunoscut îndeosebi pentru ale sale *Propos (Propos sur le bonheur, Propos sur l'éducation, Propos sur Iesphilosophes, Propos sur Ies pouvoirs etc.)* Pedagog, el se vrea educator şi caută în şcolar omul pe care trebuie să-1 formeze şi să-! disciplineze. Metoda pe care o predică este severă, bazându-se pe dificultate şi pe efort. Asemenea principii pot să convină adolescenţilor, dar nu copiilor mici guvernaţi de principiul plăcerii'.

ALĂPTARE, acţiune de a hrăni cu lapte un bebeluş.

Alăptarea de către mamă, atunci când este posibilă, este de preferat oricărei alte hrane, laptele matern fiind perfect adaptat la trebuinţele sugarului. Compoziţia laptelui matern variază nu numai cu vârsta copilului, ci şi în cursul zilei, ba chiar şi în cursul şedinţei de supt. în plus, el conţine „factori de imunitate" care îl protejează pe sugar împotriva infecţiilor intestinale.

între mamă şi copil există o adevărată relaţie psihofiziologică, relaţie care condiţionează secreţia lactată. Afluxul laptelui depinde de apelul sugarului; de obicei el se opreşte când copilul s-a săturat. în sfârşit, alăptarea de către mamă constituie o situaţie privilegiată, în cursul căreia se creează o relaţie psihologică de neînlocuit. Copilul care suge nu se alimentează pur şi simplu: în acelaşi timp cu laptele el primeşte căldura corpului matern, mireasma sa, imaginea feţei sale, pe care nu o pierde din ochi. El se confundă cu cea care îl hrăneşte, fuzionează cu ea. Chiar şi în cazul alăptării artificiale, trebuie să se facă totul spre a se salva această legătură esenţială, luându-1 pe copil în braţe, surâzându-i, legănându-1, vorbindu-i, aceasta fiind ambianţa în care el găseşte căldura şi securitatea necesare dezvoltării sale.

Alăptarea este un act complex, care se acomodează greu cu regulile precise şi imperative. Fixitatea raţiilor şi orarele prestabilite riscă să perturbe această relaţie specifică, relaţie care este în esenţa ei o comunicare* între mamă şi copil. Psihologii moderni,în urma cercetărilor lui A. GeselP (1180-1961), recomandă mamelor să rămână receptive la apelurile copilului, fără a fi obsedate de oră sau de cantitatea de lapte. După o scurtă perioadă de oscilaţie (3-4 zile), se observă că ritmul şedinţelor de supt şi trebuinţele alimentare ale sugarului se normalizează şi corespund cerinţelor reale ale acestuia. Prin acest sistem de „autocomandă" este posibilă eliminarea cazurilor de subnutriţie şi de supraalimentare şi îndeosebi eliminarea anxietăţii care îi face să sufere pe sugarii înfometaţi când aceştia sunt lăsaţi să plângă pentru că încă nu a sosit ora suptului.

ALCOOL ETILIC, produs de distilare a băuturilor fermentate.

Acţiunea rapidă a alcoolului asupra centrilor nervoşi superiori se traduce în general printr-o suprimare a inhibiţiilor, o senzaţie de bună-dispoziţie şi o creştere a încrederii în sine. Cu toate acestea, ingestia sa în cantităţi exagerate este periculoasă, uneori chiar mortală. în doză moderată, alcoolul are efecte pe care numai examenele de laborator le pot pune în evidenţă: atenţia* slăbeşte, reacţiile* sunt mai lente şi, în pofida unui sentiment înşelător de forţă şi putere, randamentul în muncă, performanţele sunt diminuate. Numeroase accidente* de muncă (12-15% din cazuri) şi de circulaţie (40%) sunt imputabile consumului de alcool. în Franţa, în 1985, consumul de alcool a fost de 7,7 milioane de hectolitri (19,6 litri de alcool pe cap de locuitor adult în vârstă de peste 20 de ani), ceea ce, în pofida unei scăderi cu 22% faţă de anul 1970, îi situează pe francezi pe primul loc din lume ca băutori de alcool. în 1989, consumul de alcool pur la copiii în vârstă de peste 15 ani a fost de 16,8 litri (Pr. H. Allemand, C.N.A.M., 1993).

ALCOOLISM, ansamblu de tulburări fizice şi mentale datorate consumului de băuturi alcoolice.

în perioada 1964-1984, consumul mondial de vin a crescut cu 20% şi cel de alcool* cu 50% (B. Shahandeh, B.I.T., 1985). în Fr?r'a, se estimează la 2 milioane număiuj bolnavilor de alcoolism (din care 600 000 femei); o treime dintre

persoanele care mor între 35 şi 50 de ani sunt, mai mult sau mai puţin direct, victime ale alcoolismului. De la sfârşitul celui de al doilea război mondial şi până în 1975 numărul de decese cauzate de alcoolism şi ciroză hepatică nu a încetat să crească, dar după această dată s-a înregistrat o clară ameliorare:

Anul	Decese prin		Total
	alcoolism	ciroză hepatică	
1946	481	2 763	3 244
1975	4 248	17 754	22 002
1984	3 321	12 961	16 282

Această ameliorare pare a se confirma, deoarece în 1991 nu se înregistrează „decât" 12 (XX) de decese (Pr. H. Allemand, C.N.A.M., 1993). Cu toate acestea, spune acest autor, dacă s-ar totaliza toate decesele legate de alcool s-ar obţine o cifră globală situată între 40 (XX) şi 50 (XX).

Alcoolismul are un rol esenţial în geneza tulburărilor psihice. Alcoolul nu numai că diminuează capacităţile intelectuale, ci schimbă caracterul, transformă afectivitatea şi ruinează personalitatea. Numărul de internări în spitalele psihiatrice pentru alcoolism cronic şi psihoze alcoolice a crescut considerabil din anul 1942 încoace: de la 667 la acea dată, a ajuns la aproape 10 000 în 1952, 18 771 în 1962, 34 551 în 1972 şi 42 283 în 1982 (după 1982 nu mai dispunem de date statistice). Violenţa şi crima sunt foarte adesea în relaţie cu alcoolismul: 69% dintre omucideri, 58% dintre incendiile voluntare, 29% dintre contuzii şi răniri, 27% dintre crimele şi delictele sexuale (F.-P. Bombet, 1970). Printre elementele care favorizează instalarea alcoolismului se numără cauzele individuale (frustrări afective, singurătate...) şi factorii sociali.

F. Clairmonte şi *i.* Cavanagh au calculat, în 1987, că alcoolul reprezintă o piaţă de 170 miliarde de dolari (exclusiv ţările socialiste). Nu mai departe decât în Franţa, aproape 5 milioane de persoane profită, direct sau indirect, de pe urma acestui produs, care a adus statului, prin diversele taxe, 6,3 miliarde de franci. în ceea ce priveşte factorii culturali, să amintim doar faptul că, în majoritatea regiunilor, alcoolul este de regulă asociat cu sărbătorile şi că a-l oferi face parte din „arta de a trăi în societate" *(„suvoir-vivre").* Alcoolismul preocupă toate guvernele. într-o ţară mică cum este Elveţia, se evaluează la 5 miHoane de franci elveţieni (= 2,9 milioane de dolari) pierderile cotidiene suferite de economie. încercând să opreasca o asemenea hemoragie, puterile publice au luat un anumit număr de măsuri legislative şi regulamentare. în Franţa, principalele texte sunt legea din 15 aprilie 1954, privind tratamentul alcoolicilor periculoşi pentru

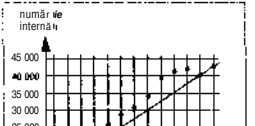

Evoluţia numărului de internări în spitalele psihiatrice pentru psihoze alcoolice şi alcoolism cronic (I.N.S.E.R.M.. 1987)

semeni, şi legea din 10 iulie 1987, care vine în sprijinul luptei contra celor care urcă la volan în stare de ebrietate. Dar aceste măsuri vor rămâne insuficiente atâta timp cât opinia publică nu se va fi schimbat rădical,

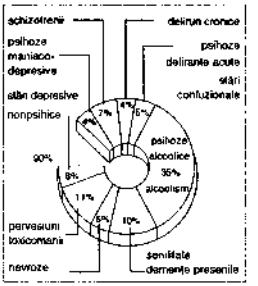

Ponderea alcoolismului in diagnosticele clinice la bărbaţi, după statisticile serviciilor psihiatrice pe anul 1978 (I.N.S.ERM, 1982)

ALERGIE, hipersensibilizare a unui individ la anumite substanţe (sau situaţii) numite *alergeni.*

Mecanismul profund al acestei reacţii este încă insuficient cunoscut, dar cercetările întreprinse asupra acestei probleme au scos în evidenţă importanţa „terenului afectiv", rolul fundamental pe care îl joacă personalitatea şi emoţiile în dezvoltarea manifestărilor alergice. Dacă majoritatea crizelor sunt declanşate de ingestia, inhalarea sau contactul corporal cu substanţe specifice, altele sunt, în mod misterios, declanşate de situaţii bizare: de exemplu, vederea unor automobile de un anumit tip. H. Baruk (1962) a descris chiar şi o „alergie administrativă" care se manifestă prin „stare de şoc, palpitaţii, cefalee, indispoziţie etc." Paralel cu studiile asupra condiţiilor fizico-chimice şi fiziopatologice ale acestor tulburări, alte lucrări se orientează spre eventualele cauze psihologice, încă din 1941, F. Alexander' şi şcoala sa de la Chicago au demonstrat fragilitatea emoţională a alergicilor, a căror copilărie ar fi jalonată de grave conflicte afective. Ipoteza pe care savanţii se străduiesc să o verifice este aceea că alergenii sunt purtători de sens. Aceste elemente (alergenii), variabile la infinit şi specifice fiecărui individ, ar avea puterea să declanşeze reacţia alergică doar pentru că în viaţa subiectului au fost asociate cu situaţii emoţionale intense, păstrând pentru alergic o semnificaţie simbolică de care adesea el nu este conştient. Cu alte cuvinte, am avea de-a face cu un mecanism de condiţionare*, organismul reacţionând într-un mod determinat de fiecare dată când se găseşte în aceeaşi situaţie.

ALEXANDER (Franz), **psihanalist american de origine maghiară (Budapesta, 1891 - Palmspring, California, 1964).**

Este cunoscut mai ales pentru studiile sale privind afecţiunile psihosomatice *(Medicina psihosomatică)* şi concepţiile sale psihanalitice, larg difuzate în numeroase lucrări, dintre care unele traduse în limba franceză *(Principiile psihanalizei,* 1952; *Psihoterapia analitică,* 1959). Alexander se interesează mai mult de situaţiile conflictuale în care se găseşte adultul decât de conflictele din copilărie şi nu ezită să intervină activ, prin încurajări, pentru a-l ajuta pe pacient să depăşească obstacolele ce-i stau în cale. Prin intervenţiile sale se străduieşte să-i redea

subiectului independenţa, semnalându-i tot ceea ce constituie o piedică în exercitarea autonomiei sale morale. Această atitudine permite cel mai adesea scurtarea duratei curei, dar prezintă pericolul de a-l vedea pe terapeut substituindu-şi propria personalitate aceleia mai slabe a bolnavului, care riscă să nu se mai poată dezvolta niciodată. Această primejdie nu i-a scăpat lui Alexander care, în anumite cazuri în care cura sa analitică riscă să eşueze, continuă să aplice în mod riguros principiile metodei freudiene.

ALEXIE, pierdere a capacităţii de a înţelege limbajul scris.

Subiectul nu prezintă de obicei tulburare de limbaj* oral (vorbeşte normal şi înţelege ceea ce i se spune), poate chiar să scrie corect, în mod spontan sau la dictare, dar nu izbuteşte să citească ceea ce a scris, deoarece a „uitat"' sensul cuvintelor scrise. Această deficienţă specială a percepţiei este datorată unei leziuni cerebrale situată la nivelul ariilor parastriate care înconjoară scizura calcarină. Alexia nu trebuie confundată cu dislexia', care este o perturbare a deprinderii de a citi.

ALIENARE MENTALĂ, nebunie, tulburare a spiritului care face imposibilă viaţa socială.

Avem accepţiunea profundă a termenului numai dacă îl raportăm la societate. Alienatul este incapabil să ducă o viaţă normală, să se conformeze regulilor grupului său social,el fiindu-i „alienat", adică străin grupului (în latineşte *alienus* = al altuia, străin, ostil). Ceea ce defineşte în primul rând alienarea mentală este perturbarea relaţiei cu semenul, alterarea funcţiei de comunicare. La alienat mijloacele de exprimare sunt tulburate, iar atitudinile, stranii, sunt greu de înţeles. Comportamentul său inadaptat constituie adesea o sursă de dezordine, ba chiar de pericol social, ceea ce motivează internarea într-un spital specializat. *Autismul',* caracterizat drept pierdere a contactului vital cu lumea exterioară, ca şi *paranoia",* marcată de deteriorarea relaţiilor sociale, sunt două forme majore ale alienării mentale. Din 1958, termenii „alienat" şi „alienare mentală" tind să dispară din vocabularul medical, fiind înlocuiţi de aceia de „bolnav mintal" şi „boală mintală". • • PSIHIATRIE; PSIHOZĂ.

ALIMENTARE, actul de a hrăni, de a se hrăni.

Problema alimentaţiei îl interesează pe psiholog din mai multe motive, principalul fiind influenţa acesteia asupra personalităţii şi dezvoltării intelectuale a indivizilor. A fost stabilit, într-adevăr, că malnutriţia precoce şi durabilă este responsabilă de slaba dezvoltare* intelectuală şi motorie a copiilor. Acest fenomen se observă la păturile sărace ale populaţiei şi, la scară mondială, în toate teritoriile unde încă mai domneşte foamea*. Toate studiile constată o întârziere semnificativă a dezvoltării mentale a subiecţilor care au suferit de malnutriţie în primul an de viaţă. Această întârziere rămâne definitivă, oricare ar fi apoi regimul aplicat acestor copii. -• ANOREXIE MENTALĂ; BULIMIE.

ALTRUISM, termen creat de Auguste Comte spre a desemna grija dezinteresată pentru binele semenului.

Altruismul îşi are sursa în natură, dar poate rezulta şi din reflecţie. Se observă, la fiinţe din aceeaşi specie, comportamente altmiste naturale, spontane. J. H. Masserman, de exemplu, citează cazul unor maimuţe care, puse într-o situaţie experimentală în care îşi pot lesne procura hrana, apăsând pe o pedală, renunţă multă vreme la hrană când au înţeles că actul apăsării pe pedală provoacă un şoc electric uneia din congenerele lor. Raţiunea ne prescrie să fim altruişti, deoarece fără solidaritate viaţa devine imposibilă. După W. Hamilton (Londra) şi R. Trivers (Harvard), altruismul ar putea fi definit ca o formă subtilă de egoism*.

ALZHEIMER - BOALA LUI ALZHEIMER.

AMBIANŢĂ, mediu fizic şi moral înconjurător.

Condiţiile exterioare care acţionează asupra individului determină, în parte, comportamentul său. Comportamentul (C), spune K. Lewin, este în funcţie de persoană (P) şi de mediul său (M); C = f (P, M). Atmosfera încordată dintr-o familie dezbinată, climatul afectiv defavorabil dintr-o întreprindere sunt suficiente spre a explica numeroase eşecuri şcolare sau o scădere a productivităţii muncii, apariţia de sedimente de insatisfacţie şi chiar, la unele persoane, apariţia de tulburări de caracter*. Studiindu-se ambianţa diferitelor grupuri, s-a putut demonstra experimental că agresivitatea" este mai puternică în mediile sociale cu o structură autoritară decât în grupurile democratice. S-a observat, de asemenea, că ameliorarea relaţiilor interumane în colectivităţile de muncă determină o veritabilă eliberare de energie rămasă până atunci nefolosită şi, în consecinţă, o creştere a randamentului. Condiţiile fizice ale muncii, adică ventilaţia, temperatura, umiditatea, lumina şi zgomotele* au făcut obiectul unor studii aprofundate, deoarece au incidenţe reale asupra productivităţii. Pe când zgomotele provoacă o creştere a tensiunii, muzica, judicios folosită, destinde. Pentru a se evita oboseala vizuală şi deci o scădere a randamentului, iluminatul trebuie să fie suficient; la fel, ventilaţia trebuie adaptată diferitelor tipuri de activitate.

AMBIDEXTRIE, aptitudine de a se servi cu aceeaşi dexteritate atât de mâna dreaptă cât şi de cea stângă.

Ambidextriile veritabile sunt rare. Majoritatea indivizilor care se bucură de această aptitudine sunt stângaci contrariaţi, care au reuşit să-şi educe în mod corect mâna lor nedominantă.

AMBIEGAL, tip psihologic la care tendinţele extratensive* şi introversive* se echilibrează.

Tipul ambiegal a fost considerat de unii psihologi şi de către însuşi H. Rorschach* drept tipul cel mai echilibrat. Persoanelor cărora li se aplică acest calificativ nu le repugnă acţiunea, dar, înainte de a trece la aceasta, simt nevoia de a reflecta la ceea ce au de făcut şi de a se pregăti. Cu toate acestea, o astfel de atitudine poate exprima şi îndoiala, indecizia.

AMBIŢIE, aspiraţie la un statut superior.

Dorinţa de glorie sau de îmbogăţire le permite indivizilor să-şi mobilizeze toate energiile, să acceadă la un nivel mai ridicat şi să-şi realizeze potenţialităţile. Dar atunci când ambiţia nu se bazează pe capacităţi reale, cum este cazul la unii debili, ea este cauza unor decepţii şi inadaptări*.

AMBIVALENȚĂ, stare a unui subiect care, într-o situație dată, trăiește concomitent sentimente contradictorii.

Ambivalența nu este o stare mentală anormală. Cu toate acestea, se întâmplă ca această dualitate de sentimente să se traducă în conduite patologice atunci când contradicția este ireductibilă. E Bleuler, de altfel, a creat în 1910 termenul de ambivalență spre a descrie unul din principalele aspecte ale personalității schizofrenicului*. La acești bolnavi observăm modificări bruște de dispoziție fără ca motivele acestora să ne fie comprehensibile.

AMBLIOPIE, slăbire accentuată a văzului (acuitatea vizuală se situează între 1/20 și 4/10).

În Franța se nasc în fiecare an circa 15 (XX) de copii ambliopi, din care 5% evoluează spre cecitate*. Adesea ambliopia copilului mic rămâne necunoscută anturajului acestuia. Atitudinea familiei, în special a mamei, poate influența caracterul copilului, după cum ea îl lasă să trăiască normal sau îl izolează și îl ascunde. Unii ambliopi. purtători de ochelari, pot urma cursurile școlare obișnuite, pe când alții trebuie integrați într-un învățământ special.

AMFETAMINA, substanță chimică din grupa aminelor psihotonice, numite și „amine de trezire" sau „psihamine".

Amfetaminele sunt stimulenți ai sistemului nervos central. Ele suprimă sentimentul de oboseală și senzația de foame și îi dau subiectului o impresie de forță. Folosirea repetată a acestui medicament conduce la epuizare fizică. Toxicomanii care le consumă în doze mari prezintă confuzie mentală și un fel de stare psihotică gen „paranoia" (efect „parano"), în care predomină angoasa și ideile de persecuție; efectul „parano" regresează după câteva ore de la intoxicare. Uneori apare un delir paranoid cu halucinații și cu elemente de automatism mental.

AMINTIRE, fapt care revine în spirit.

Amintirea nu există prin ea însăși, ci este o manifestare a spiritului care reconstruiește trecutul, retrăindu-l prin prisma prezentului. Această reconstrucție spontană este posibilă datorită cadrelor sociale ale memoriei (M. Halbwachs). Cu toate acestea, în pofida reperelor de care dispune, amintirea evocată nu este niciodată fidelă; ea este întotdeauna o interpretare, o schematizare a realității. Anumite amintiri, aparent insignifiante, pot masca experiențe infantile importante. S. Freud le-a dat numele de „amintiri-ecran". • UITARE.

AMNEZIE, slăbire sau pierdere a memoriei.

A nu se confunda amnezia, fenomen patologic, cu uitarea*, care este un fenomen normal. Schematic, distingem două forme de alterare a capacității mnezice: una, numită „amnezie de fixație" (sau *amnezie anterogradată)*, privește reținerea amintirilor, pe când cealaltă, caracterizată de imposibilitatea amintirii, este numită „amezie de evocare" (sau *amnezie retrogradă).* Ea se poate datora unor leziuni vasculare ale encefalului, unor traumatisme cerebrale; se poate observa și în psihoze, ca și în stările nevropatice. în aceste din urmă cazuri, când bolnavul poate uita totul, inclusiv identitatea sa, amnezia este de origine emoțională *(amnezie afectivă);* ea funcționează ca un mecanism de apărare împotriva angoasei, ca refuz al unei realități apăsătoare. Tratamentul indicat în acest caz este cel psihologic, vizând suprimarea inhibițiilor și readucerea în conștiință a amintirilor uitate, prin jocul liber al asociațiilor de idei.

AMORF, tip de personalitate care se definește, în caracterologia lui G. Heymans și E. Wiersma, printr-o slabă emotivitate- (nE), inactivitate (nA) și ecou imediat și pasager al impresiilor (P).

Lipsit de ambiție și nepăsător, amorful trăiește clipa prezentă și își risipește timpul în plăceri și distracții multiple, realmente frivole. Câștigă simpatia anturajului dată fiind latura sa optimistă și acomodantă.

ANALIZĂ, descompunere a unui întreg în elementele sale.

Analiza este mecanismul gândirii care concentrează atenția asupra fiecăreia din părțile unui ansamblu și caută legăturile lor posibile. împreună cu sinteza formează o unitate, un ansamblu complementar al reflecției. Procedând prin diferențieri succesive, de la global la elementele prime, analiza este întâmpinată de sinteză mult înainte de a-și fi terminat opera; regrupările au loc rapid și apare schema completă, pe care o poate sesiza inteligența.

Această metodă pare a fi cea mai eficace pentru învingerea dificultăților întâlnite de spirit pe calea cunoașterii, așa încât este utilizată în majoritatea sistemelor pedagogice. învățarea cititului prin metoda globală', de exemplu, se bazează pe acest principiu.

Același demers permite, în domeniul psihologic, descoperirea motivațiilor* unor comportamente; în cazul viselor", uitării*, lapsusurilor* și atitudinilor' adoptate de indivizi analiza face să apară semnificațiile ascunse.

în sfera muncii, analiza sarcinilor și a relației „om-mașină" ocupă un loc determinant. Ea permite calcularea valorii relative a normelor și justa remunerare, stabilirea circuitelor celor mai simple și eliminarea gesturilor inutile, prevenirea accidentelor și asigurarea pentru ucenici a unei pregătiri rationale.

ANALIZĂ DIDACTICĂ. Formarea psihanaliștilor cere, pe lângă cunoștințe teoretice dobândite la universitate și institutele de psihanaliză, o psihanaliză* personală, de lungă durată (de la doi la patru ani), condusă de un psihanalist experimentat, abilitat de autoritățile superioare ale profesiei. Este vorba de o cură psihanalitică și,în același timp, de un învățământ oral, individual, la care trebuie să se supună acela care vrea să devină psihanalist. După această etapă, debutantul poate întreprinde cure, rămânând el însuși un anumit timp sub controlul unui al doilea psihanalist, stăpân pe meserie.

ANALIZĂ FACTORIALA, ramură a matematicii aplicate, concepută de CE. Spearman pentru analiza rezultatelor obținute prin administrarea mai multor teste mentale, în general, această metodă statistică încearcă să pună în evidență factorii comuni unui ansamblu de variabile care au între ele anumite corelații.

Când i se propun unui individ sarcini diferite, se constată că rezultatele nu se repartizează la întâmplare, existând între

ele relaţii determinate: în cazul unui şcolar care obţine note foarte bune la latină şi la geometrie şi note proaste la desen, gândim în mod intuitiv că primele se datorează unei aptitudini pentru raţionamentul logic care nu intervine în probele grafice. Dar pentru a face această afirmaţie este necesară o confirmare obiectivă. Analiza factorială ne-o furnizează în mod oportun. Datorită acestei tehnici, Spearman a putut pune în evidenţă o aptitudine generală (pe care o numeşte factorul G). care ar constitui energia mentală şi ar fi asimilabilă cu inteligenţa'. Printre testele cele mai saturate în factorul G figurează aşa-numitele *Progressive Matrices* ale lui J. C. Raven.

ANALIZĂ TRANZACŢIONALĂ, psihoterapie de grup datorată psihiatrului american E. Berne (1962) şi bazată pe analiza relaţiilor interindividuale.

„Tranzacţia" este unitatea de raport social: „fac ceva pentru sau împotriva ta (stimul), iar tu reacţionezi în consecinţă" (răspuns). în acest schimb sunt angajate amândouă personalităţile şi, atât unul cât şi celălalt, ne putem comporta ca un copil, ca un părinte sau ca un adult obiectiv.

Eul-„copil" (C) corespunde emoţiilor, spontaneităţii şi creativităţii; Eul-„părinte" (P) este ansamblul valorilor şi preceptelor introiectate în timpul copilărfei (analog Supraeului* freudian); Eul-„adult" (A) este persoana logică, obiectivă, care culege informaţia şi o tratează fără patimă, fără a se lăsa influenţată de opiniile personale. Fiecare dintre aceste trei stări ale Eului constituie un sistem complet de sentimente, de atitudini, de idei, de limbaj, care este pus în mişcare în mod spontan în diversele situaţii cu care suntem confruntaţi. Dar se întâmplă ca o persoană să nu utilizeze decât un singur registru de răspunsuri sau ca una dintre aceste trei stări ale Eului să o încalce pe cealaltă. în acest caz. „tranzacţia" nu poate reuşi, ca în cazul, de exemplu, când la o stimulare de tip A interlocutorul reacţionează cu modul P sau C. Analiza unor astfel de comportamente îi permite pacientului să conştientizeze mecanismele psihologice care le guvernează şi să acceadă la autonomie. în acest proces, psihoterapeutul are un rol marcat directiv, dar şi ceilalţi membri ai grupului au rolul lor, ajutându-l pe subiect să se perceapă mai bine, relevând şi subliniind atitudinile neadecvate pe care el le adoptă de regulă.

ANALIZOR, sistem neurofiziologic care permite să fie percepută şi analizată lumea.

Acest termen, folosit de I. P. Pavlov, desemnează receptorii" senzoriali, căile lor nervoase şi teritoriile din scoarţa cerebrală care le corespund. Analizorul vizual, de exemplu, cuprinde retina, căile optice şi zona vizuală corespunzătoare din cortexul occipital. Leziunea uneia sau alteia din părţile acestui aparat nervos duce la cecitate*. Dar pe când bolnavul are sentimentul de a fi orb (pentru că trăieşte în beznă) când ochiul sau prelungirile sale nervoase sunt atinse, el nu are această conştiinţă atunci când distrugerea afectează creierul. Există şi analizori interni, care tratează mesajele care provin direct de la corp.

ANAMNEZĂ, ansamblu de informaţii culese de la bolnav şi de la anturajul acestuia, referitoare la istoria sa personală şi a maladiei de care suferă.

Anamneză orientează diagnosticul" şi adesea şi atitudinea terapeutică a medicului sau a psihologului. într-adevăr, organizarea cronologică a elementelor furnizate de această anchetă permite uneori investigatorului perspicace să descopere relaţii cauzale între anumite fapte. De exemplu, o bruscă dizortografie* la un şcolar, care până atunci scria satisfăcător, poate fi raportată la o ruptură de echilibru familial şi se explică prin aceasta (naşterea unui nou copil, îndepărtarea unui părinte iubit etc).

ANGOASĂ, nelinişte dusă la extrem, frică iraţională.

Angoasa este o senzaţie apăsătoare de indispoziţie profundă, determinată de impresia difuză a unui pericol vag, iminent, în faţa căruia rămâi dezarmat şi neputincios. De cele mai multe ori această stare se asociază cu modificări neurovegetative comparabile cu acelea pe care le observăm în şocurile* emoţionale: palpitaţii, transpiraţie, tremurături, vedere înceţoşată etc.

Angoasa, care are efecte dezorganizatoare asupra conştiinţei, generează o regresiune* conjunctă a gândirii şi a afectivităţii*. Cauzele sale pot fi un conflict* interior (când, de exemplu, ne reprimăm agresivitatea), o activitate sexuală nesatisfăcătoare sau o pierdere în sfera dragostei (doliu, dezaprobarea unei persoane iubite...) care reactivează un vechi sentiment de abandon, datorat precedentelor experienţe dureroase. în unele cazuri nu situaţia reală este aceea care generează angoasa, ci fantasmele, reprezentările imaginare ale unei situaţii conflictuale inconştiente. La unii copii înclinaţi să se masturbeze, de exemplu, ameninţările grosolane ale părinţilor, ameninţări care se grefează pe un fond de culpabilitate, pot provoca puternice reacţii emotive şi conduite inadaptate, legate de teama de castrare*, de teama de a fi mutilat sau de a-şi pierde membrul viril. Angoasa în sine nu este un fenomen patologic, ea fiind legată de condiţia umană.

După observaţiile lui R. Spitz*, prima manifestare a angoasei veritabile se produce, la sugar, spre luna a opta, în absenţa mamei, la apropierea unui străin brusc recunoscut ca fiind diferit de aceasta. Departe de a fi o manifestare anormală, acest comportament este semnul unui progres, dovada că sugarul a atins capacitatea de a distinge familiarul de străin şi că dezvoltarea sa afectivă se desfăşoară în mod normal. Cu timpul, în momentele cruciale ale existenţei, când o nouă adaptare se dovedeşte necesară, individul îşi regăseşte,în mod temporar, angoasa. Dacă el este incapabil să-şi creeze condiţii de adaptare, insecuritatea persistă şi poate conduce la nevroză* sau la psihoză*. Angoasa patologică — descrisă în noua nomenclatură psihiatrică americană (DSM III, 1988) sub termenii „tulburare panică" *(panic disorder)* şi „anxietate generalizată" — este simptomul psihiatric întâlnit cel mai frecvent în practica medicală.

ANIMISM, credinţă că orice lucru este animat şi purtător de intenţie.

Această atitudine se întâlneşte la copiii mici şi la populaţiile primitive care sunt incapabile să-şi explice altfel fenomenele al căror mecanism nu-l înţeleg. Copilul care, în plimbarea sa nocturnă, se vede însoţit de Lună, este convins că aceasta

îl urmărește. La fel, elementele naturii dezlănțuite sunt, mai mult sau mai puțin conștient, asimilate de spiritele simple cu mânia uivină, pe care ele încearcă să o calmeze prin sacrificii menite să câștige bunăvoința Demiurgului. Acest sistem de gândire, care își are obârșia în preistoria umanității, se perpetuează la copii și se regăsește în prezent nu numai la cei 150 de milioane de animiști (în special locuitori ai Africii, Asiei și Oceaniei), ci și la aproape toți indivizii prea puțin cultivați).

ANOREXIE MENTALĂ, refuzul alimentării.

Anorexia mentală se observă îndeosebi la adolescenți și la fete și femeile tinere (15-25 de ani), în general virgine, dar uneori și la copiii mici și chiar la sugari. După W. H. Kaye (1982), anorexicul nu mănâncă din cauză că senzația de foame dispare sub influența unor morfine endogene (endorfine'), a căror prezență în talamus, în cantitate sporită, a fost obiectivată. Motivul postirii.însă, nu este cunoscut. Cu toate acestea, analiza psihologică face să apară,în aproape toate cazurile, un conflict actual cu anturajul, în special cu mama. Teama de abandon, culpabilitatea legată de trezirea sexualității provoacă uneori acest comportament, care semnifică nostalgia trecutului, dorința de a reveni la situația infantilă. Tratamentul cel mai eficace este o separare temporară (rareori mai mare de două luni) de mediul familial și o acțiune psihoterapeutică aplicată bolnavului și părinților săi.

ANORMAL, ceea ce este în afara normelor, care nu este frecvent.

Anormalitatea implică referința la un grup determinat și la o medie stabilită în prealabil. Este o noțiune extrem de relativă, care și-ar putea găsi ilustrarea în călătoriile lui Gulliver care, în mod succesiv, este „anormal" în mijlocul liliputanilor, apoi în mijlocul uriașilor din Brobdingnag. Conceptul de anormalitate este cu atât mai greu de înțeles cu cât există tendința de a identifica norma cu ceea ce este frecvent și de a-i socoti suspecți pe toți „deviații", îndeosebi pe cei care profesează opinii contrare ideilor moștenite (Socrate, Soljenițîn...). Anormalul nu este întotdeauna totuna cu patologicul. Omul considerat „anormal" poate fi tocmai acela care va face să progreseze umanitatea.

ANOXIE, rarefiere sau suprimare a oxigenului distribuit de sânge țesuturilor.

Anoxia determină alterări celulare, în special la nivelul formațiilor nervoase superioare care sunt extrem de vulnerabile. Când anoxia survine la naștere, ca urmare a unui act obstetric dificil, copilul este „vânăt"; trebuie să-l bați delicat pe fese și pe spinare pentru ca el să scoată primul țipăt (care corespunde intrării brutale a aerului în plămâni), sau să-l reanimezi prin metoda respirației „gură la gură". în aceste situații timpul presează, întrucât după 5-10 minute se pot instala leziuni cerebrale ireversibile, generatoare de tulburări neurologice și de arierație* mentală.

ANTICIPARE, acțiune de a devansa.

Printr-un demers al gândirii, o acțiune determinată poate fi executată înainte de apariția semnalului așteptat. Experiența cotidiană arată că gândirea organizează cu regularitate scheme anticipatoare, pornind de la anumite elemente. Lucrul acesta este deosebit de clar în actul cititului sau în descifrarea unei partituri muzicale, când cel care citește „ghicește" ceea ce va urma. Cercetările de psihologie animală au stabilit că anticiparea există și la dobitoace, ba chiar și la nevertebratele inferioare.

ANTIPSIHIATRIE, mișcare filosofică și medicală care supune criticii concepția occidentală despre nebunie și rolul medicilor psihiatri în societatea noastră.

Antipsihiatria a apărut la începutul anilor 1960, o dată cu difuzarea ideilor lui G. Bateson asupra originii psihofamiliale a schizofreniei, a ideilor lui M. Foucault asupra nebuniei și a acelora ale lui H. Marcuse cu privire la societatea abundenței.

Teza esențială a antipsihiatrilor este că boala mintală (în special schizofrenia), neavând decât cauze psihosociale, nu este cu adevărat o boală. „Nebunii" sunt în realitate „nonconformiști", „devianți" în raport cu o normă stabilită, iar internarea lor nu are alt scop decât să-i constrângă să accepte o anumită ordine socială. în lumina acestui postulat, ar trebui să fie suprimate spitalele psihiatrice sau cel puțin să fie transformate în cămine de unde să fie izgonită orice violență, inclusiv constrângerea la simpla disciplină. Prima tentativă de acest fel a fost pusă în practică, în 1962, de medicul englez D. Cooper, dar, în fața ostilității infirmierilor, a trebuit să înceteze în 1966. Alte comunități terapeutice — în care bolnavii și personalul de îngrijire se confundă, reunindu-se, discutând liber, analizând evenimentele cotidiene ale comunității — au fost create în Anglia de D. Cooper, R.D. Laing, A. Esterson și L. Redler; în Italia de F. Basaglia; în Franța de M. Mannoni. Antipsihiatria îngrozește opinia publică și mulți psihiatri o consideră irealistă și utopică.

ANTROPOLOGIE, știință a omului și a operelor sale.

Conform tradiției, se distinge *antropologia fizică,* disciplină care studiază caracteristicile morfologice ale diferitelor oase umane, servindu-se mai ales de măsurători, și *antropologia culturală,* care își aplică cercetarea la faptele de cultură*. Reprezentanții acestei a doua școli pornesc de la principiul că, pentru a înțelege omul, este necesar să-l situezi în mediul său social. Interpretând faptele de cultură, este posibil să înțelegi structurile sociale și, prin prisma lor, ființa umană. Dar antropologia s-a dezvoltat considerabil și actualmente în Franța antropologii consideră sub acest termen generic patru domenii: 1) antropologia socială și culturală (sau etnologia); 2) antropologia lingvistică (sau etnolingvistica); 3) antropologia biologică sau fizică, având drept obiect de studiu variațiile caracterelor biologice ale omului în spațiu și în timp; 4) preistoria.

ANULARE. Mecanism prin care o persoană se străduiește să suprime în mod magic o idee sau un act, imaginând sau efectuând o acțiune inversă celei precedente: de exemplu, executând cu mâna stângă ceea ce tocmai a executat cu mâna dreaptă. Acest comportament corespunde unui mecanism de apărare" al Eului, destinat să îndepărteze angoasa datorată apariției de sentimente sau de idei inacceptabile pentru individul conștient. *Anularea retroactivă,* descrisă de Freud, se încadrează în gândirea magică; o găsim îndeosebi în ritualurile obsesionale.

ANXIETATE, stare afectivă caracterizată printr-un sentiment de insecuritate, de tulburare, difuz.

Adesea folosit ca sinonim al angoasei, termenul anxietate se deosebeşte de cel dintâi prin absenţa modificărilor fiziologice (senzaţie de sufocare, transpiraţie, accelerarea pulsului...), care nu lipsesc niciodată în cazul angoasei. Numeroase şcoli încearcă să explice geneza anxietăţii prin prisma poziţiilor lor doctrinale. Pentru teoreticienii învăţării această stare ar fi o reacţie de teamă condiţionată, o tendinţă dobândită. Pentru psihanalişti, dimpotrivă, anxietatea s-ar explica prin frustrările libidoului' şi interdicţiile dictate de Supraeu*; anxietatea ar fi semnalul de pericol adresat Eului* — adică personalităţii conştiente — care, astfel prevenit, poate reacţiona prin măsuri adecvate sau mobilizându-şi mecanismele de apărare*.

APARAT PSIHIC, model teoretic imaginat de S. Freud pentru a reprezenta şi a face inteligibilă funcţionarea vieţii mentale.

Freud a elaborat două teorii ale aparatului psihic. Prima, formulată în 1900, concepe aparatul psihic după modelul arcului reflex, cu o extremitate senzorială şi o extremitate motorie. Percepţiile (polul senzorial) lasă în psihismul nostru impresii dintre care multe nu devin aproape niciodată conştiente. (Acest sistem inconştient nu este numai sediul amintirilor uitate, ci şi acela al impulsiilor* înnăscute şi al anumitor dorinţe*.) La extremitatea motorie se situează sistemul *preconştient'.* Inconştientul şi preconştientul sunt separate de *cenzură",* care reglează pasajul dintre aceste două sisteme. A doua teorie a aparatului psihic, expusă în 1923, rectifică unele puncte slabe ale primei teorii. Ea distinge în personalitate trei„instanţe": 1) *Eul",* care este în raport cu percepţiile, reglează desfăşurarea proceselor psihice în timp şi le supune probei realităţii; 2) *Sinele",* în care se agită impulsiile noastre primitive", pe care Eul ar vrea să le supună puterii sale; 3) *Supraeul',* care se exprimă prin morală. Sinele se supune principiului *plăcerii',* Eul se supune principiului *realităţii'.*

APATIC, în caracterologia lui G. Heymans şi E. Wiersma, tip de personalitate care se defineşte printr-o slabă emotivitate' (nE), inactivitate (nA) şi lentoarea reacţiei la impresii (S).

Apaticul este opus colericului' (E.A.P.). Om al principiilor şi rob al obişnuinţelor, el se caracterizează prin placiditate, calm şi conformism. Introvertit, secretos, nu este lesne de descifrat. Este un spirit raţional, rece, opac la consideraţiile sentimentale.

APATIE, indolenţă, lipsă de energie, aparentă insesibilitate la stimulările afective.

Această stare poate fi legată de constituţia fizică, de o disfuncţie endocrină (insuficienţă tiroidiană sau suprarenală), de o tulburare nervoasă (depresie, confuzie mentală, demenţă...) sau de anumite condiţii de viaţă de lungă durată (detenţie, şomaj).

APRAXIE, pierdere a capacităţii de a executa gesturi sau acte elementare, fără ca aceasta să se datoreze unei paralizii sau deficienţe motorii.

Se disting mai multe varietăţi de apraxie: 1) apraxia buco-facială (imposibilitatea de a executa la comandă mişcări ale gurii şi feţei); 2) apraxia îmbrăcării; 3) apraxia ideomotoare (imposibilitatea de a face un gest simbolic, de felul salutului militar); 4) apraxia ideatoare (imposibilitatea de a utiliza corect un obiect, de exemplu de a aprinde o lumânare). Subiectul îşi imaginează, descrie gestul care i se cere a fi executat (şi pe care el ar vrea să-l execute), dar fără a izbuti să-l facă: a „uitat" schema dinamică gestuală. Apraxia nu este o agnozie*, ci mai degrabă o amnezie* motorie datorată unor leziuni ale scoarţei cerebrale.

Apraxia constructivă este o tulburare privind executarea desenelor şi a sarcinilor constructive (puzzle, cuburi...): bolnavul (desenele din dreapta) este incapabil să reproducă desenele din stânga

APTITUDINE, dispoziţie naturală şi dobândită de a efectua anumite sarcini.

După E. Claparède, aptitudinea este ceea ce permite diferenţierea indivizilor atunci când, la o educaţie egală, îi privim din unghiul randamentului. Potrivit domeniului în care se manifestă, aptitudinile se clasifică în intelectuale, senzoriale, motorii etc. Funcţii generale ca atenţia şi judecata vor fi considerate aptitudini, la fel ca şi dispoziţiile particulare, cum ar fi abilitatea de a desena.

Timp îndelungat aptitudinile rămân nediferenţiate şi, în general, numai cu începere de la vârsta de aproximativ 10 ani ele prind a se preciza. Pe când aptitudinea pentru muzică şi desen se manifestă destul de precoce, cele pentru matematică şi cercetare ştiinţifică nu apar înainte de 14 sau 16 ani. Diagnosticarea aptitudinilor este o sarcină importantă a consilierilor* de orientare şcolară şi profesională, care au misiunea de a-i călăuzi pe tineri în alegerea unei profesii.

ARHETIP, model primitiv etern.

Acest termen, luat de la Sfântul Augustin, a fost introdus în psihologia abisală de C.G. Jung (1919) pentru a desemna imaginile arhaice (dragonul, Paradisul pierdut...) care constituie un fond comun al întregii umanităţi. Le regăsim la fiecare persoană, din toate timpurile şi de pretutindeni, alături de amintirile personale. Vehiculate de fabule, mitologie, basme şi legende, arhetipurile se manifestă în vise*, delirurі* şi artele picturale. Ele constituie conţinutul a ceea ce Jung numeşte *inconştientul colectiv.*

ARIERAŢIE, stare a unui copil sau a unui adult întârziat în dezvoltarea sa.

Această întârziere, care se evaluează în raport cu media grupului căruia îi aparţine individul în cauză, poate fi globală sau, dimpotrivă, să nu afecteze decât o parte a personalităţii*. Când sunt atinse funcţiile psihice, subiectul este incapabil să reuşească în viaţă; dacă este vorba de un copil, acesta se dovedeşte inapt să înveţe, fiind naiv şi egocentric.

1) Arieraţia *intelectuală* corespunde unei insuficienţe congenitale a dezvoltării inteligenţei care se manifestă precoce şi,în

principiu, mi poate fi niciodată recuperată, în F-"ranţa, se evaluează" între 3 şi *67,,* procentajul de arieraţic gravă. Arieraţia intelectuală se poate datora eredităţii, unei fragilităţi a cromozomului X (transmis de femeie şi care poate afecta pe toţi băieţii născuţi de aceeaşi mamă), unei aberaţii cromozomice (ca în sindromul lui Down). unei leziuni organice a creierului, ca urmare a unei boli a mamei în perioada graviditătii (cum ar fi rubeola), unui traumatism eranian perinatal. unei encefalite ctc. Există însă si alte stări de arieraţic intelectuală ale cărui cauze rămân necunoscute. dar care par a fi în relaţie cu o ..neglijenţă culturală" (ca în ca/.ul copiilor sălbatici) sau cu o carenţă afectivă precoce.

2) Arieraţia *:it'ectivă*.care apare cel mai adesea la imlì, i/ii cu o inteligenţă normală, corespunde unei imaturităţi psihice, ca o consecinţă a fixaţiei la un anumit stadiu al copilăriei; ea se manifestă mai ales printr-un ataşament excesiv faţă de părinţi, prin absenţa de autonomie, egoism, puerilitate, putând evolua favorabil sub influenţa psihoterapici.

ARSENI (Constantin), neurolog şi neurochirurg român (Dolhasca, jud. Suceava, 1912-Bucureşti, 1994).

Discipol al lui Dumitru Bagdasar (1893-1946), creatorul şcolii române de neurochirurgie, C. Arseni a devenit în 1975 directorul celui mai mare' spital de neurochirurgie din lume, unde conducea direct secţia de tumori cerebrale (Spitalul clinic de neurochirurgie „Prof. dr. D. Bagdasar", Bucureşti). Realizări importante în domeniul patologiei chirurgicale a proceselor expansive intracraniene, în chirurgia cerebrovasculară, traumatologia craniocerebrală etc. Preocupat de raportul psihic-creicr, a aprofundat şi problematica psihoncurologiei şi psihochirurgici. Opera sa capitală este *Tnitnt de neurologie* în 5 volume (8 tomuri), 1979-19X3, la redactarea căruia au colaborat numeroşi neurologi din ţară. A mai scris. între altele: *Durerea* (1967). în colaborare cu 1. Oprescu; *Psihoncurologie* (1983). în colaborare cu M. Golu şi L. Dănăilă.

ASIMILARE, conduită activă prin care modificăm mediul în loc să ne acomodăm acestuia.

În fiziologie. asimilarea este procesul prin care fiinţele vii transformă clementele extrase din mediu, integrându-le în propria lor substanţă. în psihologic. J. Piaget numeşte „asimilare mentală" aplicarea unei scheme de actiune (un fel de emotava) la o situaţie sau alta. De exemplu, copilul sugar care descoperă că un obiect poate Ii mişcat dacă se trage de sfoara de care acesta este legat va trage de faţa de masă ca să pună mâna pe o jucărie aflată pe masă. ' • ACOMODARE.

ASOCIAŢIE, acţiune de a apropia, de a reuni.

Fenomenele psihice au proprietatea de a se lega în conştiinţă, independent de voinţă, în virtutea anumitor legi, enunţate de Aristotel. Acesta a remarcat că evocarea amintirilor este înlesnită de referirea la alte impresii care au cu acestea raporturi de contiguitate, de similitudine sau de opoziţie. Studierea acestor legi primare de asociaţie (contiguitate, asemănare şi contrast) a stat pe primul-plan pentru psihologia din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea. La sfârşitul secolului trecut, F. Galton, care a încercat pe el însuşi experienţa *asociaţiilor libere,* a tras concluzia că cuvintele si ideile asociate „pun în lumină cu o ciudată precizie bazele gândirii omului si îi dez\ăiuie anatomia mentală cu mai multă lipsă de menajament decât ar dori-o". Această constatare i-a intrigat pe psihiatri (G.H. Kcnt si A.J. Rosanov) şi pe psihanalişti (C.G. .lung) să pună la punct liste de cuvinte susceptibile să sonde/e problemele psihologice ale pacienţilor lor şi să Ic reveleze complexele . Această probă a fost utilizată şi pentru identificarea criminalului dintr-un grup de suspecţi. în acest caz se aleg douăzeci de cuvinte susceptibile să-i amintească vinovatului scena şi circumstanţele delictului, cuvinte care sunt amestecate cu alte optzeci de cuvinte neutre. Se notează timpul de reacţie, semnele emoţionale şi, când se dispune de aparatajul necesar, reacţiile electrodermale' si presiunea sanguină. Comparerea protocoalelor suspecţilor permite adesea obţinerea mărturisirii crimei din partea delincventului.

Cura psihanalitica este şi ca bazată pe asociaţia liberă. în loc să i se ceară pacientului să vorbească despre un subiect determinat. este încurajat să se exprime liber, tără constrângere, să comunice tot ceea ce îi trece prin minte. în felul acesta, psihanalistul nu introduce în cură nimic personal, pacientul fiind acela care determină mersul psihanalizării.

ASPIRAŢIE, ansamblu de tendinţe care îl propulsează pe om către un ideal.

Se vorbeşte de aspiraţie într-o acţiune atunci când efectuarea acesteia înseamnă pentru individ realizarea capacităţilor sale. Succesele şi eşecurile noastre sunt în funcţie de nivelul de reuşită pe care sperăm să-l atingem, acela pe care ni-l fixăm într-o întreprindere dală. Acest nivel de aspiraţie este de importantă primordială în comportamcntul Iunţclor umane deoarece influenţează. mai mult sau mai puţin clar. atingerca scopurilor. Depinzând atât de factori individuali cât şi de factori sociali, nivelul de aspiraţie necesită o anumită cunoaştere de sine. cunoaşterea valorii proprii. a aptitudinilor şi limitelor personale şi dorinţa de a accede la un statut'determinat. Uneori subiectul, profund influenţat de condiţiile sociale, aspiră să atingă un scop prea înalt în raport cu posibilităţile avute: el arc o anumi lă vi icatic. dar nu şi aptitldini le necesare realizării sale. ceea ce riscă să-l adîică de/il nzii şi să l conducă la.nduda p. Iure'. Există leste de nivel de aspiraţie care ,,,,mit precizarea cătorva trăsături de personalitatc ale subiecţilor examinaţi şi, prin generalizare. prezenta comportamentului lor în situaţii de viaţă reală,

ASTAZIE, imposibilitate de a se menţine în poziţie verticală.

Este vorba de o tulburaie funcţională care se manifestă cu paraplegia spastică a membrelor inferioare). dar de care se deosebeşte proluiul, în sensul că aici se cunoaşte cauza organică. Se însoţeşte aproape întotdeauna de abazie". • • ISTERIE,

ASTENIC. în biotipologia lui E. Kretschmer, tip morfologic caracterizat prin aspectul său longilin. -» LEPTOSOM.

ASTENIE, lipsă sau slăbire a forţelor.

Astenia este o stare de oboseală permanentă pe care simpla odihnă nu o poate face să dispară. Se caracterizează prin lehamite şi fatigabilitate fizică şi intelectuală. Poate fi consecinţa unei infecţii

(hepatită virală...), a unei disfuncţii endocrine (hipotiroidie, insuficienţă suprarenală...), a surmenajului sau se poate datora unor cauze pur psihologice (refulare" sau frustrări' repetate).

ATAŞAMENT, ansamblu de legături care s-au stabilit între un nou-născut şi mama sa, începând cu senzaţiile şi percepţiile sugarului vizavi de aceasta şi, reciproc, ale mamei faţă de copilul ei.

Din ziua a treia după naştere sugarul este capabil să recunoască mirosul sânului şi gâtului mamei şi să-l diferenţieze de acela al unei alte femei care are un nou-născut de aceeaşi vârstă. La fel,el este capabil să distingă vocea sa, gustul pielii sale, calitatea palpărilor ei.

Noţiunea de ataşament a fost introdusă în psihologie în 1959 de către J. Bowlby (1907-1990), ca urmare a investigaţiilor etologiştilor. H.F. Harlow prezenta puilor de maimuţă două mame de substituţie: una confecţionată din sârmă şi prevăzută cu un biberon cu lapte, alta fără biberon, însă acoperită de blană. Maimuţicile se aruncau spre aceasta din urmă, preferând contactul şi căldura blănii animale. Această observaţie contrazice teza psihologică potrivit căreia legătura cu mama derivă din satisfacerea trebuinţei de hrană.

Pentru Bowlby nu încape îndoială că ataşamentul este un proces înnăscut ale cărui mecanisme — strigătele, agăţarea, strângerea la piept, suptul — sunt comune copilului şi puiului de maimuţă. Surâsul, specific omului, este unul dintre mecanismele ataşamentului care apare foarte de timpuriu la noii-născuţi. Teoria ataşamentului s-a îmbogăţit an de an; actualmente ea depăşeşte diada mamă-copil, înglobând relaţiile cu ceilalţi membri ai anturajului.

ATELIER PROTEJAT, loc în care lucrează muncitori handicapaţi care nu se pot adapta marii colectivităţi sau care sunt incapabili să satisfacă exigenţele obişnuite ale patronilor.

Cel mai adesea este vorba de bolnavi mintali sau cu beteşuguri fizice, a căror eficienţă este limitată şi din cauza unor sechele ale afecţiunii de care suferă şi care doresc să se readapteze progresiv la o viaţă socială normală. în Franţa, în aceste ateliere se lucrează 30-39 ore pe săptămână, muncitorii primind o remuneraţie proporţională cu randamentul lor, care nu poate fi însă inferioară salariului fixat prin decret ministerial. Munca protejată, prevăzută de Codul familiei şi de ajutorul social (art. 167 şi 168), a fost definită de legea din 23 iunie 1975 cu privire la handicapaţi şi de decretul din 31 decembrie 1977. Admiterea într-un atelier protejat este subordonată autorizaţiei comisiei tehnice de orientare şi de reclasare profesională (Co.T.O.Re.P.r.

ATENŢIE, concentrare a spiritului asupra a ceva.

A fi atent înseamnă, într-un fel, a te închide faţă de lumea exterioară spre a te focaliza asupra a ceea ce te interesează.

Experimentându-se cu pisici, s-a putut arăta ceea ce se întâmplă la nivel neurofiziologic. Mai întâi animalul este făcut să audă sunete scurte („pocnete") şi se înregistrează influxurile nervoase ale urechii. Apoi se lasă să apară în raza privirii animalului un şoarece: percepţia „pocnetelor" scade. Interesul pisicii pentru şoareci o face să-şi concentreze atenţia asupra micului rozător, limitându-i câmpul conştiinţei. De îndată ce şoarecele este retras, potenţialele înregistrate redevin egale între ele. Există deci o inhibare relativă şi temporară a excitaţiei nervoase, structurile superioare (cortexul cerebral) acţionând direct asupra celor inferioare.

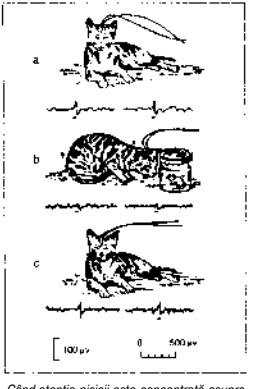

Când atenţia pisicii este concentrată asupra şoarecelui, potenţialul ei auditiv este limitat. Acest potenţial redevine normal de îndată ce retragem şoarecele

Schematic, varietăţile atenţiei se clasează în două mari categorii: atenţia voluntară, care depinde de individ şi de motivaţiile sale, şi atenţia involuntară, care este atrasă de mediul exterior, ca urmare a organizării particulare a câmpului perceptiv în care apare un obiect, detaşat din ansamblu. Toate eforturile publicităţii" tind să atragă atenţia publicului asupra unui produs, amenajându-i câmpul perceptiv, pentru ca apoi să-l menţină treaz, interesându-l în modul cel mai profund. Date fiind aceste consecinţe practice, problema atenţiei a făcut obiectul unor importante lucrări în laboratoarele de psihologie experimentală din armată şi din industrie. În cazul unor operaţii monotone, atenţia scade rapid. Dincolo de o durată de douăzeci de minute, apare oboseala, se produc erori şi omul de serviciu trebuie înlocuit. Capacitatea de atenţie a unui subiect poate fi apreciată cu ajutorul testelor. Cel mai simplu dintre ele cere să fie barate anumite litere dintr-un text (toate literele *a,* de exemplu); se notează apoi erorile şi viteza de execuţie.

ATITUDINE, manieră de a fi într-o situaţie.

Conceptul de atitudine acoperă diverse semnificaţii. El desemnează orientarea gândirii, dispoziţiile profunde ale fiinţei noastre, starea de spirit proprie nouă în faţa anumitor valori (efortul creator, bani...) etc. Există atitudini personale, care nu pun în cauză decât individul (preferinţele estetice, de exemplu), şi atitudini sociale (opţiunile politice), care au o incidenţă asupra grupurilor. Dar ceea ce le caracterizează şi pe unele şi pe altele este faptul că întotdeauna este vorba de un ansamblu de reacţii personale faţă de un obiect determinat: animal, persoană, idee sau lucru. Subiectul însuşi le percepe ca făcând parte integrantă din personalitatea sa, ceea ce face ca atitudinile să fie foarte înrudite cu trăsăturile de caracter. Cu cât Eul" este mai puternic cu atât atitudinile sunt mai independente, mai deschise şi

mai suple; cu cât Eul este mai slab, cu atât atitudinile sunt mai rigide.

Atitudinile sunt mărcile bipolare negative sau pozitive, favorabile sau defavorabile) și au întotdeauna o anumită intensitate, care poate merge de la ură la dragoste, de la indiferență la pasiune; pot fi deci ordonate pe scale, ba chiar și măsurate (L. L. Thurstone , 1928). • > SONDAJ.

ATLETIC, se spune despre un subiect care are caracteristicile fizice ale atletului.

După E. Kretschmer". indivi/ii de acest tip posedă un temperament deosebit, în care predomină interiorizarea emoțiilor, timiditatea și idealismul.

ATOM SOCIAL, expresie datorată lui J. L. Moreno și care desemnează rețeaua de relații ale unui individ cu anturajul său, schematizate sub formă de atracții și de repulsii reciproce.

Reprezentarea grafică a ansamblului atomilor sociali al unui grupuscul se numește „sociogramă"'.

AUTISM, excesivă închidere în sine, ducând la o desprindere de realitate și la o intensificare a vieții imaginative.

L. Kanner a descris, în 1943, sub numele de *autism infuiitil precoce,* o formă de psihoză a copilului. Acest sindrom, care se observă mai adesea la băieți decât la fete (de două până la patru ori mai mult), poate să apară extrem de timpuriu (înainte de vârsta de 2 1/2 ani).

Se disting două trăsături esențiale: închiderea în sine și nevoia imperioasă de a nu schimba nimic. 1) Închiderea în sine se traduce îndeosebi prin[F-o totală indiferență față de lumea exterioară. Copilul se comportă ca și cum ar fi în permanență singur, se leagănă, se balansează de pe un picior pe altul, se joacă cu mâinile, sare pe vârfurile picioarelor, se învârtește de jur-împrejur etc. 2) Rezistența la orice schimbare se manifestă mai ales prin activități ritualizate (de exemplu, așezarea vesmintelor în aceeași ordine) sau repetarea perseverentă a aceloraș jocuri. Copilul autist, pierdut în activitățile sale stereotipe.evoluea/ă într-un univers privai. cu repere stricte. Această îndepărtare de lumea înconjurătoare, care întrerupe frecvent tare a mediilor școlare normale, ha chiar și orice achi/iție intelectuală, conduce la o situație deficitară gravă și ireversibilă.

AUTOEROTISM, juisare sexuală în absența partenerului.

Autoerotismul poate surveni spontan. în timpul somnului, dar cel mai adesea este căutat de subiect, cu ajutorul onanismului". La copii, alte activități, cu un caracter mai puțin evident sexual, cum ar fi suferea policeluî sau balansarea corpului, sunt comportamente autoerotice care determină o destindere și o stare Je bună.dispoziție. în practică, aceste activități dispar de la sine atunci când subiecții au atins o anumită maturitate afectivă. Dacă le regăsim la adult, ele sunt semnul unei regresiuni\

AUTOMATISM, activitate care scapă controlului voluntar și se realizează independent de acesta.

Reflexele, activitatea inimii, aceea a centrilor respirației și a aparatului digestiv sunt principalele automatisme biologice ale organismului. în mod normal, o activitate învățată și frecvent repetată devine automatică. Chiar și viața psihică are automatismele sale (asociații de idei, memorie...). în anumite stări patologice (isterie, epilepsie, traumatism cranian) se pot observa activități automatice, ca mersul sau prinderea trenului, care scapă conștiinței bolnavilor. Adesea, în stările de delir. aceștia manifestă fenomene de automatism mental , trăite de ei ca o manipulare a propriei persoane: „cineva" îi face să vorbească sau să acționeze; „cineva" le comandă gândurile. Această formă specială de delir de influență, simptomatică pentru disocierea personalității, a fost studiată de psihiatrul rus V. Kandinski și de francezul G. G. de Clérambault.

AUTOPUNITIUNE , pedeapsă pe care ne-o aplicăm noi înșine.

La baza unui astfel de comportament se află întotdeauna sentimentul de a fi comis o greșeală, care poate varia de la culpabilitatea normală până la autoacuzarea delirantă. în acest caz. în general, este vorba de melancolici care dramatizează greșelile cele mai benigne, se simt responsabili de nenorocirile celorlalți și nedemni de a trăi. Pentru a se pedepsi, ei nu dau îndărăt nici de la automuti lare (indiferent de organ: ochi. mână, organe genitale) și nici de la sinucidere.

AUTORITATE, influență impusă altora spre a se face ascultat într-un anumit domeniu.

Autoritatea este la fel de necesară copiilor ca și afecțiunea. La adolescență ca devine chiar mai importantă. Studii si anchete efectuate de psihologi și psihiatri (.l. M. Sutter. H. Luccioni) demonstrează că absența disciplinei determină perturbații grave la unii tineri. Fără autoritate educația se face prost, personalitatea rămâne slabă, inconsistentă: subiectul trăiește în insecuritate și anxietate. Cu toate acestea, autoritatea rău înțeleasă, tiranică, este la fel de nefastă ca și carența" de autoritate (T. W. Adorno). în familiile în care. în mod normal, tatăl este acela care exercită autoritatea, anumite atitudini paterne prea rigide sunt responsabile de eșecuri și de tulburarea vieții sociale ulterioare a copiilor. Tatăl care își exercită autoritatea trebuie să o facă pentru al proteja pe copil de pericolele pe care el este încă incapabil să le domine și nu spre a-și afirma propria-i personalitate.

AVIDITATE, dorință arzătoare, excesivă, privind un anumit lucru.

în caracterologie" acest termen desemnează unul din factorii tedinței lor, introdus de Gaston Bergcr' în tipologia lui G. Heymans și E. D. Wiersma. Avidul (Av) este însetat de cuceriri și achiziții. El urmărește să impună proeminența Eului său. Contrariul avidității este detașarea (nAv), care se observă în stare pură la unii înțelepți și asceți. în teoria Melaniei Klein, aviditatea ar fi un factor constituțional, însă întărită de teama de a nu fi suficient de „bun" spre a fi iubit.

B

BABINSKI (Joseph), neurolog francez (Paris, 1857 -id., 1932).

Este cunoscut îndeosebi pentru lucrările sale referitoare la sistemul nervos. A demonstrat caracterul artificial al tulburărilor observate în isteria zisă „isterie de conversiune"", căreia i-a dat numele de *pitiatism,* tulburare vindecabilă prin persuasiune.

BABY-TEST, ansamblu de probe care se bazează pe observarea sistematică a dezvoltării sugarilor şi copiilor mici.

Sunt explorate astfel diferitele aspecte ale comportamentului: *motricitatea, postura* (atitudinile faţă de fiinţe şi lucruri), *limbajul* şi *comportamentul psihosocial.* Primele scări de dezvoltare psihomotorie în mica copilărie au fost elaborate de A. Gesell' (1925) şi Ch. Biihler' (1932). La sfârşitul anilor 1970, pediatrul american J. B. Brazelton a propus o nouă scară *de evaluare a comportamentului neonatal.* în Franţa, psihologii utilizează mai ales scara de dezvoltare psihomotorie a primei copilării propusă de O. Brunet şi I. Lezine. Unele *baby-tests* permit determinarea unei vârste şi a unui coeficient de dezvoltare', dar valoarea lor prcdictivă este destul de slabă.

BAGDASAR (Dumitru), medic român, specialist în neurochirurgie (Roşiesti, jud. Vaslui. 1893-Bucureşti, 1946).

Şi-a însuşit tehnica neurochirurgicală în clinica lui H.W. Cushing, la Boston (1927-1929). în 1935 a creat primul serviciu de neurochirurgie din România, într-un pavilion al Spitalului Central din Bucureşti. A scris, între altele: *Chirurgia durerii* (1935); *Troubles mentaux dans un cas de tumeur du lobe frontal droit* (1936), în colaborare cu D. Constantinescu; *Lathyrismul* (1945); *Tratat de neurochirurgie* (1951). Membru de onoare postmortem al Academiei Române (1948).

BALANSARE, mişcare alternativă a corpului.

Balansarea capului sau a corpului, pe picioare, în patru labe sau în poziţia aşezat pe spate, se întâlneşte frecvent la copii, mai ales în mediile spitalicesti, în stabilimentele sanitare sau cu caracter social. Acest comportament nu este în sine patologic, dar există riscul lovirii capului de elemente solide. Acest fenomen ar fi mijlocul de a rezolva o tensiune interioară provocată de o carenţă afectivă sau de instabilitatea relaţiilor existenţiale cu persoane din anturaj. Se consideră a fi şi o activitate autoerotică, în cursul căreia copilul s-ar legăna pentru a-şi potoli trebuinţa de dragoste nesatisfăcută. în afara stabilimentelor spitalicesti sau cu caracter social, balansarea persistentă ar fi un fenomen reacţionai la comportamentul mamei, a cărei atitudine instabilă oscilează rapid între severitate şi răsfăţul excesiv. -• TRIHOTILOMANIE.

BALBISM - BÂLBÂIALĂ.

BALINT (Michaël), psihanalist britanic de origine maghiară (Budapesta, 1896 - Londra, 1970).

Este celebru îndeosebi pentru că a organizat seminarii de formare a asistenţilor sociali şi a medicilor practicieni. „Grupurile Balint" nu reunesc decât un mic număr de participanţi şi funcţionează fără teme prestabilite, fiecare putând evoca un „caz." care îl preocupă. Rolul animatorului este de aj determina pe membrii grupului să-şi conştientizeze propriile atitudini, sentimente şi procese psihice care intervin în relaţiile lor cu pacienţii. Lucrările teoretice ale lui Balint se axează pe problemele regresiunii' şi pe ceea ce el a numit „dragostea primară", fază foarte precoce în procesul relaţiilor interumane, şi „defectul fundamental", element cauzal al tulburărilor psihologice. Dintre lucrările traduse în limba franceză, citâm: *Le medicin, son mahidc ct hi maladie* (1960); *Le défaut fondamental* (1971); *Amour primuire et technique psychanalytique* (1972), *Les voies de In régression* (1972).

BANALITATE, caracter a ceea ce este comun.

Numărul de răspunsuri banale relevate în anumite teste (de asociaţii de cuvinte, teste Rorschach', teste Rosenzweig*) permite să se măsoare gradul de conformitate socială şi să se deducă unele ipoteze privind adaptarea, anxietatea sau calitatea inteligenţei unei persoane.

BANDĂ, grup de indivizi.

De la o anumită vârstă, copiilor le place să se reunească şi să se grupeze pentru a se juca. Ei formează bande, în care se simt solidari unii cu alţii. în unele cazuri, scopurile bandei devin antisociale. Este vorba de bandele de „marginali", a căror agresivitate este, pe de o parte, semnul unui violent protest împotriva societăţii, iar, pe de altă parte, o afirmare inadaptată a personalităţii virile. Adolescenţii care frecventează asemenea bande se recrutează de obicei din mediile defavorizate din centrele urbane, din familiile disociate de unde lipsesc autoritatea şi afecţiunea. Intrând într-o bandă, ei îşi satisfac trebuinţa de securitate şi de căldură afectivă; găsesc aici, de asemenea, puterea care le permite să înfrunte societatea şi sunt descărcaţi de orice sentiment de vinovăţie, deoarece colectivitatea din care fac parte, banda lor, îi aprobă. Nu este imposibil să se modifice scopurile bandelor de adolescenţi, în această direcţie lucrează educatori specializaţi, psihologi şi asistenţi sociali. -• DELINCVENTĂ; DROG; TOXICOMANIE.

BARAJ. Pentru a măsura capacitatea de atenţie" a subiecţilor umani, B. Bourdon (1895) a imaginat o probă simplă constând din bararea anumitor litere dintr-un text imprimat (toate literele a, de exemplu). Acest test a fost reluat mai târziu de către E. Toulouse şi H. Piéron (1904), apoi de R. Zazzo (1941), care au înlocuit literele prin figuri geometrice.

în psihiatric se vorbeşte de „baraj" în cazul în care un bolnav, atins de schizofrenie, întrerupe brusc, pentru scurt timp, un act început.

BARBITURIC, medicament cu toxicitate redusă folosit în mod curent în medicină pentru proprietăţile sale calmante şi hipnotice.

Consumul de barbiturice (gardenal, veronal, imenactal...) a crescut considerabil în ultimii ani. Folosirea abuzivă a acestor produse este periculoasă. Adesea drogaţii le asociază cu alcoolul, trăind o anumită stare de beţie, dispoziţia lor moilificându-se (iritabilitate. agresivitate). Unii intră în comă şi mor. Dezintoxicarea în cazul acestei toxicomanii' este extrem de dificilă.

BATERIE DE TESTE, ansamblu de probe psihometrice.

Psihologul mi utilizează în practică niciodată un singur test. Pentru a asigura un diagnostic cât mai exact, el foloseşte mai multe probe diferite. De exemplu, pentru a se aprecia inteligenţa unui copil se poate servi de scara lui Wechsler', de psihodiagnosticul lui RorschaelV, făcându-l să execute şi câteva desene. Datele astfel obţinute sunt complementare; ele nu indică doar nivelul intelectual al subiectului, ci s. forma şi calitatea gândirii sale. Există baterii de teste de aptitudini şi de personalitate.

BATESON (Gregory). antropolog american de origine engleză (Grantchester. Marea Britanie, 1904 - San Francisco, 1980).

Contribuţii esenţiale ia ştiinţele sociale prin cercetări antropologice efectuate pe teren, îndeosebí în Noua Guinee şi Bali. ca şi aplicarea în psihiatrie a conceptelor ciberneticii şi a conceptelor extrase din teoria tipurilor logice a lui B. Russell şi A. N. Whitehead. A elaborat, împreună cu .1. Weakland, teoria *dublei legături'* în schizofrenic. Bateson a fost teoreticianul principal al grupului de la Palo Alto (California). Dintre operele traduse în limba franceză, citãm: *La cérémonie du Naven* (1936. trad. 1971); *Vers line écologie de lesprit.* (1977).

BĂTRÂNEŢE, a treia vârstă a vieţii, după vârstele de creştere şi vârsta adultă.

În general se admite că senescenţa începe aproximativ la 65 de ani, dar o dată cu progresul igienei şi medicinei multe persoane de vârsta a treia îşi conservă tinereţea şi vigoarea timp mult mai îndelungat decât odinioară. în prezent, „handicapaţii legaţi de vârstă nu sunt frecvenţi şi cu dificultăţi grave decât dincolo de 75 de ani şi chiar dincolo de 80 de ani" (A. Alperovitch, 1989). Din ce în ce mai mult se disting mai multe categorii în „vârsta a treia": persoanele „între două vârste" (de la 6» la 74 de ani), persoanele „în etate" (de la 75 de ani în sus) şi persoanele „foarte vârstnice"' (după 9> de ani).

Senescenţa se manifestă printr-o scădere sensibilă a aptitudinilor senzoriomotoare (văz. auz. abilitate, forţă musculară) şi intelectuale, al căror declin începe de la vârsta de 25 de ani (D. Wechsler). Capacităţile mentale nu sunt atinse în mod uniform: în timp ce funcţiile verbale sunt mai puţin vătămate (vocabularul rămâne intact), atenţia si memoria imediată cunosc o curbă descendentă, făcând practic imposibilă orice nouă achiziţie. Cu toate acestea, după unii autori (S. Pacaud. 1953), posesia unui nivel de instrucţie ridicat ar întârzia apariţia acestor tulburări. în societatea noastră, bătrânul se simte adesea devalorizat şi deţinerea cunoştinţelor de care dispune considerabil după vârsta de 55 de ani). Statul se bucură de o atenţie crescută datorită nefolosirii cunoştinţele şi bunăvoinţa bătrânilor, care sunt neglijaţi şi cărora nu li se acordă nici un statut satisfăcător.

BÂLBÂIALĂ, tulburare a vorbirii în care unele silabe sunt repetate (bâlbâială repetitivă), iar altele nu pot fi pronunţate (bâlbâială explozivă).

Cauzele acestui fenomen complex sunt ereditare şi îndeosebi afective. O prea accentuată emotivitate, sentimentul de inferioritate se regăsesc frecvent la bâlbâiţi, care cu greu reuşesc să-şi exprime gândurile, deoarece sunt intimidaţi.

Bâlbâială nu este o tulburare permanentă, ci intermitentă, dispărând atunci când subiectul este mai sigur pe sine sau când are un „suport". Puţini sunt cei care singuri, prin voinţa şi perseverenţa lor, izbutesc să-şi înfrângă această deficienţă a vorbirii. Reeducarea obişnuită constă din exerciţii de articulare a cuvintelor, de reglare a ritmului vorbirii şi suflului, asociate cu psihoterapia. Când autorul bâlbâiturii este frustrant (ironic) sau neconvingător. este necesară plasarea copilului într-un aşezământ specializat (Institutul pentru bâlbâiţi).

BEHAVIORISM, psihologie obiecUvă.

Timp îndelungat psihologia a fost considerată o ştiinţă a stărilor de conştiinţă. De aceea singura metodă aplicabilă nu putea fi decât introspecţia. în opoziţie cu această teză, la începutul secolului XX sa afirmat o nouă doctrină, al cărui promotor energic a fost J.B. Watson'. Pentru acest autor psihologia trebuia să se definească drept ştiinţa comportamentului. În loc să se bazeze pe conştiinţă şi pe introspecţie, ea trebuia să-şi limiteze studiul la observaţia organismului într-o situaţie dată. într adevăr. Măgurele elemente susceptibile să fie obiectul unei cercetări ştiinţifice sunt datele observabile ale comportamentului verbal şi motor, care este întotdeauna adaptativ. Organismul supus unei acţiuni tinde să neutralizeze efectele acesteia, fie acţionând asupra obiectului care o produce, fie modificându-se el însuşi. Raportând aceste conduite la stimuli pare deci posibil să se stabilească legile datorită cărora putem prevedea reacţiile unui individ la o „excitaţie" cunoscută, sau să deducem natura unui stimul pornind de la observarea unei reacţii'. Cheia de boltă a acestui sistem este reflexul condiţionat', instinctele înseşi fiind reduse la o „serie de reflexe înlănţuite". Totul este învăţare, chiar şi expresia emoţiilor, comportamentele putând fi modificate prin educaţie.

Behavioriştii au studiat comportamentul animalelor, al fetusului uman şi al copiilor mici. Pornind de la observaţiile făcute la

de droguri. Aceste activităţi corespund unei intensificări a activării cerebrale, generatoare de plăcere.

BESTIALITATE, perversiune sexuală care constă în raportul sexual cu un animal.

Bestialitatea este foarte răspândită ca fanta/are. întâlnindii-se în mitologie si în arte. în practică, ea este mai rară, dar se găseşte la ambele sexe. îndeosebi la persoanele care trăiesc într-o anumită izolare. cum sunt păstorii tic turme sau soldaţii din deşert. Bestialitatea se poate observa si la unii dementi sau arieraţi, ori în accesele de manie sau confuzionale.

BETTELHEIM (Bruno), psihanalist american de origine austriacă (Viena, 1903 - Silver Spring, Washington, 1990).

După ce a fost internat. în 193S, la Daehau şi la Buchcnwald, emigrează în 1939 în Statele Unite. în cursul lunilor petrecute în lagărele de concentrare a supus observaţiei comportamentul codeţinuţilor şi a făcut conceptul de *situaţie extremă.* Rste vorba de „o situaţie trăită de subiect ca inevitabilă şi iremediabilă distrugere", contra căreia mi poate reacţiona decât prin mecanisme de apărare psihotice. La un moment dat. convins de caracterul ineluctabil al destinului său, subiectul încetează să mai lupte şi nu face decât să aştepte moartea iminentă. Din aceste observaţii Bettelheim trage învăţăminte şi concluzii practice: întrucât un mediu nefast poate conduce la dezagregarea personalităţii, trebuie să fie posibilă „reconstruirea" copiilor psihotici şi redarea lor vieţii, amenajându-le condiţiile pentru aceasta. Experienţa sa în ceea ce priveşte copiii psihoiici a fost descirsă în: *h'rt.lrenUi ¿IKIIX (* I 969); *Dţmo'.teii nu-i de ujun.s* (14711). *l-vud.ilij \ ietji* (1973); *Pentru* ;i *li părinţi acceptabili* (1988).

BIBERI (Ion), scriitor, psihiatru şi psiholog român (Turnu Severin, 1904 - Bucureşti, 1990).

Licenţiat în medicină si în litere si filosofie la Bucureşti, a audiat apoi cursuri la Sorhona si la Collège de France. în 1936 i s-a acordat premiul Fundaţiilor Regiale pentru scriitorii tineri, pentiu eseul 77).i;iafov reeditat în 1971 (text revizuit) sub titlul *Viuţii si monrten in evohili.i l'ui'cvuhui.* I. Biberi realizează paradoxala performanţă de a trata *in extenso* teme specifice psihanalizei (subconştientul. visele, aimoasa. nevrozele, moartea etc.) cu o ostentativă ignorare bibliourafică a psihanaliştilor, ale căror idei totuşi le ftietifică. Lreud e citat doar ici-coio. ca un autor minor. A scris, între altele: *Runeţiu ni le creiitourc .ilc subconştientului* (1938); *Individuiiliuue şi' dc\ţin, 2* volume (1945); *Visul şi structurile subconştientului* (1970); *Eiisa* (1974). În *Principii de psihologie untropi>k)gică* (197 1) încearcă să prezinte comportamentul „biopsihic" al omanismelor ca sisteme dinamice informaţionale şi cu autoreglare, dintr-o perspectivă plundisciplinară,

BILINGVISM, practică a două limbi.

în Franţa, bilingvismul se întâlneşte în regiuni ca Alsacia şi Brctania, unde populaţiile rămân ataşate de limba lor originară, precum şi în ţări ca Belgia,

Preşcolarul învaţă cu uşurinţă limbile pe care le aude vorbite în anturajul său. Este însă de notat că unii autori, cum este ele exemplu E. Pichon. consideră că biliimvismul poate tulbura funcţiile ordonatoare ale limbajului, prin faptul că în acest caz copilul este supus influenţei a două culturi, a două moduri de gândire diferite, a două sisteme de relaţii intre cuvinte şi concepte, care nu se suprapun exact. Alte cercetări, dimpotrivă, demonstrează că bilingvii au un avantaj iutelectual faţă de monolingvi (J.K. Bhatnagar, M. Eiscnstein.D.A.Wagner. 1980). Bilmgvişinul artificial - ca acela al copiilor imigraţi, obligaţi să utilizeze două limbi spre a putea comunica cu părinţii lor. pe de o parte, cu vecinii, pe ele altă parte — poate fi sursă de tensiuni şi de dificultăţi,

BILIOS, temperament în care predomină sau se crede că predomină bila (fierea).

Reluând teoria pitagorică a umorilor, Hippocratc recunoaşte patru umori principale: sângele, flegma sau limfa, bila galbenă şi atrabila neagră. Din această obscrvaţie ' decurge teoria celor patru temperamcnte'.^Biliosul are pielea galbenă, privirea arătăioare, o voinţă puternica şi este ambţios. C. Galen (131-201), care a reluat teoria temperamentelor a lui Hippocratc numeşte biliosul „coleric" (de la gr. *khöle,* „bilă"). Această noţiune, perimată azi, a trecut în limbajul popular („a vârsa fiere").

BINET (Alfred), psiholog francez (Nisa, 1857-Paris, 1911).

S-a consacrat psihologiei după ce s-a afirmat ca autor dramatica obţinut licenţa în drept şi a întreprins studii de ştiinţe naturale (răsplătite cu titlul de doctor în ştiinţe). în 1891 intră ca preparator la laboratorul de psihologie fiziologică de la Sorbona, iar după patru am devine directorul acestuia.

îl interesează toate procesele gândirii, dar cercetează mai ales inteligenţa, al cărei studiu încearcă să-l aprofundeze prin toate mijloacele posibile. Studiază aspectele fizionomiei, ale capului şi corpului, se interesează de grafologie şi de inteligenţa copiilor. în 1904, ministerul învăţământului public decide să organizeze învăţământul pentru anormali; se constituie o comisie, din care face parte şi Binet, însărcinat să depisteze pe cei suferinzi de debilitate mintală. în anul 1905 a fost publicată, în colaborare cu T. Simon'. o metodă de depistare, mereu ameliorată până în 1911. Această „scară metrică a inteligenţei" (S.M.I.) a fost primul test mental realmente util în practică. Succesul ei mondial, '^^>t ^ simplitatea sa. stă la originea dez-\oltării întregii psihometrii". Scara metrică a inteligenţei a făcut obiectul a numeroase adaptări şi revizuiri, dintre care cele mai celebre sunt, în Statele Unitc, acelea ale lui L- Tcrman' şi M.A. Merrill (1937 şi 1960), iar în Franţa aceea a lui Zazzo. cunoscută sub numele de „noua scară metrică a inteligenţei" (N.S.M.1.1. Din opera lui Binet se poate citi cartea *Idei moderne ^upru copiilor* (1909), lucrare care constituie testamentul său pedagogie,

BINSWANGER (Ludwig), psihiatru elveţian (Kreuzlingen, 1881 - id., 1966).

Este cunoscut în psihiatrie prin descrierea în termeni noi a unor psihoze* (indeosebi mania"), datorită aplicării metodei fenomenologice. Prieten al lui Freud, nu aderă total la concepţiile acestuia, concepţii care, crede Binswanger, riscă să reducă omul la o mecanică a impulsiilor.

Profund influenţat de ideile lui E. Husserl şi mai ales de ale lui M. Heidegger, elaborează o teorie, *Daseinanaliza* sau „analiza existenţială", care cunoaşte un mare succes în ţările anglo-saxone. Dintre operele sale, citäm: *Fenomenul psihogalvanic în experienţa de asociaţie* (1907); *Introducere în analiza existenţială* (1947); *Visul şi existenţa* (1954); *Discurs, parcurs şi Freud* (1970), *Cazul Sii/un Urban* (reeditare 1988); *Melancolic şi manie* (1988).

BIOENERGIE, terapeutică a cărei finalitate este conştientizarea curenţilor vegetativi care circulă în interiorul corpului, resimţirea acestora, înţelegerea disfuncţionalităţilor lor şi restaurarea armoniei „corp-spirit" prin înlăturarea inhibiţiilor şi descătuşarea fluxului energetic.

Bioenergia se înscrie ca o extindere a vegetoterapiei lui Wilhelm Reich. Ea a fost elaborată în Statele Unite, în anii 1950, de doi discipoli ai acestui autor, A. Lowen şi J. Pierrakos, pornind de la o idee simplă: suferinţa spirituală se exprimă prin corp şi este cu putinţă să scăpăm de ea acţionând asupra corpului. Deprimatul, de exemplu, nu este niciodată destins, muşchii săi sunt contractaţi în aşa măsură încât respiraţia şi circulaţia sanguină sunt stânjenite, chiar dacă individul nu este conştient de lucrul acesta. El va începe deci prin a învăţa să respire, iar apoi va căuta în corp zonele de contracţie. În sfârşit, va încerca să înţeleagă cauza tensiunilor, care, în general, îşi au originea într-o „proastă educaţie". Exerciţiile fizice, masajele, pantomimele, strigätele, räsul şi plânsul, muzica şi desenul îşi au locul lor în şedinţele de bioenergie, care de cele mai multe ori sunt colective. Datorită acestor forme de expresie, tesiunea musculară şi nervoasă diminuează, amintirile înäbuşite ies Ui suprafaţă şi o nouă energie se eliberează.

BION (Wilfred Ruprecht), psihiatru şi psihanalist britanic (Muttra, azi Mathură, India, 1897 - Oxford, 1979).

A fost elevul Melaniei Klein şi a efectuat cercetări privind dezvoltarea mentală a copilului, psihozele şi viaţa în grupuri restrânse. în orice grup există două niveluri: acela al raţionalului şi evidentului, pe de o parte, şi acela al iraţionalului, al afectelor, al reacţiilor ascunse, al inconştientului, pe de altă parte. Aceste două niveluri întreţin raporturi complexe, pe care le descurcă analiza. Bion este autorul unor lucrări ca: *Investigaţii în grupurile mici* (1961); *La sursele experienţei* (1962); *Ateţia şi interpretarea* (1970).

BIOTIPOLOGIE, ştiinţa care cercetează, pentru flecare individ, relaţiile posibile între structura corpului şi comportamentul psihologic.

La început biotipologia se baza mai ales pe măsurători corporale, dar mai apoi a făcut tot mai mult apel la noi discipline (endocrinologie, criminologie, electroencefalografie, hematologie...). Biotipul unui individ (înfăţişarea fizică) dă o impresie adesea valabilă cu privire la temperamentul' său. Dintre tipologii cei mai cunoscuţi îi putem reţine pe francezul C. Sigaud *(Forma umană, semnificaţia sa,* 1914), pe germanul E. Kretschmer" şi pe americanul W. H.Sheldon-.

Sigaud distinge tipurile respirator', digestiv*, muscular" şi cerebral". Kretschmer, observându-i pe bolnavii mintali, a remarcat că melancolicii şi maniacii sunt în general scunzi şi rotofei, pe când schizofrenicii sunt indiferenţi, apatici, cu un corp înalt şi slab. I-a numit pe cei dintäi „picnici'-ciclotimi", iar pe ceilalţi „astenici' (sau leptosomi)-schizotimi". Le-a adäugat acestora tipul „atletic*-epileptoid" şi tipul „displastic"'. Sheldon, studiind un mare număr de subiecţi normali, a găsit trei tipuri morfologice principale: endomorfui.ectomorful şi mezomorful. Fiecärui tip morfologic îi corespunde un ansamblu de träsături de caracter fundamentale, numite viscerotonie'.cerebrotonie* şi somatotonie*. Tabloul de mai jos rezumă corespondenţele esenţiale:

Endomorfie" Viscerotonie	Mezomorfie' Somatotonie	Ectomorfie- Cerebrotonie
Rotofei, lent. lubitor de confort şi de viaţă pe picior marc. Trebuinţă de contacte sociale.	înalt, robust. Energic, activ. Dorinţă de a se impune.	înalt, zvelt, inhibat, atitudine rezervată,jenă. Fugă de contacte sociale.

în viaţa practică se întâlnesc extrem de rar indivizi care să aparţină exclusiv unuia din aceste trei tipuri. Omul de pe stradă, în general, este un compus din aceste temperamente.

BLEULER (Eugen), medic psihiatru elveţian (Zollikon, în apropiere de Zürich, 1857 - id., 1939).

S-a ilustrat prin studiile sale asupra „demenţei precoce sau grupul schizofreniilor". A introdus în psihiatrie termenul de *schizofrenie",* devenit clasic. A demonstrat că bolnavii de schizofrenie sunt, în pofida aparentei lor indiferenţe, persoane extrem de sensibile care,în spatele carapacei lor protectoare, au o viaţă interioară intensă. • • AUTISM.

BOALA LUI ALZHEIMER, formă de demenţă presenilă descrisă de A. Alzheimer (1864-1917).

Această afecţiune, care atinge mai ales femeile (84% dintre bolnavi), se caracterizează prin apariţia sa precoce (către vârsta de 50 de ani), o deteriorare mentală, o dezorientare* în timp şi în spaţiu; este însoţită de tulburări de limbaj *(afazie),* de dificultăţi în executarea mişcărilor coordonate *(apraxie)* şi în recunoaşterea perceptivă *(agnozic).*

La examenul anatomic, se observă o atrofie cerebrală difuză, o dilatare a ventriculilor şi plăci senile pe cortex. Clinic, boala se manifestă mai ales prin tulburări de orientare şi printr-o pierdere a memoriei; dispoziţia este în general euforică, dar uneori este depresivă. Boala lui Alzheimer evoluează, într-o perioadă de patru până la zece ani, spre o caşexie dementială terminală. Studii epidemiologice efectuate în Statele Unite arată că această boală atinge 2-5% dintre persoanele de peste 65 de ani şi 10-20% dintre persoanele de peste 80 de ani. Potrivit datelor difuzate de I.N.S.E.R.M. (1987), ar exista în Franţa aproximativ 300 000 de persoane în vârstă de peste 60 de ani suferinde de această afecţiune, a cărei origine genetică, legată de una, ba chiar de mai multe gene situate pe cromozomul 21, pare bine stabilită („Science", 1987).

BOALA LUI PARKINSON, afecţiune nervoasă descrisă de medicul englez J. Parkinson (1817), caracterizată prin tremurături generalizate, hipertonie musculară şi aspectul împietrit al feţei.

În pofida aparenţelor, bolnavul îşi păstrează intacte toate facultăţile mentale. Boala se datorează leziunilor microscopice de la baza creierului *(locus niger* sau „substanţa neagră"), responsabile de un deficit de dopamină, mediator chimic* care asigură buna funcţionare a circuitului nervos dintre *Uicus niger şi* nucleul caudat al putamenului. În mai multe ţări s-au realizat grefe cerebrale de celule capabile să sintetizeze pe cale naturală dopamină.

BORDERLINE · CAZ LIMITĂ.

BOREL-MAISONNY (Suzanne), pedagog şi ortofonist francez (Paris, 1900).

Este iniţiatoarea ortofoniei în Franţa. Originalitatea sa constă în aceea că, în paralel cu cercetările în fonetica experimentală, practică reeducarea. Ii datorăm teste de limbaj şi o serie de inovaţii pedagogice în domeniul învăţării cititului, scrisului şi calculului. A scris, între altele: *Limbajoralşilimbajscris* (1960); *Gramatiai în imagini, de la ortografie la gândire* (1973); *Absenţa de expresie verbală la copil* (1979).

BOSUMFLARE, stare a unei persoane supărate.

Această atitudine, frecventă la copii şi adolescenţi, se întâlneşte şi la vârsta adultă, îndeosebi la femei. Bosumflarea, expresie minoră a agresivităţii, este armacelor slabi şi în acelaşi timp mărturisirea neputinţei lor. La adult corespunde unei atitudini de fixaţie sau de regresie la un stadiu infantil. Îmbufnatul reacţionează ca şi cum încă ar fi copil în faţa părinţilor săi. Bărbatul bosumflat în faţa soţiei care aşteaptă să nască se comportă ca un copil gelos care îi întoarce spatele mamei pentru că ea i-a dat un frăţior. Aceste mărunte tulburări caracteriale nu au nici o gravitate, însă dacă se prelungesc în mod anormal pot să constituie un simptom al unei grave maladii pe cale de a se instala: schizofrenia.

BOVARYSM, stare de insatisfacţie datorată decalajului existent între aspiraţiile unei persoane — care se iluzionează cu privire la ea însăşi, care se închipuie diferită, superioară celei care este în realitate — şi condiţiile sale de viaţă.

Această atitudine conduce în mod frecvent la acte romaneşti şi sentimentale, care se tei mină cu eşecul.

BRADIPSIHIE, încetinire a cursului gândirii.

Amintirile sunt evocate cu dificultate, iar răspunsurile apar cu întârziere. Bradipsihia se întâlneşte în diferite afecţiuni, cum sunt depresia, epilepsia, boala lui Parkinson sau intoxicaţia cu oxid de carbon.

BRAINSTORMING, tehnică de grup bazată pe metoda asociaţiilor libere, vizând descoperirea de idei noi şi originale în legătură cu o problemă determinată.

Propovăduit de americanul A. F. Osborn (1939), *brainstorming-u* are ca obiectiv înlăturarea tuturor obstacolelor din calea creativităţii" persoanelor avute în vedere: a frânelor sociale, cum ar fi respectul ierarhici sau al convenienţelor, a deprinderilor gândirii, care limitează imaginaţia, *Brainsiorming-ul* formulează ca pe o dogmă faptul că orice idee trebuie primită şi examinată cu atenţie. Membrii grupului sunt provocaţi şi încurajaţi să enunţe toate ideile lor. oricât de bizare ar fi ele, fără teama de a fi criticate sau luate în râs.

BÜHLER (Charlotte) **psiholog american de origine germană (Berlin, 1893 – Los Angeles, 1974).**

A condus Institutul de psihologie du, Miinchcn (102')-1938). a,x.i, în fat,uiscensiunii nazismului , a emigrit în Statele Unite, unde a ocupat postul de profesor adjunct de clinică psihiatrică la universitatea Californiei de Sud. Raliată la mişcarea modernă a psihologiei umaniste, Charlotte Biihler a susţinut întotdeauna, împotriva doctrinei freudiene, că tul este purtătorul unei dorinţe proprii şi originale de realizare de sine. Dintre lucrările ei, citiim. *Psihologia în viaţa oprii mestic* (1972).

BÜHLER (Karl), psiholog german (Meckesheim, Bade, 1879 - Pasadena, California, 1963).

După ce a predat psihologia la Munchcn, la Dresda ş, apoi la Viena, a emigrat în Statele Unite, din cauza nazismului. Influenţat de cercetările Şcolii din Würzburg, se orientează mai întâi spre studiul experimental al gândirii care, susţine el, îşi apare sieşi fără intermediar. Mai târziu adoptă concepţiile cunoscutei *Ccstaltpychologic.* Este autorul a numeroase lucrări, dintre care citâm: *Die Gcstaltwahrnehmungen* (1913); *Die Krise derPsychologie*(1927) şi *Sprachtheorie* (1934). Se numără printre personalităţile fondatoare ale psihologiei moderne.

BULIMIE, apetit excesiv care îl face pe subiect să mănânce în mod exagerat.

Cazuri de foame morbidă consecutive [illegible] secolului XX, îndeosebi de către [illegible] Behterev (191 I). Unul din cazuri era acela al unui băieţel care avea cutia craniană deformată de lovitura de copită a unui cal. De fiecare ce şi-a recăpătat [illegible] Copilul accrut s'l ™™™ce- [illegible] ^părtat chirurgical oasele care comprimau lobul frontal şi după patru [illegible] bulimia a dispărut,

Foamea este o senzaţie care rezultă dintr-un ansamblu complex de factori psihologici, endocrini, neurologici, ha depinde de doí centri iegulatori antagonici: un centru al alimentaţiei" *(l'eeding center).* compus din imeleii laterali ai hipotalamusului, şi un centru median, al saţietăţii *(satiety centcrr).* care acţionează sinergic. Când un element patologic afectează creierul, ea în boala lui Pick (demenţa presenilrî) sali c;iln para[illegible] generală (cau- [illegible] sifilisului), [illegible] ca urmare a Ulţei tumori s;ma [illegible] vede apărând o bulimie. În afară de aceste cazuri de foame morbida pUT organiîne- [illegible] Pe*W [illegible] ng»« [illegible] Studiile ™xk™, bazate pe învăţare şi [illegible] condiţionale sau pe psihatia- [illegible] monstrat că hrănirâ (mai ales dulciurilor) î se asociază imaginea mamei Ş' tandreţea. Bulimicul ar căuta în mod inconştient să umple un vid afectiv. La unele femei isterice şi la frigide, de exemplu, accesul de bulimie survine după fiecare relaţie sexuală „ratată". Toate alimentele

probleme şi înţelegerea unui text. Numai către vârsta de 7 sau X ani, o dată cu aecederea la stadiul logicii concrete (stadiul operaţiilor concrete'), descris de J. Piagct, şcolarul începe să dobândească noţiunea de număr. Cu toate că. în general. ci ştie sa socotească, nu posedă realmente concceptul de număr, deoarece nu stăpânește ..conservarea"", „elasihearea-si ..scrierea- ca operaţii, trebuind dec, să ma, exerseze spre a ajunge la o prima structurare Ionică a realului. In mod " . . . demersul lor intelectual. *şa. de exemplu, în Hssone (reşiune pari/ianâ). unii instituton care au reintrodus abacul în clasele lor C l'>S4) sunt mulţumiţi de rezultatele obţinute. Metoda de predare a matematicii a profesorului austrialian Z.P. Dicncs se bazează şi ea pe experienţa practică a ycdarului.

C.A.M.P.S. • CENTRU DE ACŢIUNE MEDICOSOCIALĂ PRECOCE.

CAMUFLAJ, artă de a disimula.

Camuflajul tinde să modifice organizarea câmpului perceptiv în aşa fel încât un obiect determinat să treacă neobservat. Astfel, este greu să se recunoască forma A în ansamblul B, ori cifra 4 în desenul C (a se vedea figurile de mai mai jos,.

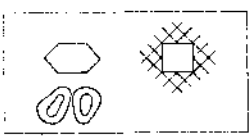

Două exemple de camuflaj

Armatele moderne, care posedă un corp special de camuflaj, utilizează datele fumi-/atc de cercetările psihologice cele mai recente privind percepţia . - PREGNANŢĂ.

CANNABIS, pudră obţinută din fl„ii, femele, din frunzele şi tul- pinUe uscate de cânepă indiană. Cannabu poate fi fumată, mes- In amestecata- In produsele de patiserie' înbăuturi sau in alte alimente.

Efectele psihice de cannabis depind de calitatea sa. de cantitatea absorbită şi de consumator. Dozele mici produc euforie şi un fel de stare de exaltare agreabilă care se termină cu somn. Probabil că această beatitudine se datorează faptului că principiul toxic activ al cânepei indiene, *camuibumlul.* care acţionează asupra creierului, determină o producţie crescută de endorfine •. Cannabis nu provoacă dependenţa fizică, ci. la unele persoane firave, o dependenţă psihică. Când intoxicaţia devine cronică, se observă la toxicoman o scădere a activităţii, o diminuare a atenţiei şi a memoriei, tulburări de caracter (iritabilitate. instabilitate) şi de dispoziţie (alternarea fazelor de depresie cu momente de exaltare). Cannabis, în toate formele sale — frunze, răşină, esenţă —, este drogul cel mai utilizat în Franţa, fiind cel mai ieftin. Folosirea sa creşte în mod îngrijorător: 16 862 persoane interpelate în 1987 (O.C.R.T.I.S.,.

CAPACITATE, posibilitate de a reuşi în îndeplinirea unei sarcini sau într-o întreprindere.

Capacitatea depinde de aptitudine', de maturizare" şi de exerciţiu. Măsurarea capacităţilor intelectuale şi psihomotorii este posibilă prin folosirea metodei testelor'.

Numim *capacitate civilă* posibilitatea pe care o posedă. în principiu, orice persoană majoră de a şi exercita drepturile civile. Ac'easă capacitate nu se recunoaşte debililor mintali şi alienaţilor, aceştia fiind declaraţi ..incapabili". Din anul 1968, în Franţa, incapabilii majori beneficiază de o protecţie juridică specială.

CAPTATIVITATE, tendinţă de a şi atribui şi de a conserva pentru sine bunurile şi afecţiunea persoanelor din anturaj.

Această atitudine este frecventă şi normală la copilul mic. O regăsim totuşi destul de des la adult, îndeosebi la acele mame abuzive care, mai mult sau mai puţin inconştient, îşi împiedică fiii sau fiicele să devină independenţi.

CAPTIVITATE, pierdere a libertăţii.

Privarea brutală de libertate şi de contacte familiale, la care se adaugă umilinţele, subalimentaţia, frica, ba chiar şi tortura, provoacă la numeroşi prizonieri (soldaţi sau civili luaţi ca ostatici, o stare depresivă comparabilă cu neurastenia'. Adesea tulburările se prelungesc şi după revenirea la viaţa normală sau apar după eliberare (stare de „care-i acolo?", tulburări de somn, culpabilitatea de a fi supravieţuit, sentimentul înstrăinării, amintiri obsesive din captivitate). încercarea poate fi şi sursă de tulburări mentale, cele mai frecvente fiind depresia' (care se poate traduce prin tentative de sinucidere) şi crizele de angoasă* acută, adesea asociate cu o agitaţie violentă. ⇒ BETTELHEIM.

CARACTER, mod de a fi, de a simţi şi de a reacţiona al unui individ sau al unui grup.

Se vorbeşte la fel de bine de caracterul impetuos al unui om, ca şi de caracterul flegmatic al englezilor sau de acela de oamenii nevoiaşi ai chinezilor. Este vorba de o amprentă durabilă, care permite diferenţierea individzilor sau grupurilor atunci când se supun observaţiei atitudinile şi comportamentele lor.

Principalele probleme puse de noţiunea de caracter sunt: 1) *Descriere:!.* Numărul de adjective sau de substantive utilizate pentru descrierea caracterelor este foarte mare. G.W. Allport a recenzat 17 953 de termeni în limba engleză; 2) *Clasificarea.* Aceasta depinde în parte de prima problemă şi mai ales de infinita diversitate a caracterelor. (Clasificările zoologice se mărginesc la specii, la varietăţi sau la rase. ncluând niciodată în considerare indivizii,; 3) *Satura caracterului.* Pentru a rezolva prima problemă, ar trebui să începem prin n reduce la minimum numărul termenilor descriptivi. Acestei sarcini i sa consacrat J. W. French (1953), care nu reţine decât 49 de trăsături de caracter, confirmate de mai multe metode de analiză faetorială*. Pentru a rezolva cea de-a doua problemă, ar trebui să cunoaştem legile psihologice care guvernează caracterul şi să dispunem de o caracterologie sigură pe metodele sale, ceea ce încă nu este cazul. De primul aspect ţine şi problema formării caracterului. Se admite azi că achiziţiile datorate mediului,educaţiei,experienţei şi efortului personal, grefate pe temperament,de care ele sunt indisociabile, contribuie în mod esenţial la conturarea caracterului fiecărui individ. Atitudinile, deprinderile nu sunt niciodată contractate în mod pasiv.

Subiectul participă întotdeauna la aceasta mai mult sau ma puțin activ. Cunoașterea caracterelor este posibilă prin observarea **directă, prin folosirea metodei chestio-**narelor și a testelor de personalitate*,

CARACTEROLOGIE, studiul caracterelor.

Deși foarte veche, caracterologia abia dacă începe a se construi pe baze științifice, acestea fiind încă incerte. Există mai multe metode de analiză și de descriere a caracterelor'. Unele se întemeiază pe aprecierea morfologiei indivizilor (fiziognomonie*, biotipologie') sau pe studierea documentelor expresive (grafologie', teste'). Altele utilizează mai ales observarea comportamentului, a atitudinilor față de lumea exterioară.

Emotivitate	Activitate	Răsunet	Răsunet
mmemotiv	nonactiv	primar	amorf *(Ludovical XV-lca)*
noneniiollv	nonaeliv	secundar	apatic *(Ludovic al XVI-lca)*
emotiv	nuirctiv	primar	**[illegible]** *(Bauddain; Chopin)*
emotiv	nonactiv	secundar	sentimental *(Kicrrkcgaard, Rousscau)*
nonemotiv	activ	primar	**[illegible]** *(Voltain; A. Huxley)*
nonemoliv	activ	secundar	llegmatic *(Bcrgson, B. Franklin)*
emotiv	acliv	primar	coleric *(V. Hugo, Danlon)*
emotiv	activ	secundar	pasional *(Btxlhovcn, Napoleon I)*

Dintre teoriile legate de caracterologie, cele mai cunoscute sunt acelea ale școlii franco-olandeze (caracterologia lui Heymans și Wiersma. dezvoltată în Franța de R. Ix Scnnc) și aceea a lui C. G. Jung. După autorii olandezi toate caracterele ar fi susceptibile de reducerea la opt tipuri, care se obțin prin combinarea celor trei factori fundamentali ai persoanei umane și a contrariilor lor: *emotivitatea, activitatea* și ră.si/;iem/(primantate sau secundaritate). |A se vedea tabelul.|

în pofida lucrărilor statistice efectuate de promotorii ei (2 145 cazuri studiate), această teorie este contestabilă, deoarece formulele utilizate sunt prea înguste și artificiale spre a da seama de bogăția unei individualități. Unii. în mod paradoxal, îi preferă tipologia lui Jung, care se referă la atitudinea persoanelor față de lumea ființelor și a lucrurilor. Pentru Jung, energiile sunt orientate fie spre lumea interioară (introversiune), fie spre exterior (extraversiune). în primul caz, subiectul acordă întâietate ideilor; în al doilea caz, el apreciază îndeosebi valorile lumii exterioare, prestigiul, contactele sociale. Această caracterologie sumară se apropie mult de biotipologia lui E. Kretschmer. Psihologii utilizează datele biografice, observația directă și testele (chestionar*, psihodiagnostic*) pentru a analiza caracterele.

CARENȚĂ AFECTIVĂ, lipsă sau insuficiență a afecțiunii.

Trebuințele afective ale omului sunt la fel de importante ca și celelalte trebuințe vitale și nesatisfacerea lor poate avea consecințe grave. Plânsul, strigătele copilului mic separat de mama sa depun mărturie de starea de confuzie și de angoasă resimțită în această situație. Mai târziu se instalează resemnarea, dar și, o dată cu ea, apatia* și refuzul alimentelor. Dacă nimeni nu o înlocuiește pe mamă, atunci când absența ei este îndelungată, se observă o stagnare a dezvoltării fizice și o regresiune" generalizată. Ultimele cunoștințe achiziționate dispar, limbajul se deteriorează, copilul redevine „bebeluș", cnurezia* și balansarea sunt aproape întotdeauna prezente. Uneori copiii își fac rău, se umplu de vânătăi.

Rezistența organică este extrem de diminuată la acești copii. R. Spitz a pus în evidență daunele carenței afective precoce. Testând cu regularitate nou-născuți crescuți de puericultori într-o creșă-model și comparându-i cu alți nou-născuți îngrijiți de mamele lor, deținute într-un penitenciar, el a remarcat că această din urmă aveau o dezvoltare psihomotorie normală (coeficientul de dezvoltare = 105 la sfârșitul celui de al doilea an de viață), pe când cei dintâi se degradau în permanență: pe când inițial, la baby-tests, coeficientul de dezvoltare fusese de 124, această cifră a scăzut la 72 la sfârșitul primului an, iar după doi ani nu era mai mare de 45. în afară de aceasta, în creșa-model unul din fiecare trei copii (mai exact, 373%) murea înainte de a fi împlinit vârsta de doi ani, pe când, în aceeași perioadă, nu s-a înregistrat nici un deces printre copiii deținutelor. Spitz și continuatorii operei sale au stabilit că efectele carenței afective sunt cu atât mai grave cu cât această carență îi atinge pe copii mai de timpuriu și timp mai îndelungat. Dincolo de cinci luni de separarea de mamă apare hospitalismul' și se instalează perturbații grave ale personalității (inteligență și afectivitate) copilului.

Pentru a controla aceste aserțiuni, alți autori (J.B. Bowlby, A. Freud etc.) au analizat biografiile adulților sau adolescenților inadaptați social. Ei au constatat că delincventa (îndeosebi furturile și prostituția minorelor) sunt de 4-5 ori mai frecvente la subiecții care au suferit de carență afectivă în copilărie decât la cei crescuți într-o familie normală. O contraprobă a fost furnizată de maternajul de care beneficiază unii copii perturbați. începând din momentul în care aceștia au fost îngrijiți cu tandrețe zi de zi de o infirmieră, de o puericultoare sau de o psiholoagă (tot atâtea substitute ale mamei), ei și-au recăpătat gustul de viață, au reînceput să mănânce, iar curba lor ponderală s-a redresat. A reapărut, de asemenea, inteligența.

Sunt cazuri în care separarea de mediul familial este indispensabilă. în asemenea cazuri, copilul trebuie pregătit pentru această încercare, spre a-i risipi, pe cât posibil, anxietatea inevitabilă. Din ce în ce mai mult, în spitale și în creșele medicale, mamele au posibilitatea să rămână cu copiii lor, dacă o doresc. Dacă nu, li se cere să lase copilului un obiect personal (o batistă cu parfumul preferat, de exemplu) și să-și multiplice vizitele.

Trebuința de a iubi și de a fi iubit nu este mai puțin importantă la vârsta adultă. Când această trebuință este contrariată de dificultatea de a stabili relații sociale (ca urmare a timidității, a nevrozei) sau de întâmplările vieții (abandon, doliu, bătrânețe, izolare...), ea poate fi compensată de unele activități, de consacrarea la o operă caritabilă sau colectării de timbre. Dacă, însă, vidul afectiv nu este umplut, poate să apară o stare depresivă mai mult sau mai puțin gravă care, uneori, sfârșește cu sinuciderea. -• ATAȘAMENT; DEPRESIE; TRIHOTILOMANIE.

CASĂ DE AJUTORARE SPECIALIZATĂ (M.A.S.), stabiliment rezervat adulţilor handicapaţi, incapabili de autonomie şi având nevoie de îngrijiri permanente, sub supraveghere medicală.

Aceste casc au fost create, în Franţa, prin decretul din 26 decembrie 1978, ca aplicare a artcolului 4d din legea de orientare în favoarea persoanelor handicapate *iM)* iunie 1975). File sc adresează subiecţilor atinşi de aricraţie' mentală, de tulburări motorii importante, dc deficienţe senzoriale, incapabili să aibă grijă dc ei înşişi şi tributari unei supravegheri medicale si unor îngrijiri permanente. Dc mărime redusă (în medie *H)* 41) de paturi), ele au un personal destul de numeros, capabil să acorde asistentă pensionarilor în actele vieţii curente (toaletă, vestimentaţie, mese...), sa-i distreze şi sa-i îngrijească. Acest personal este încadrat de o echipă care. în general, cuprinde: psiholog, medic, infirmier, educator specializat, psihomotrician, reeducator. Circulara ministerială din 28 decembrie l')78 insistă asupra necesităţii prezervării legăturilor bolna\ ilor cu familiile lor. evitându-se izolarea iieografică, favorizându-se ajutorarea cotidiană diurnă a handicapaţilor, creându-se în acest sens structuri dc ajutorare din partea familiilor în stabilimente şi făcând ca şi familiile să participe la gestionarea instituţiilor. -• PLASAMENT FAMILIAL SPECIALIZAT.

CASTRARE, ablaţie sau distrugere chirurgicală, accidentală sau criminală, a organelor de reproducere.

Castrarea poate determina modificări de comportament specifice. Lucrul acesta este manifest la animal (cocoşul castrat îşi pierde orice agresivitate şi tendinţa de dominaţie), pe când la om alterările de personalitate sunt mai puţin evidente. Acestea depind mai ales de circumstanţele în care survine castrarea. Aşa se explică faptul că la soldaţii castraţi prin rănire pe câmpul de luptă nu regăsim personalitatea propriie eunucilor din vechile haremuri. Castrarea chirurgicală (ablaţia testicul Mor) a fost practicată în mai multe ţări, în special în Germania şi Danemarca, în cazul criminalilor sexuali, fiind înlocuită, la începutul anilor 197().de castrarea chimică.

CATALEPSIE, stare patologică ce se caracterizează prin pierderea momentană a sensibilităţii şi contractilităţii voluntare a muşchilor.

Corpul bolnavului devine tot atât de plastic ca ceara moale (flexibilitate de ceară) şi păstrează, fără vreo oboseală aparentă, postura care i se imprimă. Unele cri/e de somn cata-leptic, în cursul cărora pacientul poate lăsa impresia că este mort (aceste crize pot dura ore, dar şi luni întregi), se produc în urma unor violente şocuri emoţionale, a unor intoxicaţii sau ca urmare a unor afecţiuni ale sistemului nervos central. Catalepsia se întâlneşte în isterie, hipnoză şi îndeosebi în demenţa precoce de formă catatonică.

CATATONIE, sindrom complex care cuprinde tulburări psihomotoare şi perturbări neurovegetative; se întâlnesc în special în schizofrenie şi uneori în anumite boli infecţioase, cum sunt encefalita psihozică azotemică acută.

Catatonia se caracterizează, în esenţă, printr-o stare de pasivitate stuporoasă, conservarea posturilor impuse (eatalepsie) şi negativism (refuzul de a vorbi, de a mânca etc.) Impulsuri subite pun capăt uneori acestui tablou: strigăte, acte de violentă, furle, care îl lac pe bolnav periculos pentru anturajul său. Această stare poate li trecătoare, periodică sau cronică. Unele cazuri de catatome acută evoluează rapid spre moarte. Tcrapeuticile propuse vana/ă de la un autor hi nitul: electrosocuri,neuroIcpticc, hibernare artificială. Cât despre cauzele acestei maladii, ele rămân ipotetice. Pentru unii catatonia ar ii de origine psihogiică (ar fi vorba de un fel de retragere din realitate, analoană cu autismul), pe cinJ ţentru ăltii ar ave i o cm/l oreanică.

CATHARSIS, cuvânt grecesc care înseamnă „purificare", „purgatie".

La Aristote... reprezentaţiei dramatice asupra spectatorilor. La S. Freud sî .I. Breuer. desemnează e- marea ... puternică încărcătură emoţională, până atunci parţial sau total refulată.

Metoda cathartică este utilizată în psihologie pentru valoarea sa terapeutică. Tehnicile folosite variază de la psihanaliza clasică la strigătul primai, trecând prin narcoanaliză şi psihodramă. La copii se folosește mai ales jocul liber, datorită căruia tendinţele profunde se pot exprima în mod spontan. Figurine de plastilină, păpuşi sau marionete care simbolizează persoane din anturajul copiilor (părinţi, fraţi. surori...) pot fi maltratate sau distruse fără teama de represalii, ceea ce le permite micilor pacienţi să se purifice dc agresivitatca şi de angoasa lor.

CAZ LIMITĂ, subiect care se situează într-o zonă de frontieră, la graniţa a două clase sau a două stări psihologice.

De exemplu, despre un copil al cărui coeficient intelectual se situează între 7 I si «4 se va spune că este un ..caz limită" (se spune si *boalerlinc).* în patologia mentală, ^ vorbeşte de „stare limită" atunci când simptomele observate sunt nucmieuiire nevroză şi psihoză. Cu toate acestea. Soarece numai rareori se ajunge ia psihoza. „Personalitatea limită" elasilicaiea americana prin acte impulsive, cum sunt cheltuiel,le nesăbuite sau lurtul din vitrine, instabilitatea sociale, instabilitatea v-un slab control emoţiona l,

limită sunt cei de ei -tratamentul psihanalitic nu este indicat pentru ele.

CĂMIN DE PROTECTIE, centru de găzduire destinat persoanelor handicapate.

Pemnlmut bolnavi/i mint-itu apt dp ameliorați ieşirea din spitale, constituie un examen redutabil. Spre lapteze în mod progresiv la viaţa socială, ine de protecţie. adăcat medii de viaţă mtiiuijat în funcţie de trebuinţele şi carenţele beneficiarilor acestora. Linele dintre aceste cămine, anexate spitalelor, clinicilor psihi-,trice sau centrelor de ajutor prin muncă*, grupează 12-15 bolnavi care, din punct de vedere legal, nu sunt spitalizaţi, ci sunt consideraţi muncitori legaţi prin contract de stabilimentul în care lucrează.

Există şi cămine dc protecţie individuale (plasamente familiale, supravegheate de

terasament până la finisarea unor mici piese de echipament industrial. Muncitorii primesc un salariu (în general mic) care este acoperit de produsele muncii. Centrele sunt supuse legislației muncii. Cheltuielile lor de funcționare cad în sarcina servi- fiului departamental de ajutor social.

CENTRU DE GUIDANCE, centru medico-psihologic, în care medici, psihologi, reeducatori și asistenți sociali examinează copiii inadaptați, îi călăuzesc în propriile lor eforturi de a-și descoperi și dezvolta potențialitățile personale și îi reeducă, fără a-i scoate din mediul lor natural.

Această formulă de readaptare, caracterizată de respectul persoanei, este mai economică și mai ales mai puțin traumati/antă decât reeducarea în internat. Ea sa dezvoltat considerabil după 1960, o dată cu creșterea rețelei de centre medico-psihopedagogice' (CM.P.P.) și, din 1976 încoace, o dată cu crearea centrelor de acțiune medico-socială precoce (C.A.M.S.P.)

CENTRU MEDICO-PSIHOPEDAGOGIC (CM.P.P.), stabiliment public sau privat unde se operează depistarea și tratamentul copiilor și adolescenților aflați în situația de eșec școlar, a căror inadaptare este legată de tulburări neuropsihice sau de tulburări de cornportament.

Promotorii acestor centre au fost A.Bcrge și G. Mauco, care în 1946 au inaugurat „Centrul Claude Bernaal". la Paris. La scurt timp după aceea. J. Boutonicr și M. Debesse au creat organisme similare la Strasbourg (1947) și la Mulhousc (1949). De atunci încoace, numărul CM.P.P. *nu* a încetat să crească. Misiunea lor este dublă: stabilirea unui diagnostic si tratarea tulburărilor, fără ai scoate pe subiecți din mediul lor natural. Cel mai adesea este vorba de perturbații psihologice minore sau de dificultăți instrumentale (tulburări de psihomotncitate. de limbai), tratate fie prin psihoterapie', fie prin reeducare'. Tratamentul include și o acțiune asupra familiei, care poate beneficia de sfaturi pedagogice, educative sau psihologice. Centrele au un câmp de acțiune similar cu acela al rețelelor de ajutorare specializate (R.A.S.r și al dispensarelor de inienă mentală.

CENZURĂ, control critic al actelor unei persoane.

S. Fieud a dat acest nume instanței psihice descoperită de psihanaliză', instanță care triază dintre sentimentele intime pe acelea pe care conștiința' le poate admite, re.spingăiidu-le pe cele care sunt periculoase sau neeonforme cu exigențele sacriale. Aceste. refulate în inconștient'. dar lără a-și pierde nimic din dinamismul lor. reapar, sub o formă deghizată, în vise. actele ratate sau în simptomele nevrotice.

* APARAT PSIHIC.

CEREBRAL, persoană la care predomină viața intelectuală.

Descris sub acest termen de C. Sigaud și L. Mac Auliffe. acest tip de indivizi se caracterizează pnntr-un corp zvelt, lungii in și o atitudine în general ștearsă. Cerebralul corespunde nervosului lui Hippocratc și leptosomului din terminologia lui ti. Kretschmer.

CEREBROTONIE, în tipologia' lui W. H. Sheldon, componentă a temperamentului în care predomină tensiunea nervoasă, îndoiala și inhibiția.

Cerebrotonul (sau cerebrotonicul) preferă meditația și expresia simbolică și nu acțiunea directă. Cerebrotonul extrem, care trăiește interiorizat, prezintă de obicei tulburări funcționale: insomnie, oboseală cronică, tulburări cutanate.

CHARCOT (Jean Martin), neurolog francez (Paris, 1825 - Lac Ies Settons, Nièvre, 1893.

Profesor de anatomie patologică la Salpêtrière, a descris simptomatologia majorității marilor maladii organice ale sistemului nervos; a acordat o importanță deosebită nevrozei', pe care o definește ca pe „o stare morbidă care are în mod evident drept sediu sistemul nervos și care nu lasă în anatomia cadavrului nici o urmă materială vizibilă". Ocupându-se de isterie', constată că crizele sunt provocate de amintirea înăbușită a unui violent șoc emoțional. A fost unul dintre cei care au utilizat pentru prima oară hipnoza" și sugestia pentru a trata această afecțiune. Lecțiile sale, traduse în principalele limbi, sunt cu asiduitate însușite și îi aduc o reputație mondială. S. Freud a fost unul dintre discipolii săi. Printre elevii săi direcți s-au numărat neurologii francezi J. Babinski, J. Dèjerine, P. Mărie, care au făcut celebră școala de la Salpêtrière.

CHESTIONAR, serie de întrebări standardizate, orale sau scrise, puse în cadrul unei anchete.

De obicei singura sarcină a subiectului este de a răspunde prin „da" sau „nu": „Aveți adesea dureri de cap'.'" (întrebare „închisă"). Dar există si întrebări ..deschise", caz în care cel anchetat răspunde liber („Ce meserii v-ar plăcea să profesați'(.întrebări preformiate sau întrebări cu alegere multiplă (subiectul trebuie să bifeze o căsuță dintr-un număr de răspunsuri propuse).

Această metodă, foarte criticată, prezintă în realitate excelente caracteristici metrologice , iar chestionarele au o validitate comparabilă întrucâtva cu aceea a testelor de inteligență. Ele permit să se facă sondaje de opinie (chestionare de atitudini), servesc în orientarea profesională (chestionare de interese profesionale) si în psihologia clinică (chestionare de personalitate). Dintre cele mai bune chestionare utilizate în psihopatologie, să citâm inventarul de personalitate multiiăzic Minnesota (Minnesota Multiphasic Personality Inventory sau MMPl),care permite măsurarea a numeroase trăsături de personalitate: tendințe ipohondrice, depresive, isterice, paranoice etc.

CHILDREN APPERCEPTION TEST

- THEMATIC APPERCEPTION TEST.

CHIMIOTAXIE, reacție de atracție sau de respingere a unui animal provocată de un agent chimic.

Viermele de mătase, alertat de mirosul femelei sale, se îndreaptă spre aceasta (chimiotaxie pozitivă), chiar dacă ea se găsește la o distanță de kilometri. Un pui de boiștean, atacat de un adult din aceeași specie, emite o „substanță de înspăimântare" care îl pune pe fugă pe agresor (chimiotaxie negativă) și împiedică astfel distrugerea congenerilor săi.

şi „clase de adaptare" în şcoala elementară şi la nivel gimnazial. Aceste secţii şi clase au efective mici (8 în cazul deficienţilor auditivi, 12 în cazul deficienţilor vizuali. 15 în cazul copiilor care au dificultăţi relaţionale). Ele sunt încredinţate unor cadre didactice titulare care deţin C.A.P.S.A.I.S. (certificat de aptitudine pentru acţiuni pedagogice specializate de adaptare şi de integrare şcolară) sau, în învăţământul secundar, unor profesori cu stagii într-un centru naţional de pedagogie specială, care colaborează cu alţi specialişti: psihologi, ortofonişti, medici, reeducatori care depind fie de R.A.S. (reţea de ajutorări specializate'), fie de un CM.P.P. (centru medieo-psihopedagogic') sau de o altă instituţie din afara şcolii. în şcolile secundare, clasele de adaptare funcţionează de la clasa a Vi-a la clasa a III -a [în Franţa numerotarea claselor se face descrescător, începând cu clasa a XII-a, care corespunde clasei I primare de la noi — nota trad.|, în aceleaşi localuri ale colegiului de învăţământ secundar (C.E.S.) normal. Programele de învăţământ şi orarele sunt acelea **ale celorlalte clase ale colegiului, dar se** pune un accent aparte pe disciplinele de bază (matematica şi limba franceză), pe activităţile fizice şi pe activitatea creatoare, în 1984, potrivit unei note informative a Ministerului Educaţiei Naţionale, existau în Franţa 18 243 de elevi în clasele de adaptare.

Admiterea în clasele de adaptare este propusă de o comisie medieopedagogică. Durata nu trebuie să depăşească un an, progresele fiecărui elev fiind supuse evaluării la finele anului şcolar. în urma bilanţului, comisia poate stabili necesitatea, de la elev la elev, a unui nou an în clasa de adaptare. Din 1981. clasele de adaptare nu mai sunt considerate ca ţinând de învăţământul special*. • CLASĂ DE INTEGRARE ŞCOLARĂ.

CLASĂ DE INTEGRARE ŞCOLARĂ, clasă specială, care primeşte în mod diferenţiat, în unele şcoli elementare sau, excepţional, în grădiniţe de copii, copii care suferă de un handicap motor, senzorial sau mental, capabili însă de a profita, în mediul şcolar obişnuit, de un învăţământ adecvat şi adaptat posibilităţilor lor.

în Franţa, legea de orientare în favoarea persoanelor handicapate,din 30 iunie 1975, **ca şi lucrea referitoare la educaţie, din** l(l iulie 1989, au fixat ca obiectiv prioritar integrarea copiilor handicapaţi în mediul şcolar obişnuit. Dar o asemenea acţiune necesită un ajutor' adaptat elevului şi un sprijin dat cadrului didactic. Circularele nr. 91-302 şi nr. 91-3(0)4,din 18 noiembrie 1991 (B.O. nr. 3 din 16/1/1992), ale Ministerului Educaţiei Naţionale, precizează formele şi modalităţile acestei integrări care, fie ea individuală sau colectivă, pe timp limitat sau permanentă, aplicată într-o clasă obişnuită sau specializată, beneficiind sau nu de sprijin din afară, va trebui să evite întotdeauna reconstituirea de structuri segregative. Clasele de integrare şcolară (Cl. I. S.), definite în circulara nr. 91-304, înlocuiesc clasele de perfecţionare" şi clasele pentru handicapaţi cu deficienţe motorii sau senzoriale. Efectivul lor este limitat la 12 elevi. Există clase de integrare pentru copii atinşi de un handicap mental, încredinţaţi unor învăţători titulari ai certificatului de aptitudine pentru acţiuni pedagogice specializate (C.A.P.S.A.I.S.), opţiune E sau D; clase de integrare pentru copii cu un handicap auditiv, luaţi în sarcină de învăţători posesori de C.A.P.S.A.I.S.. opţiune A; clase de integrare pentru deficienţi vizuali sau orbi, încredinţaţi unor învăţători titulari ai C.A.P.S.A.I.S., opţiune B; în sfârşit, există clase de integrare pentru copii care prezintă un handicap motor, care cad în sarcina unor învăţători posesori de C.A.P.S.A.I.S., opţiune C. Admiterea **elevilor în clasele de integrare este subor**donată deciziei unei comisii de educaţie specială" (C.D.E.S.), în general a unei comisii a circumscripţiei de învăţământ preelementar şi elementar (C.C.P.E.). Situaţia elevilor este revizuită în fiecare an. în fiecare clasă de integrare, învăţătorul elaborează un proiect pedagogic pentru grup şi un proiect pedagogic pentru fiecare elev în parte, fixând obiective, în cooperare cu familia, şi specificând ajutoarele şi echipamentele de care are nevoie (ordinatoare, maşini de scris, minitele-l'oane, magnetoscoape, calculatoare...). Dacă este necesară recurgerea la intervenienţi specializaţi, tot el este acela care stabileşte legăturile de trebuinţă.

CLASĂ DE PERFECŢIONARE, clasă specială care primeşte şcolari atinşi de o deficienţă intelectuală uşoară sau medie şi care nu prezintă tulburări de comportament.

Clasele de perfecţionare sunt anexate şcolilor elementare, dar ele pot fi de asemenea grupate în „şcoli naţionale de perfecţionare" sau în „şcoli autonome de perfecţionare". în Franţa, organizarea şi funcţionarea claselor şi şcolilor de perfecţionare datează de la legea din 15 aprilie 1909. Acest şcoli, după decretul din 30 august 1985, poartă numele de „stabilimente regionale de învăţământ public adaptat" (E.R.E.A.). în 1987, existau în Franţa 81 de stabilimente de felul acesta, cu un număr de 1 1 808 şcolari, 27 de şcoli autonome de perfecţionare cu 1 571 elevi, 4 726 clase speciale (în majoritatea lor clase de perfecţionare) pentru 63 555 copii. Dacă se ia în considerare faptul că totalul subiecţilor şcolarizaţi se ridică la aproape 12 milioane şi că ar trebui câte o clasă de deficienţi intelectuali pentru fiecare 250-300 de elevi, se poate spune că este un mare efort de făcut pentru a răspunde nevoilor.

Clasele de perfecţionare sunt în general încredinţate unor institutori cu o formaţie psihopedagogică adecvată (cei mai mulţi fiind posesori de C.A.E.I.). învăţământul special organizat în aceste clase este îndeosebi concret şi practic. La împlinirea vârstei de 12 ani, şcolarii îşi pot continua studiile fie într-o secţie de educaţie specializată" (S.E.S.) a colegiilor, fie într-o şcoală de perfecţionare. Prin circulara Ministerului Educaţiei Naţionale nr. 91-304, din 18 noiembrie 1991, clasele de perfecţionare au fost înlocuite prin clasele de integrare şcolară".

CLASIFICARE, operaţie care constă în regruparea într-un anumit număr de „clase" a elementelor care prezintă unul sau mai multe caractere comune.

Clasificarea are drept scop regăsirea rapidă a unui obiect prin locul pe care îl ocupă ori pregătirea pentru descoperirea

populației generale a Statelor Unite, iar cultura lor este foarte diferită de aceea a albilor din America.

Oricare iar fi imperfecțiunile. Q.I. rămâne un bun indicator al nivelului mental al unei persoane sau al unui grup social. în psihologia colectivă, el le-a permis lui J. Flynn și R. Lynn să demonstreze că, din 1950 încoace, nivelul mental al școlarilor și al recruților a crescut cu circa 20 de puncte în toate țările industrializate („Nature", 1987).

COGNIȚIE, act de cunoaștere.

Psihologia cognitivă este disciplina care se situează la răscrucea biologiei, psihologiei, lingvisticii și chiar informaticii, având drept obiect de studiu mecanismele gândirii datorită cărora se elaborează cunoștințe, de la percepție, memorie și învățare până la formarea conceptelor și a raționamentului logic. Numim „teste cognitive" probele psihometrice care permit evaluarea cunoștințelor unui subiect, cum sunt testele de nivel școlar sau acelea de cunoștințe tehnice, utilizate în vederea selecției profesionale.

COLECȚIONISM, tendință de a acumula obiecte.

Arieratul, bătrânul atins de demență adună lucruri din cele mai eteroclite: capete de sfoară, pietre strălucitoare etc., pe când nevroticul este în căutare de obiecte deosebite: batiste fine, lenjerie feminină... La acesta din urmă colecționarea elementelor este legată de tipul de nevroză. -> FETIȘISM. de a

COLERIC. Tip de personalitate care se definește, în clasificarea lui G. Heymans și E. D. Wiersma,printr-o puternică emotivitate (E), o mare nevoie de activitate (A) și reacții imediate (R). Trăsătura dominantă a colericului este mai puțin mânia cât vivacitatea reacțiilor sale. impulsivitatea, activitatea exuberantă, vitalitatea, impacientța. ·•CARACTEROLOGIE,

COMANDĂ, mod de a conduce.

Nu există o formă unică de comandă, ci o multitudine de tipuri, fiecare tip variind potrivit caracteristicilor proprii grupului. O bună comandă asigură o performanță colectivă superioară și face să progreseze grupul în direcția scopului fixat; ea este sursă de satisfacție pentru membrii grupului și le întărește coeziunea. Comanda autoritară permite să se atingă o mare eficacitate, dar produce insatisfacții care vatămă moralul grupului. Comanda democratică creează un climat mai bun și le permite minorităților să aducă o contribuție care ar risca să fie pierdută într-o altă ambianță. -* AUTORITATE; LIDER.

COMISIE DEPARTAMENTALĂ DE EDUCAȚIE SPECIALĂ (C.D.E.S.), instanță creată în fiecare departament francez, ca urmare a legii din 30 iunie 1975, în favoarea persoanelor handicapate, aplicabilă la copii și adolescenți.

C.D.E.S. se poate pronunța în ceea ce privește orientarea* tuturor copiilor și adolescenților handicapați, de la naștere și până la intrarea lor în viața activă, cel mult până la vârsta de 20 de ani. Rolul său este promova diversele acțiuni necesare pentru a le da handicapaților cea mai bună educație posibilă. Ea este chemată să se pronunțe, în caz de necesitate, asupra orientării lor spre structuri adecvate, cât și asupra atribuirii pentru familii a unui ajutor financiar. Nu își dau avizul în privința plasării în stabilimente de primire a adulților, cum sunt centrele de ajutorare prin muncă' sau atelierele protejate'. Sarcina care revine acestei comisa' fiind foarte vastă, i-a fost dată posibilitatea de a-și delega anumite competențe către comisiile de circumscripție ele două categorii-, acelea care au competențe în privința copiilor din învățământul preșcolar și elementar (C.C.P.E.) și acelea care cunosc cazurile elevilor din învățământul secundar (C.C.S.D.). în aceste două comisii se găsesc cadre didactice, psihologi, medici, educatori, reprezentanți ai asociațiilor de părinți.

COMISIE TEMNICĂ DE ORIENTARE ȘI DE RECLASARE PROFESIONALĂ (Co.T.O.Re.P.), instanță creată în flecare departament francez, ca urmare a legii din 30 iunie 1975. în favoarea persoanelor handicapate, aplicabilă la adulți.

Co.T.O.Re.P. se pronunță îndeosebi asupra orientării subiectului handicapat fie spre o profesie compatibilă cu aptitudinile sale, fie spre un stagiu de readaptare, fie spre un atelier protejat* sau un centru de ajutorare prin muncă (C.A.T.). îi revine de asemenea sarcina de a aprecia dacă starea persoanei respective justifică atribuirea alocației pentru adulții handicapați.

COMITIALITATE. Sinonimul epi-

COMPENSARE, acțiune de contrabalansare a unei deficiențe.

Acest proces psihologic, adesea inconștient, constă în a compensa un deficit sau o infirmitate, reale sau presupuse, printr-un comportament secundar, uneori bine adaptat la realitate. Potrivit teoriei lui A Ad|ei§ Napoleon Bonaparte ar fi căutat gloria spre a face uitată statura sa mică. ^ apmapr de zHe?e nousire? Wilma Ri|du ip h supranumită „Gazela neagră", a devenit campioană olimpică (960), la . , , , ,,,,, P robele de aler Sitre Pe l()0m * 20()m du P ace >ma invins o poliomielită care o doborâse. Dar compensarea se poate exercita Ș' P' P lan imaginar, cum fac nevroticii sau deliranții, care trăiesc în gând isprăvi fabuloase sau se închipuie personaje extraordinare, spre a-și masca eșectii în viața socială. -• VOINȚĂ.

COMPETIȚIE, a simultană la același statut, la același

Competiția ;; stimulează pe ce, mai buni", dar Tî inhibă P e una"individ/'l care, decare să se ex P ulă nfcuku de a P ierde_ P referen "» P'rticipe și se interiorizează. După R. May, competiția ar fi una din cauzele majore ale unei nevroze culturale care face din ființele umane fie persoane supuse și conformiste, fie ființe revoltați. P e de altă parte, M. Sherif, experimentând pe Jouă grupuri de școlari angajați timp de mai multe zile în jo curi compe titive, a observat apar iția rapida a unor conduite ostUe i', agresivC i pe care nu le au putut P etoli/ nici mexcle illate im P reună > » icl' participarea la programe de divertisment.

Competiția este un fapt cultural care nu se găsește în toate societățile; ea ar fi inexistentă la triburile Hopi, la triburile Arapesh din Noua Guinee, la indienii Zufii din New Mexico.

nerezolvare pot să devină patologice); el constituie o etapă normală în creşterea psihologică a copilului. Ca urmare a descoperirilor făcute de psihanalişti, nu se mai contestă existenţa unei sexualităţi infantile. Către vârsta de 4-5 ani, băiatul se îndrăgosteşte de mania sa (care este pentru dânsul persoana de sex feminin cea mai demnă de interes şi cea mai apropiată) şi, în acelaşi timp, se arată agresiv faţă de tatăl său, în care vede un rival fericit, căruia îi admiră şi îi invidiază puterea şi calităţile. Conflictul interior şi tensiunea care rezultă de aici se rezolvă în mod normal prin refularea' tendinţelor sexuale până la pubertate şi prin identificarea* cu tatăl: ca şi acesta, băiatul va învăţa să devină viril (fără revoltă) şi mai puţin dependent de mamă. La fetiţă se observă o situaţie simetrică.

Complexul lui Ocdip îi caracterizează pe copiii din familiile monogame. El este, în esenţă, un efect al culturii. în civilizaţia noastră acest complex ocupă o poziţie fundamentală, determinând anumite trăsături de caracter (ostilitatea faţă de tată poate fi deplasată asupra autorităţii în general, asupra şefilor ierarhici, asupra Bisericii, statului etc.) şi ducând la nevroză atunci când evoluţia nu se face în mod normal.

COMPORTAMENT, conduită a unui subiect luat în considerare într-un mediu şi într-o unitate de timp dată.

Comportamentul, care depinde atât de individ cât şi de mediu, are întotdeauna un sens. El corespunde căutării unei situaţii sau unui obiect susceptibil să reducă tensiunile (C. L. Huli) şi să satisfacă trebuinţele individului. De la reflex, care tinde să suprime excitaţia, până la nevroză, concepută ca o reacţie neadecvată la angoasă, toate comportamentele au o semnificaţie adaptativă. > BEHAVIORISM.

COMPORTAMENT MATERN, ataşamentul mamei faţă de progenitura sa.

Printr-o scrie de cercetări asupra şobolanilor albi, C. J. Warden a arătat că această tendinţă este în general mai puternică decât oricare alta (sete, foame...). După P. T. Young, comportamentul matern s-ar explica, în mare parte, prin necesitatea mamei de aşi decongestiona glandele mamare, dureroase, prin alăptarea puilor. Dar în acest comportament intervin şi alţi factori.

Spre a se studia presupusa influenţă a hormonilor, s-a procedat la implantarea de lob anterior al hipofiziei la şobolanii masculi adulţi, determinându-se astfel o conduită maternă tipică: construirea cuibului, lingerea puilor ctc. Ca urmare a lucrărilor lui K. Lorenz asupra impregnaţiei perceptive*, cercetătorii au încercat să studieze condiţiile ataşamentului* mamei faţă de pui. O oaie învaţă să recunoască mirosul mielului ei la două sau trei ore după fătarea acestuia. La specia umană, pe lângă cauzele biologice şi fiziologice, există şi alte cauze, psihosociale, care joacă un rol incontestabil în această conduită. O femeie nu va fi o bună mamă dacă ea nu a fost îndeajuns de iubită, în aşa fel încât să se iubească ea însăşi şi să-i iubească pe ceilalţi.

COMPULSIE, tendinţă imperioasă de a săvârşi un act.

în nevroza obsesională subiectul execută unele gesturi iraţionale, cum ar fi rectificarea poziţiei tuturor tablourilor din casă, ştiind că aceasta nu corespunde nici unei raţiuni logice, ci din necesitatea de a îndepărta angoasa care ar apărea în cazul în care aceste acte nu ar fi executate. După S. Freud, compulsiile ar fi „formaţiuni de compromis" între anumite dorinţe şi exigenţele morale ale subiectului.

COMUNICARE, relaţie între indivizi.

Comunicarea este în primul rând o percepţie. Ea implică transmiterea, intenţionată sau nu, de informaţii destinate să lămurească sau să influenţeze un individ sau un grup de individ receptori. Dar nu se reduce la aceasta. în acelaşi timp în care o informaţie este transmisă, se produce o acţiune asupra subiectului receptor şi un efect retroactiv *(feed-back)* asupra persoanei emiţătoare care, la rându-i, este influenţată.

Limbajul' nu este singura conduită în comunicare, aici intervenind de asemenea mimica şi gestul. Pe de altă parte, nu toate comunicările se exprimă în mod raţional. Se percepe mai mult decât se comunică cu claritate. Ba chiar S. Freud a putut vorbi de comunicarea de la inconştient la inconştient, exprimând prin aceasta faptul că indivizii sunt capabili să perceapă indici subtili, neconştientizaţi.

Comunicarea nu este un privilegiu al omului. Ea există neîndoielnic şi la animale şi plante. Albina indică printr-un dans, celorlalte membre ale stupului, locul în care se găsesc florile, distanţa şi calitatea nectarului (K. von Fnsch). Pinii, plopii, arţarii răniţi îşi avertizează congenerii despre vătămările suferite, ceea ce are ca efect declanşarea în întreaga colonie a unui mecanism chimic de apărare împotriva agresorilor (P. Caro, 1983). De la bacterie la om. toate fiinţele vii au nevoie, pentru a supravieţui,de a fi informate atât asupra stării lor cât şi asupra mediului exterior. Semnalele utilizate sunt dintre cele mai variate: vizuale, ca la licurici, electrice (gimnoţi), sonore (cintezoi), ultrasonore (lilieci), tactile (furnici) sau chimice (feromonele emise de viermii de mătase).

CONAŢIE, termen utilizat în psihologia franceză cu sensul de „efort de voinţă".

Aspectele conative (sau voliţionale) ale unei persoane, legate de motivaţii şi de pulsiuni, constituie fundamentele afectivităţii. Le putem aprecia calitativ datorită tehnicilor proiective.

CONCEPT, reprezentare mentală abstractă şi generală a unui obiect.

Conceptul este o construcţie simbolică a spiritului care, dincolo de datele senzoriale, atinge esenţa obiectelor şi le grupează într-un acelaşi ansamblu. Piroga, şalupa, traulerul, port-avionul sunt vase; hoţul şi escrocul sunt delincvenţi, febra tifoidă şi tuberculoza sunt maladii. Conceptele „vas", „delincvent" şi „maladie" sunt produse ale experienţei noastre, limbajul permiţându-ne să le exprimăm simbolic.

Conceptul este un instrument intelectual care ne dă posibilitatea să sesizăm relaţiile existente între anumite fenomene. Posesia sa facilitează acţiunea, pe când absenţa sa o contrariază; un experimentator o învaţă pe o maimuţă să stingă o lumânare cu apa luată de la un robinet, apoi transpune aceeaşi acţiune în contextul unui lac. Animalul se întoarce cu cana sa la robinet,

în loc să ia apa din lac. Dacă ar fi posedat conceptul de „apă", maimuța s-ar fi scutit de această osteneală. Formarea conceptelor, studiată mai ales de J. Piaget.estеîn funcție de maturizarea intelectuală și de dezvoltarea limbajului. Nivelul de gândire conceptuală *a* unui subiect este evaluat cu ajutorul testelor de clasare a unor obiecte de culori și forme diferite.

CONDENSARE, acumulare de sensuri într-un singur element.

Cuvintele de duh. visele', lapsusurile", simptomele nevrotice tălmăcesc. într-un mod abreviat și simbolic, sentimentele unei persoane. Un bărbat visează, de exemplu, că se mută într-un marc oraș, scăldat de un râu, oraș care se numește „Parsbourg" Analiza acestui nume arată că este compus din silabe care aparțin numelor Paris și Strasbourg și că în realitate autorul visului, atașat de cele două orașe, este incapabil să se decidă în favoarea unuia sau altuia. Condensarea, mai ales aceea a personajelor, duce uneori la o extremă concizie, contribuind la îmbogățirea semantică a viselor și la caracterul lor bizar.

CONDIȚIONARE, ansamblu de operații asociative prin care se provoacă un nou comportament la animal sau la om.

Domeniul reflexelor condiționate pare infinit. Prin metoda condiționării peștii au putut fi învățați să parcurgă labirinturi nu prea complicate. Chiar și rezistența organismului la microbi este un reflex susceptibil de condiționare (S. Metalnikov, 1928). într-adevăr, dacă se inoculează antigeni microbieni unui câine, organismul său va reacționa prin producerea de anticorpi (substanță defensivă). Dacă injecțiile sunt precedate de un stimul sonor electric, acesta va fi suficient ca să provoace apariția anticorpilor.

Condiționarea este o tehnică utilizată în mod curent în terapeutica psihiatrică pentru tratarea unor nevroze, dezintoxicarea alcoolicilor sau vindecarea copiilor de frică, de emirc/.ie, de bâlbâială sau de insomnie. > TERAPIE COMPORTAMENTALĂ

CONDIȚIONARE OPERANTĂ, tehnică de învățare pusă la punct de B.F. Skinner(1938).

Opusă condiționării pavloviene clasice, metoda condiționării operante caută să se apropie de realitate, lăsându-i animalului activ libertatea de a acționa în mediul său. Nu mai este vorba de un răspuns provocat, ci doar de acte spontane, urmate de o întărire. De exemplu, apăsând pe o pedală, o pisică va căpăta lapte, sau, apăsând pe un buton din 19 în 19 secunde,o maimuță va evita un șoc electric. Datorită acestei tehnici, a fost posibil ca porumbeii să învețe să-i caute pe naufragiați și epavele și să semnaleze prezența lor apăsând pe butoane ori de câte ori zăresc pe ocean obiecte de culoare roșie, portocalie sau galbenă (culorile convenționale ale semnalelor de situație critică și ale vestelor de salvare). Dacă detecția este confirmată, acești noi străjeri ai mărilor sunt recompensați prin hrană.

CONDUITĂ, ansamblu de acțiuni prin care un organism caută să se adapteze la o situație determinată.

Acest termen, foarte frecvent utilizat în psihologie până în anii 1960, tinde să fie înlocuit de acela de comportament'. Cu toate acestea, conduita nu se reduce nici la datele materiale și obiective, cum ar fi reacțiile motorii și secretorii. așa cum le înțelegeau behavioriștii. nici la simplele reacții ale organismului examinai în mediul său, prin care caută să diminueze tensiunile provocate de acesta. Conduita este un răspuns la o motivație*, punând în joc componente psihologice, motorii și fiziologice. Comunicarea, de exemplu. este o conduită psihosocială care vizează să-i transmită celuilalt o informație, prin folosirea limbajului, a mimicii, a atitudinilor, a gesturilor etc.

CONFLICT, luptă de tendințe, de interese; situație în care se găsește un individ supus unor forțe vectorial opuse și de puteri aproape egale.

Un șobolan înfometat, atras de hrana situată la extremitatea cuștii, la care nu poate ajunge decât trecând pe o grilă electrizată, se găsește într-o situație conflictuală (apetență contra aversiune). Obligația pentru un copil de a face o muncă dezagreabilă, așteptându-1 pedeapsa în cazul în care nu o face (aversiune contra aversiune) sau obligația de a alege între două plăceri la fel de atrăgătoare (apetență contra apetență) provoacă o tensiune intrapsihică. Când conflictul se arată insolubil, apare angoasa și se instalează tulburări nevrotice.

Ființa umană dispune de numeroase mijloace de a rezolva conflictele intrapsihice, mijloace cum sunt refularea, deplasarea spre un scop substitutiv, sublimarea etc. în afară de conflictele afective, există conflicte de ordin cognitiv (intelectual) sau social. *Conflictul cognitiv* survine în cazul în care o persoană se află în fața unor informații contra opiniilor pe care ea le profesează. -• DISONANȚĂ COGNITIVĂ

CONFORMISM, atitudine care vizează menținerea individului în acord cu grupul său social.

Conformismul este, pentru majoritatea ființelor umane, o condiție de sănătate mentală. Refuzul de a accepta normele sociale îl izolează pe individ de comunitatea față de care el devine mai mult sau mai puțin străin. Transgresiunea este aproape întotdeauna pedepsită, sancțiunea putând merge de la pedeapsa violentă la deriziune (ca, de exemplu, în cazul nonconformismului vestimentar). Conformismul se asociază adesea cu o fidelitate față de grup, ceea ce îi poate face pe membrii săi să acționeze contra propriului lor interes.

CONFUZIE MENTALĂ, stare patologică în care ideile sunt încălcite.

Este vorba, de obicei, de o situație temporară, consecutivă unei intoxicații, unei boli infecțioase, unui traumatism cranian sau unui șoc emoțional puternic. Bolnavul are privirea rătăcită, nu-i mai recunoaște pe ai săi. nu mai știe unde se găsește, este dezorientat în timp și prezintă tulburări de memorie. Deși confuzia mentală poate surveni la orice vârstă, ea se întâlnește cel mai adesea la persoanele care au trecut de 60 de ani sau la acelea la care creierul a suferit alterări (toxicomani, alcoolici etc.). Această maladie evoluează în general favorabil dacă este tratată la timp. Dacă nu este găsită cauza și dacă nu se instituie tratamentul de rigoare, se poate instala o stare confuzională organică cronică.

CONSERVARE. în teoria operatorie" a lui J. Piaget, schemă a gândirii logice care apare la copil între 7 şi 12 ani, potrivit căreia subiectul ştie că anumite transformări ale unui obiect fforma acestuia, de exemplu) nu modifică celelalte calităţi ale sale (greutatea, de exemplu).

CONSILIER DE ORIENTARE, specialist însărcinat să-i informeze pe elevii din învăţământul secundar şi pe studenţi cu privire la studiile pe care le pot face şi la locurile de muncă pe care le pot ocupa după terminarea acelor studii, precum şi cu privire la propriile lor posibilităţi, în aşa fel încât să poată decide în cunoştinţă de *cauză* asupra orientării lor.

în 1988 existau în Franţa 519 centre de informare şi orientare şi 4 313 directori şi consilieri de orientare. Sarcina acestora din urmă este considerabilă: 2 620 000 de tineri au beneficiat, în 1986, de acţiuni de informare, iar 1 580 (XX) dintre aceştia au fost luaţi în sarcină. Consilierii de orientare utilizează metode proprii în special psihologiei clinice şi psihologiei sociale, îndeosebi tehnici psihometrice (teste colective şi individuale), convorbiri şi discuţii în grup. Ei au un rol important pe lângă cadrele didactice, în cadrul consiliilor de clasă, prin viziunea nouă pe care o aduc asupra elevilor.

CONSTITUŢIE, ansamblu de dispoziţii congenitale, morfologice şi psihofiziologice ale unui individ.

Există numeroase tipuri constituţionale şi s-a încercat reducerea acestora la câteva grupe principale. E. Duprê distingea opt constituţii: emotiv, ciclotimie, paranoiac, pervers, mitomaniac, schizoid, glihroid, psihopatie; E. Kretschmer reţine trei: atletic, leptosom, picnic; C. G. Jung se limita la două: introversiune şi extraversiune.

Toate aceste clasificări sunt simplificatoare, dar ele au meritul de a sublinia existenţa unui fond comun la anumiţi indivizi, fond care le condiţionează conduita. Astfel, J. Masserman a observat că maimuţele plasate în situaţii de tensiune identice reacţionau diferit, după specie: unele deveneau agresive, altele se blocau, iar altele prezentau tulburări psihosomatice.

CONŞTIINŢĂ, cunoaştere imediată pe care flecare dintre noi o are despre existenţa sa, despre actele sale şi despre lumea exterioară.

Conştiinţa, care organizează datele simţurilor noastre şi ale memoriei,care ne situează în spaţiu şi în timp, nu există ca funcţie particulară care să fie organizată şi care să aibă un „mediu" în creier. Ea este fără inferioritate şi fără exterioritate, un raport cu lumea percepută. H. Bergson o asimilează atenţiei, S. Freud percepţiei, C.G. Jung stării de veghe, iar neuropsihologii funcţiei vigile.

J. Delay distinge şapte niveluri de conştiinţă. Cel mai înalt corespunde hiperactivării creierului (vigilenţă excesivă, emoţii puternice), cel mai de jos corespunde stării de comă (excitaţiile senzoriale nu mai provoacă decât foarte slabe reacţii motorii). între aceste extreme se situează vigilenţa atentă, vigilenţa difuză, reveria sau somnolenţa, somnul uşor şi somnul profund. Ceea ce se numeşte de obicei „conştiinţă" se limitează la nivelurile care preced adormirea. Dincolo de acestea conştiinţa nu este abolită — pentru că visăm şi ne amintim visele —, dar gândirea este fixată în special asupra piilsiunilor" şi afectivităţii' (conştiinţa onirică).

CONTAGIUNE MENTALĂ, transmitere involuntară a simptomelor mentale patologice la alte persoane.

Acestea, influenţate de un bolnav, se apucă să-l imite, adoptându-i atitudinile şi mergând până la a-şi însuşi ideile lui delirante. La baza contagiunii mentale stă un feomen de sugestibilitate', care începe-tează de îndată ce bolnavul „inductor" este separat de subiecţii contaminaţi. Contagiunea mentală este foarte frecventă în isterie şi în situaţiile descrise de psihologia maselor.

CONTRACEPŢIE -» REGLAREA NAŞTERILOR.

CONTRATRANSFER - TRANSFER.

CONTROLUL NAŞTERILOR -» REGLAREA NAŞTERILOR.

CONVERSIUNE, transformare a unei emoţii, a unui afect refulat în manifestare corporală.

Tendinţa proscrisă, care nu poate apărea liber în conştiinţă fără a provoca angoasă, se exprimă în mod simbolic printr-un simptom somatic. „Limbajul corpului" înlocuieşte vorbirea. Se observă în acest caz paralizii fără lezarea sistemului nervos, cecităţi, surdităţi sau mutisme fără lezarea organelor de văz, auz sau fonatoare. Tulburarea este funcţională şi corespunde unei finalităţi inconştiente. Alegerea organelor are şi ea un sens ce poate fi înţeles prin explorarea inconştientului cu ajutorul narcoanalizei, al tehnicilor proiective sau al psihanalizei. Conversiunea, considerată mecanism de apărare contra angoasei, este mecanismul fundamental al isteriei. Ea nu trebuie confundată cu manifestările psihosomatice (paloare, roşire) provocate de emoţii la mulţi indivizi nervoşi sau anxioşi.

CONVORBIRE, conversaţie logic închegată.

Utilizată ca metodă de observaţie pentru studierea personalităţii unui subiect, acest procedeu, care face parte din toate examenele psihologice, facilitează sinteza diverselor rezultate obţinute. Convorbirea este folosită în mod curent în psihologia clinică (permiţând soluţionarea problemelor pacientului) şi a fost adoptată de psihologii din industrie şi din armată pentru selecţionarea cadrelor şi a ofiţerilor. Există diferite tehnici de convorbire (se pun întrebări şi se lasă ca persoana chestionată să vorbească fără a se interveni, de exemplu), dar conversaţia are loc întotdeauna într-un climat de bunăvoinţă, în care subiectul să se poată exprima în mod liber.

CONVULSIE, contracţie bruscă şi involuntară a muşchilor, datorată unei descărcări neuronale.

Se disting convulsii tonice şi convulsii clonice. Primele, rare, se caracterizează prin rigidizarea corpului, pe când celelalte se constituie dintr-o serie de secuse musculare ritmice. în copilărie, când creierul este hiperexcitabil, convulsiile însoţesc adesea febrele ridicate (40°C) provocate de

să-şi exprime în mod anonim tensiunea. Serviciile publice au pus şi ele pe picioare un sistem de protecţie socială, medico-socială şi judiciară.

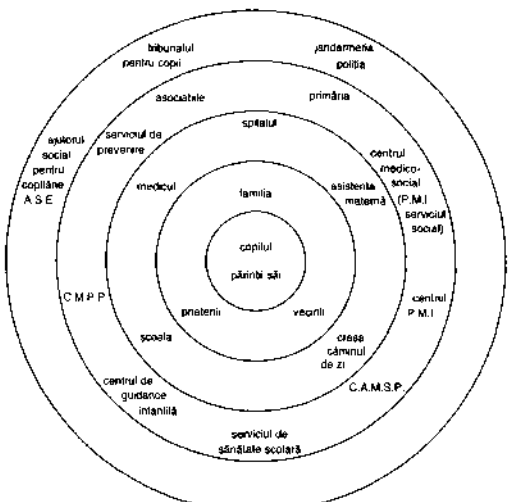

Copil maltratat: ansamblul persoanelor, echipelor şi serviciilor care pot veni în ajutorul copilului şi al părinţilor săi
(ASE.: Ajutorul social pentru copilărie; C.A.M.S.P.: Centru de acţiune medico-socială precoce; CM.P.P.: centru medico-psihopedagogic; P.M.I.: Protecţie maternă şi infantilă)
[Extras din Dosarul tehnic „50 000 de copii sunt maltrataţi. A vorbi despre ei de ja în semană a acţiona", cap. 3, „Protecţia copilăriei în pericol, cadru juridic, instituţii, proceduri", p. 23. Publicat de Ministerul Afacerilor Sociale şi Solidarităţii Naţionale, Paris, 1986]

COPIL UNIC, singurul copil dintr-o familie.

Această situaţie poate constitui un handicap pentru copil, care, crescut de părinţi adesea anxioşi şi hiperprotectori, nu găseşte în mediu condiţiile socioafective necesare dezvoltării sale. Izolat de ceilalţi copii, de a căror influenţă părinţii se tem mai mult sau mai puţin conştient, el ajunge să aibă o concepţie falsă despre viaţă, devine mofturos, egoist şi adesea retardat pe plan afectiv. Se pot evita aceste inconveniente dacă se integrează de timpuriu copilul unic într-o mişcare de tineret (scoutism*, de exemplu), unde el va face ucenicia vieţii sociale cu cei de-o seamă cu dânsul, se va obişnui cu schimburile şi cu egalitatea şi, privat de spirijinul părintesc, îşi va pune la încercare forţele personale.

COPROLALIE, limbaj obscen sau murdar.

Relativ frecventă la adolescenţii timizi, această conduită reflectă dorinţa lor de a se afirma şocându-i pe membrii anturajului. O regăsim şi în unele stări patologice (manie, schizofrenie, maladia lui Gilles de la Tourette, de exemplu) şi la copiii mici frustraţi pe plan afectiv. La aceştia din urmă poate invada întreaga sferă a limbajului, exprimând ostilitatea faţă de cei care nu-i iubesc. Coprolalia dispare de îndată ce subiectul şi-a regăsit securitatea afectivă.

COPROFAGIE, ingerarea de excremente.

Coprofagia este normală la unele insecte, cum este scarabeul, care consumă excremente de mamifere, ori la unele rozătoare, dar nu la om. Coprofagia, numită şi „scatofagie", se întâlneşte cel mai adesea la idioţi sau la dementi, dar şi în nevroza de abandon sau în cazul unor traumatisme afective grave.

COREE, maladie nervoasă, numită de obicei „dansul Sfântului Guy".

Atinge în special copii de 7-13 ani, care trăiesc în condiţii igienice proaste, lipsiţi de aer şi de lumină. Rareori recunoscută precoce, această maladie, care se manifestă prin mişcări involuntare (agitaţie dezordonată şi grimase), neregulate (scris urât), îi expune pe copii pedepselor nemeritate din partea educatorilor.

Tratamentul (igienă, repaus) permite, în cazurile benigne, o vindecare rapidă. Coreea acută, zisă „coreea Sydenham", este de natură reumatismală şi infecţioasă; ea se observă în meningite şi în cursul maladiilor infantile, cum sunt rujeola, oreionul şi tuşea convulsivă. Există şi alte corei, cronice, care debutează la vârsta adultă. Cea mai frecventă, *coreea lui Huntington,* se caracterizează prin mişcări coreice lente, ca şi printr-o alterare a caracterului (depresie sau agresivitate) şi a inteligenţei. Este o maladie ereditară, degenerativă, care atinge şi cortexul cerebral şi nucleii cenuşii centrali de la baza creierului.

CORELAŢIE, raport de termeni, dintre care unul îl evocă în mod logic pe celălalt.

În procesul de creştere a indivizilor, înălţimea şi greutatea sporesc simultan. La şcoală, elevii străluciţi reuşesc în general la toate materiile de studiu, pe când copiii neinteligenţi eşuează aproape pe linie. în aceste cazuri diferite, se spune că există o corelaţie pozitivă între elementele variabile, în statistică se numeşte coeficient de

corelație indicele care exprimă gradul de legătură a două variabile determinate (înălțimea și greutatea unui grup de indivizi, de exemplu). După cum acestea variază în același sens, în sens contrar sau independent una de alta, coeficientul de corelație capătă valori care tind către +1, -1 sau zero. Datorită studierii corelațiilor care există între diversele teste de inteligență. C.E. Spearman a reușit să pună în evidență un factor comun (factorul *G*) care poate fi asimilat cu inteligența generală.

Co.T.O.Re.P. - COMISIE TEHNICĂ DE ORIENTARE ȘI DE RECLASARE PROFESIONALĂ.

CREATIVITATE, dispoziție de a crea care există în stare potențială la orice individ și la toate vârstele.

Strict dependentă de mediul sociocultural, această tendință naturală necesită condiții favorabile pentru a se exprima. Teama de deviere și conformismul sunt piedici în calea creativității. Pentru a elibera imaginația de lesturile sale, psihologii au pus la punct tehnici de discuție în grup în care consemnul este exprimarea tuturor ideilor, chiar și a celor mai bizare. Fiecare participant rivalizând în planul ingeniozității, fără teama de a fi criticat, problemele cele mai dificile își găsesc pe neașteptate soluțiile. Așa se face că fizicienii de la Național Accelerator Laboratory din Batavia (Illinois, Statele Unite) au ajuns să folosească un dihor alb, echipat cu un ham și cu un pămătuf, pentru a curăța interiorul acceleratorului de particule (un tub de 500 m și cu diametrul de 15 cm).

CREDINȚĂ, atitudine a unei persoane față de o idee sau față de un fapt pe care le consideră întemeiate.

P. Janet făcea distincție între credințele raționale și experimentale, pe de o parte, și credințele personale și sentimentale, pe de altă parte, în cele din urmă elementul rațional intervenind prea puțin sau deloc. „Cred că Dumnezeu există" are o cu totul altă esență decât propoziția „Cred că mâine și în zilele următoare soarele va răsări". în primul caz, credința mea are un fond religios, pe când în cel de al doilea mă bazez pe observația cotidiană și pe informația științifică.

Puterea unei credințe variază de la individ la individ, iar la aceeași persoană variază de la un moment la altul al existenței sale. Nu raționamentul este acela care predomină în credință, și tocmai faptul că ea ascultă de alte condiții, iraționale și atective, o face să reziste cu fermitate realului. Credința îndeplinește o funcție utilă. „Omul - spun D. Krech și R. S. Crutchfield (1952) - apelează la credințe pentru a face față unor situații problematice".

CREIER, formație nervoasă constituită din emisferele cerebrale și din structurile care le unesc.

La om leziunile cerebrale sunt întotdeauna extrem de grave prin consecințele lor. Un copil malformat, care vine pe lume fără creier (se spune că este anencefal), este redus la o viață strict vegetativă. La animale distrugerea creierului nu are același caracter de gravitate.

Multă vreme s-a crezut că „facultățile" spiritului sunt localizate în creier. Astăzi se consideră că nu există un centru cu adevărat specializat al memoriei, limbajului etc, ci numai circuite cerebrale.

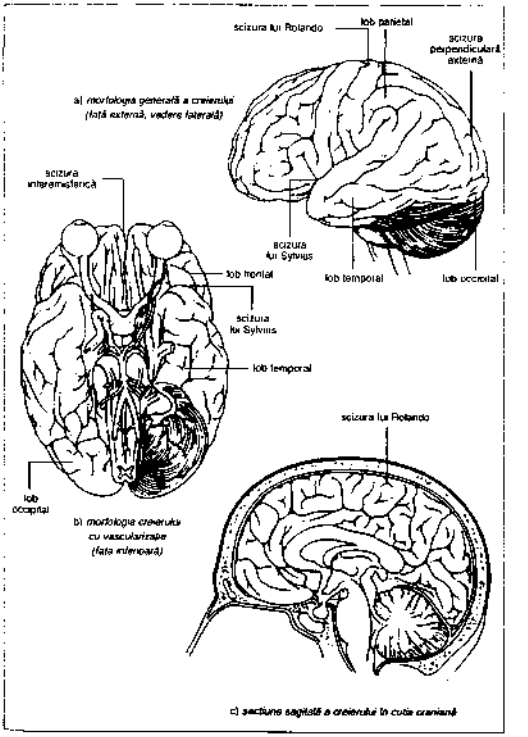

recursuri posibile, dar mai bine ar fi să se poată reduce criminalitatea luptându-se contra mizeriei, a cocioabelor şi alcoolismului, educându-se totodată şi publicul, prin presă şi radioteleviziune. mai degrabă decât să se încerce integrarea în societate a celor care s-au îndepărtat de ea. Acestei sarcini preventive ar trebui să se consacre, în principal, criminologii moderni.

CRIZĂ, manifestare bruscă a unei ruperi de echilibru.

Existenţa umană este jalonată de crize, prima criză fiind naşterea (intrarea în viaţă este însoţită de ţipete). Fiinţa trece apoi printr-o serie de etape critice, dintre care principalele sunt înţărcarea, intrarea în şcoală, adolescenţa şi menopauza. Maurice Debesse a studiat, sub numele de „criză de originalitate juvenilă", comportamentul revoluţionar al adolescentului, care caută cu stângăcie să-şi afirme personalitatea. Emoţiile violente, frustrările îndelungate şi dureroase provoacă crize nervoase de agitaţie sau de furie.

CRONOBIOLOGIE, ştiinţă care are drept obiect de studiu periodicitatea fenomenelor biologice.

De la animaliculeie unicelulare şi până la om există fenomene bioperiodice: migraţia anuală a rândunelelor, menstruaţia la femeie etc. Aceste ritmuri biologice sunt înscrise în patrimoniul genetic al vieţuitoarelor şi nu sunt influenţate decât în mică măsură de condiţiile de mediu.

Omul posedă o ritmicitate nu numai în activităţi şi în alimentaţie, ci şi în funcţiile fiziologice: tensiune arterială, temperatură corporală etc. Funcţia genitală feminină, care a fost bine studiată, din 1976, de către americanii E. Knobil şi Ferin, se supune unei periodicităţi cvasiorare: un flux important de hormoni hipotalamici la fiecare interval de 60-90 minute: o pulsaţie de hormoni hipofizari din oră în oră. Ciclurile biologice par ordonate în principal de alternanţa zilelor şi nopţilor şi de alte variaţii ale mediului, cum sunt fazele lunii şi succesiunea anotimpurilor. La om. însă, factorul cel mai puternic pare a fi de natură psihosocială, întrucât modul în care ne repartizăm activitatea şi odihna este acela care acţionează ca „sincronizor" esenţial. Una dintre aplicaţiile practice ale cronobiologiei este „cronofarmacologia", care caută să determine efectul drogurilor şi medicamentelor în funcţie de ritmurile biologice.

CULOARE, impresie calitativă produsă de lumină asupra ochiului.

Un studiu, datând din 1987, efectuat de INSERM, a cofirmat efectele culorii asupra fiziologiei. S-a descoperit că roşul provoacă o creştere a frecvenţei cardiace, pe când verdele o diminuează. Prin folosirea judicioasă a culorilor pare posibil să se reducă oboseala, să se sporească randamentul şi să se creeze un climat psihologic agreabil. Există chiar şi o „cromoterapie", adică utilizarea în scop terapeutic a proprietăţilor sedative sau excitante ale anumitor culori.

CULPABILITATE, stare a celui care a comis o faptă condamnabilă.

Alături de culpabilitatea reală, obiectivă, care exprimă violarea gravă a unei reguli, la numeroşi indivizi găsim un sentiment mai mult sau mai puţin clar de vină subiectivă, care se exprimă inconştient în comportament sau inspiră acea angoasă a omului hăituit de o crimă nemărturisită sau imaginară. După psihanalişti, acest sentiment şi-ar avea sursa în complexul lui Oedip".

Când sentimentul de culpabilitate devine intens, el poate determina nevroza şi chiar nebunia. Unii deliranţi se acuză de toate faptele abominabile din lume, trăiesc într-o permanentă stare de culpabilitate dureroasă, caută să se pedepsească, să se chinuiască, să se mutileze şi chiar să se omoare. în lucrarea sa *Universul morbid ni greşelii* (1949), A. Hesnard a arătat că la baza oricărei nebunii stă o culpabilitate ireală, ale cărei rădăcini sunt infantile şi pe care bolnavul încearcă în mod disperat să o suprime, deoarece ca constituie o ameninţare de temut pentru valoarea sa personală.

CULTURĂ, dezvoltare a corpului şi a spiritului sub acţiunea mediului social.

Orice societate umană, oricât de primitivă, posedă cultura sa, care condiţionează dezvoltarea totală a membrilor săi. Cultura este aceea care transformă individul într-un tip determinat. Relaţia dintre personalitate şi cultură este atât de strânsă încât este posibilă descrierea unui tip mediu de francez, englez, italian, în care regăsim principalele caracteristici naţionale ale fiecăruia. Cultura îi dă omului umanitatea sa. Copiii sălbatici", care au fost crescuţi de animale, nu au în ei nimic omenesc: ei se deplasează în patm labe, se hrănesc ca dobitoacele, nu vorbesc, iar expresia emoţiilor lor este de neînţeles.

Trebuie cultura considerată ca fiind apanajul omului? Numeroşi autori (RM. Yerkes, M. Kawai) socot că acest fenomen apare şi în societăţile animale. S-a observat, de exemplu, că vrăbiile crecute în mijlocul canarilor imită cântecul acestora. Pe de altă parte, puii de grangur izolaţi de părinţii lor sunt capabili să „inventeze" un cânt original pe care, mai târziu, puii lor îl vor învăţa; s-a creat astfel „o nouă şcoală de muzică a grangurului" (W. E. D. Scott). Cultura este un fenomen de socializare, bazat pe învăţare, care permite integrarea individului în grupul său. Ea există în toate societăţile umane şi probabil că şi la unele specii animale.

CUNOŞTINŢĂ, noţiune privind un lucru sau un fenomen, căpătată în familie, la şcoală sau prin proprie experienţă.

Achiziţia de cunoştinţe este în funcţie de mijloacele intelectuale ale subiectului, de personalitatea sa şi de metodele pe care le utilizează.

Orice cunoştinţă este relativă şi acelaşi obiect, studiat de doi observatori care utilizează metode diferite, are toate şansele de a apărea diferit fiecăruia dintre ei. Ceea ce numim „realitate" nu este decât o reflectare a lumii, elaborată de creierul nostru. Atunci când cunoştinţele noastre sporesc, nu avem doar o creştere a achiziţiilor, ci mai ales o reorganizare a ansamblului acestora. în cura psihanalitică, de exemplu, descoperirea de către pacient a semnificaţiei unui simptom nevrotic poate determina vindecarea sa. Noua cunoştinţă modifică structura personalităţii, în aspectele sale intelectuale şi afective.

CURBA LUI GAUSS, curbă studiată simultan atât de P. S. Laplace cât şi de K. F. Gauss, care reprezintă

repartizarea normală a efectivelor, în funcţie de valorile lor.

Dacă, de exemplu, orânduirii unu lângă alta coloane de recruţi aşe/.aţi după înălţime, se obţin şiruri de lungimi diferite: la extremităţi ele sunt foarte scurte (întrucât există puţini pitici şi puţini uriaşi), pe când aceste şiruri ating lungimea maximă la valorile mijlocii. Privită în linie dreaptă, populaţia examinată se repartizează aproximativ în felul arătat. Dacă unim printr-o linie continuă punctele extreme ale fiecărui şir, obţinem o curbă sub formă de clopot, ale cărui valori centrale şi dispersie sunt uşor de determinat. Distribuirea notelor în cazul unui bun test" ascultă de lcsjea normală. Cele mai multe dintre probele psihometrice moderne sunt etalonate pornindu-se de la valorile extrase din curba lui Gauss. > DEVIAŢIE STANDARD.

CVARTILARE, etalonare care divizează o distribuţie în patru părţi egale.

Prima cvartilă este valoarea variabilei care face ca 25 '/< din observaţii să-i fie inferioare. A doua cvartilă este mediana. Distanţa dintre prima şi a treia cvartilă se numeşte „ecartul interevatilar". -* OGIVA LUI GALTON.

CVERULENŢĂ, reacţie revendicativă şi agresivă a persoanelor care se cred frustrate.

De obicei aceştia sunt paranoici, veritabili „persecutaţi-persecutori", care se ruinează în procese şi uneori merg până la crimă pentru a răzbuna o pretinsă injustiţie. Se spune despre un cverulent că este „procesoman",evocându-se astfel propensiunea sa pentru intentarea de procese.

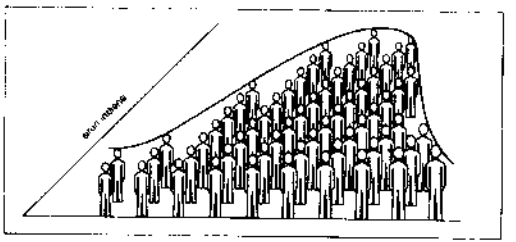

Curba lui Gauss: reprezentare normală a efectivelor in funcţie de note

D

DEBILITATE MINTALĂ -> DEFICIENTĂ INTELECTUALĂ.

DECILAJ, divizare a unui ansamblu statistic, reprezentativ pentru o populaţie determinată, în zece clase cu efectiv egal.

Această etalonare*, care se bazează pe principiul ogivei lui Galton'. permite situarea unui individ în raport cu populaţia căreia îi aparţine. Decilajul nu este o măsură, ci un clasament. Dacă, de exemplu, administrăm un test psihometric la o sută de şcolari de aceeaşi vârstă, pe care îi clasăm în ordinea crescândă a notelor primite, se obţine o curbă care are aproximativ aparenţa unui S culcat sau a unei semiogive, cu un palier care reprezintă măsura cea mai frecvent întâlnită. Divizarea efectivului în zece părţi egale furnizează clasele („interdecilele") cărora le putem stabili valorile limită corespunzătoare, fiind suficient să le citim pe ordonată. A cincea decilă corespunde medianei. La extremităţi se situează elevii cei mai slabi şi cei mai bine dotaţi. în terminologia franceză, prima decilă este cea superioară; în terminologia anglo-saxonă, invers.

DECIZIE, alegere dintre mai multe posibilităţi.

Decizia succede, în general, unei deliberări. Copilul, care trăieşte mai ales în prezent, este incapabil să delibereze multă vreme, să-şi imagineze clar viitorul; el se decide prin impulsie. Unii adulţi, lipsiţi de maturitate, se comportă în acelaşi fel. Alţii, dimpotrivă, se arată incapabili de a alege. Deciziile luate în grup sunt, în general, mai îndrăzneţe decât acelea luate individual.

DECROLY (Ovide), medic şi psiholog belgian (Renaix, Belgia, 1871 - Uccle, 1932).

Decroly ar vrea să facă din şcoală prelungirea mediului natural al copilului, un loc în care se studiază concret realitatea, în care pedagogia se organizează în jurul trebuinţelor esenţiale şi intereselor fiecăruia: hrănirea, protecţia împotriva intemperiilor, apărarea împotriva pericolelor exterioare, activitate utilă şi recreere. Baza tuturor acestor exerciţii fiind observaţia, învăţătorul trebuie să-l pună pe şcolar în contact direct cu lumea fiinţelor şi lucrurilor care îl înconjoară. Copilul trebuie să lucreze folosind documentele

adunate de el însuși. Vocabularul nu este format din cuvinte goale, ci din termeni plini de experiențele trăite. Cititul, scrisul, calculul care se raportează la acest vocabular nu mai sunt exerciții fastidioase, ci lucrări vii. legate de viața copilului. Pentru a se exprima, el nu dispune numai de limbajul scris sau vorbit, ci și de desen, de modelaj, de dans, de cântec și de jocul dramatic. Metodele pedagogice ale lui Decroly (jocuri educative, metoda globala, centrele de interes) s-au bucurat de o mare atenție din partea educatorilor occidentali.

DEDIFERENȚIERE, evoluție a unui proces care merge de la complex la mai simplu.

În domeniul psihologicului acest mecanism este legat de regresiune, manifestându-se printr-o diminuare a bogăției activităților unui individ, care devin mai puțin specifice. în patologia nervoasă, ca urmare a cercetărilor lui J.H. Jackson, prin acest termen se desemnează procesul de dezintegrare a funcțiilor superioare observate în cazul leziunilor cerebrale. Jackson concepe sistemul nervos central ca pe o structură ierarhizată care cuprinde mai multe grade, fiecare controlând nivelul care îi este inferior. Dezintegrarea unei funcții superioare are deci ca efect descătușarea funcției imediat subiacente. într-o perspectivă apropiată, H. Ey (19(X)-1977) a dezvoltat o teorie *organodinamică* a psihiatriei, în care boala mintală este considerată „o formă de regresiune sau de stopare a vieții psihice, determinată de o tulburare a substratului său organic" (1951). Această leziune nervoasă are ca efect descătușarea „conflictelor și pulsiunilor arhaice sau inconștiente".

DEFICIENT, subiect care prezintă o insuficiență mentală, motrice sau senzorială.

Educația copiilor deficienți intelectual sau orbi. surdomuți, infirmi motor, incapabili să urmeze clasele normale, se face în instituții specializate, care dispun de tehnici și de material pedagogic adaptat acestor cazuri. în majoritatea orașelor franceze există clase de integrare școlară" (Cl.I.S.), incluse în școlile primare și în institutele medico-pedagogice'. dar numărul lor este insuficient. ◦ HANDICAPAT; ÎNVĂȚĂMÂNT SPECIAL.

DEFICIENTĂ INTELECTUALĂ,

insuficiență sau întârziere în dezvoltarea inteligenței.

Deficiența intelectuală determină o incapacitate socială care, în cazurile cele mai grave, poate justifica instituirea unei tutele. Ca urmare a deficitului de inteligență, întârziatul mintal este inadaptat la societate. Lipsit de discernământ, naiv și influențabil, el se dovedește uneori incapabil de a-și satisface trebuințele și de a avea grijă de dânsul. în acest caz este necesar să fie plasat într-un stabiliment potrivit stării sale.

Depistarea deficienților pe plan intelectual nu este chiar atât de ușoară pe cât s-ar putea crede. Unii indivizi docili, bine educați, care posedă o excelentă memorie și o mare fluență verbală, au cunoștințe generale întinse care pot să inducă în eroare. La cealaltă extremă, persoane terne, șterse, timide, au un bun nivel intelectual, deși s-ar putea crede contrariul. Psihologii utilizează metoda testelor pentru a aprecia nivelul de inteligență al persoanelor examinate. Pentru specialiști deficiența intelectuală se poate defini statistic, prin referire la media populației generale: un întârziat mintal se situează în acea arie a curbei care cuprinde 2,2% indivizi inferiori din populația totală; coeficientul de inteligență al deficientului intelectual este egal sau inferior lui 68 pe scara lui Wcchslcr. întârziatul mintal nu suferă de nici o boală deosebită: este pur și simplu un individ care nu reușește să se adapteze în mod armonios grupului său social din cauza insuficienței sale intelectuale. -ARIERAȚIE; DEVIAȚIE STANDARD.

DEFULARE, acțiune de aducere în conștiință a ideilor și tendințelor refulate.

Exteriorizarea conflictelor interioare poate surveni accidental (cu ocazia libațiilor alcoolice, de exemplu), dar ea este în general provocată prin tehnici psihoterapeutice, cum sunt narcoanaliza, psihanaliza sau psihodrama. Datorită acestor metode, subiectul este determinat să vadă clar cauzele tulburărilor sale și să le critice. Drept urmare, el își poate rezolva tensiunile reprimând în mod voluntar tendințele pe care le socoate inacceptabile (represiune*) sau, dimpotrivă, acceptându-le și integrându-le în viața sa conștientă. -◦ ABREACȚIE.

DEGENERESCENTĂ, degradare progresivă a personalității, care se accentuează din generație în generație.

Introdus în literatura psihiatrică de către A. Morel (1857) și popularizat de V. Magnan (1890), acest concept pune accentul pe predispoziția ereditară la boli mintale. După o vogă abuzivă — se vorbea de degenerescentă când fața nu avea trăsături regulate, dinții nu erau bine plantați, urechile diforme etc. —, acest termen a căzut în desuetudine. Cu toate acestea, ideea unei constituții morbide persistă și dă loc la cercetări asupra eredității psihozelor, nevrozelor și arieratiei.

DELAY (dean), medic și psihofiziolog francez (Bayonne, 1907 - Paris, 1987).

Agregat de medicină la 31 de ani, doctor în litere la 35 de ani, devine la 39 de ani profesor titular la catedra de boli mintale și ale encefalului la Universitatea din Paris, catedră pe care o ocupă până în 197(l. A fost și director al Institutului de fiziologie de la Sorbona (1951-1970). A exercitat o marc influență asupra psihologiei și psihiatriei contemporane datorită lucrărilor sale asupra simțului tactil *(Astereognoziile și sensibilitățile cerebrale,* 1934), memoriei *(Disoluțiile memoriei,* 1942; *Maladiile memoriei,* 1943), emoțiilor, mecanismelor fiziologice și biologice ale electroșocului, psihofarmacologiei (droguri halucinogene „tranchilizante" etc), dereglărilor de dispoziție *(Les déreglements de l'humeur,* 1947). Opera sa literară este și ea importantă: trei culegeri de nuvele și mai ales studiul *Tinerețea lui Andre Gide* (1957). A fost ales membrii al Academiei de Medicină (1955), apoi membru al Academiei Franceze (1959).

DELINCVENTĂ, totalitatea infracțiunilor în raport cu legile societății.

Fiecare societate are criminalii săi, al căror număr este sensibil stabil de la un an la altul (în Franța procentajul mediu se situează în jur de *b'/<v).* Dar pe fondul unor bruște mișcări sociale (exod rural,

dezvoltarea rapidă a industriei) şi mai ales în perioadele tulburi (recesiune economică, revoluţie, război şi perioade postbelice) criminalitatea creşte considerabil (din 1963 în 1981 criminalitatea globală în Franţa s-a cvadmpat).

Delincvenţii se recrutează îndeosebi dintre bărbaţi (85%), dintre cei lipsiţi de calificare profesională, crescuţi în familii disociate (75% dintre ucigaşi şi 85% dintre hoţi). în ceea ce priveşte cauzele delincventei juvenile (31 000 de delincvenţi în Franţa în 1988), sunt de menţionat factorii psihosociali (alcoolismul părinţilor, discordii conjugale, şomaj, sărăcie, carenţă de autoritate educativă, mizeria afectivă a copiilor), la care se adaugă deficienţa intelectuală şi tulburările de caracter (80% dintre delincvenţii juvenili sunt arieraţi sau acuză tulburări de caracter). ~> CRIMĂ; PERVERSIUNE.

DELIR, dezordine a gândirii care face ca fapte imaginare să fie luate drept fapte reale.

Această stare psihică, mai mult sau mai puţin durabilă, se întâlneşte în maladiile mintale, dar şi în cele infecţioase, în intoxicaţii (alcoolism, toxicomanie...) şi chiar în cazul febrei ridicate. Uneori delirul devine cronic. Instalarea sa permanentă denotă o tulburare gravă a personalităţii şi modifică profund raporturile bolnavului cu anturajul său. Delirurile cronice (deliruri paranoice, psihoze halucinatorii cronice, deliruri fantastice) ocupă un loc important în patologia mentală a adultului, din cauza varietăţii şi importanţei lor. Manifestările, mecanismele constitutive şi evoluţia lor sunt extrem de variabile.

în secolul al XIX-lea, V. Magnan a propus o descriere evolutivă a delirurilor, distingând patru faze succesive: neliniştea, ideile de persecuţie, ideile de grandoare şi demenţa", dar ulterior s-a observat că această schemă nu se poate aplica la toate cazurile. Actualmente interesul se îndreaptă asupra studiului fundamental al personalităţii, într-adevăr, este imposibil de disociat delirul de biografia bolnavului, de afectivitatea lui şi de experienţele trăite. Potrivit concepţiei psihanaliştilor, delirul ar fi expresia unor sentimente refulate, pe care personalitatea conştienta a bolnavului nu le poate accepta. Acesta crede că îi vine din exterior ceea ce de fapt îi aparţine („sunt pus să zic lucruri obscene, vor să mă împingă să comit acte imorale" etc). Delirul paranoic ar avea aceeaşi rădăcină: ideea „îl urăsc" devine „el mă urăşte". Din acest moment, descărcat de orice culpabilitate, bolnavul îşi exprimă în mod liber agresivitatea şi poate merge până la omor.

Starea delirantă nu implică existenţa unei deficienţe intelectuale. Unii bolnavi au o inteligenţă remarcabilă. Ei pot continua o activitate normală şi, atâta timp cât nu se abordează capitolul special al delirului lor, nu se deosebesc de persoanele normale. Temele delirante sunt nenumărate: persecuţie, frustrare, culpabilitate, grandoare, posesiune etc. Unele se asociază cu imagini atât de vii încât devin deliruri halucinatorii. Există deliruri împărtăşite de una sau mai multe persoane. Familii întregi pot fi prinse în reţele delirice, fiecare aducând un nou argument suplimentar care întăreşte convingerea membrilor grupului. -• HALUCINAŢIE; PARANOIA; SCHIZOFRENIE.

DELIRIUM TREMENS, delir alcoolic acut sau delir tremurător.

Este vorba de un episod acut al alcoolismului cronic, care poate să apară în mod excepţional, în urma creşterii dozelor de alcool, dar care survine în mod regulat după o „înţărcare" brutală a alcoolicului (clasificarea americană a tulburărilor mintale identifică *delirium tremens* cu „sindromul de înţărcare alcoolică" |D.S.M. III-R, 1989]). Bolnavul, scăldat în sudori, tremurând din tot corpul, se vede înconjurat de animale scârboase (broaşte-râioase, şobolani, şerpi, păianjeni...), în faţa cărora se zbate şi încearcă să fugă. Dacă nu este tratat de urgenţă, poate muri într-un acces convulsiv. în general, datorită psihotropelor', în 2-3 zile se revine la calm.

DEMENŢĂ, istovire psihică, globală şi progresivă, datorată unei afecţiuni organice a creierului.

Demenţa se caracterizează, în esenţă, printr-o deteriorare mentală. Toate funcţiile sunt atinse. Câmpul conştiinţei se îngustează, atenţia devine deficitară, memoria este alterată, judecata este perturbată (un subiect fură ziua în amiaza mare un butoi de vin, îl rostogoleşte până acasă, ba încă se şi face ajutat de doi agenţi de poliţie) etc.

Demenţa nu este totuşi asimilabilă arieraţiei mentale'. Aceasta este o stopare a dezvoltării intelectuale, pe când demenţa este o degradare a vieţii mentale. Dementul — spunea J. E. Esquirol — este un bogat sărăcit, pe când idiotul a fost întotdeauna sărac. Simultan cu inteligenţa, afectivitatea, dispoziţia, este atins simţul valorilor morale, ceea ce explică anumite delicte (cum este furtul din galantare sau atentatele la pudoare) şi comportamentele puerile: colecţionism, fabulaţie, labilitate afectivă, impulsivitate etc. Sindromul demenţial este o manifestare a leziunilor cerebrale. Unele leziuni sunt vizibile cu ochiul liber la autopsie şi au o localizare relativ ca aceea a tumorilor; altele sunt difuze, ca în artcrioscleroză.

Unele forme de demenţă sunt curabile. într-adevăr, se poate obţine o regresiune importantă a tulburărilor prin suprimarea cauzei lor (tumoare, hidrocefalie, infecţie sifilitică). Dar demenţele degenerative (senile şi presenile), demenţa arteriopatică şi alte demenţe cu o etiologie diversă sunt incurabile. în Franţa, în 1986.se estima la 300 000 numărul persoanelor atinse de demenţă severă. în Statele Unite, după A.S. Schneck (1987), numărul acestora s-ar ridica la *25* milioane. Majoritatea bolnavilor sunt în vârstă de peste 60 de ani. > BOALA LUI ALZHEIMER.

DEPENDENŢĂ, stare a unei persoane care este supusă unei fiinţe sau unui lucru.

Poate exista dependenţă faţă de un produs toxic, de care se face uz pentru procurarea plăcerii sau pentru disiparea unei indispoziţii.

Se disting două feluri de dependenţă: 1) dependenţa *fi/.icu,* care este o stare adaptativă ce are drept consecinţă apariţia de tulburări fiziologice şi psihologice intense atunci când luarea drogului este suspendată („starea de lipsă"); 2) dependenţa *psihică,* a cărei caracteristică este dorinţa imperioasă de repetare a consumului produsului toxic. în lipsa acestuia, subiectul prezintă o stare depresivă anxioasă.

DEPLASARE, mecanism psihologic prin care o şarjă afectivă (emoţie, pulsiune) este transferată de la obiectul său veritabil către un element de substituţie.

Etologii au descris pe larg activităţile de substituţie la animale. O păsăruică, de exemplu, micuţ troglodit, pusă în faţa unei oglinzi, exasperată că nu-şi poate înfrânge „rivala", se apucă să ciocănească cu pliscul o ramură de copac. Şi la om deplasarea este un fapt de observaţie curentă: un tată de familie, mustruluit de şeful său, la întoarcerea acasă se va lua de soţia sa sau de copil. În toate cazurile, deplasarea (sau activitatea substitutivă) permite reducerea tensiunii. S. Freud a arătat cum este pusă la lucru deplasarea în elaborarâ viselor, spre a face să eşue/.e cen/ura. Acest mecanism, unul dintre procesele fundamentale ale funcţionării aparatului psihic", se regăseşte în simptomcle nevrotice şi,în general, în toate formaţiunile inconştientului.

DEPRESIE, stare morbidă, mai mult sau mai puţin durabilă, caracterizată îndeosebi de tristeţe şi de o scădere a tonusului şi energiei.

Anxios, dezgustat, descurajat, subiectul deprimat este incapabil să înfrunte cea mai mică dificultate, fiind de asemenea lipsit de orice iniţiativă. El suferă din cauza neputinţei sale şi are impresia că facultăţile sale intelectuale, mai ales atenţia şi memoria, sunt degradate. Sentimentul de inferioritate care rezultă de aici îi sporeşte şi mai mult melancolia.

În afară de depresiile *constituţionale,* relativ puţin numeroase, se disting depresii *reacţionate* în faţa dificultăţilor vieţii (conflictul cu un superior ierarhic, cu soţul/soaţa, cu copiii; pierderea unei fiinţe dragi, a unui loc de muncă; exil, singurătate etc). Surmenajul, un regim alimentar prea sever, micşorarea zilei (Rosenthal, 1985) pot determina de asemenea o depresiune nervoasă. Potrivit datelor Organizaţiei Modiale a Sănătăţii (O.M.S.), 5-10% din populaţia mondială ar prezenta tulburări depresive. În Franţa, potrivit unui sondaj al Institutului francez de opinie publică (I.F.O.P.), realizat în 1987, ar exista 6-7 milioane de persoane afectate de acest sindrom. Cele mai afectate sunt femeile mărităte din clasa muncitoare (60%) şi persoanele care au un nivel de instruire superior (cadre didactice, personal administrativ, şefi de întreprindere), de vârsta matură (între 45 şi 54 de ani).

Depresia există şi la copil. Ea se manifestă, în general, printr-o dereglare de dispoziţie (plictiseală, dezinteres, indiferenţă) şi tulburări de comportament (instabilitate, agresivitate, opoziţie, scădere a randamentului şcolar, bulimie sau iuiorexie, uneori enurezie). Una din cauzele acestor tulburări este necazul suferit de părinţi (dare afară din serviciu, boală etc).

Se numeşte *depresiune anaclitică* (R. Spitz) ansamblul de dezordini fizice şi psihice care se instalează progresiv la copilul mic separat de mama sa după ce a avut cu ea o relaţie satisfăcătoare de cel puţin şase luni după naştere. La început mofturos şi plângăcios, copilul sfârşeşte prin a refuza orice contact uman. Doarme prost, nu mai progresează în dezvoltarea psihomotorie şi pierde din greutate; după trei luni faţa copilului împietreşte într-o expresie de tristeţe, privirea îi este goală, nu mai plânge şi cade într-o stare letargică. Dacă separaţia afectivă nu trece de 3-4 luni, aceste tulburări pot să dispară. Dincolo de acest termen, pronosticul rămâne sumbru. -> CARENŢA AFECTIVA; HOSPITALISM.

DEPRINDERE, dispoziţie relativ stabilă generată de un exerciţiu prelungit.

Există deprinderi motorii, cognitive, sociale etc, formate prin repetarea regulată a unui eveniment. Repetarea nu este însă singura condiţie a deprinderii. Pentru ca aceasta să se formeze este necesar ca organismul să fie pregătit, să fie matur spre a o recepta: un copil nu poate învăţa să meargă sau să scrie dacă nu a atins un anumit nivel de maturizare". Funcţia deprinderii este economică: ea liberează spiritul de actele care pot fi automatizate (mersul, conducerea unui vehicul...). Deprinderea prezintă totuşi pericolul de a sărăci fiinţa umană, de a o fixa în reţeaua automatismelor, de a-i scleroza spiritul şi afectivitatea.

DESEN, ansamblu de linii şi contururi ale unei figuri.

În psihologie, termenul desen depăşeşte simpla imagine în creion sau în peniţă, însemnând şi desenul în culori, inclusiv acuarela. Psihologii utilizează desenul mai ales în studierea copiilor, folosindu-l ca test de dezvoltare mentală, ca mijloc de descifrare a caracterului şi afectivităţii. Desenul evoluează o dată cu dezvoltarea psihologică. La 2-3 ani copilul nu poate decât mâzgăli; mai târziu el încearcă să respecte un model, iar la 5-6 ani ştie să „deseneze". Până la vârsta de 6 ani, toţi copiii, oricare ar fi originea lor etnică sau socioculturală, desenează în acelaşi fel. Cerându-le să deseneze un „om", psihologaa americană F. Goodenough* a stabilit un bun test de inteligenţă, simplu şi încântător, care permite să se controleze cu uşurinţă nivelul intelectual al copiilor. Există şi alte desene-test, destinate aceloraşi scopuri, constând în reproducerea de „forme geometrice" (Rey, Benton).

Pentru studierea caracterului copiilor se utilizează desenul liber sau cu temă. în acest caz se ţine seama atât de aspectul formal al desenelor (amplasarea pe suprafaţa hârtiei, grosimea liniilor, alegerea culorilor), cât şi de conţinutul acestora, care dezvăluie universul copilului, trăirile sale, fie direct, fie într-o formă simbolică. Pedopsihanaliştii se servesc de desene pentru a înţelege dramele infantile şi pentru a-şi ajuta tinerii pacienţi să le depăşească.

DETECTOR DE MINCIUNI, aparataj complex bazat pe asocierea de cuvinte şi pe efectele fiziologice ale emoţiilor.

în mod obişnuit, răspunsul emoţional la o situaţie dată se însoţeşte de modificarea ritmului cardiac şi respirator, de diminuarea rezistenţei electrice a pielii şi de variaţii determinate ale undelor electrice ale creierului. Utilizându-se simultan un psihogalvanometru pentru răspunsurile electrodermale*, un pneumograf pentru măsurarea ritmului respirator şi un sfigmograf pentru măsurarea pulsului şi a presiunii arteriale, se obţin diferite înregistrări grafice după care este posibil să se stabilească dacă subiectul examinat prezintă reacţii emoţionale când răspunde la anumite întrebări sau pronunţă anumite cuvinte. în pofida calităţilor sale, detectorul de minciuni rămâne un instrument foarte imperfect.

DETERIORARE MENTALĂ, vlăguire intelectuală, care se poate

Multă vreme s-a crezut că dezechilibrul mental este constituțional, însă în prezent se acordă o importanță determinantă influențelor educative, în special carenței de autoritate, dezbinării familiale, instabilității mediului de viață. Tentativele terapeutice și de inserție profesională sunt adesea decepționante. Conceptul de „dezechilibru mental" este absent din nosografia americană (D.S.M. III). Descrierea din această nosografie care se apropie cel mai mult de dezechilibrul mental corespunde personalității antisociale. -* PSIHOPATIE.

DEZORIENTARE, rătăcire, perplexitate.

Ființa umană se situează într-un mod implicit în timp și în spațiu. în anumite afecțiuni (confuzie mentală, demență, sindromul lui Korsakov), pierderea acestui simț de orientare se dovedește durabilă. Bolnavul, incapabil să diferențieze părțile spațiului său vital și să le restructureze într-un ansamblu coerent, se rătăcește în locuri cunoscute, confundă trecutul cu prezentul, se crede acasă la el pe când este la spital și chiar nu izbutește să pună ordine în propria sa schemă corporală'.

DEZVOLTARE, serie de etape prin care trece ființa vie spre a-și atinge deplina realizare de sine.

La om dezvoltarea nu se reduce la simpla creștere. Sub influența condițiilor fiziologice și socioafective, apar noi forme de funcționare care îl conduc pe sugarul supus principiului plăcerii (limitat la simpla căutare a satisfacerii trebuințelor) la starea de adult conexat principiului realității. Progresiv, comportamentul se diferențiază și ființa umană devine tot mai independentă de contingențele exterioare. Sugarul mic. de exemplu, reacționează la durere prin agitația întregului său corp, pe când copilul mai în vârstă se mulțumește să sustragă segmentul corpului afectat de excitația neplăcută.

Fiecare ființă umană are un ritm de creștere care îi este propriu; remarcăm aici pusee rapide, stagnări, reculuri, dar în mod practic niciodată o dezvoltare lineară. Cu toate acestea, există un anumit număr de legi valabile pentru toți. S-a stabilit, de exemplu, că dezvoltarea psihomotorie urmează o axă „cap-picioare" (numită și axa cefalo-caudală), adică maturizarea sistemului nervos se realizează în așa fel încât copilul dobândește mai întâi controlul capului, apoi al membrelor superioare și, la sfârșit, al celor inferioare. Utilizarea baby-tests permite psihologilor să știe dacă dezvoltarea copiilor mici se face în mod normal. Condițiile optime pentru ca aceasta să se deruleze în mod armonios sunt: o bună igienă, o ambianță stabilă și plină de căldură, îngrijiri marcate de afecțiune.

DIAGNOSTIC, concluzie logică a o serie de investigații destinate înțelegerii comportamentului unei persoane, a funcționării unui grup sau a situației unei întreprinderi.

Orice diagnostic se bazează pe trei mari principii: informația trebuie să fie abundentă și variată; ea trebuie să fie raportată la subiect, să fie privită în istoricitatea sa și în relație cu mediul acestuia; interpretarea' cea mai probabilă va fi aceea care va explica maximum de fapte grație unui minimum de ipoteze.

Diagnosticul psihologic este un act de primă importanță, întrucât el condiționează tratamentul și evoluția ulterioară a subiectului. El cere din partea psihologului stăpânirea perfectă a tehnicilor, o mare experiență, o vastă cultură și multă intuiție. Munca de echipă înlocuiește din ce în ce mai mult actul individual. Datorită cooperării, erorile de diagnostic sunt eliminate și nu mai vedem, de exemplu, copii care suferă de carență afectivă considerați a fi arierați și nici tumori cerebrale rămase nediagnosticate.

Grupul de diagnostic este o echipă de persoane cu orizonturi diferite, care acceptă să trăiască, timp de mai multe zile, experiențe comune, cu scopul de a înțelege fenomenele care se produc în mulțimi restrânse.

DIDACTOGENIE, ansamblu de tulburări psihologice sau psihosomatice provocate la elevi de unele cadre didactice.

Nu rareori învățătorii se arată cel puțin neîndemânatici cu elevii lor. Unii, deosebit de exigenți, multiplică temele pentru acasă, alții, surmenați sau excedați de sarcina lor, se înfurie, își amenință sau își umilesc școlarii. Procedând astfel, ei își descarcă tensiunea nervoasă, dar îi zdrobesc pe copii, care pot dezvolta o aversiune față de școală și chiar față de studii în general, închizându-se în mutism sau cufundându-se în depresie.

DIFERENȚIERE, trecerea de la general la particular, de la o condiție globală și omogenă la alta mai specială și eterogenă.

Diferențierea caracterizează dezvoltarea unui individ. O observăm în toate domeniile. Acest proces este pus la lucru încă de la fecundare. La început toate celulele rezultate din segmentarea oului sunt identice. Progresiv,însă, ele capătă forme, structuri și funcții noi (unele devin neuroni, altele celule senzoriale etc.) La fel, comportamentul copilului mic, la început nediferențiat, se îmbogățește progresiv, ramificându-se în varietăți distincte. Expresiile sale emoționale, la început limitate la plăcere și durere, devin mai precise, iar conduita sa socială devine mai selectivă.

Cunoașterea procedează după același principiu: la start posedăm câteva idei generale asupra unei chestiuni, dar, pe măsură ce reflectăm și achiziționăm cunoștințe, acestea se diversifică în noțiuni specifice.

DIGESTIV, în clasificarea lui C. Sigaud (1908), unul dintre cele patru tipuri morfologice esențiale, care se caracterizează printr-un abdomen voluminos și importante trebuințe vegetative.

Acest tip corespunde endomorfului* lui W. H. Sheldon și picnicului* lui E. Kretschmer.

DIPSOMANIE, tendință excesivă de a consuma băuturi alcoolizate, tendință care se manifestă intermitent, uneori periodic.

Această trebuință de nestăpânit poate dura mai multe zile, timp în care subiectul este cufundat într-o profundă stare de beție, despre care nu păstrează decât o vagă amintire. Apare mai ales la subiecții ciclotimiei. Dipsomania trebuie deosebită de *potomanie,* care este trebuința imperioasă și permanentă de a consuma orice fel de băuturi, chiar și urină, dacă subiectul nu are altceva la dispoziție. -• SETE.

DISARMONIE, discordanţă în dezvoltarea anumitor funcţii, dezvoltare care nu se realizează în modul aşteptat, sincron şi armonios.

Creşterea fizică, intelectuală şi afectivă a unui copil cunoaşte progrese, opriri (fixaţie*) şi chiar reculuri (regresii*). În dezvoltare intervin cel puţin trei factori: maturizarea, învăţarea şi motivaţia. De exemplu, un copilaş normal, în vârstă de 15 luni, al cărui echipament nervos, osos şi muscular este suficient pentru a merge, nu o va face dacă nu o doreşte, dacă nu a fost suficient de stimulat în acest sens sau dacă faptul de a merge i se pare periculos. Există, în acelaşi fel. disarmonii privind dezvoltarea funcţiilor intelectuale, achiziţia de cunoştinţe, psihomotricitatea şi împlinirea afectivă. Un copil poate fi supradotat într-un domeniu şi total deficient în alt domeniu.

Numim *Jisarmonie evolutivă* organizarea patologică a personalităţii, în care intră toate discordanţele dezvoltării intelectuale şi afective. Este vorba în acest caz de o stare prepsihotică, cu posibilitatea unei evoluţii spre psihoză.

DISARTRIE, tulburare a vorbirii.

Articularea cuvintelor este defectuoasă, silabele sunt repetate, subiectul bolboroseşte. Disartria are o origine centrală, ea observându-se mai ales în unele boli organice ale creierului, cum sunt delirium tremens", demenţa" sau paralizia generală* de origine sifilitică.-‹ • DISLALIE.

DISCALCULIE, perturbare în învăţarea calculului la copii care posedă totuşi o inteligenţă normală.

Această tulburare însoţeşte destul de adesea dislexia" şi, ca şi aceasta, are la bază dificultăţile de organizare spaţială (şcolarul, de exemplu, nu ştie prea bine de unde să înceapă să facă adunarea), încurcătura este însă trecătoare, ea dispărând în urma unei reeducări adecvate, asociată uneori cu un sprijin psihoterapeutic. Discalculiile sunt numeroase. După J. Vogler (1988), la ieşirea din şcoală 25% dintre copii nu stăpânesc împărţirea (55% în ca/.ul în care operaţia cuprinde numere zecimale). Pe de altă parte, unii şcolari eşuează în calcul pentru că nu înţeleg enunţurile problemelor, vocabularul lor fiind insuficient. Vedem deci că nu numai elevul este în cauză în cazul discalculiei,ci şi şcoala. La adulţi se întâlnesc tulburări de caicul în stările de degradare intelectuală (asemenea tulburări pot fi unul din primele simptome ale demenţei) sau ca urmare a unei leziuni a cortexului cerebral, ca în afazie. •› TEORIA OPERATORIE.

DISFORIE, tulburare de dispoziţie caracterizată printr-o slăbire a interesului pentru viaţă şi un sentiment general de insatisfacţie.

Subiectul pare dezamăgit, dezabuzat, căutând uneori o excitaţie artificială în alcool sau drog şi putând sfârşi prin sinucidere.

DISGRAFIE, tulburare a scrisului.

Dificultăţile grafice care apar la copii cu o inteligenţă normală sunt adesea datorate unei contracţii mulsculare exagerate, legată de perturbări de origine emoţională. Scrisul se lăbărţează în toate sensurile, nu respectă liniile şi devine ilizibil. Această anomalie se ameliorează şi chiar dispare complet prin reeducare psihomotorie şi grafoterapie".

DISLALIE, tulburare de articulare verbală datorată malformaţiilor sau unor leziuni ale organelor periferice ale fonaţiei (limbă, dinţi, buze. vălul palatin...).

Subiectul este în imposibilitatea de a pronunţa corect un cuvânt sau un sunet determinat (el va spune „ţe" în loc de „ce", „şorţ" în loc de ,,şorţ"etc). Corectarea acestor tulburări este posibilă prin reeducare condusă de un specialist *(ortofonist).* -• DISARTRIE.

DISLEXIE, tulburare privind învăţarea cititului.

În mod obişnuit, un copil de şase ani învaţă să citească fără dificultate. Dar mulţi şcolari, inteligenţi (10%, după B. Hallgren) nu reuşesc să o facă. Sănătoşi la minte, neprezentând nici o deficienţă senzorială (miopie, surditate...) sau motorie, cu o frecvenţă regulată la clasă, ei nu reuşesc, în pofida eforturilor lor şi ale învăţătorilor, să citească fără poticneli: inversează silabele *(caramad* în loc de *camarad,* a *corobîîn* loc de a *coborî*etc.) şi mutilează cuvintele şi frazele până la a le face de nerecunoscut. Deficienţi la citit, deficienţi la ortografie, ei se descurajează, neglijează celelalte materii, devin elevi dezabuzaţi, dezgustaţi de eşecurile lor. Unii se revoltă, alţii se deprimă sau adoptă o atitudine de nepăsare.

Prin consecinţele sale sociale şi psihologice, dislexia constituie o importantă problemă pedagogică, pe care este necesar să o aprofundam. Cauzele acestei „infirmităţi sociale" (J. Boutonier) sunt rău cunoscute. Dificultăţile lateralizării, ale orientării în spaţiu (a şti unde este dreapta şi unde este stânga, deasupra şi dedesubt etc.) sunt fapte frecvente, la fel ca stângăcia' contrariată, ceea ce i-a făcut pe unii autori să spună că această tulburare este legată de organizarea cerebrală, de o predominanţă a emisferei drepte. Alţi cercetători însă (J. de Ajuriaguerra) cred că ar fi mai degrabă vorba de lipsa motivaţiei de a învăţa, de o absenţă a curiozităţii intelectuale, în realitate, dacă în dislexie găsim adesea factori afectivi asociaţi cu dificultăţi de organizare spaţio-temporală, nici unul dintre aceşti factori nu-i sunt proprii. Avem de-a face cu un fenomen ale cărui cauze sunt complexe, în parte ereditare,în parte afective şi, într-o cantitate deloc neglijabilă, pedagogice; s-a putut constata, într-adevăr, că cu cât învăţătorul este mai experimentat, cu atât mai puţini dislexici găsim în clasa sa (E. Malmquist).

Unele cazuri de dislexie se ameliorează spontan, spre opt sau nouă ani; altele, dimpotrivă, lasă serioase sechele. La reeducare se poate recurge indiferent de vârstă. Scopul nu este o nouă învăţare a cititului, ci modificarea sistemului de gândire al şcolarului. El trebuie în primul rând învăţat să-şi organizeze spaţiul şi timpul prin exerciţii adecvate. Dar nici un fel de reeducare nu reuşeşte fără participarea activă a părinţilor şi învăţătorilor, care au a-şi modifica îndeosebi atitudinea. în loc de a-l hărţui şi de a-l ocări pe şcolar, important este să fie redusă anxietatea, să fie reabilitat, încurajat. De preferat este, însă, să se evite de la bun început această tulburare. Lucrul acesta este posibil în măsura în care copilul este pus în mod prematur să înveţe să citească (înainte de şase ani) şi dacă nu se aşteaptă agravarea tulburărilor observate, ci se intervine reeducativ din primul moment. Dacă, după primele două luni de exerciţii, şcolarul nu izbuteşte să-şi depăşească dificultăţile, este util ca el să fie prezentat la o consultaţie specializată.

DISOCIERE, ruptură de armonie, dislocare a personalităţii.

La schizofrenic, de exemplu, notăm bizarerii în comportament: surâsuri în timp ce îşi exprimă durerea, zigzaguri brutale ale cursului gândirii, care sare de la scripcă la iepure, discurs incoerent etc. Aceste simptome exprimă perturbarea psihicului, dislocarea Eului bolnavului. Pentru a descrie asemenea simptome, P. Chaslin utilizează termenul „discordanţă", iar E. Bleuler, în germană, pe acela de *Spaltung* (= despicare, clivare).

DISONANŢĂ COGNITIVĂ, concept propus de L. Festinger pentru a desemna indispoziţia psihică datorată faptului partajării între două sau mai multe idei contradictorii.

Omul are nevoie de coerenţă logică şi de armonie afectivă. Se întâmplă, însă, ca această armonie să fie perturbată de evenimente neaşteptate. Unul dintre prietenii mei, de exemplu, mărturiseşte deodată în public opinii politice contrare acelora pe care le profesez eu. Pentru a reduce această „disonanţă", va trebui să recurg la un alt element care mă va ajuta să depăşesc contradicţia şi să-mi regăsesc echilibrul interior. Aş putea, de pildă, să resping informaţia primită („nu cred că şi-ar putea trăda ideile") sau să-i minimalizez importanţa („îşi va da repede seama de greşeala făcută"). Aş putea, de asemenea, să o rup cu prietenul meu, ceea ce înseamnă o transformare în anturajul meu, sau să-mi modific eu însumi poziţia, adoptând o altă opinie.

DISORTOGRAFIE, tulburare privind învăţarea ortografiei.

Uneori o întâlnim izolat, dar cel mai adesea este asociată cu dislexia*. Literele prea puţin diferenţiate, fie prin grafismul lor *(m* şi *n, p* şi *q),* fie prin pronunţare (v şi */)* sunt confundate, iar locul lor în cuvinte nu este respectat. Disortografia se datorează unei proaste organizări spaţiale (confuzie între dreapta şi stânga, sus şi jos), dar şi — în unele cazuri — dificultăţilor afective ale copilului.

Numărul şcolarilor care au o proastă ortografie, fără a fi însă disortografici în sensul arătat, este foarte ridicat. Potrivit unei anchete efectuate de Ministerul Educaţiei Naţionale (1987), pe un eşantion reprezentativ de peste 2 000 de elevi din cursul mediu, anul II, mai mult de 50% dintre şcolari ignoră acordurile participiului trecut, iar 70% fac cel puţin şase greşeli la o dictare.

DISPLASTIC, în clasificarea lui E. Kretschmer, tip fizic care reuneşte caracteristicile ce aparţin celorlalte trei tipuri: picnic, leptosom şi atletic, ceea ce îi dă un aspect lipsit de armonie.

De exemplu, un subiect poate să aibă picioarele scurte şi groase, umeri înguşti şi braţe firave.

DISPLAZIE, tulburare a dezvoltării corporale caracterizată de dizarmonie şi diformităţi.

în sistemul biotipologic al lui E. Kretschmer, displazia este un tip morfologic care prezintă devieri în raport cu cele trei tipuri principale: astenic* (sau leptosom), atletic' şi picnic'. în sistemul lui W. H. Sheldon, displazia este o variabilă care se adaugă celorlalte trei componente fundamentale: endomorfism*, ectomorfism\ mezomorfism'. Persoanele la care predomină această variabilă aparţin tipului dizarmonic.

DISPOZIŢIE, stare afectivă fundamentală care poate să oscileze între polii extremi ai mâhnirii şi bucuriei.

Dispoziţia le dă emoţiilor coloratura lor afectivă. Ea pare legată de constituţie şi depinde de un mecanism neurofiziologic controlat de diencefal (baza creierului). Leziuni localizate în această zonă determină tulburări de dispoziţie. în general, toate leziunile cerebrale, fie ele de origine traumatică (rănire), infecţioasă, tumorală etc, pot să ducă la modificări ale dispoziţiei.

DISTRACŢIE, deplasare a atenţiei unui'subiect asupra unui obiect diferit de acela care îi ocupa iniţial câmpul conştiinţei.

Distracţia corespunde unui mecanism de apărare inconştient al persoanei în faţa unei situaţii neplăcute. în industrie se fac eforturi de a se diminua fluctuaţiile atenţiei, fluctuaţii ale căror consecinţe sunt uneori dramatice; în acest scop se introduc pauze în perioada de muncă şi se reduc zgomotele nocive. Distracţia se poate datora şi conflictului a două motivaţii, una conştientă, alta inconştientă: de exemplu, după ce am scris o scrisoare care mă contraria, o uit în buzunar. Există însă şi o altă varietate de distracţie, aceea a savantului izolat (distras) de lume din cauză că trăieşte consacrat cercetării sale. în acest caz nu mai este vorba de un cusur al atenţiei, ci de restrângerea câmpului conştiinţei. Diferite experimente permit să se presupună că există un aparat de control care filtrează mesajele senzoriale şi nu lasă să ajungă la cortex decât pe cele mai semnificative.

DIVORŢ, rupere legală a căsătoriei.

în Franţa, în 1900, se număra un divorţ la douăzeci de căsătorii, pe când în 1988 această proporţie se apropia de unu la trei. Parisul a şi atins nivelul Statelor Unite, unde o căsătorie din două se termină cu divorţ. Această creştere are cel puţin trei cauze: punerea sub semnul întrebării a familiei în forma ei tradiţională; emancipareа femeii; flexibilitatea legislaţiei.

Aproape întotdeauna divorţul este punctul final al unei neînţelegeri conjugale, gravă şi durabilă, a cărei origine poate fi sexuală, caracterială sau culturală. Arareori soţii se despart fără ură şi arţag. Copiii sunt însă cei care suferă cel mai mult de pe urma acestei situaţii. Pentru băieţii în vârstă de 6 până la 8 ani pierderea tatălui echivalează cu un doliu. Le trebuie în medie 10 ani ca să accepte situaţia. După J. Wallerstein (1986), aproape 40% dintre copiii ai căror părinţi au divorţat, copii pe care ea i-a studiat timp de 15 ani, au suferit, într-un moment sau altul, de o stare depresivă.

DOCIMOLOGIE, studiu ştiinţific al metodelor de practicare a examenelor şi concursurilor.

Notarea probelor de către profesori nu este niciodată cu totul obiectivă. Fiecare are criteriile sale de referinţă. Lucrul acesta a dus la atât de mari divergenţe în notare încât s-a putut vorbi de scandal. Primele cercetări sistematice asupra examenelor tradiţionale, cercetări bazate pe controlul statistic, întreprinse din 1922 de către M. şi H. Pieron, continuate de H. Laugier şi D. Weinberg (1927-1933), au arătat fără echivoc marea lor imprecizie. Dai- examenele tradiţionale rezistă

totuşi tuturor asalturilor. Cu toate acestea apar câteva ameliorări, cum sunt dubla corectare a lucrărilor scrise şi luarea din ce în ce mai mult în considerare a dosarului şcolar al fiecărui elev. Docimologia ar vrea să obţină o perfecţionare sensibilă a metodelor de examinare şi o formaţie tehnică a examinatorilor.

DOPAJ sau **DOPING,** termen derivat din verbul englez *to dope,* care traduce utilizarea unui excitant.

Dopajul este un fapt frecvent la intelectualii sau la sportivii care vor să sporească în mod artificial capacităţile lor mentale sau fizice. Este o practică periculoasă. Ciclistul britanic Tom Simpson a murit din această cauză la urcarea unei pante la Ventoux (1967). Recurgerea la dopaj denotă personalităţi slabe, care sunt lipsite de încrederea în sine sau care vor să se ilzioneze.

DOPAMINĂ - MEDIATOR CHIMIC.

DORINŢĂ, tendinţă devenită conştientă de obiectul ei.

Foamea, de exemplu, este o trebuinţă" pe care eu caut să mi-o satisfac, iar dorinţa mea de a mânca, generată de această trebuinţă, este conştientizarea situaţiei respective. Dacă mănânc fără a-mi fi foame, dorinţa nu va avea timpul să apară; ca să apară, este necesar să survină un obstacol. Dorinţa ia naştere din frustrare. Ea dă vieţii afective tonalitatea ei, provoacă sentimente şi pasiuni, stă la baza vieţii active. Cu toate acestea, deşi este adevărat că voinţa nu se exercită fără o prealabilă dorinţă, aceasta nu implică în mod automat actul voluntar. într-adevăr, pot fi conştient de faptul că îmi este foame, să doresc să mănânc şi totuşi să nu fac nimic pentru a-mi satisface trebuinţa.

DRĂGHICESCU (Dimitrie), sociolog şi psiholog român (Zăvoieni, jud. Vâlcea, 1875-Bucureşti, 1945).

Licenţiat al Facultăţii de Filosofie şi Litere din Bucureşti (1901), a făcut studii de specializare la Sorbona şi a urmat cursurile Şcolii de înalte studii morale şi sociale (1901-1903). După un semestru de studii la Universitatea din Berlin (1903-1904), a obţinut doctoratul la Facultatea de Litere din Paris (1904). în 1905 a fost numit conferenţiar de psihologie socială şi sociologie la Bucureşti, unde a predat şi psihologia etnică. în ampla lucrare *Din psihologia poporului român* (1907), redactată prin prisma „teoremei" că psihologia poporului român înseamnă aproape exclusiv psihologia ţăranului român, autorul afirmă: „Viclenia, dibăcia, înşelăciunea şi făţărnicia, care am văzut că erau note de seamă din psichologia Dacilor şi Romanilor, s-au păstrat la Românii din toţi timpii, căci în toţi timpii Românii au avut nevoie de ele". Alte scrieri: *L'eternel feminin* (1905); *Le probleme de Iuconscience. Etude psycho-sociologique* (1907); *La realite de l'Esprit* (1928).

DROG, produs natural sau sintetic capabil să modifice comportamentul consumatorului şi să genereze o dependenţă.

Drogurile pot fi clasate în cinci grupe: 1) *stupefiantele* sau „drogurile dure", care cuprind îndeosebi cocaina şi opiaceele (opium, morfină, heroină, codeină); 2) drogurile *exaltante,* cum sunt alcoolul, eterul şi acetatul de anii prezent în unele cleiuri; 3) *halucinogenele',* cum sunt cânepa indiană sau cannabis (70-80% dintre toxicomanii francezi sunt consumatori de cânepă indiană); 4) *stimulentele* psihice sau psihoanalepticele. în această grupă găsim produse ca tutunul, cafeaua, ceaiul, dar şi amfetaminele", acestea din urmă nefiind livrate decât pe bază de reţetă medicală; 5) *hipnoticele,* cum sunt barbituricele, adesea prezente în farmacia familiei.

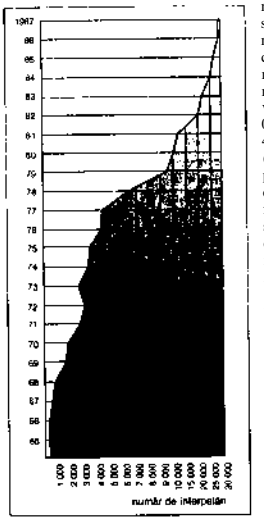

Număr de interpelări pentru folosirea de droguri din anul 1965 în anul 1987

în Statele Unite, toxicomania* a devenit una din preocupările majore ale guvernului care, în 1987, a alocat 3,5 miliarde de dolari luptei împotriva acestui flagel.

încă nu este clar ce le împinge pe atâtea şi atâtea persoane să recurgă la drog, cu riscul de a muri. Plăcerea exclusiv fizică? Dorinţa de a se afirma, sfidând societatea, ale cărei legi sunt încălcate? Şantajarea alor săi? Imprudentă curiozitate, transformată într-o capcană fără ieşire? Răspunsurile nu pot fi nici exclusive şi nici generale. Statisticile arată însă că înrobiţii consumului de droguri se recrutează din rândurile indivizilor celor mai defavorizaţi şi mai prost integraţi din punct de vedere social: 0,08% cadre superioare, 0,67% cadre medii, 20,72% salariaţi şi 49,61% persoane fără o profesie definită (O.C.R.T.I.S., 1988). Pe de altă parte, putem spune că toxicomanii au în comun căutarea unei plăceri imediate, obţinută fără efort. într-adevăr, aceste substanţe stimulează „centrii plăcerii" descoperiţi în creier de J. Olds (1954). Aceleaşi structuri, numite şi *sistemul recompensator al creierului,* ne procură bucuria atunci când am realizat o operă frumoasă, am săvârşit o faptă eroică sau pur şi simplu ne-am terminat în mod satisfăcător munca.

Folosirea drogului nu ar fi atât de blamabilă dacă stimularea repetată a centrilor plăcerii nu ar duce la obişnuinţă', ceea ce necesită doze mereu crescute. în mod corelativ, se produce un fel de „inerţie" sau de nonreacţie a acestor structuri cerebrale la activităţile fizice sau intelectuale, a căror recompensă' normală era plăcerea, în asemenea condiţii, nu-i rămâne subiectului deziluzionat decât disperarea sau întoarcerea la drog. Este aproape imposibil să se lupte împotriva plăcerii obţinute fără

efort. Se înţelege astfel de ce lupta contra toxicomaniei trece, în esenţă, prin prevenirea acesteia.

DUBLĂ LEGĂTURĂ, mesaje contradictorii, frecvent repetate, care angajează două sau mai multe persoane într-o situaţie imposibilă.

în orice mesaj rostit se pot distinge două niveluri: conţinutul manifest şi un mesaj implicit (sau metamesaj) inclus în atitudinea şi în intonaţiile vocii locutorului. în expresia „fă-o!" putem înţelege încurajarea sau ameninţarea. în a doua eventualitate, intonaţia contrazice ordinul. Există situaţii de viaţă în care asemenea contradicţii se repetă frecvent fără ca una din persoanele în cauză (un copil, de exemplu) să o poată contracara sau măcar pune în discuţie. Spunem, în asemenea cazuri, că ea suferă o „dublă constrângere" sau că s-a angajat într-o „dublă legătură". Ostilitatea unei mame faţă de copilul nedorit poate să transpară în atitudinile ei, în pofida mimării afecţiunii. Mama şi copilul,închişi într-un cerc vicios, nu vor putea ieşi din el decât dacă fac apel la o terţă persoană (un psihoterapeut, de exemplu), capabilă să analizeze situaţia. „Dubla legătură" se regăseşte frecvent în familiile de schizofrenici.

DUMAS (Georges), psiholog francez (Lédignan, Gard, 1866 - id., 1946).

Fost elev al Şcolii Normale, agregat de filosofie, a obţinut doctoratul în medicină *(Stările intelectuale în melancolie,* 1894) şi în litere *(Tristeţea şi bucuria,* 1900). Conferenţiar, apoi profesor titular la Sorbona (1912), a scris şi a coordonat numeroase lucrări, dintre care un *Tratat de psihologie* (1923) şi *Noul tratat de psihologie* (şapte volume, din 1931 în 1946), rămas neterminat.

DURERE, senzaţie neplăcută, de origine fizică sau psihică, senzaţie care provoacă o reacţie a organismului, în general o conduită de evitare.

Durerea este un semnal, un mijloc de apărare al organismului, având drept funcţie să facă să înceteze excitaţia periculoasă. Ea este preventivă, deoarece permite diferenţierea a ceea ce este nociv de ceea ce nu este nociv, precum şi educativă: copilul mic care se arde uşor la flacăra unui chibrit va evita mai târziu să se joace cu focul. Sensibilitatea dureroasă, care îşi are receptorii săi, „mesajele" sale biochimice, căile sale de propagare şi centrii săi nervoşi (R. Melzack şi P.D. Wall, 1965), depinde parţial de condiţii psihologice şi sociale: martirul pare anesteziat de credinţa sa; mulţi indieni din America, condiţionaţi de educaţie, par să nu ştie ce este durerea, iar de mai multe decenii femeile însărcinate beneficiază de psihoprofilaxie, care vizează să facă indolor actul obstetric. - • ENDORFINA.

DURKHEIM (Émile), sociolog francez (ÉpinaJ, 1858-Paris, 1917).

Agregat de filosofie, doctor în litere (1893), a fost profesor la Sorbona şi unul dintre promotorii şcolii sociologice franceze. Ideile sale majore au fost exprimate în principala sa teză, *Despre diviziunea muncii sociale* (1893). El demonstrează aici că orice conştiinţă individuală este supusă conştiinţei colective cât şi, dacă nu cumva mai mult, influenţelor corporale. Lucrarea sa *Sinuciderea* (1897) se bazează pe ideea că autodistrugerea este legată de condiţiile sociale, de o imposibilitate a integrării subiectului în comunitatea umană. A formulat, de asemenea, *Regulile metodei sociologice* (1895) şi a studiat *Formele elementare ale vieţii religioase: sistemul totemic în Australia* (1912). îi datorăm şi alte lucrări importante, între care: *Educaţie şi sociologie* (1922) şi *Educaţia morală (1925)*

E

EBBINGHAUS (Hermann), psiholog german (Barmen, azi în Wuppertal, 1850-Halle, 1909).

Este cunoscut îndeosebi pentru cercetările sale de psihologie experimentală privind condiţiile învăţării şi ale memorării. Utilizând liste de silabe lipsite de semnificaţie, pe care le dădea de învăţat studenţilor, a stabilit o serie de legi, devenite mai apoi clasice (referitoare la numărul de repetări, poziţia elementelor în serie etc), pe care se bazează teoriile moderne ale învăţării.

ECHIPĂ, grup de persoane care îndeplinesc o sarcină comună.

Pedagogia modernă încurajează formarea de echipe compuse din câţiva copii, în vederea realizării unui proiect liber ales de ei. În Franţa, R. Cousinet a aplicat timp de 20 de ani această metodă într-un mediu şcolar. Spiritul claselor este în felul acesta transformat, elevii lucrează cu ardoare, însă dacă personalităţile lor se dezvoltă cantitatea de cunoştinţe dobândite prin acest mijloc rămâne inferioară aceleia transmise prin învăţământul tradiţional.

în domeniul sănătăţii mentale, munca în echipă necesită reuniuni frecvente, nu numai pentru discutarea cazurilor pacienţilor, ci şi pentru examinarea sentimentelor pe care aceştia le inspiră terapeuţilor (contratransfer). -• ŞCOALĂ ACTIVĂ; TRANSFER.

ECOFRAZIE - ECOLALIE.

ECOLALIE sau **ECOFRAZIE,** repetare ca un ecou, de către un subiect, a cuvintelor şi frazelor pronunţate în faţa sa.

Această tulburare de limbaj apare la deficienţii mintali', influenţabili, precum şi în anumite stări demenţiale.

ECOLOCAŢIE sau **ECOLOCALIZARE,** mod de reperare a unui obstacol sau a unui corp în spaţiu, prin utilizarea fenomenului ecoului.

Ecolocaţia se bazează pe reflectarea undelor sonore sau ultrasonice. Undele emise de animal, reflectate de un obstacol, sunt captate de un organ receptor* şi transmise creierului. Diferenţa de timp care există între emisiunea semnalului şi

receptarea ecoului său îi permite animalului să evalueze distanţa până la obstacol. Liliecii, unele păsări, delfinii şi focile utilizează acest fel de sonar spre a se orienta şi a-şi repera prada.

ECOLOGIE, ştiinţă a raporturilor care există între fiinţele vii şi mediul lor.

Psihologia ecologică (Lewin") studiază comportamentul persoanelor în relaţie cu mediul lor fizic şi social. Ea caută mai ales să pună în evidenţă influenţa mediului asupra variabilelor psihologice, adică asupra idealurilor, trebuinţelor, motivaţiilor, scopurilor, percepţiilor etc. Studiile ecologice au demonstrat, de exemplu, că inadaptarea socială variază proporţional cu mobilitatea sociogeografică: delincventa es'c deosebit de ridicată în populaţiile de imigranţi, iar proporţia tulburărilor mentale este mai mare în metropole şi în cartierele „amestecate" (în preajma gărilor, de exemplu) decât în alte locuri.

ECTOMORF. în tipologia lui WH. Sheldon, subiect zvelt, delicat şi fragil, cu muşchi subţiri şi membre relativ lungi, la care, proporţional cu masa corporală totală, creierul şi sistemul nervos central sunt importante şi tind, într-un anumit sens, împreună cu pielea, să domine economia corpului. Termenul ectomorf a fost ales cu referire la foiţa exterioară a embrionului (ectoderm), din care derivă aceste ţesuturi. Acestui tip morfologic îi corespunde de obicei un temperament „cerebrotonic"'.

ECTOMORFIE sau **ECTOMORFISM,** în tipologia lui W.H. Sheldon, ansamblu de caracteristici ale ectomorfului.

EDUCAŢIE, artă de a dezvolta calităţile morale, intelectuale, artistice şi fizice pe care copilul le posedă în stare potenţială.

Educaţia nu vizează modificarea naturii celui de care se ocupă, ci să-l ajute să se dezvolte armonios în mediul lui. Ea necesită cunoaşterea trebuinţelor sale, a legilor creşterii sale fizice şi mentale, depinzând de ideea pe care şi-o face despre om: în Sparta, oraş militar al Greciei antice, copiii erau supuşi unei discipline de fier.

în pofida recomandărilor marilor pedagogi (Montaigne, Komensky"), educaţia autoritară a persistat până la începutul secolului XX şi numai ca urmare a influenţei lucrărilor unor psihologi contemporani (Binet", Claparedc', Dewey", Wallon*) s-a răspândit o formă de educaţie mai adaptată la realitate. Aceasta începe de la naşterea copilului, ba chiar înainte, prin educarea părinţilor. Acestei sarcini necesare i se consacră „şcolile părinţilor", fondate (1928) şi animate de umanişti şi psihopedagogi (A. Isambert, A. Berge...), ale căror cercuri de studii şi conferinţe sunt frecventate cu asiduitate.

EFORT, mobilizare a forţelor individuale pentru a învinge o dificultate.

Efortul depus rezultă atât din cerinţele situaţiei, din resurse (forţa musculară şi morală), cât şi din motivaţia (competiţie, pasiune etc.) persoanei. El se poate exercita pe plan motor, atunci când este vorba de surmontat rezistenţa fizică; pe plan intelectual, în cazul concentrării atenţiei; sau pe plan moral, dacă este vorba de lupta împotriva unei tendinţe nefaste (alcoolism, de exemplu).

Sentimentul efortului precedă oboseala" şi nu are loc decât dacă solicitarea energetică depăşeşte un anumit prag, acela care corespunde punerii în acţiune a rezervelor organismului.

EGO, cuvânt latin care înseamnă „Eu".

în limbajul psihanalitic, *Ego* desemnează fracţiunea de personalitate care echilibrează forţele cărora le este supus individul, adică propriile sale impulsii (tendinţe abisale), morala sa (sau, mai exact, Supraeul*) şi, în sfârşit, realitatea lumii exterioare. Psihologia Eului (în limba engleză *Ego psychology)* a fost dezvoltată îndeosebi de către Anna Freud, căreia îi datorăm lucrarea *Eul şi mecanismele de* apărare (1936), iar în Statele Unite de către E. Kris, R. Loewenstein şi H. Hartmann, care a scris *Psihologia Eului şi problema adaptării* (1930).

EGOCENTRISM, tendinţă de a face din sine centrul universului.

Egocentrismul este normal la copil până pe la 6-7 ani. în această perioadă, diferenţierea dintre Eu şi lumea exterioară se efectuează progresiv, dar gândirea rămâne esenţialmente subiectivă: copilul nu priveşte fenomenele observate sau problemele care i se pun decât din propriul său punct de vedere. El va spune, de exemplu: „Uite, tată, luna merge după mine!" Sau, când este întrebat dacă are un frate şi el răspunde afirmativ, iar după aceea i se pune întrebarea: „dar fratele tău are un frate?", el va răspunde „nu". Această atitudine poate persista la unii subiecţi cu deficienţe intelectuale, arieraţi pe plan afectiv sau nevrotici incapabili de „decentrare" (de a se pune în locul altuia). Egocentrismul nu trebuie confundat cu egoismul", care este iubirea de sine excesivă.

EGOISM, iubire de sine excesivă, ba chiar exclusivă.

Ataşamentul de sine al egoistului îl face să subordoneze interesul semenului propriului său interes. Un anumit grad de egoism este necesar, dar egoismul absolut, care nu este compensat de altruism", este nesăbuit şi duce în mod ineluctabil la izolarea individului în sânul grupului său şi chiar la sinucidere" (£. Durkheim). Egoistul raportează totul la sine, pe când nonegoistul ascultă de un sistem de valori care depăşeşte propria-i individualitate. Cel dintâi întâmpină din ce în ce mai multe dificultăţi în a găsi un sens existenţei sale, deoarece este prea puţin stimulat de colectivitate. Aşa se explică, probabil, faptul că procentul de sinucideri la celibatari este mai ridicat decât la persoanele căsătorite.

ELABORARE, ansamblu de operaţii intelectuale prin care elemente simple (senzaţii, dorinţe etc.) sunt transformate în percepţii, imagini, amintiri sau idei.

Freud numeşte *elaborare* procesul psihic inconştient pornind de la care ideile latente ale unei persoane se manifestă în vise, sub o formă condensată şi concretă, în imagini vizuale: astfel, de exemplu, o carte de vizită încadrată în negru reprezintă moartea.

ELECTROŞOC sau **SISMOTERAPIE,** terapeutică din psihiatrie, care constă în provocarea unei crize epileptice artificiale, făcându-se să treacă o descărcare electrică prin creier.

Acest tratament, datorat lui U. Cerletti şi L. Bini (Milano, 1938). are o influenţă reală asupra multor melancolici şi uneori asupra tinerilor schizofrenici. Dar modul său de acţiune rămâne un mister. Au fost formulate mai multe ipoteze, mai mult sau mai puţin satisfăcătoare: stimularea electrică liberează hormoni şi substanţe până acum necunoscute; şocul mobilizează mecanismele de apărare ale organismului; psihismul se reconstruieşte după o ordine nouă; curentul electric activează un centru de reglare a dispoziţiei aflat la baza creierului, în pofida avantajelor sale practice, această tehnică le repugnă multor psihiatri, care suspectează latura ei „magică" (apăsându-se pe un buton, este însănătoşit bolnavul) şi îi preferă psihotropele.

EMOTIVITATE, aptitudine de a reacţiona la evenimente, chiar la cele anodine, trăind emoţii.

Individul emotiv este impresionabil, vibrează la te miri ce, pare susceptibil şi vulnerabil, dar nu este cu toate acestea un inadaptat. Când nu este exagerată, emotivitatea este normală şi utilă, doarece suscită un comportament adaptat la situaţie. Emotivitatea poate fi constituţională sau dobândită. H. S. Liddell, plasând oi într-o încăpere întunecoasă şi aplicându-le mici lovituri la picioare, cărora ele nu se puteau sustrage, le-a făcut hiperemotive: pe când anterior ele erau calme, după experienţă tresăreau la cel mai mic zgomot în timpul nopţii. Caracterologii consideră emotivitatea drept una dintre cele trei proprietăţi fundamentale ale caracterului, celelalte două fiind activitatea" şi răsunetul* evenimentelor asupra psihismului individului.

EMOŢIE, reacţie globală, intensă şi de scurtă durată a organismului la o situaţie neaşteptată, însoţită de o stare afectivă de tonalitate plăcută sau neplăcută.

Emoţiile ocupă un loc fundamental în psihologie, deoarece ele sunt strâns legate de trebuinţe, de motivaţii şi pot sta la originea tulburărilor mentale sau psihosomatice, în pofida numeroaselor lucrări efectuate, natura, modul de acţiune şi funcţia emoţiei rămân ipotetice. S-au studiat îndeosebi manifestările sale fiziologice (modificarea ritmurilor cardiac şi respirator, relaxarea sfincterelor, uscarea gurii, transpiraţia etc), repercusiunile asupra funcţiilor mentale (creşterea sugestibilităţii, diminuarea controlului voluntar) şi a conduitelor pe care le provoacă (plâns, fugă...); s-a pus în evidenţă, în expresia emoţiilor, partea datorată culturii (în China, furia determină holbarea ochilor). Dar condiţiile emoţiei şi bazele sale psihofiziologice sunt încă slab cunoscute.

Emoţia depinde nu numai de natura agentului emoţional, cât mai ales de individ, de starea sa actuală fizică şi mentală, de personalitatea sa, de istoria sa personală, de experienţele anterioare. Dacă există emoţii colective datorate anumitor condiţii excepţionale care, pentru majoritatea persoanelor, au aceeaşi semnificaţie (panica provocată de un cutremur de pământ), emoţia rămâne esenţialmente individuală. în general, ea se manifestă atunci când subiectul este surprins sau când situaţia depăşeşte posibilităţile sale. Ea traduce dezadaptarea şi efortul organismului de a restabili echilibrul momentan

rupt. Emoţia nu este conştientizarea reacţiilor fiziologice datorate acestei dezadaptări, aşa cum socotea W. James („mi-e frică pentru că tremur"), ci cunoaşterea semnificaţiei situaţiei („ursul este periculos") şi demobilizarea mecanismelor de apărare personale (mă las invadat de emoţie). Ceea ce explică modul de a se comporta al unor supravieţuitori din catastrofe (zidiţi în fundul unei mine care s-a prăbuşit, de exemplu), care leşină sau sunt cuprinşi de un tremur nervos de îndată ce au fost salvaţi.

în general, dezordinile fiziologice datorate emoţiilor sunt temporare. Dar se întâmplă ca şocul emoţional să fie atât de violent sau atât de persistent încât organismul să se epuizeze în restabilirea echilibrului şi să apară leziuni cum sunt ulcerul gastric (Selye*). Medicina psihomatică* a pus în evidenţă rolul important al factorilor emoţionali în numeroase afecţiuni, din cele mai diverse, cum sunt astmul,eczema, obezitatea sau tuberculoza pulmonară.

EMPATIE, rezonanţă, comunicare afectivă cu semenul.

O mamă cunoaşte intuitiv trebuinţele şi sentimentele sugarului ei. cu care ea este în comunicare. Această misterioasă capacitate este legată, după toate aparenţele, de faptul că iniţial copilul era una cu mama sa. Ea explică de asemenea de ce copiii, oricât de mici, sunt la curent cu necazurile, cu neliniştile şi bucuriile părinţilor lor. Empatia stă la baza identificării' şi a înţelegerii psihologice a celorlalţi.

ENCOPRESIE, incontinenţă involuntară a materiilor fecale, cel mai adesea diurnă, independentă de orice leziune organică, care survine la un copil ce a depăşit vârsta normală de dobândire a controlului asupra sfincterelor (2-3 ani).

Se manifestă de cele mai multe ori la băieţei (75-90% din cazuri, după unii autori) perturbaţi afectiv şi care în felul acesta îşi exprimă inconştient agresivitatea faţă de anturajul lor fmstrant şi dorinţa ca părinţii să se ocupe de ei. De regulă scopul lor este atins, deoarece părinţii şi educatorii reacţionează aproape întotdeauna prin pedepsirea celui care îşi murdăreşte patul sau pantalonaşii. Pentru copilul encopresiv lucrul acesta este o mică satisfacţie, întrucât a reuşit să atragă atenţia asupra sa. Un astfel de comportament cedează, în general, la psihoterapie.

ENDOMORF. Termen propus de W. H. Sheldon pentru a desemna subiectul al cărui corp este gras, moale, rotund, fără relief muscular şi la care viscerele şi aparatul digestiv ocupă un loc important.

Acest termen a fost ales cu referire la foiţa internă a embrionului (endoderm), din care derivă aproape în întregime elementele funcţionale ale sistemului digestiv. Acestui tip morfologic îi corespunde de obicei temperamentul „viscerotonic"*, caracterizat prin sociabilitate şi dragoste de mâncare.

ENDOMORFIE sau ENDOMORFISM, în tipologia lui W. H. Sheldon, ansamblul caracteristicilor endomorfului*.

ENDORFINĂ, substanţă peptidică provenită chiar din organism, având proprietăţile farmacologice ale morfinei.

Ideea care a dus la descoperirea endorfinei se rezumă la două propoziţii: 1) există în mod necesar în creier receptori specifici ai morfinei; 2) organismul produce substanţe care au o acţiune morfinică (inhibarea durerii).

în 1975, J. Hughes şi H. W. Kosterlitz izolează în creierul de porc primele endorfine, pe care ei le numesc „enkefaline". Câteva luni mai târziu, pornindu-se de la ipoteza lui R. Guillemin şi a altor cercetători, sunt izolate alte endorfine. Endorfinele joacă rol de hormoni atunci când sunt produse de glandele endocrine (hipofiză, suprarenală), dar acţionează ca mediatori chimici", cu o acţiune inhibitoare, atunci când sunt secretate de neuronii* sistemului nervos central (creier, măduva spinării). Ele moderează sau împiedică liberarea de „substanţă P" (neurotransmiţător al mesajului dureros), sunt implicate în senzaţiile de foame şi sete şi au o contribuţie importantă în controlul vieţii emoţionale, în special în reglarea plăcerii.

ENUREZIE, emisiune involuntară şi inconştientă de urină.

Copilul mic, care îşi udă patul până la vârsta de 15 sau 18 luni din cauză că încă nu a dobândit controlul sfincterelor sale nu este enuretic. Se vorbeşte de regulă de enurezie atunci când emisiunea involuntară şi repetată de urină (uneori diurnă, de cele mai multe ori nocturnă) are loc la un subiect în vârstă de peste 4 ani, emisiune care nu poate fi atribuită nici unei leziuni organice.

Enurezia este relativ frecventă. Potrivit estimărilor statistice, ar exista 10-15% enuretici în rândul copiilor şi 0,5% (C. Vidailhet, 1984) până la 3% (F. C. Cushing, 1975) în rândul adulţilor. Nu există o explicaţie unică a acestei afecţiuni, dar autorii sunt din ce în ce mai înclinaţi să creadă că un rol capital joacă aici factorul psihic. într-adevăr, s-a constatat că enurezia apare la copiii ai căror părinţi sunt pe cale de a divorţa sau că ea coincide cu naşterea unui frăţior sau a unei surioare, cu ducerea copilului la grădiniţă etc. în unele cazuri este vorba de o regresiune la starea de bebeluş. Este barbară şi zadarnică încercarea de a vindeca această afecţiune prin şocuri electrice (saltele speciale care îi trimit descărcări electrice copilului care doarme, de îndată ce el urinează). Este de preferat calmarea şi deculpabilizarea copilului şi obţinerea participării sale la propriul tratament.

EONISM, pervesiune sexuală, diferită de homosexualitate, caz în care bărbatul se travesteşte în femeie pentru propria-i plăcere.

A fost probabil cazul cavalerului Charles d'Éon (1728-1810), care a dat numele acestei perversiuni. După Havelock Ellis, ar fi vorba de o inversiune sexuală exprimată simbolic pe plan vestimentar. Pentru A. Hesnard, dimpotrivă, impulsia erotică este iniţial orientată spre femeia dorită, dar care rămâne distantă. Neputând-o poseda, bărbatul şi-o apropriază identificându-se cu dânsa prin ce are ea mai reprezentativ: vestimentaţia.

EPILEPSIE, boală nervoasă, caracterizată în general prin convulsii şi pierderea cunoştinţei.

Criza epileptică este provocată de descărcarea intempestivă a celulelor cerebrale. Ea poate fi spectaculară (criză majoră), cu căderе, contracţii spasmodice ale corpului, muşcarea limbii, pierderea de urină, angoasantă pentru cei care asistă, în aşa măsură încât în Roma antică ea apărea

drept semn rău prevestitor, suficient ca să dizolve adunările publice. Dar ea poate fi şi limitată (criză minoră) la câteva momente de absenţă* sau secuse musculare (mioclonii, ba chiar poate să treacă neobservată la copii atunci când se produce noaptea (în aceste cazuri are loc emisiunea de urină, care este confundată cu enurezia).

Această maladie, foarte răspândită (5% din populaţia totală), loveşte toate păturile sociale, fără alegere: Iuliu Cezar, F. M. Dostoevski, Vincent Van Gogh au fost epileptici. într-o mică proporţie (6% din cazuri) epilepsia este ereditară, în rest fiind cauzată de accidente perinatale, traumatisme craniene, encefalite, tumori cerebrale etc. Factorii afectivi joacă un rol manifest în declanşarea crizelor. Şocurile psihologice sunt suficiente pentru a le provoca. Unii psihanalişti consideră că ele au o semnificaţie simbolică pentru subiect care, astfel, ar exprima dorinţa de a se retrage din lumea reală traumatizantă. Tratamentul epilepsiei constă în diminuarea sensibilităţii creierului la stimuli prin administrarea de medicamente (barbiturice, hidantoine etc.) şi suprimarea tuturor excitanţilor, cum sunt alcoolul şi cafeaua. Se ajunge astfel la dispariţia tuturor crizelor.

EPILEPSIE MUZICOGENICA, crize convulsive consecutive unor auditii muzicale observate la unii subiecţi.

Expresia o datorăm lui McD. Critchley, care a observat şi a descris fenomenul. După H. Gastaud, asemenea crize s-ar produce la indivizi purtători ai unei leziuni a lobului temporal, prin intermediul emoţiei suscitate de muzică.

EPILEPTOIDIE. Constituţie mentală descrisă îndeosebi de E. Kretschmer şi F. Minkowska.în care s-ar regăsi trăsăturile presupuse ale mentalităţii epileptoide, caracterizată în special de imaturitate, impulsivitate, lentoare de spirit, „vâscozitate mentală" (glişroidie*) şi tendinţa la religiozitate. Termenul *epileptoidie* este nefericit ales, el sugerând că toţi epilepticii au acest tip de caracter, ceea ce nu este cazul. Dimpotrivă, trăsăturile de personalitate descrise mai sus se observă în numeroase alterări cerebrale organice, diferite de epilepsie*. De aceea noţiunea de epileptoidie este din ce în ce mai puţin uzitată.

EREDITATE, transmitere a caracterelor fizice şi psihice ale părinţilor la descendenţi.

De la apariţia lucrărilor lui C. V. Naudin şi J. Mendel ştim că trăsăturile ereditare sunt transmise prin intermediul cromozomilor din nucleul celulelor. Studiul eredităţii umane este posibil prin confruntarea gemenilor şi stabilirea de arbori genealogici. H. H. Newman, de exemplu, studiind douăzeci de cupluri de gemeni univitelini (adică ieşiţi dintr-un singur ovul fecundat), crescuţi separat din prima copilărie, în medii sociale diferite, a constatat identitatea nivelurilor lor intelectuale şi a aptitudinilor motorii. în familia Iui J. S. Bach, examinată pe parcursul a cinci generaţii, se relevă prezenţa a cincisprezece compozitori de talent. Aceste observaţii pledează în favoarea transmiterii ereditare a aptitudinilor (inteligenţă, talent muzical etc).

Pe de altă parte, fără a vrea să revenim la lamarckism, există indiscutabil experienţe care demonstrează posibilitatea unei transmiteri ereditare a comportamentelor dobândite. Dacă supunem trei generaţii de şobolani la aceleaşi probe de labirint', cea de a treia generaţie are nevoie de un timp de zece ori mai mic pentru a reuşi la probele la care este supusă. în ceea ce priveşte afecţiunile mentale, riscul de a se îmbolnăvi este de 1-20% pentru subiecţii care au rude apropiate bolnave. Dar evoluţia fiinţei umane nu depinde decât parţial de patrimoniul ereditar. Mediul şi educaţia joacă şi ele un rol extrem de important în dezvoltarea sa.

ERGOGRAF, aparat care serveşte la înregistrarea travaliului unui muşchi sau a unui membru.

Cel mai cunoscut este acela al lui A. Mosso. în cazul acestui aparat, subiectul trebuie, prin flectarea unui singur deget, să ridice o greutate ale cărei deplasări sunt înscrise într-un sistem înregistrator. Traseele obţinute permit studierea modificărilor acestui travaliu datorate oboselii, stimulenţilor psihici etc.

ERGONOMIE, ansamblu de studii şi cercetări care au drept scop organizarea metodică a muncii şi amenajarea echipamentului de lucru în aşa fel încât să facă sistemul „om-maşină" cât mai eficient posibil.

Această ştiinţă, generată de dificultăţile crescânde ale selecţiei profesionale, caută să determine condiţiile de adaptare la muncă a omului. în loc să i se ceară muncitorului să se adapteze la maşină şi la mediul de muncă, echipe formate din psihologi, ingineri, fiziologi caută să adapteze maşinile şi locul de muncă în funcţie de muncitor. Studiile lor duc la diminuarea oboselii şi accidentelor prin reducerea căldurii şi a zgomotelor inutile, prin optimizarea semnalelor, prin modificarea dispunerii mijloacelor de control etc. După ce s-a axat pe locurile de muncă şi atelier, ergonomia se preocupă azi de funcţionarea întregii întreprinderi. La sfârşitul anilor 1981, interesul ergonomiei s-a deplasat asupra organizării sociale a muncii şi asupra factorilor psihosociali implicaţi în aceasta, cum este participarea muncitorilor la concepţia sarcinilor ce le revin (P. Cazamian, 1987).

ERGOTERAPIE, metodă de reeducare şi de tratament prin muncă pentru handicapaţii fizici şi mintali.

încă din Antichitate se cunoştea valoarea terapeutică a activităţii laborioase, dar ergoterapia nu s-a dezvoltat decât în anii celui de al doilea război mondial.

Scopul urmărit este o reluare de contact a bolnavului cu realitatea profesională şi socializarea sa prin stabilirea de noi relaţii umane. Se consideră că munca este dezalienantă deoarece anulează pentru moment trăirile psihopatologice ale celui care i se consacră. Pe de altă parte, acesta are ocazia să ia din nou cunoştinţă de capacităţile sale renăscânde şi să-şi regăsească încrederea în sine.

ERIKSON (Erik Homburger), psihanalist american de origine germană (Frankfurt pe Main, 1902 - Harwich, Massachusetts, 1994).

Instalat la Viena, şi-a desăvârşit formaţia psihanalitică în cadrul Institutului de psihanaliză din acest oraş. în 1933 a emigrat în Statele Unite, unde s-a stabilit definitiv. în următoarele două decenii a ocupat diferite posturi în cercetare şi învăţământ, la Harvard, Yale şi Berkeley. Din 1960 şi până în 1970 a fost profesor de „dezvoltare umană" şi a predat cursuri

de psihiatrie la Harvard. Cercetările pe care le-a întreprins, în anii 1930, asupra indienilor din Dakota şi California, l-au determinat să-şi modifice concepţiile psihologice. Anumite sindroame nu se puteau explica prin psihanaliză. în miezul multor probleme ale indianului el găsea un sentiment al „dezrădăcinării", împresia unei discontinuităţi între modul de viaţă prezent (în rezervaţii) şi istoria poporului său. Acestei rupturi cu trecutul i se adăuga refuzul valorilor promovate de cultura albilor şi imposibilitatea de a se recunoaşte în viitorul preconizat de aceştia. Problemele acestor oameni, a remarcat Erikson, sunt legate mai mult de Eu şi de cultură decât de impulsiile sexuale.

în cartea sa *Copilărie şi societate* (1950), Erikson aduce trei contribuţii majore la studiul persoanei: 1) în primul rând el susţine că dezvoltarea individului are loc de la un capăt la altul al existenţei sale; 2) el arată apoi că, pe lângă stadiile psihosexuale descrise de Freud, există stadii psihosociale în cursul cărora individul stabileşte orientări noi, importante pentru el însuşi şi pentru lumea sa socială: 3) în sfârşit, el pretinde că fiecare stadiu posedă atât o componentă pozitivă cât şi o componentă negativă, „alegerea" efectuându-se sub influenţa interacţiunii sociale (interacţiunea individului cu el însuşi şi cu mediul său). Astfel, în primul an de viaţă, bebeluşul, total dependent de ceilalţi, va vedea dezvoltându-se în el o încredere fundamentală în cazul în care îngrijirile care i se dau sunt de bună calitate. Dimpotrivă, dacă este neglijat, va cunoaşte teama, suspiciunea, neîncrederea faţă de lume în general şi faţă de oameni în special. Dar o asemenea atitudine nu este definitivă.

Erikson distinge, astfel, în viaţa omului opt vârste, cărora le corespund opt stări bipolare: 1) primul an de viaţă este momentul încrederii sau al neîncrederii; 2) de la 2 la 3 ani este vârsta autonomiei sau a îndoielii; 3) între 4 şi 5 ani este vârsta iniţiativei sau a culpabilităţii; 4) de la 6 la 11 ani este perioada ingeniozităţii,în care se afirmă priceperile, sau perioada inferiorităţii; 5) de la 12 la 18 ani adolescentul îşi dobândeşte identitatea (identitatea psihosocială, sensul a ceea ce el este,înţelegând de unde vine şi încotro se îndreaptă) sau, dimpotrivă, vede născându-se o difuziune a rolului (sentimentul de a nu şti ce este el, încotro merge, la ce se ataşează); 6) al şaselea stadiu, care se întinde de la sfârşitul adolescenţei la începutul vârstei mature, este acela al intimităţii (capacitatea de a-şi împărţi viaţa cu o altă persoană) sau al izolării; 7) la vârsta matură subiectul are de ales între generativitate (interesul pentru alte persoane decât membrii familiei sale) sau grija exclusivă de sine; 8) în sfârşit, ultima vârstă este marcată pe de o parte de integritatea personală (individul îşi priveşte cu satisfacţie viaţa trecută), iar pe de altă parte de disperare, de sentimentul eşecului, de regretul pentru ceea ce ar fi putut fi.

O atare concepţie a existenţei, care relativizează importanţa conflictelor din copilărie şi influenţa părinţilor, nu ignoră rolul pe care îl poate avea societatea şi subiectul însuşi în formarea persoanei. în plus, ea este dătătoare de speranţă pentru că la fiecare vârstă, eşecurile anterioare pot fi corectate.

EROS, în teoria freudianâ, ansamblu al impulsiilor vieţii.

După Freud, finalitatea acestor impulsii este crearea de legături puternice şi numeroase între fiinţele vii. -•• IUBIRE.

EROTISM, senzualitate.

Acest termen este frecvent utilizat în psihopatologie pentru a desemna exagerarea impulsiilor sexuale care pot să invadeze întregul câmp al conştiinţei unui subiect, în funcţie de personalitate, erotismul se poate manifesta printr-un comportament libertin, prin nevroză obsesională (atunci când individul luptă împotriva înclinaţiilor sale) şi chiar prin delir.

EŞANTION, fracţiune reprezentativă a unui ansamblu definit.

Numai în mod excepţional ar putea fi examinată totalitatea indivizilor unei populaţii determinate. De obicei observatorul trebuie să se limiteze la o parte din aceasta, numită *eşantion*. Alegerea eşantionului este însă dificilă.

Pentru a se evita favorizarea unor părţi din populaţie, în detrimentul altora, psihologii şi sociologii utilizează diverse metode: 1) eşantionarea *aleatoare,* caz în care se extrag la întâmplare, din populaţia definită, elementele destinate să constituie eşantionul; 2) eşantionarea *prin mănunchiuri,* care se rezumă la a extrage un fel de „mănunchiuri" (muncitori din aceeaşi uzină, de exemplu), din care vor fi interogaţi toţi subiecţii; 3) eşantionarea *areolară,* constând din prelevarea eşantionului din arii geografice delimitate fie de căi de comunicaţie (drumuri, cursuri de apă...), fie prin cvadrilarea unei fotografii aeriene sau a unei hărţi geografice; ariile-eşantion fiind trase la sorţi, se determină apoi, prin acelaşi procedeu, persoanele care vor fi contactate; 4) eşantionarea *prin cote,* care constă în a elabora un „model redus" al populaţiei. Există şi alte modalităţi de a constitui un eşantion, dar rafinamentele metodologice nu-l pun pe cercetător la adăpost de unele capcane logice. -» SONDAJ; STATISTICĂ.

EŞEC, insucces.

Eşecul nu depinde de nivelul absolut al realizării unei acţiuni. Este, în esenţă, o noţiune subiectivă. Avem eşec atunci când nu se atinge scopul fixat. în general, eşecurile deprimă, iar dacă se repetă frecvent (insuccese şcolare, profesionale, sentimentale...), sunt susceptibile de a determina tulburări nevrotice. Mulţi indivizi timizi, indecişi, resemnaţi, le trăiesc ca pe o fatalitate, comportându-se în viaţă de parcă ar fi sortiţi la neputinţă. în cazul unora s-ar spune că ei caută în mod expres eşecul, ca pentru a se pedepsi de o culpă inconştientă.

ETALONARE, scară stabilită cu referire la un eşantion cât mai reprezentativ posibil pentru o populaţie definită şi omogenă, la care se raportează notele obţinute de un subiect.

Există două modalităţi de etalonare: prima face apel la noţiunea de deviaţie în raport cu media (mai exact, în raport cu deviaţia standard*), pe când cea de a doua este bazată pe diviziunea notelor în funcţie de fracţionarea în procentaje egale a efectivului eşantionului. Aceasta permite situarea individului în raport cu populaţia de referinţă şi prezicerea, de exemplu, a reuşitei şcolare sau profesionale.

ETER, lichid volatil obținut prin acțiunea acidului sulfuric asupra alcoolului etilic, de unde și numele de eter etilic.

Utilizarea eterului ca euforizant a fost odinioară foarte răspândită, mai ales în Irlanda. Azi această toxicomanie este mai rară, deși în clară progresie. Beția eterică se manifestă prin veselie, excitație motorie, stări de extaz, agresivitate. Uneori se adaugă o senzație de imponderabilitate. în *eterismul subacut* poate să apară un delir halucinator, asemănător cu acela din delirium tremens*. Tratamentul eteromaniei necesită izolarea subiectului. Întărcarea* nu provoacă manifestări prea neplăcute. -» DROG.

ETNOCENTRISM, atitudine a spiritului, universal răspândită, care constă în raportarea tuturor fenomenelor sociale la acelea care ne sunt familiare, deoarece sunt proprii grupului de care aparținem.

în mod inconștient, tipul uman propriu societății căreia aparținem ne servește drept referință în a-i judeca pe alții. Indivizii al căror comportament depășește anumite limite par suspecți (îi tratăm ca pe niște marginali, smintiți, situați în afara legii) sau, dacă vin din alte orizonturi, provoacă uimire, ba chiar pot fi considerați extraterestri (cazul primilor albi sosiți în Africa neagră). Unele populații de indieni din America își manifestă etnocentrismul numindu-se *Reshe* („oameni adevărați").

ETNOPSIHIATRIE, studiu și tratament al maladiilor mentale in funcție de grupurile etnice sau culturale cărora le aparțin subiecții.

Principalii promotori ai etnopsihiatriei sunt George Devereux', H. Ellenberger și T. Nathan.

ETOLOGIE, știința moravurilor.

Etologia este o ramură a psihologiei animale*. Ea studiază comportamentul animalelor în mediul lor natural sau în condiții foarte apropiate de acesta. Fiecare specie are propria sa lume *(Umwelt,* după J. von Uexkiill), pe care trebuie să o cunoști pentru a înțelege conduitele animale. Ochiul broaștei nu percepe decât contururile mobile și ansamblurile luminoase schimbătoare, ceea ce reduce lumea vizuală a batracianului la anumite obiecte în mișcare: o broască va sări să înghită o frunzuliță care planează, dar va muri de foame pe un covor de muște moarte.

Fiecare specie decupează din lumea care o înconjoară o fracțiune semnificativă, determinată de organizarea sa senzorială. în aceeași ordine de idei, vom spune că leopardul în cușcă pare neinteligent, incapabil să rezolve o problemă de simplu ocol* pentru a ajunge la momeală, deoarece lumea artificială în care a fost plasat nu are pentru dânsul nici o semnificație. în natură, dimpotrivă, unde orice lucru poartă un sens, el se dovedește capabil să facă ocoluri considerabile pentru a-și captura prada.

Domeniul etologiei s-a extins și la moravurile umane. Psihologia modernă nu mai ia în considerare omul izolat ca obiect de studiu, ci îl replasează în mediul său și ține seama de toate faptele psihologice (percepție, comunicare, învățare etc.) din unghi psihosocial. -» LORENZ.

EU, persoană conștientă și afirmată.

Conștiința unității personale se edifică o dată cu creșterea. La sfârșitul primului trimestru de viață, noul-născut își folosește mâinile pentru a explora lumea exterioară și propriul corp, pe care începe să-l descopere, în felul acesta se stabilește o primă distincție între Eu și non-Eu, distincție pe care întârcarea o va face și mai evidentă. Spre vârsta de doi ani, dacă este așezat în fața unei oglinzi, el își surâde fără a înțelege că este vorba de el însuși. Numai peste un an el începe a se servi de pronumele eu sau *mine* și să se opună semenului din simpla plăcere de a-și afirma personalitatea. Mai târziu, Eul continuă să se elaboreze sub dubla influență a maturizării* și a condițiilor socioculturale și afective.

în terminologia psihanalitică, „Eul" (traducerea lui *das Ich* din germană) desemnează sediul și ansamblul motivațiilor și actelor unui individ care condiționează adaptarea sa la realitate, îi satisfac trebuințele și rezolvă conflictele datorate unor dorințe incompatibile. în actele vieții curente, această funcție se exercită pe planurile conștient (procese intelectuale) și inconștient (punând în joc mecanismele de apărare).

Eul nevrotic este slab; el este incapabil să rezolve conflictele interioare ale persoanei (cerințe impulsionale opuse conștiinței morale sau realității), ceea ce îl angoasează și îl face să adopte tot felul de comportamente paradoxale (rituri obsesionale, sinucidere etc).

EUGENIE sau EUGENISM, metodă derivată din studiul eredității, care are drept scop ameliorarea speciei umane.

B. Russell (1929) distinge două forme de eugenie: una *pozitivă,* care constă în a favoriza dezvoltarea „viteIor bune", alta *negativă,* care vizează descurajarea proliferării „viteIor rele". La începutul anilor 1980, în Statele Unite, din inițiativa lui M.R. Graham, a fost creată o bancă de spermă a laureaților cu Premiul Nobel, iar femei „supradotate" au fost inseminate cu spermatozoizi proveniți de la savanți eminenți (A. Coriat, 1987). Ca să împiedice reproducerea unor subiecți cu tare ereditare, unele țări preconizează nu numai contracepția și avortul terapeutic, ci și sterilizarea. în China, de exemplu, care în 1987 număra 4,4 milioane de handicapați din naștere, s-a elaborat o lege asupriu eugenismului, în intenția de a reduce numărul acestor infirmi și a se „ridica nivelul calitativ al națiunii chineze". Dacă sfaturile eugenice sunt utile, sterilizarea este discutabilă, întrucât comportă pericolul de a fi impusă în mod autoritar și extinsă la grupuri întregi de indivizi socotiți „deviați".

EU IDEAL, perfecțiune a Eului.

Freud atribuie psihanalizei un plan bine definit: „să faciliteze Eului cucerirea progresivă a Sinelui". Trecerea de la Sine' la Eu se face pe două căi diferite. Prima este directă, pe când cea de a doua trece prin Eul ideal care, în parte, constituie o „formațiune reacțională împotriva proceselor instructive ale Sinelui". După D. Lagache, Eul ideal se poate defini ca un ideal de atotputernicie personală, de invulnerabilitate, rezultat din narcisismul primar al copilului.

EUNUCOIDISM, stare morfopsihologică observabilă la bărbat în anumite cazuri de insuficienţă genitală.

Semnul cel mai clar, pe plan fizic, este absenţa caracterelor sexuale secundare (barbă, pilozitate). Din punct de vedere psihologic, se observă în permanenţă o mare blândeţe şi o anumită timiditate, probabil legate de un sentiment de inferioritate*.

EXCITAŢIE, stimulare a unui receptor senzorial.

Aparatul nervos transmite mesajul conţinut în excitant şi mobilizează energia organismului pregătit pentru răspuns. El poate exprima reacţia corpului la stimul" (K.M.B. Bridges numeşte *excitaţie* răspunsul emoţional unic al noului-născut la orice excitant) şi, pe un plan mai general, stare tranzitorie de exaltare mentală şi de agitaţie motorie în care se poate găsi un subiect supus unor emoţii puternice sau ca urmare a unei intoxicaţii (alcoolism, de exemplu). Excitaţia intensă, durabilă, se întâlneşte la maniac, care este vesel, guraliv, fără astâmpăr şi infatigabil. Când agitaţia este excesivă sau violentă, este necesar să se recurgă la neuroleptice* sau la litiu şi să se izoleze bolnavul într-o cameră moderat iluminată. - • MANIE.

EXHIBIŢIONISM, impulsie morbidă de a-şi arăta organele genitale în locuri publice.

Îl găsim la unii debili mintali sau demenţi, al căror simţ moral este slăbit, dar şi la indivizi cu inteligenţă normală. Ca perversiune sexuală, exhibiţionismul se integrează într-o structură nevrotică, nefiind decât un simptom printre altele. legat de imaturitatea afectivă şi de complexul castrării'. După psihanalişti, exhibarea organelor genitale ar fi, în mod inconştient, mijlocul de a se asigura de posesia lor. Exhibiţionismul este, în general, puţin accesibil terapeuticii. „Vindecări-' ar fi cu toate acestea obţinute datorită psihoterapiei de inspiraţie psihanalitică şi terapiei comportamentale".

EXPECTATIVĂ, aşteptare din partea unui subiect care, bazându-se pe elemente obiective, speră într-o anumită reuşită.

Expectativa coincide rareori cu performanţa aşteptată, ea fiind influenţată de dorinţele şi de temerile persoanei în cauză. -• ASPIRAŢIE.

EXPERIMENT CRONIC, acţiune experimentală de durată.

În psihologia animală se pregătesc unele animale zise „cronice", în scopul realizării de experimente frecvent repetate. Din 1950, după exemplul lui R.G. Heath, se utilizează microelectrozi implantaţi stabil în creierul mai multor animale, spre a se studia funcţionarea acestui organ. Printr-o mică breşă practicată în cutia craniană, se introduc în masa cerebrală electrozi minusculi cu vârf bont. Microelectrozii sunt conectaţi la aparatele de stimulare şi de înregistrare, fie prin lungi fire subţiri, de extremă fineţe, fie prin transmisie radioelectrică. Toleranţa la implanturi este excelentă; unele animale le păstrează timp de 4-5 ani.

EXPERTIZĂ MENTALĂ, [illegible] al personalităţii efectuat de un medic psihiatru ori de un psiholog clinician, la cererea unei autorităţi judiciare sau administrative.

Expertizele psihiatrice şi psihologice sunt frecvente mai ales în procesele criminale, când tribunalul are nevoie să ştie dacă, în momentul crimei, acuzatul era într-o stare de „demenţă"; dacă este în permanenţă periculos; dacă există la el anomalii mentale; dacă este susceptibil de vindecare şi de reinserţie în societate; dacă este pasibil de sancţiune penală. În general, judecătorul de instrucţie apelează la doi experţi (psihiatru şi psiholog), care pot să înainteze două rapoarte separate sau un singur text, după ce şi-au confruntat punctele de vedere.

EXPRESIE, manifestare exterioară a gândirii sau a stărilor psihice.

Expresia este o conduită de comunicare generată de viaţa socială şi care contribuie la menţinerea coeziunii sale. Atitudinile, mimica, vorbirea, scrisul,desenul au drept raţiune de a fi transmiterea de informaţie către semeni. Copilul mic care îşi face rău căzând nu plânge decât dacă prin preajmă se află mama sa sau altcineva din anturaj: lacrimile sale sunt o cerere de consolare.

Forma de expresie variază de la o cultură la alta. În Japonia se surâde pentru a se exprima furia sau în caz de mustrare. Expresia afectivităţii este un limbaj care se învaţă; ea funcţionează ca un mijloc de comunicare. Schizofrenicul se înstrăineazâ de grup pentru că a pierdut uzanţa normală a acestui limbaj: mimica sa nu mai corespunde sentimentelor exprimate (el râde în faţa unor evenimente triste), iar vocabularul pe care îl foloseşte, prea încărcat de neologisme, devine de neînţeles.

Tehnicile expresive sunt pe larg folosite în psihologia clinică şi în psihopatologie, fie ca mijloc de cunoaştere a persoanei, fie ca terapeutică. în Africa neagră, bolnavii se exprimă mai ales prin dans, ritm, baterea tobelor şi „discursuri nebune" (cuvinte aruncate alandala, strigate, urlate sau psalmodiate).

EXTAZ, stare inefabilă în care subiectul pare cufundat în încântare.

În acest caz funcţiile vegetative ale subiectului (respiraţie, circulaţie) sunt foarte încetinite, el nemaipercepând mesajele lumii exterioare. Extazul mistic veritabil se poate asocia cu un nivel moral extrem de ridicat şi poate antrena realizarea de fapte măreţe. în psihopatologie se observă uneori stări extatice care interferează cu preocupări erotice şi religioase, dar care nu duc nicăieri.

EXTEROCEPTOR, receptor senzitiv localizat pe suprafaţa corpului.

Exteroceptorii primesc şi transmit mesajele lumii exterioare: vizuale, auditive, cutanate şi chimice (miros şi gust).

EXTRATENSIV, în clasificare lui H. Rorschach, tip de „rezonanţă intimă" stabilit prin psihodiagnostic*, în care formula principală K/C face să apară o predominanţă a răspunsurilor culoare (C), legate de starea emoţională a subiectului, faţă de răspunsurile mişcare (K), care par să traducă posibilităţile sale de identificare. Subiectul extratensiv este orientat spre acţiune şi spre lumea exterioară, având contacte sociale lesnicioase.

Conceptul de extratensiune (de unde derivă termenul „extratensiv") este legat de acela de extraversiune folosit de

trad. fr. 1949). Mai pot fi citite, în limba franceză: *Le normal et la pathologique chez l'enfant* (trad. fr. 1965); *Le traitement psychaialytique des enfanls(* 1946), *L'enfant dans la psychanalyse* (1976).

FREUD (Sigmund). neuropsihiatru austriac, fondator al psihanalizei (Freiberg, Moravia, azi Pribor, Cehoslovacia, 1856-Londra, 1939).

Urmând studii medicale la Viena, se specializează în neurologie, efectuează importante cercetări în anatomia comparată a sistemului nervos şi asupra encefalopatiilor infantile şi descoperă proprietăţile anestezice ale cocainei. Privat-docent la Universitatea din Viena, vine în Franţa spre a-şi completa pregătirea medicală: în 1885 urmează cursurile lui J. M. Charcot, la Salpêtrière, iar patru ani mai târziu pe acelea ale lui H. Bernheim, la Nancy. Instalat la Viena, devine colaboratorul lui J. Breuer, cu care publică, în 1895, *Studii asupra isteriei*.

Convins că nevrozele sunt maladii psihice independente de orice leziune organică, pricinuite de şocuri afective uitate, el caută o metodă susceptibilă să readucă în conştiinţă traumatismele înăbuşite. După ce utilizează, succesiv, hipnoza, apoi un tratament prin întrebări, foloseşte metoda asociaţiilor libere şi formulează *regula nonomisiunii* (pacientul trebuie să spună tot ce îi trece prin minte). Studiază visele, demonstrează mecanismele de bază ale acestora, elaborează noţiunile de cenzură, refulare, libido, inconştient, pregătind în faze succesive o nouă psihologie, cunoscută sub numele de *psihanaliză*. Nu este vorba de o simplă terapeutică, ci de o doctrină care punea sub semnul întrebării ideile privind condiţia umană.

Cu curaj şi stăruinţă, S. Freud şi-a continuat cercetările, în pofida ostilităţii suscitate de concepţiile sale revoluţionare. Opera sa este considerabilă. „Prin fecunditatea sa — spune E. Claparède —, ea constituie unul din evenimentele cele mai importante înregistrate vreodată de istoria ştiinţelor spirituli". Dintre extrem de numeroasele sale lucrări, citäm: *Interpretarea viselor* (1900); *Prelegeri de introducere în psihanaliză (\9l6-\9\7); Inhibiţie, simptom şi angoasă* (1926). **Primul** volum în traducere franceză al operelor complete ale lui Freud a apărut în 1988; el va fi urmat de alte douăzeci până în 1996.

FRICĂ, sentiment de nelinişte trăit în prezenţa sau la gândul unui pericol.

Psihanaliştii fac clar distincţie între frică şi angoasă". Cea dintâi este reacţia normală în faţa unui pericol real, pe când cealaltă se raportează la o frică lipsită de obiect (ea ar fi impresia vagă că riştl un pericol indefinit în faţa propriilor impulsii).

FRIEDMANN (Georges), sociolog francez (Paris, 1902 -id., 1977).

Fost elev al Şcolii Normale, agregat de filosofie (1926) şi doctor în litere (1946), este director de studii la Şcoala practică de înalte studii (1948) şi director al Centrului de studii privind comunicaţiile de masă. Cercetările sale se referă îndeosebi la psihosociologia muncii. Dintre numeroasele sale lucrări, citäm: *Problemele umane ale maşinismului industrial* **(1946);** ***încotro merge munca umană?*** **(1950);** ***Munca fără-miţată*** **(1956);** ***Puterea şi înţelepciune*** **(1970).**

FRIGIDITATE, imposibilitate, pentru femeie, de a trăi senzaţii voluptuoase in raporturile sexuale.

Această tulburare, foarte frecventă în Franţa (aproximativ o treime dintre femei), poate avea cauze organice locale sau, de cele mai multe ori, cauze psihologice. Frigiditatea poate fi legată de stângăcia soţului, dar şi de refuzul inconştient al plăcerii din partea femeii şi de condiţia feminină. Foarte adesea frigiditatea traduce un conflict interior, posibil de precizat printr-o examinare aprofundată. Pentru a trata tulburarea, psihoterapeutul trebuie să furnizeze cuplului, cu tact, toate informaţiile şi sfaturile tehnice de care are nevoie. Sexologii W. H. Masters' şi V. E. Johnson au pus la punct o metodă de reeducare psihosexuală (cură intensivă de 15 zile), care ar obţine 80% vindecări durabile.

FRISCH (Karl von), zoopsiholog austriac (Viena, 1886 - Mũnchen, 1982).

Este cunoscut mai ales prin lucrările sale asupra orientării şi schimbului de informaţii la albine, dar tot el este acela care a descoperit, la boiştean, prima „substanţă de alarmă". Este vorba de o secreţie chimică eliberată de animalul rănit sau numai înspăimântat (a mai fost numită şi „substanţa groazei"), care avertizează congenerii de prezenţa unui pericol şi îi face să fugă. Karl von Frisch a publicat numeroase lucrări, dintre care unele au fost traduse în limba franceză: *Vie et mceurs des abeilles* **(1955);** *Architecture animale* (1976); ***Le professeur des abeilles*** **(1987);** ***Memoires d'un biologiste. Von*** *Frisch*(1886-1982) [1988].în 1973 aobţinut, împreună cu K. Lorenz şi N. Tinbergen, Premiul Nobel pentru medicină.

FRdBEL (Friedrich), pedagog german (Oberweissbach, 1782-Marienthal, 1852).

Puternic influenţat de J. H. Pestalozzi*, dar şi de J. A. Komensky, a pus în practică propriile sale idei pedagogice şi, în 1816, la Keilhau, a fondat Institutul universal german de educaţie.

Restrângându-şi în mod voluntar câmpul de acţiune la copiii mici, după ce se ocupase de şcolari, el ia observat pe nou-născuţi şi pe sugari. În 1836 deschide la Blankenburg (Turingia), prima *Kindergarten* (grădiniţă de copii), în care jocul ocupă un loc esenţial. Mai târziu grădiniţele de copii s-au răspândit peste tot în lume, inclusiv în ţările în curs de dezvoltare şi în China populară.

FROMM (Erich), psihanalist american de origine germană (Frankfurt pe Main, 1900 - Muralto, Elveţia, 1980).

împreună cu M. Mead şi G. Gorer, a dezvoltat teoria „caracterului naţional", care îl face pe individ să se comporte aşa cum i-o cere rolul său social. El face din trebuinţa socială elementul fundamental al psihologiei umane. Orice cunoaştere a individului ar trebui să treacă prin stadiul relaţiilor interpersonale, întrucât ceea ce este esenţial este mai puţin satisfacerea sau frustrarea impulsiilor instinctuale cât calitatea legăturii interumane. În consecinţă, problemele cele mai important sunt dragostea, ura, prietenia, gelozia etc. Omul are nevoie de ceilalţi pentru a se realiza, pentru a-şi dezvolta creativitatea. El aspiră la o societate iubitoare şi fraternă. Fromm este un umanist, un marxizant şi un moralist.

Dintre principalele sale lucrări traduse în limba franceză, citãm: *La peur de la liberte´*(1941, trad. 1963); *L'homme pour lui meme* (1947, trad. 1967); *La crise de la psychanalysc. Essais sur Freud, Murx, ct Ia psychvlogic sociale* (1970, trad. 1971); *Lu passion de détruirc* (1975); *Crandcur ct limites de In pensée freudicnne* (lucrare postumă).

FRUSTRARE, stare a celui care este privat de o satisfacție legitimă, care este înșelat în speranțele sale.

Frustrarea se poate datora lipsei unui obiect (lipsa de hrană) sau întâlnirii unui obstacol pe calea împlinirii dorințelor. Se spune că dificultățile sunt *externe,* atunci când rezultă din mediu (fructele sunt în pom, dar pa/nicul veghează), și *interne,* atunci când ele depind de individ (simțul său moral îi interzice furtișagul).

Frustrarea nu se definește însă prin obstacol, pentru că, în realitate, nimic nu ne permite să știm ce va ti apreciat ca atare de către subiect. Una și aceeași situație poate fi resimțită ca favorabilă de către o persoană și poate fi trăită ca frustrantă de către alta. Vindecarea, de exemplu, nu este întotdeauna primită cu satisfacție, deoarece unii găsesc mai multe avantaje în a fi bolnavi (nu mai au responsabilități, ceilalți se ocupă de dânșii etc.) decât sănătoși. Așadar, nu știm dacă individul este frustrat decât studindu-i comportamentul.

Reacțiile la frustrare sunt variabile: ele depind de natura agentului frustrant și de personalitatea celui supus acțiunii acestui agent. Răspunsul, în general, este agresiv. Ostilitatea poate viza obstacolul (copilul mic își manifestă furia la adresa mamei sale), se poate deplasa asupra unui substitut (copilul își bate ursulețul) sau vizează propria persoană (unele sinucideri în rândul școlarilor, consecutive unei mustrări, se explică prin acest mecanism). În alte cazuri, agresiunea, total inhibată, este înlocuită de regresiune* la un stadiu anterior al dezvoltării (reapariția enurezieí'...).

După importanța lor și după mometul în care se produc, frustrările determină consecințe mai mult sau mai puțin durabile la cei care le îndură. Ele sunt cu atât mai grave cu cât se manifestă mai precoce. J. Mac V. Hunt a demonstrat că, la șobolani, comportamentul de depozitare este cu atât mai intens cu cât animalele au fost mai private de hrană la vârsta lor tânără, în comparație cu șobolanii care au primit întotdeauna o alimentație abundentă. Dezvoltarea generală este de asemenea afectată de carențele afective" precoce. Experimentând pe doi iezi gemeni, alăptați de mama lor, unul dintre ei fiind separat de aceasta timp de o oră pe zi. apoi amândoi fiind privați de lumină, H. S. l.iddell a constatat că iedul care nu a fost separat sa adaptat noii situații, pe când celălalt a murit. într-o creșă-model, R. Spitz a constatat că sugarii privați de mama lor prezentau o sensibilitate crescută la infecții banale (mortalitate 37%) în comparație cu cei dintr-o grădiniță, unde nu s-a înregistrat nici un deces. Frustrări mai puțin grave, cum este privarea de blândețea maternă, au consecințe caracteriale: copilul devine egoist, hipersensibil și dependent de părinții săi. Educația nu constă în suprimarea frustrărilor, ci în dozarea lor, în funcție de rezistența individului.

FUGĂ, părăsire a domiciliului, escapadă.

Ea este la copil epilogul unui conflict cu anturajul (părinți, învățători, educatori), atât reacție de opoziție față de mediul care nu-l satisface cât și speranță confuză de a găsi altundeva ceea ce îi este refuzat aici. Adulții nevrozați, dezechilibrați au uneori aceeași atitudine. Fuga, conduită conștientă, este în acest caz mărturisirea eșecului.

Sunt însă și dispariții de la domiciliu care răspund unei porniri impulsive, cvasiautomatice, mai mult sau mai puțin conștiente. Acestea se întâlnesc în epilepsie, schizofrenie și în stările confuzionale.

FUGĂ DE IDEI, exaltare psihică.

Toate procesele mentale par accelerate, ideile se precipită tumultuos, se înlănțuie în disprețul oricărei logici, după cheful asociațiilor superficiale, într-un discurs incoerent. Această manifestare se observă mai ales în manie*.

FUNCȚIE, ansamblu de operații strict dependente unele de altele, al căror joc armonios exprimă viața organismului.

După J. Dewey', funcția constituie unitatea fundamentală a oricărei conduite, ea fiind un act adaptat. Jocul, de exemplu, nu este accidental: este o funcție — spune EL Clapařede —, deoarece satisface trebuințele prezente ale copilului, ajutându-l totodată să-și pregătească viitorul. Mecanisme psihologice cum sunt fantazarea și refularea au și ele o valoare funcțională, fiind modalități de apărare a personalității contra tensiunilor pe care le suferă.

FUNCȚIE SIMBOLICĂ -* TEORIA OPERATORIE.

FUNCȚIONAL, care privește o funcție.

Psihologia funcțională este o metodă de abordare a activității mentale. în loc de a se întreba: „Care este natura vieții psihice?" (punct de vedere structural) sau „Cum se desfășoară operațiunile mentale'?" (punct de vedere mecanicist), ea cercetează cauzele fenomenelor psihologice, semnificația lor, valoarea lor adaptativă (care este funcția emoției, a visului etc.). Punctul său de vedere este dinamic. Psihologia funcțională pune problema conduitei și ajunge la acțiunea practică, deoarece scopul postulat dictează căutarea mijloacelor. Dacă, de exemplu, considerăm somnul o funcție de apărare contra epuizării, iar în anumite nevroze* vedem rezultatul unei suprasolicitări*, ne vom gândi să instituim cure de somn pentru a trata tulburările nevrotice.

Educația nouă este funcțională, în sensul că ea nu mai consideră inteligența ca pe o entitate, ci ca pe un instrument aflat la dispoziția copilului. Pentru ca acesta să se servească de el, trebuie să-i simtă nevoia, trebuie trezit interesul său în această direcție. Tocmai ținând seama de trebuințele și de interesele copilului îl putem mai bine instrui și îi putem dezvolta resursele naturale.

FURIE, emoție subită, cu tendință agresivă, care se manifestă printr-o vie animație expresivă, gestuală și verbală, uneori incontrolabilă.

Clasic se disting furia palidă sau livid și furia roșie, definite astfel după coloratia feței. La copii se observă „furiile albe", care tind la sincopă. Furia survine în situații de frustrare, când individul se arată incapabil de a le domina. Unor persoane nevolnice sau nevrozate furia le oferă ocazia să-și afirme personalitatea neliniștită. Când nu se îndrăznește înfruntarea subiectului furiei, are loc o deplasare asupra lucrurilor neanimate sau asupra ființelor lipsite de apărare, copii sau animale. Psihanaliza descoperă aici o regresare la stadiul sadico-anal.

Sub influenţa educaţiei, fiinţa umană învaţă să-şi controleze expresiile motorii şi verbale ale furiei. Cu toate acestea, unele furii explodează la cel mai măruţ pretext. Ele denotă indivizi predispuşi, ca urmare a unei dereglări endocrine (când tiroida sau suprarenalele sunt prea active), sau o deficienţă a sistemului nervos central, ca în epilepsie sau alcoolismul cronic. Stările de furie se asociază uneori cu obscurizarea conştiinţei, care poate să nu păstreze nici o amintire privind asemenea stări. -> SHAM RAGE.

FURT, fapt de a-i însuşi bunul altuia, prin forţă sau fără ştirea păgubaşului.

Unele furturi traduc imaturitatea afectivă a autorilor, iar uneori şi înclinaţia spre rău a acestora. Furturile au dubla semnificaţie a represaliilor şi a unei revendicări; sunt comise, cel mai adesea, de către subiecţi frustraţi în copilărie. Unii hoţi dintre minori fură obiecte de la persoane pe care le îndrăgesc în mod deosebit. Acest comportament paradoxal corespunde dorinţei lor ascunse de a nu le părăsi, de a păstra cel puţin ceva de la ele. Alţi copii, prost adaptaţi din punct de vedere social, fură pentru a da altora lucrurile de furat; ei speră că în felul acesta le vor „cumpăra" camaraderia şi vor fi admişi în grupul lor. Există, în sfârşit, furturi patologice, comise de epileptici, de demenţi, de arieraţi incapabili să se controleze, dar acestea sunt relativ rare. -> CLEPTOMANIE.

G

GALLUP (George Horace), ziarist şi statistician american (Jefferson, Iowa, 1901 - Tschingel, Elveţia, 1984).

A fondat propriul său institut de sondare a opiniei publice (1935) şi a creat o metodă de anchetă prin chestionare individuale care şi-a găsit o consacrare răsunătoare în 1936, când ea i-a permis să prezică triumful lui F.D. Roosevelt în alegerile prezidenţiale, cu o eroare de numai şase procente.

GALVANOTAXIE, reacţie de orientare şi de locomoţie a unui organism mobil supus acţiunii unui curent electric continuu.

Se spune că galvanotaxia este pozitivă atunci când animalul este atras de electrodul pozitiv (anod) şi negativă când deplasarea se face spre catod. Cunoaşterea comportamentului galvanotaxic al peştilor stă la baza pescuitului electric. Metoda constă în a crea în apă, cu ajutorul unui grup electrogen, un câmp electric produs de un curent continuu. Peştii, atraşi de anod, se imobilizează în vecinătatea sa, literalmente anesteziaţi. Pescuitul electric permite, într-un curs de apă, selecţionarea speciilor, eliminarea unor varietăţi dăunătoare, cum este peştele-pisică, marcarea peştilor a căror creştere vrem să o urmărim, deplasările lor etc.

G.A.P.P. -> GRUP DE AJUTORARE PSIHOPEDAGOGICĂ.

GÂNDIRE, ansamblu de fenomene psihice.

Se distinge o gândire *vigilă,* realistă, orientată spre adaptarea la lumea exterioară, şi o gândire *autistică* sau *onirică,* guvernată de trebuinţele afective. Cea dintâi, care ascultă de principii raţionale formate în cursul dezvoltării şi în contact cu realitatea, este socializată; ea se exprimă prin cuvânt (idee, concept) şi propoziţie (judecată). A doua, care scapă legilor logicii, desocializată, foloseşte mai ales reprezentări simbolice,încărcate de valoare afectivă; o găsim la schizofrenici, dar apare şi la omul normal, în vise.

în general, se poate spune că gândirea *onirică* (sau autistică) conţine fenomenele refulate de conştiinţa vigilă. Este o gândire privată, care se exprimă în simbol şi nu

colici...) disproporționate și inadecvate. Hiperemotivitatea pare a fi legată de constituție. Selecționându-se șobolani, s-au putut obține serii de subiecți hiperemotivi. Cu toate acestea, hiperemotivitatea nu este de origine exclusiv organică. Ea poate fi și condiționată de șocuri afective" (mai ales când acestea se produc în prima copilărie), cum sunt separarea de mamă sau insecuritatea ca efect al neînțelegerii conjugale.

HIPERMNEZIE ↔ INSTABILITATE.

HIPOACUZIC, subiect a cărui acuitate auditivă este foarte diminuată.

Hipoacuzicii, sau cei „tari de ureche", sunt persoane care suferă de o diminuare a auzului de 30-40 de decibeli (dB). Ei reprezintă mai mult de 1% din populație. Faptul de a auzi prost constituie un serios handicap în viața socială. Pentru adulți este un cusur cu care ei se acomodează greu. La copii are consecințe majore asupra învățării limbajului verbal. Mulți școlari au rezultate slabe la învățătură din cauza unei hipoacuzii care îi face să confunde sunetele (/' cu v, ce cu *che* etc.) și îi face să audă un cuvânt în loc de altul: „cățel" în loc de „oțel", „cușcă" în loc de „cușmă" etc. Există stabilimente și clase speciale, inclusiv în grădinițele de copii, destinate copiilor hipoacuziei (în Franța, 2 157 de elevi în 1987), precum și cadre didactice specializate pentru educarea acestora.

HIPNOZĂ, stare nu prea bine definită, apropiată de un somn parțial, provocată în mod artificial prin fixarea atenției asupra unui obiect strălucitor și prin sugestie, stare în care subiectul rămâne capabil să asculte de unele ordine date de hipnotizator.

Somnul hipnotic este profund diferit de somnul normal: percepțiile senzoriale nu sunt diminuate, atenția se poate concentra, sunt posibile diferite acțiuni, iar înregistrarea ritmurilor electrice ale creierului (electroencefalograma) este comparabilă cu aceea obținută în timpul stării de veghe. Este deci vorba de o „paralizie a voinței" (S. Freud). Sub efectul stării de hipnoză se pot observa fenomene somatice cum este analgezia (suprimarea durerii) sau modificarea țesuturilor (formarea de băsici pe piele, dispariția negilor...).

După J. Hilgard (1970), persoanele hipnotizabile sunt acelea a căror imaginație este mai vie, la care predomină spiritul de aventură, creativitatea literară și artistică, credința religioasă. Dimpotrivă, subiecții refractari la hipnoză sunt aceia care manifestă aptitudini certe pentru sporturile de competiție și pentru activitățile științifice.

HIPOMANIE, stare de exaltare care, sub o formă atenuată, evocă **mania.**

Hipomania poate fi efemeră, dar ea există și ca stare obișnuită la unii subiecți activi, exuberanți, încurcă-lume, lipsiți de jenă și uneori insuportabili, a căror constituție fizică se înrudește cu tipul picnic'.

HOLISM, teorie nonanalitică. ai cărei promotori se străduiesc să examineze inteligența, funcționarea creierului sau a organismului în totalitatea lor.

Psihologia formei* *(Gestaltpsychohgie')* este cea mai cunoscută dintre aceste teorii.

HOMEOSTAZIE, tendință generală a organismului care vizează să mențină constante condițiile de echilibru ale mediului său.

Această noțiune, introdusă în fiziologie de W.B. Cannon (1926), a fost extinsă la psihologie (CP. Richter) și la etologie* (K. Lorenz). O conduită orientată spre un scop este interpretată ca o căutare a unui nou echilibru: construirea unui cuib, de exemplu, corespunde unui mijloc de a lupta împotriva scăderii temperaturii corpului. → ADAPTARE.

HOMOSEXUALITATE, inversiune sexuală.

Homosexualitatea constituie un fenomen relativ frecvent, întrucât ar privi 3-5% din populația adultă. În Statele Unite, în 1972, se evalua la 4 milioane numărul homosexualilor de ambele sexe. Atât la bărbat cât și la femeie, inversiunea sexuală rezultă din complexe inconștiente. După A. Adler, ar fi vorba de un sentiment de inferioritate (teama de eșec îl împinge pe individ să caute un partener de același sex cu el). La băiat homosexualitatea este adesea consecința unei educații deficiente: băiatul prea atașat de mama sa se identifică cu ea și se comportă așa cum ar fi dorit ca ea să se comporte cu dânsul. Pentru Freud, care a subliniat importanța narcisismului și a complexului castrării* în geneza homosexualității, invertitul ar căuta un partener identic cu el însuși. La femeie, homosexualitatea ar fi consecința unei deceptii din copilărie, legată de descoperirea sexelor: „Homosexuala excelează în a da ceea ce ea nu are, anume, relevând sfidarea castrării feminine, ea își atribuie în mod imaginar penisul" (A. Hesnard).

HORMON, substanță chimică complexă care, secretată direct în curentul sanguin, exercită o acțiune specifică asupra unor organe.

Numeroși și diverși, hormonii sunt produși de glandele zise „endocrine", cum sunt hipofiza, tiroida, suprarenalele și gonadele, dar și de țesuturi: mucoasa duodenului, placenta, hipotalamusul etc. Hormonii au un rol primordial în funcționarea organismului: ei intervin în menținerea echilibrului mediului intern al corpului. îi condiționează morfologia (apariția caracterelor sexuale secundare la pubertate depinde de hormonii sexuali), acționează asupra comportamentului (activitate sexuală, conduită maternă etc). caracterului (femeia care a suferit ablația ovarelor devine iritabilă) și inteligenței (insuficiența hormonilor tiroidieni determină o scădere a atenției și o inerție a spiritului). Când hormonii nu sunt prezenți într-o cantitate normală în corp, se observă grave tulburări mentale (cretinism, astenie accentuată etc.)

HORNEY (Karen), psihanalistă americană de origine norvegiană (Hamburg, 1885-New York, 1952).

Influențată de teoriile lui A. Adler, ale lui E. Fromm și de *Gestaltpsychologie.tă* se îndepărtează de doctrina freudiană prin importanța pe care o acordă determinismului cultural; neglijând mai mult sau mai puțin explorarea minuțioasă a trecutului, insistă asupra dificultăților actuale care, după părerea ei, sunt responsabile de apariția tendințelor nevrotice, cărora ea vrea să-i descopere funcțiile. K. Homey nu caută să explice tulburările personalității prezente printr-o condiționare infantilă, ci să înțeleagă dificultățile nevrotice prin structura caracterială a subiectului. Dintre lucrările sale traduse în limba franceză, citâm: *Direcții noi în psihanaliza* (1939), [trad. în limba română 1995 — notatrad.];

Personalitatea nevroticii a *epocii noastre* (1937), [trad. în limba română 1995 — nota trad.]; *Conflictele noastre interioaie* (1945).

HOSPITALISM, ansamblu de tulburări grave, psihologice şi corporale, generate la sugari de o şedere prelungită în mediul spitalicesc.

În pofida îngrijirilor excelente pe care le primesc, copiii mici despărţiţi de mamele lor nu ajung să se dezvolte normal: creşterea lor fizică este încetinită, nivelul intelectual descreşte, limbajul rămâne rudimentar, se instalea/.ă tulburări caracteriale (anxietate, apoi o stare de indiferentă), iar rezistenţa la boală scade. Daunele provocate de hospitalism sunt cu atât mai mari cu cât separarea survine mai precoce şi este de o durată mai lungă. Ele pot totuşi să dispară (cel puţin în parte) o dată cu revenirea copilului lângă mama sa sau lângă un substitut adecvat al acesteia.

I

IATROGENIE, ansamblu de tulburări neprevăzute generate de acţiunea medicală.

Se ştie încă din Antichitate că practica medicinei comportă întotdeauna un risc pentru pacient: de exemplu, talidomida (tranchilizant) prescrisă femeilor gravide, anestezicele sau chiar aspirina administrate copiilor în caz de gripă sau varicelă. Pentru a se detecta mai bine efectele nedorite ale medicamentelor, în majoritatea ţărilor industriale s-a dezvoltat o nouă disciplina medicală şi farmaceutică: *Farmacovigilenţa*. Informaţiile recoltate din diferite ţări sunt centralizate şi prelucrate de Organizaţia Mondială a Sănătăţii. Dacă o anchetă demonstrează că accidentele sunt imputabile unui medicament nou sau vechi, acesta este retras din farmacii (bismutul, de exemplu).-> FARMACOVIGILENŢĂ.

IDEAL DE EU, model care se speră să fie egalat.

Formarea personalităţii corespunde unui proces lent de socializare început în copilăria mică. Copilul îşi construieşte Eul prin jocul identificărilor cu persoanele iubite şi admirate din anturajul său. El îşi constituie astfel un tip de referinţă îmbogăţit zi de zi şi care îi serveşte drept model.

IDEE FIXĂ, idee permanentă, preocupantă, obsedantă, care rezistă analizei intelectuale şi de care subiectul nu poate scăpa.

Se întâlneşte în numeroase stări psihice anormale, cum sunt nevroza obsesională, gelozia sau melancolia.

IDEI DE PERSECUŢIE, convingere a unui subiect care se crede expus relei-voinţe a anturajului său.

Uneori el se plânge că suferă prejudicii fizice (se urmăreşte ca el să moară de foame), materiale (se urmăreşte acapararea averii sale) sau morale (se răspândesc pe seama lui zvonuri neîntemeiate). Alteori se plânge că se află sub dominaţia unei influenţe străine: nu mai este stăpân pe actele sale, pe vorbele sau pe gândurile sale. Ideile de persecuţie se întâlnesc în diferite afecţiuni mentale, cum sunt demenţa senilă, melancolia, paranoia sau delirul haiucinator cronic.

J

JAMES (William), filosof american (New York, 1842 - Chocorua, New Hampshire, 1910.

Fondator, împreună cu C.S. Peirce, al şcolii pragmatice, publică *Pragmatismul* (1907), în care afirmă că adevărul este „ceea ce este practic, util sau eficace". În domeniul psihologiei, acest medic ajuns la psihologie prin intermediul psihofiziologiei consideră că faptele psihice nu sunt decât conştientizarea tulburărilor fiziologice *(Principii de psihologie,* 1890). îi datorăm o critică a teoriei efortului a lui Mâine de Biran (1880) şi o serie de eseuri asupra experienţei religioase. Ideile lui James se regăsesc, aplicate la pedagogie, la J. Dewey, pentru care educaţia trebuie să tindă să-l adapteze pe individ la lumea înconjurătoare.

JANET (Pierre), psiholog francez (Paris, 1859 -id., 1947).

Fost elev al Şcolii Normale Superioare, agregat de filosofie (1882), doctor în litere (1889) şi doctor în medicină (1893), P. Janet a condus laboratorul de psihologie de la Salpêtrière şi a profesat la Sorbona şi la Collège de France (1895J, înlocuindu-l pe T. Ribot. Regăsim la el ideile acestuia (psihologia trebuie să se limiteze la observaţie şi la experimentare), pe care le dezvoltă pe linia propriei lui originalităţi. Opera lui P. Janet gravitează în jurul noţiunilor de forţă şi de tensiune psihologică. „Forţa psihologică" (sau forţa tendinţelor) corespunde *potenţialului energetic* al unei persoane, iar „tensiunea psihologică" *utilizării* care îi este dată. Forţa psihologică şi tensiunea psihologică pot fi modificate prin oboseală, emoţii, intoxicaţii etc. Dacă forţa unei tendinţe scade, tensiunea se menţine cu greu şi subiectul nu trece de stadiul dorinţei sau al reveriei. Când forţa este puternică şi tensiunea slabă, rezultă agitaţia. Dintre numeroasele lucrări ale lui Janet, citâm: *Automatismul psihologic* (1889); *De kt angoasă la extaz* (1926-1928); *Forţa psihologică şi slăbiciunea psihologică* (1932).

JASPERS (Karl), filosof şi psihiatru german (Oldenburg, 1883 - Basci, 1969).

Aplicând reflecţia la drama omului şi Ia polii principali ai acesteia — comunicarea, suferinţa, culpabilitatea, moartea —, el este unul dintre marii filosofi existenţialişti ai epocii noastre. După el, relaţiile umane trebuie concepute ca forme ale unei „bătălii erotice" care oscilează neîncetat între dragoste şi ură. Ca reacţie împotriva curentului organicist, introduce psihologia comprehensivă şi fenomenologia în psihiatrie, îi datorăm o *Psihopatologie generală* (1913), care examinează bolnavul „în totalitatea vie a personalităţii sale", precum şi multe alte lucrări.

JOC, activitate fizică sau mentală fără finalitate utilă, căreia i te dedici din simplă plăcere.

Pentru copil totul este joc: la început de tot el se joacă cu corpul său. Mai târziu îi face plăcere să reproducă elemente din mediul său (lătratatul câinelui...) La 4-5 ani îşi imită anturajul (pe mamă, pe medic etc). După *jocurile cu roluri,* în care identificarea ocupă locul esenţial, urmează *jocurile ai reguli* (între 5 şi 7 ani), datorită cărora copilul trăieşte necesitatea convenţiilor. Dispreţuit altădată, jocul a fost reabilitat de psihologia contemporană şi de şcoala activă. Introducerea jocului în activităţile didactice îi dau şcolarului mic motivaţia de care are nevoie. în multe grădiniţe de copii, ca şi în unele şcoli primare, se utilizează elementele sonore şi cromatice ale materialului Montessori şi îndeosebi jocurile educative ale lui O. Decroly. în domeniul psihologiei se foloseşte jocul ca mijloc de investigaţie şi de tratament, în special la copii (marionete, modelaj), dar şi la adolescenţi şi adulţi.

JOCOTERAPIE, terapeutică folosită în medicina psihiatrică, terapeutică în care se recurge la jocuri (de îndemânare, de competiţie etc.) pentru a se favoriza resocializarea bolnavilor mintali. (Sinonim: ***ludoterapie).***

Scopul este acela de a-l scoate pe bolnav din trândăvia şi izolarea sa. Loisirurile dirijate au o mare importanţă în spitalele psihiatrice; dificultatea constă, în general, în antrenarea iniţială a bolnavilor.

JONES (Ernest), neurolog şi psihanalist englez (Rhosfelyn, azi Gowerton, Ţara Galilor, 1879 - Londra, 1958).

După studii de medicină la Universitatea din Londra, face cunoştinţă cu S. Freud, a cărui operă o admira. Numit profesor la Universitatea din Toronto, a introdus psihanaliza în Canada şi în Statele Unite. A fost, timp de 22 de ani, preşedintele Asociaţiei Internaţionale de Psihanaliză. Opera sa cuprinde studii clinice şi teoretice *(Tratat teoretic şi practic de psihanaliză,* trad. fr. 1925) şi eseuri de psihanaliză aplicată la religie *(Psihologia religiei),* la artă, la literatură *(Hamlet şi Oedip,* trad. fr. 1967) etc. A publicat mai multe studii despre Freud *(Viaţa şi opera lui S. Freud,* trad. fr. 1958-1969).

JUCARE DE ROLURI, tehnică de grup, destinată învăţământului şi formării participanţilor.

Derivată din psihcxJrama' lui J.L. Moreno, această metodă ia în general forma unei improvizaţii teatrale pe o temă dată. Studenţi în medicină, de exemplu, se întreabă cum să-i anunţe pe părinţi că noul lor născut este anormal. Unul dintre participanţi va juca rolul de mamoş, iar ceilalţi doi rolul tatălui şi al mamei. Monitorul

serveşte de ghid şi eventual poate interveni în joc. Răsturnări de roluri (medicul devine tatăl, şi viceversa) permit aprofundarea cunoaşterii acestor situaţii. Poate fi pus în joc totul, de la tensiunile psihologice care apar în cuplu sau în întreprindere până la problemele socioeconomice ale Lumii a treia. Jucărea de roluri dezvăluie aspecte nebănuite ale realităţii, mai bine decât orice discurs.

JUCĂRIE, obiect folosit de copii pentru a se amuza.

Jucăriile sunt suporturi ale dezvoltării intelectuale şi motorii a copiilor şi auxiliari ai părinţilor. Aceştia sunt conştienţi de acest lucru şi, în Franţa, consacră anual 13 miliarde de franci, în medie, pentru cumpărarea de jucării (R. ReVolle, 1988). Dar cele mai bune jucării nu sunt nici cele mai sofisticate şi nici cele mai luxoase.

JUDECATĂ, apreciere a unui raport între diferite idei; concluzie a unui raţionament.

Judecata nu se poate exercita fără un minimum de inteligenţă şi de cunoştinţe, dar nu se reduce la acestea: un cap „bine burduşit" nu este întotdeauna capabil de judecată; o tulburare afectivă este de ajuns ca să-l facă să formuleze judecăţi false. Gelozia sau paranoia, de exemplu, duc la idei aberante.

JUNG (Cari Gustav), psiholog şi psihiatru elveţian (KesswU, Turgovia, 1875 - Kiissnacht, în apropiere de Zürich, 1961).

Studii de medicină la Universitatea din Basel, pe care le-a completat, în 1902, la Paris, cu P. Janet. La Zürich a fost asistentul lui E. Bleuler, apoi medic-şef al clinicii de psihiatrie a universităţii. Convertit în scurt timp la teoriile psihanalitice ale lui S. Freud.în 1907 a devenit discipolul şi prietenul acestuia. Fiu de pastor, însă căruia îi repugna aspectul materialist al ideilor freudiene, după o colaborare de cinci ani s-a separat de magistrul său, fondând o nouă şcoală, de „psihologie analitică". Până în 1946 a ocupat catedra de psihologie medicală la Basel, apoi a fondat la Zürich, în 1948, Institutul Jung, pe care l-a condus până la moarte.

Şi-a dezvoltat în numeroase lucrări ideile, dintre care cea mai importantă pare a fi aceea a *inconştietului colectiv,* bază a imaginaţiei, comun tuturor popoarelor de-a lungul timpurilor şi care se manifestă în religii, mituri şi în doctrinele ezoterice. Pentru a verifica această concepţie fundametală, Jung a întreprins o vastă anchetă. Făcând o serie de călătorii de studiu, a cercetat religiile primitive şi orientale, precum şi alchimia. Această imensă cercetare i-a confirmat autorului credinţa că există un fond comun universal, producător de arhetipuri, de imagini şi simboluri, independente de timp şi de spaţiu. Dintre lucrările traduse în limba franceză, citâm *L'homme a la decouverte de son âme* (1943), *Typcspsychologiques* (1921), *Ma vie (1962).*

K

KERSCHENSTEINER (Georg), pedagog german (M'unchen, 1854- id., 1932).

După ce a fost, rând pe rând, învăţător, profesor de matematică şi de ştiinţe naturale şi consilier şcolar la München (1895), a devenit profesor onorific la universitatea din acest oraş, unde a predat cursuri despre educaţie. Preocuparea sa este utilizarea intereselor practice ale elevilor în instruirea acestora şi legarea strânsă a învăţământului teoretic de exerciţiile concrete. Principalele sale scrieri sunt *Die Entwicklung der zeichnerischen Begabung* (Dezvoltarea talentului la desen, 1905), *Begriff der Arbeitsschule,* ediţia a 10-a, 1953), *Theorie der Bildung* (Teoria educaţiei, 1926).

KINEZĂ > CINEZA.

KINSEY (Alfred Charles), biolog american (Hoboken, New Jersey, 1894-Bloomington, Indiana, 1956).

Profesor de zoologie la Universitatea din Indiana, în 1942 a fost însărcinat să efectueze o anchetă asupra sexualităţii americanilor. Cu echipele sale de colaboratori, a cercetat 11 230 persoane (16 392 convorbiri), de pe întregul teritoriu al Statelor Unite, eşantion reprezentativ pentru populaţia americană. Rezultatele cercetărilor lor au fost publicate sub forma a două rapoarte, unul asupra comportamentului sexual al bărbatului (1948), altul asupra comportamentului sexual al femeii (1953). Cercetările au scos în evidenţă faptul că practicile sexuale ale bărbatului şi femeii sunt extrem de variate şi că ceea ce era blamat sus şi tare era în realitate practică curentă -> PARAFILIE.

KLEIN (Melanie), psihanalistă engleză de origine austriacă (Viena, 1882-Londra, 1960).

Cercetările sale, axate pe conflictele precoce care apar în relaţia mamă-copil, o determină să distingă două momente în primul an de viaţă, caracterizat fiecare printr-o „relaţie cu obiectul" specială (adică un mod de a sesiza „obiectul" şi de a se situa în raport cu acesta).

Primul dintre aceste momente, zis „poziţie schizoparanoidă", acoperă primele trei sau patru luni din viaţa copilului. în această perioadă, sugarul stabileşte

L

LABILITATE, termen preluat din chimie pentru a caracteriza o componentă instabilă a personalității, în special atenția și afectivitatea atunci când acestea sunt foarte nestatornice.

Labilitatea afectivă, numită și variabilitate a dispoziției, este succesiunea rapidă sau chiar coexistența, sub influența unor factori exteriori sau a ideației interne, a unor sentimente diferite și adesea contradictorii, în domeniul intelectului ea este corolarul mobilității atenției și al fugii de idei. Aproape că s-ar putea califica labilitatea afectivă drept „mobilitate a afectivității" sau „fugă de sentimente". Se observă mai ales la copii și la adulții atinși de excitație maniacală. în copilărie, ca și în cazul maniei, afectivitatea și ideația sunt superficiale, o stare afectivă succedându-i alteia cu o rapiditate uluitoare. Cu toate că i se aseamănă, ambivalența" patologică se distinge de labilitatea afectivă prin caracterul ei nemotivat și incomprehesibil.

LACAN (Jacques Mărie), medic și psihanalist francez (Paris, 1901 - id., 1981).

Concepe inconștientul ca pe o rețea de „semnificanți" în care fiecare element este asociat cu altele; aceste combinații de semnificanți ascultă de legi precise și constituie categorii și subansambluri. Dat fiind faptul că obiectul psihanalizei este inconștientul, trebuie — spune el — să-l aducem, practic și teoretic, la locul său de origine, câmpul limbajului, studiindu-l așa cum studiem limbajul, în lumina lingvisticii. Copilul suportă limbajul și cultura societății căreia îi aparține fără altă alternativă decât de a le accepta sau de a deveni alienat. în aceste condiții, ființa autentică nu este niciodată de găsit în discursul și conduita persoanei, și se ascunde întotdeauna sub masca acesteia. Niciodată însă nu ești sigur că l-ai înțeles pe acest autor. într-adevăr, în limbajul său ermetic, ba chiar autistic, termenii ezoterici și neologismele abundă, unul și același cuvânt putând căpăta semnificații multiple. Este de crezut, spune F. Roustang

l 1986), că principiul de unitate al operei lui Lacan, „țesută toată din confuzie", este „incoerența sistematizată, voită și cultivată". Dintre operele sale, citâm *Scrieri* (1966) și *Eticapsihanalizei* (1986).

LAGACHE (Daniel), psihanalist francez (Paris, 1903-id., 1972).

Agregt de filosofic (1928) și doctor în medicină (1934), este numit profesor de psihologie mai întâi la Facultatea de Litere din Strasbourg (1937), apoi la Sorbona (1947). Pentru acest practician al psihanalizei psihologia nu poate fi decât „clinică", iar obiectul ei studiul conduitelor* individuale, examinate într-o conjunctură socio-afectivă și culturală determinată. Lagache a fost acela care a introdus la Sorbona psihanaliza, unde a predat-o, dându-i o specificitate personologică legitimă și remarcabilă. Principalele sale lucrări sunt *Gelozia erotică* (1947, 2 volume) și *Unitateapsihologiei* (1949).

LALAȚIUNE - GÂNGURIT.

LAPSUS, eroare comisă în vorbire sau în scris.

înlocuirea unui cuvânt cu altul se poate explica prin obosească, excitație sau o tulburare a atenției. Cu toate acestea, după Freud, această explicație ar fi insuficientă deoarece nu ne explică forma pe care o ia lapsusul. Cum să-ți explici extrem de frecventul lapsus care constă în a exprima exact contrariul a ceea ce intenționai să spui? „Declar ședința închisă!" spune un președinte de cameră în timp ce el de fapt deschide acea ședință; „soțul meu poate mânca tot ce vreau" spune o femeie autoritară (în loc de „tot ce vrea"). Psihanaliza arată că lapsusurile sunt consecința opoziției a două intenții diferite, din care una este preconștientă sau inconștientă. Starea fiziologică poate favoriza lapsusurile, diminuând controlul de sine, dar nu le creează. -• ACT RATAT; UITARE.

LATERALITATE, dominanță funcțională a unei laturi a corpului uman asupra celeilalte, dominanță care se manifestă în special în preferința de a se servi în mod electiv de un ochi sau de unul dintre brațe pentru a executa operații care cer o oarecare precizie.

Au fost avansate mai multe ipoteze explicative pentru acest fenomen: anatomică, bazată pe faptul că emisfera cerebrală stângă ar fi mai bine irigată de sânge; sociologică, bazată pe o valorizare socială a dreptei; ba chiar și psihanalitică. Dar nici una dintre aceste explicații nu este cu totul satisfăcătoare. De fapt nu există o deosebire semnificativă între constituțiile anatomice ale dreptacilor și stângacilor, ei găsindu-se în aceleași proporții la toate rasele. Mai mult, studiile referitoare la lateralitate au arătat că, la același individ, dominația laterală poate să difere de la ochi la mână sau la picior. Se pot întâlni, de exemplu, subiecți stângaci în ceea ce privește ochiul și dreptaci în ceea ce privește mâna. în această chestiune este greu să se discearnă partea care revine factorului educațional de cea care ține de cel fiziologic. Indivizii deficitar lateralizați dovedesc dificultăți serioase în coordonarea mișcărilor, în organizarea activității lor tempo-spațiale și, îndeosebi atunci când sunt școlari, în utilizarea limbajului verbal și învățarea scrisului. -* DISLEXIE; STÂNGĂCIE.

persoană de către celălalt sau la eliberarea de tensiuni interioare prin injurie (când agresiunea directă este imposibilă), ca şi prin confesiune sau psihanaliză. în sfârşit, limbajul completează celelalte surse de cunoştinţe, anticipând experienţa personală, pe care o provoacă şi o călăuzeşte. El constituie, în acelaşi timp, instrumentul esenţial al gândirii şi baza vieţii sociale.

LIMFATIC, în teoria celor patru temperamente a lui Hippocrate, subiect la care limfa (sau „flegma") predomină sau se prespune că predomină.

După această clasificare, „limfaticul" ar avea tenul livid, ar fi încet în mişcări, rece şi metodic.

Actualmente termenul se utilizează pentru a desemna o persoană astenică* lipsită de energie, pasivă şi molâie, ale cărei reacţii afective şi activitate generală sunt sub cele normale.

LIMITAREA NAŞTERILOR ·· REGLEMENTAREA NAŞTERILOR.

LOBOTOMIE sau **LEUCOTOMIE,** operaţie chirurgicală care constă în secţionarea fasciculelor de fibre nervoase intracerebrale care unesc baza creierului (talamus, hipotalamus) cu scoarţa cerebrală.

Propusă de E. Moniz (1935) şi pusă la punct de W.J. Freeman şi J.W. Watts (1942), această tehnică a fost frecvent utilizată, până în anii 1960, în tratarea tulburărilor mentale (psihastenie, obsesie, agitaţie cronică etc). Practic ea nu are nici un efect curativ, ci suprimă latura neplăcută a anumitor simptome. Azi metoda este abandonată. -> NEUROCHIRURGIE.

LOCKE (John), filosof englez (Wrington, Somersetshire, 1632 - Oates, Essex, 1704).

Originar dintr-o familie burgheză excesiv puritană, face studii de medicină la Oxford, apoi la Montpellier şi se ataşează de casa contelui de Shaftesbury, pe care îl urmează în exilul său în Olanda (1683-1689). La întoarcerea în Anglia, după revoluţia din 1688, publică mai multe lucrări filosofice şi un tratat despre educaţie *(Câteva idei asupra educaţiei,* 1693), în cure condamnă sistemul tradiţional, bazat pe verbiaj şi pe studiul cuvintelor, fără obiecte. Locke este un precursor al şcolii active", ale cărei idei generoase nu s-a reuşit încă să fie generalizate.

LOEB (Jakob), fiziolog american de origine germană (Mayen, Renania, 1859-Hamilton, Bermude, 1924).

A studiat, din 1890, comportamentele de orientare ale animalelor sub influenţa unei surse de excitaţie externe (lumină, căldură), pe care le-a asimilat cu tropivmele plantelor. A studiat, de asemenea, sensibilitatea diferenţială şi memoria asociativă. Dintre lucrările sale, citâm: *Fiziologia comparată a creierului şi psihologia comparată* (1900); *Concepţia mecanică a vieţii* (1912); *Organismul studiat ca un întreg (\9\6).*

LOGOREE, pălăvrăgeală incoerentă.

Se observă, într-o formă minoră, la unele persoane frivole şi la unii flecari care îşi maschează sărăcia de idei sub un val de cuvinte „goale". în domeniul patologiei, logoreea se observă mai ales în stările de exaltare maniacă.

LOISIRURI, activităţi cărora individul li se consacră absolut de bunăvoie, în timpul disponibil în afara orelor de muncă şi obligaţiilor sociale, spre a se distra, a se odihni sau a se instrui.

Forma loisirurilor (s-ar putea adopta mai degrabă grafia *loazir—loaziruri* — nota trad.) variază cu vârsta şi cu mediul sociocultural. Maşinismul industrial, dezumanizând munca (sarcini parcelare), l-a privat pe individ de bucuria creaţiei. Loisirurile permit să se restabilească echilibrul, dându-í omului ocazia de a realiza acea parte din el însuşi pe care viaţa profesională 0 lasă nesatisfăcută. O dată cu progresul automatizării, timpul consacrat loisirurilor devine tot mai important. Cheltuielile care 1 se alocă cresc în mod proporţional. După datele I.N.S.E.E., francezii, care în 1960 rezervau 5,6% din bugetul lor loisirurilor, în anul 2(XX) le vor consacra 10%. în 1987, totalul cheltuielilor pentru loisiruri-cultură s-a ridicat la 232 miliarde, adică 4 IX)0 de franci de persoană. -• DELINCVENTĂ; JOC.

LORENZ (Konrad), etologist austriac (Viena, 1903 - Altenberg, Austria, 1989).

După ce a predat psihologia animală la Universitatea din Viena şi a condus departamentul de psihologie al Universităţii din K6nigsberg,este numit director al Institutului de studiere comparativă a comportamentului (Altenberg). Studiază animalele în natură sau în condiţii cât mai apropiate posibil de acelea din mediul natural. A putut astfel să demonstreze rolul social al anumitor stimuli specifici sau „declanşatori", cum sunt o atitudine, o culoare sau un miros, şi a elaborat teoria „mecanismului declanşator înnăscut". Conform şcolii obiectiviste, fiecare specie animală este sensibilă la un anumit număr de stimuli (şi nu la alţii), care declanşează comportamente determinate. Ghidrinul,de exemplu, peşte de apă dulce, reacţionează prin agresivitate în prezenţa unui peşte sau a unei momeli cu pântecele roşu. Dintre numeroasele lucrări ale lui K. Lorenz, citâm: *Agresiunea, o istorie naturală a aşa-zisului rău* (1963); *Evoluţie şi modificarea comportamentului: înnăscutul şi dobânditul* (1965); *Bazele etologici* (1984); *Omul în pericol* (1985). împreună cu N. Tinbergen şi K. von Frisch, obţine în 1973 Premiul Nobel pentru medicină. -• IMPREGNAŢIE.

L.S.D., halucinogen puternic extras din alcaloizii unei ciuperci parazite a secarei, „corn-de-secară".

O picătură pe o bucăţică de zahăr este suficientă ca să provoace transformări ale stării mentale: percepţiile vizuale şi auditive se modifică, gândirea se dezorganizează, inhibiţiile dispar, timpul pare să încremenească. L.S.D. (sau lisergamida) nu determină dependenţă fizică, dar supradozarea şi produsele asociate (amfetamine*) pot să producă tulburări mentale ireversibile, iar la femeile gravide poate cauza malformaţii ale fătului. în Franţa, numărul utilizatorilor acestui drog a atins cifra maximă în 1982 (3 067 persoane interpelate); de atunci încoace este într-o regulată descreştere (86 de interpelări în 1987, potrivit statisticilor oficiale).

LUDOTERAPIE - JOCOTERAPIE.

LURIA (Aleksandr Romanovici), medic şi psiholog rus (Kazan, 1902 - Moscova, 1977).

Experienţa sa, dobândită la căpătâiul celor cu leziuni ale creierului, l-a dus la

a-și utiliza mecanismele organice de apărare contra unei agresiuni din exterior (traumatism, toxiinfecție etc.) sau de a-și rezolva conflictele psihologice.

După mediul căruia îi aparține, bolnavul recunoaște mai mult sau mai puțin ușor realitatea stării sale (țăranii și „cadrele", percepând maladia ca pe o slăbiciune, rezistă la orice încercare de a recunoaște adevărul). Dacă maladia este acceptată de subiect, pe plan psihologic se produce un fel de regresiune: interesul se deplasează de la lumea exterioară la corpul propriu cure, deodată, devine prevalent; bolnavul se comportă ca un copil care depinde de anturajul său, manifestând egocentrism și, uneori, tiranie. Maladia poate să satisfacă unele persoane, care găsesc în ea avantaje apreciabile (degajare de responsabilități). Nu rareori pot fi văzuți nevrotici care își întrerup tratamentul de îndată ce înțeleg că, vindecându-se, vor pierde beneficiile stării de boală*.

MALIȚIOZITATE, propensiune de a face rău.

Unele persoane au o plăcere răutăcioasă de a stârni intrigi, de a răspândi zvonuri răuvoitoare la adresa semenilor. La copii, malițiozitatea se exercită mai ales asupra animalelor și camarazilor mai slabi, care sunt chinuiți fizic și moral; uneori drept țintă este luat un adult, căruia i se aduc acuzații odioase. Această formă de perversiune agresivă este adesea cauzată de tulburări ale dezvoltării afective.

MANIE, stare de excitație psihomotorie și de exaltare psihică. asociată cu logoree, euforie și turbulență.

Glumind întruna, sărind de la una la alta, agitându-se zgomotos, râzând din te miri ce, maniacul pare fericit că trăiește pentru a se da în spectacol. Apetitul său alimentar și sexual este exagerat, forța sa fizică pare inepuizabilă. Această stare ar fi de origine constituțională, dar poate fi provocată și de factori afectivi (doliu), intoxicații (alcool, cocaină...), infecții (encefalite). Excitația maniacală necesită izolarea într-un centru spitalicesc specializat și o chimioterapie (neuroleptice). După cum vedem, mania nu are nimic de-a face cu bizareriile și micile capricii (limbaj prețios, calambururi...) care, în vorbirea curentă, sunt taxate cu acest nume.

MARIJUANA sau **MARIHUANA,** drog preparat din frunzele și florile unei varietăți de cânepă înrudită cu cânepa indiană. Tocat mărunt, acest amestec se fumează ca tutunul.

Consumată sub formă de țigarete („joints"), marijuana este sărăcă în cannabinol (mai puțin de 1%), care este principiul activ toxic al *Cannabis indica".* Ea ar cauza o stare de destindere și ar facilita comunicarea între persoane. în ceea ce privește toxicitatea marijuanei, opiniile sunt divergente. în Franța, în 1980, G. Nahas semnala daunele cannabisului (hașiș și marijuana) asupra organismului, pe când C. Olievenstein avea tendința să le minimalizeze. Marijuana nu determină dependență fizică, dar utilizarea ei poate fi portița de intrare pentru alte toxicomanii, mult mai periculoase.

MARINESCU (Gheorghe). medic român (București, 1863 - id., 1938), fondator al școlii românești de neurologie.

Fiu al unei văduve sărace, a făcut studiile secundare, ca bursier, la Seminarul Central din București. în loc de parohie, însă, a ales Facultatea de Medicină, apoi, cu sprijinul lui Victor Babeș, și-a completat pregătirea medicală la Paris, unde s-a afirmat ca histolog și neurolog și și-a susținut teza de doctorat. în 1897 a prezentat, la Congresul internațional de medicină de la Moscova, raportul *Pathologie de la ccllule nerveuse.* în 1909 a publicat la Paris monografia *La cellule* nerveu.se, 2 volume, prefațată elogios de Ramon y Cajal. Opera sa în domeniul neurologiei este imensă. Citâm câteva lucrări în care se intersectează și psihologia: Des *amusies* (1905); *Despre limbagiu și afazii* (1905); *Nevroza traumatică și accidentele muncii* (1907); *Studii asupra audițiunii colorate* (1911); *Natura și tratamentul paraliziei generale și tabesuiui* (1914); *Autoscopie, automatism și somnambulism* (1915); *Neurologia pe câmpul de război* (1915); *Un caz de somn isteric* (1915); *Problema bătrâneții și a morții naturale* (1924); *Viața și opera lui Charcot* (1925); *Spiritism și metapsihism* (1926); *Bătrânețe și reîntinerire* (1929); *Temperamentele după doctrina școlii italiene* (1932); *Un caz remarcabil de amnezie retrogradă înfățișându-se sub aspectul unei desdoiri a personalității* (1933); *Lourdes și Maglavit* (1936).

MARIONETE, păpuși puse în mișcare cu mâna (mânuitorul fiind ascuns) sau prin sfori.

Marionetele sunt utilizate nu numai spre a-i amuza pe copii, ci și în psihoterapie, permițându-i-le mânuitorilor (pacienți) să-și exprime liber sentimentele și să-și exteriorizeze conflictele. Psihoterapeutul pune la dispoziția copiilor și adulților numeroase personaje: jandarmul și hoțul, diavolul, zâna cea bună, animale etc. și le cere să născocească o întâmplare. în jocul dramatic ies la iveală problemele afective, tensiunile se reduc, se produce o descătușare cathartică (catharsis"), conștientizarea ducând adesea la vindecarea tulburărilor caracteriale.

M.A.S. ⇨ CASĂ DE AJUTORARE SPECIALIZATĂ.

MASOCHISM, perversiune sexuală caracterizată prin plăcerea erotică extrasă din suferință.

Masochistul gustă cu voluptate durerea fizică sau morală, o caută, o provoacă sau și-o aplică (autoflagelări); el creează în întregime situații în care să fie dominat, umilit, torturat. Comportamentul său poate fi interpretat ca un mijloc de a obține iertarea din partea unui Supraeu (conștiință morală) de o severitate excepțională, de a neutraliza, printr-un sacrificiu prealabil, angoasa legată de plăcerea sexuală interzisă. Automutilarea, toxicomania, jocul la „ruleta rusească", incapacitatea de a da un sens satisfăcător vieții și conduitele de eșec (ale celor despre care se spune că nu au nici măcar „un dram de noroc") sunt comportamente masochiste.

MASTERS (William Howell), sexolog american (Cleveland, Ohio, 1915).

Specialist in ginecologie și în obstretică, fondează în 1952 Reproductive Biology Research Foundation, unde studiază mecanismele hormonale ale concepției. Doi ani

utilizată de spovedania religioasă şi de psihanaliză, dar, de la interlocutor la interlocutor, ea nu are acelaşi sens.

MĂSURĂ, mijloc de comparare şi de apreciere.

Unul din scopurile ştiinţei este acela de a supune faptele examinate unui studiu cantitativ. Aplicând măsurarea la senzaţii, G. T, Fcchner a creat psihofizica*, iar A. Binet, dorind să măsoare inteligenţa şcolarilor, stă la originea psihometriei'. Metoda experimentală, testele, statistica au permis psihologiei să facă progrese considerabile.

MEAD (Margaret), etnolog american (Philadelphia, 1901 - New York. 1978).

A studiat societăţile primitive (Manus, Samoa, Balinais) şi a contribuit la avântul antropologiei culturale, introducând concepte moderne luate din psihanaliză şi psihologie. A demonstrat, în special, că învăţarea socială nu are efect decât în contextul cultural în care se efectuează şi că anumite „crize" psihologice sunt strâns legate de statutul social, că ele nu există în unele culturi primitive. Dintre numeroasele sale lucrări, citâm: *Moravuri şi sexualitate în Oceania* (1963); *Unul şi celălalt sex: rolurile bărbatului şi femeii în societate* (1966); *Antropologia ca ştiinţă umanistă* (1971); *O educaţie în Noua Guinee* (1973).

MECANISME DE APĂRARE, mecanisme psihologice de care dispune persoana spre a diminua angoasa generată de conflicte interioare.

În viaţa cotidiană aceste mecanisme de apărare funcţionează mai mult sau mai puţin inconştient. Mecanisme de acest fel sunt, de exemplu, grimasele şcolarului care îşi imită învăţătorul: identificându-se cu acesta din urmă, el dedramatizează situaţia şi îşi stăpâneşte anxietatea. Există un mare număr de mecanisme susceptibile de a „proteja" Eul" împotriva exigenţelor instinctelor, reducând tensiunile, dar nu au toate aceeaşi valoare adaptativă. Refularea va avea drept funcţie reprimarea unei tendinţe periculoase (agresivitatea, sexualitatea), respingând-o în afara câmpului conştiinţei; sublimarea, dimpotrivă, va transforma impulsia în activitate apreciată din punct de vedere social (agresivitatea devine spirit al competiţiei sportive, de exemplu). Au fost descrise şi alte procedee de apărare: fantazarea, negarea realităţii, identificarea cu agresorul, retracţia Eului, raţionalizarea, regresiunea, formaţia reacţională, izolarea, anularea retroactivă, proiecţia, introiecţia, autoagresarea, transformarea în contrariu.

MEDIATOR CHIMIC, substanţă chimică eliberată de terminaţiile nervoase la trecerea influxului nervos, care asigură „comanda" unui neuron la un organ sau „transmiterea" mesajului de la un neuron la altul.

Există numeroşi mediatori chimici, mulţi dintre ei încă neidentificaţi. Cei mai cunoscuţi sunt: 1) *acetilcolina,* care poate exercita fie un efect excitator, la nivelul muşchilor şi creierului, fie un efect inhibitor asupra viscerelor; 2) *aminele biogene:* catecolaminele (adrenalina, dopamina, noradrenalina), serotonina şi histamina; 3) *acizii aminaţi,* cum este acidul glutamic; 4) *polipeptidele,* cum sunt endorfinele* sau substanţa P. -» SINAPSĂ.

MEDICINĂPSIHOSOMATICĂ, medicină totală, care se ocupă concomitent de suflet şi de corp.

Acest nume a fost dat de către J. L. Halliday (1943) mişcării moderne care tinde să reînnoiască concepţiile despre boală elaborate de R. Virchow şi L. Pasteur. Fără să conteste mecanismele fizice, chimice şi fiziologice, pe care vrea să le depăşească, medicina psihosomatică, bazându-se pe solidaritatea strânsă care guvernează toate funcţiile organismului, se străduieşte să înţeleagă realitatea umană trăită, afectivitatea şi rolul ei în determinismul numeroaselor tulburări funcţionale sau organice,

Ca urmare a observaţiilor făcute de l.P. Pavlov şi S. Freud, adepţii mediaînei psihosomatice nu mai consideră boala ca pe un accident fortuit, ci ca pp un eveniment care se înscrie într-un ansamblu psihoorganic şi într-un *contiiwum* spatio-temporal bine definit, lată un exemplu: un copil prezintă neliniştitoare pusee febrile, Nu există factor infecţios şi antibioticele sunt inoperante. Accesele de febră sunt ciclice; ele apar sâmbătă dimineaţa şi durează 48 de ore, atâta timp cât absentează tatăl. Examenul psihologic arată că acest copil, hipersensibil şi intuitiv, se teme de disocierea familiei sale. Reacţia aceasta nu este extraordinară. Ştim că organismul răspunde în totalitatea sa la emoţii: furia, de exemplu, se însoţeşte de roşirea feţei, de tremur, de accelerarea bătăilor inimii. Dacă astfel de dezordini funcţionale se reproduc frecvent, se produc leziuni organice, care fixează primele simptome.

Lucrările lui H. Selye' arată că organismul reacţionează mobilizându-şi toate mecanismele de apărare atunci când este ameninţat de un agent fizic, chimic sau psihic. Un violent şoc afectiv sau o tensiune emoţională persistentă au aceleaşi efecte somatice ca o îndelungată expunere la frig: ulcer gastro-duodenal, hipertrofia glandelor suprarenale etc. în aceste condiţii se înţelege că decepţiile sentimentale, solitudinea afectivă, grijile sau eşecurile profesionale, care sunt tot atâtea traumatisme psihologice, pot fi responsabile de boli organice. Dar dacă toţi indivizii răspund pe plan somatic la emoţii, reacţiile lor nu au însă aceeaşi intensitate. Tocmai cei care îşi exteriorizează mai puţin sentimentele sunt cei la care răspunsurile neurovegetative şi endocrine ating înalte cote perturbatoare. Se pare că există o predispoziţie constituţională la acest mod de reacţie, în unele cazuri accentuată de experienţe anterioare: carenţă afectivă precoce, traumatism psihic etc. S-a observat, de exemplu, că majoritatea subiecţilor astmatici sau alergici au fost în mod obiectiv frustraţi de dragostea maternă în copilărie, ceea ce, după F. Alexander şi T. M. French. determină următoarele reacţii: disperare şi furie - • respingerea de către anturaj -* insecuritate profundă şi tendinţa de a-şi inhiba manifestările exteriorare ale emoţiilor -> accentuarea reacţiilor neurovegetative, dezordini funcţionale şi leziuni. După aceşti autori, criza de astm ar corespunde unui acces de plâns inhibat, hipertensiunea arterială ar corespunde unei furii reţinute, ulcerul gastric unui conflict permanent între dorinţa de a lupta şi fugă.

Toate aparatele organismului pot fi implicate în maladiile psihosomatice: sistemul digestiv (ulcer, colită), endocrin (hipertiroidie,diabet),genitourinar (impbtentă, enurezie), cardiovascular (infarct miocardic), respirator (astm, tuberculoză

pulmonară), piele (eczemă) etc. Dar ..alegerea" organului nu este un simplu ha/ard. Principalii factori care par să determine localizarea afecţiunilor psihosomatice sunt fragilitatea organică (leziune discretă, uneori total vindecată), beneficiul mai mult sa» mai puţin inconştient avut de subiect de pe urma bolii şi natura traumatismului afectiv declanşator: violul determină mai degrabă o suferinţă ginecologică (vaginism, frigiditate...) decât o afecţiune digestivă sau cardiacă.

Fiecare stare de tensiune emoţională determină un proces neurovegetativ care îi este propriu. în general se confundă răspunsul psihosomatic cu conversiunea isterică*, această conversiune manifestându-se şi ca prin tulburări corporale. .Sunt, totuşi, două procese diferite. Conversiunea isterică este plină de semnificaţie, este vin limbaj simbolic: paralizia picioarelor, de exemplu, care nu se însoţeşte de nici o leziune organică, exprimă dorinţa inconştientă de a nu mai merge. Maladia psihosomatică, în schimb, consecinţă a unei tulburări funcţionale a sistemului neurovegetativ, nu are semnificaţie, nu este purtătoare de sens cum este conversiunea isterică. Căile nervoase utilizate sunt şi ele diferite: reacţia vegetativă aparţine sistemului autonom, pe când conversiunea isterică pune în joc sistemul cerebrospinal (calea piramidală, calea senzitivă).

Tratamentul maladiilor psihosomatice asociază, la terapeutica uzuală a leziunilor locale, neurolepticele, care diminuează reacţiile emoţionale, şi psihoterapia. Aceasta trebuie condusă cu o extremă prudenţă, existând riscul unor complicaţii grave (recidivă, psihoză). Psihoterapia este în general de scurtă durată şi gratifiantă (sfaturi,sprijin moral,ajutor). Psihanaliza este de cele mai multe ori contraindicată.

MEDIE, indice al tendinţei centrale a unui ansamblu statistic.

Media aritmetică este câtul obţinut prin împărţirea sumei valorilor individuale la numărul lor. Uşor de calculat, ea se utilizează în mod curent. Este un indice de măsură care împarte ansamblul în două părţi (partea de deasupra şi partea de dedesubtul mediei), una echilibrând-o pe cealaltă şi permiţând diferenţierea subiecţilor „normali", adică a acelora care se apropie de această valoare teoretică, de subiecţii „anormali", care se îndepărtează de ea.

MEDIU, spaţiu de viaţă în care se exercită influenţele cosmice, socio-economice, educative etc. şi în care se realizează schimburile psiho-afective între indivizi.

Mediul acţionează în permanenţă asupra fiinţelor umane, de la fecundare şi până la moarte. Acţiunea sa este deosebit de importantă în copilărie, deoarece el completează structurile organice de bază, furnizând funcţiilor ajunse la maturitate excitanţi adecvaţi, fără de care ele ar rămâne virtuale sau atrofiate. în afara societăţii omeneşti copilul se sălbăticeşte. Numai sub influenţa mediului în care trăieşte şi în virtutea a ceea ce îi aduce contactul cu persoanele din anturajul său fiinţa umană devine un individ de un tip determinat; tocmai în relaţia cu celălalt se edifică personalitatea sa.

Condiţiile materiale, economice joacă şi ele un rol important în dezvoltarea afectivă a copilului: mizeria este sursa inadaptării (80% dintre delincvenţii tineri aparţin mediilor defavorizate economic); chiar şi

nivelul mental este afectat de condiţiile materiale: el este semnificativ mai scăzut la categoriile sociale defavorizate (muncitori, ţărani, negri şi indieni în Statele Unite etc.) decât la clasele înstărite. Dacă însă se oferă fiecăruia condiţii materiale identice, diferenţa nivelurilor intelectuale dispare.

MEGALOMANIE, supraestimare delirantă a propriilor capacităţi.

Unii psihopaţi sunt convinşi că deţin o putere (socială, fizică, sexuală etc.) extraordinară. Ei nu sunt mai puţin decât monarhi, „stăpâni ai lumii" sau Dumnezeu şi se comportă în consecinţă: cutare tânără femeie care se identifică cu o suverană, primind vizita soţului ei se simte ultragiată de familiaritatea lui şi îl pălmuieşte cu violenţă. Megalomania se întâlneşte frecvent în manie, paralizia generală şi demenţa senilă.

MELANCOLIE, stare morbidă caracterizată îndeosebi de tristeţe şi pierderea poftei de viaţă, timpul trăit fiind încetinit, îngheţat, prin inhibarea gândirii.

Plictisit, abătut, închis în durerea sa morală, bolnavul rumegă idei privind lipsa lui de demnitate, idei de culpabilitate şi de autopunitiune. Această afecţiune poate să apară fără o cauză vădită sau ca urmare a unei mari nenorociri (moartea unei fiinţe iubite). Melancolia se încadrează cel mai adesea în evoluţia unei psihoze maniaco-depresive". Este extrem de periculoasă, putându-l conduce pe bolnav la acte disperate (sinucidere), precedate uneori de uciderea altor membri ai familiei (copii, de exemplu, spre a-i sustrage unei vieţi de durere). Este ameliorabilă prin chimioterapie.

MEMBRU-FANTOMĂ, iluzia de a mai poseda membrul amputat.

Acest fenomen ar fi extrem de frecvent pentru că, după unii autori, s-ar întâlni la 85-100% dintre cei care au suferit amputări. Persoanele respective au iluzia de a mai percepe încă membrul lor absent, iar uneori simt că îi doare. Acest sentiment este legat de schema corporală elaborată în copilărie şi care rămâne indelebilă.

MEMORIE, persistenţă a trecutului.

Toate fiinţele vii, chiar şi animalele absolut inferioare, au o memorie. Observăm lucrul acesta, de exemplu, atunci când punem într-un acvariu viermi plaţi de pe plajele Bretaniei, unde ei trăiesc. Mişcările lor de îngropare şi de ieşire din nisip, până atunci ritmate de maree, persistă timp de câteva zile şi în noul lor mediu. Memoria fixează experienţele trăite, informaţiile receptate şi le restituie.

Distingem o memorie *imediată,* o memorie *întârziată,* şi alte multe feluri de memorie; există atâtea memorii câte organe senzoriale (memorie vizuală, auditivă, tactilă...). Unii psihologi, pe urmele lui P. Janet, preocupaţi să dea o semnificaţie precisă acestui concept, consideră că memoria trebuie să se traducă printr-un act: conduita povestitorului (verbalizarea autentificând existenţa memoriei).

După J. Delay, este necesar să distingem trei niveluri ierarhice ale memoriei: cel mai elementar, *senzoriomotor,* priveşte exclusiv senzaţiile şi mişcările; el este comun animalului şi omului. Cel mai înalt, propriu omului care trăieşte în societate, se caracterizează prin povestirea logică: este memoria *socială.* între aceste două niveluri se situează memoria *autistică,* memorie care îşi extrage materialele din senzaţii, din situaţiile trăite, dar care nu

ascultă decât de legile inconştientului. Ea este aceea care furnizează elementele visului şi care, la psihopaţi, alimentează delirurile: trecutul nu mai este recunoscut ca atare, fiind trăit ca prezent. Memoria autistică apare către vârsta de trei ani. Se observă acum o nediferenţiere a trecutului de prezent, a realului de imaginar. Copilul ia visele drept realităţi. Memoria socială se instalează durabil doar o dată cu dezvoltarea categoriilor logice.

Psihologia genetică* arată că memoria este legată de maturizarea* sistemului nervos, ea nefuncţionând ca un mecanism autonom. Memoria este legată de întregul psihism, atât de percepţii cât şi de afectivitate. Dacă le cerem unor copii să deseneze din memorie un om, observăm că cei mai mici îl reduc pe acesta la cea mai simplă expresie: un cerc (capul), de unde pornesc două linii paralele (figurând picioarele). Memoria restituie ceea ce a fixat, adică ceea ce a fost perceput ca esenţial. Lucrările psihofiziologilor au arătat că memoria depinde atât de anumite zone localizate în enccfal (sistemul limbic, probabil şi grupurî de neuroni situate în creierul mic, după R. Thompson) cât şi de ansamblul creierului. Nu există o zonă specifică pentru memorie: întregul cortex este angajat în evocarea amintirilor, despre care nu se ştie nici unde şi nici cum se conservă. Cercetările privind fixarea şi reţinerea amintirilor sunt extrem de numeroase. Ele au permis precizarea anumitor aspecte ale acestei probleme: reţinem în primul rând ceea ce ne. prinde direct (circumstantele primei îndrăgostiri, un eşec usturător); reţinem mai degrabă agreabilul decât dezagreabilul; ceea ce este în acord cu convingerile noastre; ceea ce este important. Dimpotrivă, uităm cu uşurinţă ceea ce ne este indiferent, prost structurat, prea puţin semnificativ. Fixarea amintirilor este legată atât de persoană cât şi de materialul de memorat. înţelegerea elementelor, integrarea lor în stocul de amintiri existent, reprezentarea favorizează reţinerea. Memoria, însă, nu este niciodată fidelă. Amintirea evocată este întotdeauna falsificată, deoarece corespunde unei reconstrucţii a inteligenţei. Memoria nu este un automatism cerebral, ci un act al psihismului, expresia persoanei în întregul ei.

MENOPAUZĂ, oprire definitivă a ovulaţiei şi a menstruaţiei la femeie.

Menopauza survine, de obicei, între patruzeci şi cinci şi cincizeci de ani. Ea aduce cu sine perturbaţii endocrine care explică, în parte, nervozitatea şi modificările de caracter la multe femei. Vestitoare a bătrâneţii, menopauza coincide adesea cu decepţii afective, cu plecarea copiilor la căminele lor, cu dolii. Este deci verosimil faptul că tulburările caracteriale sunt determinate şi de evenimentele care au loc în această perioadă.

MENTISM, succesiune rapidă de idei sau de imagini care scapă atenţiei slăbite a subiectului, conştient de lucrul acesta dar nereuşind să le controleze.

Acest fenomen, resimţit ca neplăcut, are loc cel mai adesea la indivizii anxioşi sau surmenaţi pe plan intelectual. Adesea este provocat de abuzul de tutun sau de cafea.

MERLEAU-PONTY (Maurice), filosof francez (Rochefort, 1908 - Paris, 1961).

Fost elev al Şcolii Normale Superioare, agregat de filosofie şi doctor în litere, publică *Structura comportamentului* (1942), apoi *Fenomenologia percepţiei* (1945). în 1949 predă la Sorbona, apoi, în 1952, la Collège de France. împreună cu S. de Beauvoir şi J. P.Sartre, a animat şcoala existenţialistă din Paris. Gândirea sa, influenţată de *Gcstultpsychologie* şi de fenomenologia lui Husserl, este în permanenţă orientată spre concret şi spre acţiune (filosofie a conştiinţei angajată în lume şi în corpul propriu). A scris multe alte cărţi, dintre care citâm *Umanism şi tcroure* (1947) şi *Semne* (1960).

MERS, forma cea mai obişnuită a locomoţiei omului.

Mersul depinde de maturizare (copilaşul are nevoie, în medie, de 60 de săptămâni pentru a reuşi să me;irgă singur) şi de învăţare (copiii sălbatici", din jungă, găsiţi la Midnapore, care trăiau cu lupii şi care, ca şi ei, mergeau în patru labe cu o iuţeală remarcabilă, nu au învăţat decât cu mare greutate să meargă omeneşte). Dobândirea mersului reprezintă o etapă foarte importantă a dezvoltării umane. La copil, progresele în această direcţie sunt legate de acelea ale menţinerii echilibrului. Aşa cum foarte just a arătat F. Engels, staţiunea bipedă, dispensând mâna de a mai fi un mijloc de agăţare, descătuşează sensibilităţile cunoaşterii, în timp ce mersul permite descoperirea unui univers dinamic, în continuă expansiune (la început limitat la cameră, se extinde apoi la apartament, la stradă etc.) -> PERIOADĂ SENSIBILĂ.

MESCALINA, substanţă alcaloidă extrasă din peyotl (cactus mexican).

Mescalina are proprietatea de a provoca în mod trecător tulburări ale percepţiei: timpul trăit pare anormal de lung (minutele durează cât orele), formele sunt alterate, culorile capătă o frumuseţe nemaivăzută etc. Savanţii studiază, în laboratoarele de psihiatrie experimentală, puterea halucinogenă* a acestui drog.

MESERIE, ocupaţie profesională de pe urma căreia se obţin mijloacele de subzistenţă.

Alegerea unei meserii depinde din ce în ce mai mult de o orientare profesională încredinţată specialiştilor, care fac eforturi să descopere şi să măsoare aptitudinile adolescenţilor. însuşirea unei meserii calificate constituie un mijloc de protecţie împotriva inadaptării sociale. într-adevăr, jumătate dintre delincvenţi nu au nici o meserie adevărată, iar cele mai bune reeducări sunt acelea care duc la o calificare profesională.

METODA GEMENILOR MARTORI, instrument de cercetare imaginat de Arnold Gesell.

Este vorba de observarea sistematică a unor gemeni univitelini — care au deci aceeaşi constituţie fizică — supuşi unor regimuri diferite. Alte metode gemclare, cum este studierea gemenilor crescuţi separat, permite precizarea influenţelor datorate ereditâţii şi mediului în dezvoltarea personalităţii. Observarea de lungă durată arată că la adolescenţă gemenii se diferenţiază tot mai mult unul de altul, dar că după vârsta de 60 de ani ei se aseamănă tot mai mult. Partea care revine factorilor ereditari nu este deci constantă în cursul vieţii.

METODA GLOBALĂ, metodă de învăţare a cititului ideovizuală şi analitică, datorată lui O. Decroly.

Decroly, considerând că învăţarea trebuie să se facă prin diferenţiere progresivă, mergând de la ceea ce este înţeles imediat

rezultatele lucrărilor efectuate pe această temă nu sunt edificatoare.

MIMETISM, asemănare, temporară sau permanentă, cu mediul, pe care o iau unele animale sau vegetale pentru a se proteja sau a asigura supraviețuirea speciei.

Culoarea pielii cameleonului se modifică o dată cu culoarea suportului său. în aceste cazuri de homocromie, mimetismul depinde de percepția vizuală (el dispare în ca/ul că animalul este orb). Când homocromia este permanentă (blănurile albe ale unor animale polare), spunem că aceasta este „statică"; când se datorează unei adaptări momentane (înveșmântarea unor crabi cu alge). îi spunem „dinamică". Mimetismul corespunde unui mecanism biologic complex, determinat genetic, pe care îl regăsim și în lumea vegetală. Orhideele *(Ophrys),* de exemplu, iau aparența unui insecte și eliberează o feromonă' al cărei miros este comparabil cu acela emis de glandele sexuale ale femelei. Masculul, astfel atras, se așază pe floare. Mergând apoi să se așeze pe o altă orhidee, va li încărcat de polenul necesar fecundării acesteia.

MIMICĂ, ansamblu de modificări dinamice ale fizionomiei, care exprimă sau însoțesc stările afective și gândurile.

Ea constituie o conduită de comunicare, un limbaj expresiv care depinde de emoții și de mediul cultural (chinezii, de exemplu, scot limba spre a-și exprima surpriza). Mimica exprimă mai bine decât cuvintele intenția persoanei care vorbește. Unele tulburări mentale perturbă expresia mimică, exagerând-o (în manie mai ales), sărăcind-o (în melancolia stuporoasă) sau făcând-o neadecvată (schizofrenicul poate povesti râzând un eveniment trist).

MINCIUNĂ, alterare conștientă a adevărului.

Copilul mic, care cu greu face distincție între real și imaginar, alterează adevărul, dar nu minte. Când el fabulează sau înfrumusețează realitatea, nu face decât să cedeze unei tendințe normale, care nu merită severitatea educatorilor: copilul își transformă trecutul în sensul trebuințelor sale. Adevărata minciună apare la vârsta de șase sau șapte ani, constituind aproape întotdeauna o conduită de eschivare, în general destinată să evite o mustrare. La unii subiecți dezechilibrați minciuna poate avea un caracter maliție (denunțare calomnioasă, abuz de încredere etc.i • MITOMANIE; REACȚIE ELECTRODERMALĂ.

MITOMANIE, tendință patologică de a minți.

Forma cea mai benignă, prin consecințele sale, este mitomania vanitoasă, dar există o formă malignă și perversă de mitomanie, care este arma perfidă a celor slabi, geloși, invidioși, autori de scrisori anonime și de acuzații neîntemeiate, la care destule persoane apleacă urechea cu complezență. Această tendință morbidă de a altera adevărul ar ține, după E. Dupré, de constituția individului.

MIXEDEM, maladie datorată unei insuficiențe tiroidiene.

Această afecțiune poate fi dobândită sau congenitală. în acest din urmă caz ea se manifestă după înțărcare, prin indolență și retardarea psihomotorie a copilului, care se îngrașă fără a crește, pare buhăit și rămâne întârziat pe plan intelectual (idioție*).

Mixedemul dobândit în a doua copilărie sau mai târziu (la menopauză,de exemplu) se caracterizează, în esență, prin tendința de obezitate, astenie" și torpoare intelectuală. Se tratează prin extrase tiroidiene și tiroxină. „Cretinismul guşat" este o varietate a mixedemului congenital, datorat unei carențe alimentare în iod. Maladia poate fi prevenită prin procedee de iodizare a hranei, prin intermediul sării sau uleiului.

MNEMOTAXIE, reacție de orientare și de locomoție provocată de un agent excitant, care persistă după stingerea acestuia.

Animalul pare capabil să conserve amintirea unghiului format de axa corpului său cu direcția focarului de excitație (ale razelor luminoase, dacă stimulul este lumina) și să utilizeze această amintire pentru a se orienta. în felul acesta se poate explica, de exemplu, întoarcerea furnicii la mușuroi.

MNEMOTEHICĂ, ansamblu de procedee destinate fixării unor amintiri greu de păstrat.

Ea constă, în general, în organizarea într-un tot inteligibil a elementelor complexe care nu sunt structurate. Pentru a reține, de exemplu, valoarea lui *pi* (ir) cu 10 zecimale, ne vom aminti de o frază în care numărul de litere din fiecare cuvânt indică o cifră: *„Oue faime* a *fiire apprendre ce membre utile aux sages"* (3,1415926535). Mijloacele mnemotehnice sunt adesea utile, dar nu trebuie să abuzăm de ele. Memoria' cultivându-se prin exerciții, este preferabil să ne străduim să memorizăm direct ceea ce dorim să învățăm prin repetiție și legând noile cunoștințe de cele pe care deja le posedăm.

MOARTE, încetare definitivă a funcțiilor vitale ale unui organism.

Ideea de moarte provoacă, în general, anxietate, căci ea este conștiința unui neant de neconceput. Dacă moartea unei persoane este resimțită, de obicei, de către cei apropiați, ca o pierdere iremediabilă, provocând suferință, uneori nevroză și chiar moartea, la unele popoare (eschimoși, indigenii din Insulele Fiji) ea este prilej de bucurie: membrii acestor societăți sunt convinși că există o viață dincolo de moarte, mai fericită decât cea de aici.

încercând să străpungă secretul morții, psihiatrii și psihologii se străduiesc, de la începutul anilor 1970, să culeagă maximum de informații de la persoane care au trăit în pragul exitusului. Multe mărturii vorbesc de o „lumină celestă", de o „lumină extraordinară", de senzația de plăcere. Pentru R. Siegel aceste impresii s-ar putea explica prin eliberarea masivă de endorfine* în momentul în care organismul simte aproape moartea.

MODĂ, ansamblu de atitudini și de uzanțe pasagere care au curs la un moment dat într-o societate.

Moda guvernează pe moment gustul membrilor unui grup social care adoptă un anumit stil pentru mobilierul, veșmintele, podoabele etc. lor. Ca și obiceiul, ea se bazează pe imitație, spune G. de Tarde, dar pe când obiceiul înseamnă imitarea formelor trecutului, moda se raportează la prezent.

De remarcat este faptul că influența cea mai mare asupra modei vestimentare o au femeile tinere. Cu toate acestea, majoritatea femeilor interogate (75%) declară că ele țin pasul cu moda spre a se conforma grupului, confirmând astfel opinia lui H. Spencer, care sublinia partea de

tulburărilor mentale. Este vorba de o reeducare a persoanei, începând cu regenerarea obișnuințelor. Bolnavul este mai întâi ținut în izolare, stând la>pat într-o stare de totală inacțiune. Apoi, progresiv, este determinat să-și reia activitățile. Acest tratament, care combină metodele de antrenament, direcționarea morală și experiența realității, s-a dovedit eficient în nevrozele fobice și obsesionale.

MOTIVAȚIE, ansamblu de factori dinamici care determină conduita unui individ.

Lucrările neurofiziologilor(K.S. Lashley) și ale etologilor (K. Loren/, N. Tinbergen) au demonstrat că comportamentul depinde de modificările interne (neuroendocrine) și de excitanții externi (mediu) care acționează asupra creierului. Este posibil să se declanșeze comportamentul sexual al pisicii prin injectarea unor mici cantități de hormoni estrogeni în zona postericoară a hipotalamusului. Modificarea organică provocată de aceste stimulări creează o stare de tensiune care determină comportamentul animalului. Putem deci considera că motivația este primul element cronologic al conduitei: ea este *aceea* cure nune în mk. care organismul, persistând până la reducerea tensiunii.

Psihologia clasică face distincție între *motive* și *mobiluri,* primele fiind cauzele intelectuale ale actelor noastre, iar celelalte cauzele afective. Această diferențiere este însă artificială și iluzorie. De fapt, la originea conduitelor noastre nu stă numai o cauză, ci un ansamblu indisociabil de factori, conștienți și inconștienți, fiziologici, intelectuali, afectivi, sociali, care sunt într-o interacțiune reciprocă.

MULȚIME, grupare a unui mare număr de oameni într-o masă amorfă.

După concepțiile lui G. de Tarde (1843-1904) și G. Le Bon (1841-1931), mulțimea nu este decât o masă eterogenă de indivizi, fără un liant special, reuniți întâmplător, ncavând nici legi și nici obligații, grupați ocazional într-un ansamblu efemer. Psihosociologii moderni, dimpotrivă, disting mai multe tipuri de mulțimi, fiecare cu caracteristicile sale proprii: unele sunt organizate dinainte (miting); altele sunt ocazionale (baluri populare) sau sunt spontane (mulțimea de gură-cască atrasă de un accident).

Mulțimile sunt capabile de reacții excesive de entuziasm sau de violență cărora nu le scapă nici oamenii cei mai stăpâniți. Pentru a se explica unanimitatea acestei dinamici s-a invocat contagiunea mentală*, în realitate, individualitatea subiecților nu se dizolvă în mulțime. Fiecare posedă predispoziții care îi determină conduita. Aceste tendințe, cărora li s-a demonstrat originea psihologică și socioeconomică (violențele colective se înmulțeau în sudul Statelor Unite când, de exemplu, scădea prețul bumbacului), găsesc prilejul să se exprime în manifestații populare în care individul, devenit anonim, este încurajat de sentimentul unanimității.

MUNCĂ, activitate fizică sau intelectuală cerută de societate sau care se impune în vederea atingerii unui scop determinat.

Practicată în mod liber și cu plăcere, munca poate fi benefică pentru personalitatea umană. Dar, prin caracterul ei de constrângere și mai ales atunci când mașina nu-i cere muncitorului decât automatisme

bine reglate, munca poate fi sursă de inadaptare. Cel mai adesea ea contribuie la buna inserție socială a omului, dându-i o ocupație regulată, care îl pune în valoare în raport cu semenii săi și îi dă posibilitatea să acceadă la autonomia financiară, în terapeutica maladiilor mentale, despuiată de caracterul ei frustram și silnic, a cucerit, chiar, un loc important (ergoterapie'). Pentru a o face accesibilă subiecților handicapați fizic sau mental, a cărora integrare într-un mediu normal este imposibilă, munca este modificată în ceea ce privește tehnica și ritmul ci. Ceea ce numim „muncă protejată" constituie o tranziție de la adolescență la viața normală, este o etapă utilă, dacă nu necesară, între readaptarea profesională a foștilor bolnavi, vindecați dar încă imperfect adaptați la viața socială obișnuită. >• ATELIER PROTEJAT; CENTRU DE AJUTORARE PRIN MUNCĂ.

MUNCĂ LA BANDA RULANTĂ, mod de muncă în care produsul de fabricat se deplasează într-o cadență determinată și se oprește, succesiv, în fața muncitorilor, însărcinați fiecare cu o operație bine definită.

Unii muncitori preferă munca la banda rulantă muncii libere, deoarece se simt degajați de orice responsabilitate. Alții, dimpotrivă, nu suportă nici ritmul pe care li-l impune banda, nici munca parcelară pe care o efectuează, suferind din cauza relațiilor depersonalizate care există la toate eșaloanele. Munca la banda rulantă tinde să dispară. Cu timpul, munca omului se va limita la sarcini de comandă și de reparație, care fac apel la reflecție și la actul decizional.

MURRAY (Henry Alexander). psiholog american (New York, 1893 - Cambridge, Massachusetts, 1988).

După studii de istorie la Harvard (1915), face studii de fiziologie și obține un doctorat în biochimie (1927). Interesat de psihologia medicală, face un stagiu la Ziirich, unde ia parte la cercetările lui C. G. Jung. Reîntors în Statele Unite, este chemat să conducă clinica psihologică a Universității Harvard. Își orientează cercetările spre explorarea personalității, pune la punct *Thematic' Apperception Test* și participă la reconstituirea Institutului de psihanaliză din Boston (1931). Există o traducere franceză a cărții sale *Explorarea personalității* (1938).

MUSCULAR, în clasificarea lui C. Sigaud, reluată de L. Mac Auliffe, tip de constituție caracterizat de o morfologie de atlet.

Acest tip corespunde mezomorfului' lui W. H. Sheldon și atleticului" lui E. Kretschmer.

MUTILARE, deteriorare sau secționare a unei părți externe a corpului.

Se observă la unele popoare cu ocazia unor ceremonii religioase (circumcizia sau excizia clitorisului) sau ca deznodământ al unor bătălii (mutilarea organelor genitale, scalpări etc). Semnificația abisală a acestor obiceiuri este, probabil, aceea a unei castrări".

Automutilarea poate fi practicată într-un scop utilitar (secționarea policelui pentru a scăpa de serviciul militar). O întâlnim și la unii psihopați, în cursul unui raptus

în psihoze'şi nevroze', a imaginat tot felul de tratamente (hidroterapie, sismoterapie , chimioterapie,psihoterapie"...), dar rămâne incapabilă să spună de ce cutare persoană este nebună. Ba, lucru încă şi mai grav, nu este sigură că se poate face distincţie între un subiect nebun şi unul sănătos la minte. La începutul anilor 1970, în Statele Unite, L. Rosenhan a organizat următoarea experienţă: trei femei şi cinci bărbaţi (patru psihologi. un psihiatru, un pediatru, un pictor, o menajeră) trebuiau să încerce să se facă internaţi într-unul din 12 spitale psihiatrice indicate, pur şi simplu pe ba/a declaraţiei că auzeau voci confuze . Odată internaţi, pseudopacienţii trebuiau să se comporte normal, să fie disciplinaţi s, amabili si să susţină că vocile dispăruseră. Toţi · în afară de'umil · au fost internaţi cu diagnosticul de schizofrenie. Spitalizarea lor a durat 19 zile, în medie. înşelătoria nu a fost nicidecum descoperită şi ei au fost trimişi la casele lor ca „schizofrenici în stare de remisie". Pericolul unei asemenea ...cemtud.m este extrem, întrucât orie.ne se singularizează într-un fel sau altul riscă să fie calificat drept „nebun". -+NEVROZA; PSIHOPATIE; PSIHOZĂ.

NECROFILIE, perversiune sexuală a cărei caracteristică este atracţia morbidă manifestată de un subiect faţă de cadavre.

Acesta le contemplă, le palpează şi merge până la practicarea coitului cu ele. Se pare că la originea acestei perversiuni, mai cunoscută sub numele de *vampirism.* stă vederea corpului unei rude defuncte, pe care copilul mic a iubit-o foarte mult.

NEGARE sau TĂGĂDUIRE A REALITĂŢII» mecanism de apărare contra angoasei, constând din negarea evidenţei.

Subiectul transfigurează faptele reale, neplăcute sau anxiogene. refuzând să le recunoască şi substituidii-le fapte imaginare, opuse. Copilul, deşi îşi păstrează intact simţul realităţi, are privilegiul de a nega existenţa a tot ceea ce îi displace în această realitate. Un băieţel, de exemplu, care (>lle militia situaţia sa de copil unic, atuncie.nd ,scan unţă naşterea unei suri- ()are. răspunde: „Nu-i adevărat!" Asa şi adultul normal lîncorî ifc£ de o realitate insuportabilă, negând-o. Schizofrenicul îşi reconstruieşte un univers privat în care el «aaeaic Pillcrea - omnipotenţa, liniştea pe care lumea reală / le refuză.

NEGATIVISM, rezistenţă la orice solicitare _ . .

Subiectul refuzant Pasiv Activ inertii, refuzand . Sa de Schizofrenic Knhu_ Sa verbaleaca, Să Se alimenteze_ o» Pmich »ctv. reacţionând prin fugă sau printr-o atitudine opusă aşteptată de la ,o bolnavăcere zgomot os un pahar cu apă. ' se Jucc păsăre' scrut, gaflanmcă, U copil negativismul capătă semnificaţia unui protest pţin de revoltă comra unor frustrări afective (simţite ca atare, dar nu illtotdeaunaobiectivreale)· Laadolescent şi în adult această atitudine corespunde reflexului de a contacta pe semeni şi de a se încadra realitatea exterioară; o întâlnim frecvent în demenţa precoce, unde negativismul este un „simptom cardinal".

NEILL (Alexander Sutherland), pedagog britanic (Forfar, Scoţia, 1883 - Aldeburg, Suffolk, 1973).

După ce a condus o şcoală internaţională în Germania, apoi la Viena, fondează propriul său stabiliment, *Summerhill* (mai întâi la Lyme Regis, iar începând din anul 1927 în satul Leiston),pe care îl va anima timp de o jumătate de secol, până la moartea sa. Neill predică aşa-numitul *self-government'.* Pedagogia sa vizează să-l elibereze pe copil de povara represiunii (care duce la teamă, supunere, pasivitate, ură şi dispreţ), permiţându-i să-şi manifeste propria sa dorinţă, spontaneitatea. bucuria şi creativitatea. Ideile lui A. S. Neill sunt expuse în mai multe lucrări, dintre care citâm: *Copiii liberi din Summerhill (*1960); *Libertate, nu anarhie* (1967).

NEOBEHAVIORISM, formă de behaviorism care, depăşind schema simplistă *stitnul-răspuns* a behavorismului clasic, ţine seama de noile fapte ale experienţei şi de elementele anumitor doctrine filosofice sau psihologice.

Către 1930, sub influenţa fizicianului P. W. Bridgman şi a unor logicieni ca R. Carnap (1891-197») şi L. Wittgenstein (1889-1951), s-a dezvoltat un *behaviorism operaţional.* Neobehaviorismul subliniază importanţa determinantă a sistemului de referinţă adoptat de cercetător în rezultatele obţinute. C. L. Huli este una dintre principalele figuri ale acestei mişcări. Doctrina sa, care insistă asupra necesităţii unei metode ipotetico-deductive în psihologie, se opune *ibehaviorismului molar,* al cărui principal reprezentant este E. C. Tolman. Acesta, influenţat de *Gestaltpsychologie",* consideră că studiul comportamentului nu poate ignora factorii proprii organismului. El transformă deci schema iniţială S-R în S - O - R *(stimul - organism - răspuns).* în aceeaşi optică, B. F. Skinner a dezvoltat noţiunea de condiţionare operantă". La începutul anilor 1960, concepte iniţial proscrise, cum sunt „plan" sau „reflecţie", au fost reintroduse, dând astfel naştere unui *behoviorism subiectiv.* în totală contradicţie cu ideile lui J. B. Watson".

NEOLOGISM, cuvânt nou sau expresie nouă.

Introducerea în limbaj a unor cuvinte neoformate răspunde în mod firesc trebuinţei de îmbogăţire a limbii (docimologie sau iatrogenie, de exemplu) sau unei intenţii deliberate („frangleză"). în psihopatologie ea este simptomul unei alterări a gândirii, a relaţiei interumane. Neologismele apar frecvent în limbajul deliranţilor cronici şi al schizofrenicilor.

NERVOS, în sistemul lui G. Heymans şi E. Wiersma, tip de caracter marcat de o emotivitate superioară mediei (E), o agitaţie contrară acţiunii eficiente (nA) şi un ecou primar al excitaţiilor (P).

Trăind momentul prezent, nervosul este mereu în căutare de noi experienţe. El este cu plăcere excesiv şi excentric, neliniştit, generos, chiar risipitor. Trebuinţa de senzaţii noi îl împinge la o viaţă instabilă, de vagabond.

NESTOR (Iacob-Marius), psiholog şi psihopedagog român (Focşani, 1901-Bucureşti, 1989).

Figură reprezentativă din pleiada de psihologi formaţi la Universitatea din Bucureşti sub influenţa lui C. Rădulescu-Motru'. A pus bazele unei psihologii şcolare, preconizând tratarea în învăţământ a fiecărui şcolar „conform structurii sale totale". A proiectat pregătirea psihologilor şcolari într-un centru special — Institutul de biotipologie şi eugenie şcolară.

subiectul este în mod dureros conştient.

Tulburările fohice (agorafobia, de exemplu), *suirile anxioase* (panica, obsesiile etc), *isteria* sunt principalele nevroze. Foarte răspândite, stările nevrotice prezintă unele caractere comune: nevroticul nu se simte în apele sale. îi lipseşte încrederea în rolul său social; este agresiv faţă de ceilalţi (ironie...) sau faţă de sine însuşi (tentativă de suicid); prezintă tulburări de somn (insomnie sau hipersomnie), de sexualitate (frigiditate sau impotenţă, abstinenţă sistematică sau masturbare) şi pare a obosi exagerat de uşor. Epuizarea sa reală este consecinţa eforturilor inconştiente pe care le face de a lupta împotriva impulsiilor sale sexuale şi agresive. Toate aceste simptome nevrotice sunt, la urma urmei, expresia simbolică a dramei sale interioare pe care este incapabil să o domine, clementele ei esenţiale scăpând conştiinţei sale. Noţiunea de conflict este fundamentală şi o regăsim în toate teoriile explicative ale nevrozei (cu excepţia aceleia a lui P. Janet).

1) Reflexologii,pe urmele lui I. P. Pavlov, au creat nevroze în mod experimental la animale, plasându-le în situaţii conflictuale. După ce au condiţionat un subiect să reacţioneze diferit la vederea unui cerc (care era asociat cu o recompensă) şi la vederea unei elipse (descărcare electrică dureroasă pentru animal), ei diminuau progresiv diametrul mare al elipsei până la al face prea puţin distinct de cerc. în acest moment, animalul, nemaiştiind ce răspuns să dea, devenea anxios, se agita şi prezenta un întreg ansamblu de tulburări psihosomatice".

2) În teoria psihanalitică, conflictul interior, care opune forţele impulsionale ale „Sinelui" instanţelor morale (Supraeu'), provoacă angoasa, contra căreia subiectul încearcă să lupte mobilizând anumite mecanisme de apărare" inadecvate.

3) Tezele culturaliste (K. Horney") completează vederile lui Freud, relevând rolul declanşator al presiunilor sociale (familiale, conjugale, economice). Se relevă uneori, la unii nevrotici, prezenţa de tare ereditare sau de reale dificultăţi socioeconomice, dar caracteristica permanentă găsită la toţi aceşti subiecţi nevrotici este de ordin psihologic; toţi sunt lipsiţi de maturitate afectivă; ei se comportă la vârsta adultă în mod infantil, reacţionând inconştient la sittiaţii actuale (profesionale, sexuale, sociale), în funcţie de criterii puerile şi de ataşamente sau ură aşa cum le-au trăit în copilărie.

Nevro/a, care poate fi declasată printr-un şoc emoţional (bombardament, moartea cuiva drag. eşec şcolar), de dificultăţi materiale sau de surmenaj, rareori este socotită de anturaj drept o veritabilă maladie. Părinţii (şi chiar unii medici) nu înţeleg această afecţiune mentală, care nu are cauză organică cunoscută; chiar şi bolnavul ignoră cauzele indispoziţiei şi angoasei sale. Terapeutica, esenţiaimente psihologică, poate lua forma unui sprijin moral, dar cele mai bune rezultate le dă psihanaliza. Nevroza diferă prin natura ei de psihoză, nevroticul păstrând conştiinţa stării sale morbide, pe când psihoticul îşi clădeşte o realitate imaginară a delirului, pe care o ia drept adevărata realitate.

NEVROZĂ DE ABANDON. Sinonimul abandonismului. –• ABANDON; ABANDONIC.

NEVROZĂ DE CONSTRÂNGERE, sinonim al nevrozei obsesionale.

în noua traducere franceză a scrierilor lui S. Freud *(Ouvrcs complètcs,* 1988), această expresie o înlocuieşte pe cea veche, „nevroză obsesională", fiind mai aproape de sensul expresiei germane *\Zwangsncurose,* în limba germană — nota trad.]. • OBSESIE.

NEVROZISM, termen folosit de H. J. Eysenck pentru a desemna anxietatea şi instabilitatea emoţională a unei persoane.

Această trăsătură de personalitate nu are în sine caracter patologic. Ea este terenul pe care se poate clădi o nevroză, dar aceasta nu este ineluctabilă. Eysenck a pus în evidenţă două trăsături principale ale personalităţii: „extraversiunc"- introversiune*" şi nevrozism sau „stabilitate - instabilitate emoţională". Aceste două trăsături fiind independente una de alta, acelaşi individ poate fi, de exemplu, extravertit şi instabil sau introvertit şi stabil. După acest autor, factorii genetici joacă un rol foarte mare în gradul de extraversiune - introversiune şi în acela de nevrozism.

NIMFOMANIE, exagerare a apetitului sexual la femei.

în limbajul popular se confundă adesea această stare cu isteria". Nimfomania pare uneori legată de o defectuoasă funcţionare a sistemului hormonal, dar o întâlnim mai ales în crizele de excitaţie psihică (în manie îndeosebi). Ea poate fi cauza angoasei şi a obsesiilor în cazul în care femeia luptă contra dorinţelor ei.

NIVEL MENTAL sau **NIVEL INTELECTUAL,** grad de eficienţă intelectuală măsurat prin metoda testelor.

Nivelul mental urmează o dezvoltare aproape paralelă cu creşterea fizică şi, ca şi aceasta, depinde atât de factorii constituţionali cât şi de factorii socioeconomici şi culturali. Un copil crescut la ţară, obişnuit să raţioneze pornind de la situaţii practice, nu are aceeaşi formă de inteligenţă ca un licean de aceeaşi vârstă care trăieşte într-un marc oraş, care a fost învăţat să se servească de un limbaj bogat şi să raţioneze în plan abstract. Amândoi pot fi la fel de inteligenţi, dar pentru a aprecia nivelul lor mental este indispensabil să-i supunem unor probe diferite. Din aceleaşi motive, nu este nimerit să luăm în considerarc rezultatele şcolare pentru a aprecia inteligenţa unui şcolar: „nivel şcolar" nu este sinonim pentru „nivel mental".

NORADRENALINĂ • MEDIATOR CHIMIC.

NORMAL, conform unei reguli.

Normalitatea este o noţiune relativă, variabilă de la un mediu sociocultural la altul şi în timp: este ceea ce se observă cel mai adesea într-o societate dată. la data cutare. într-un ansamblu statistic a cărui dispersie este normală (curbă sub formă de clopot), notele care se apropie de media aritmetică" sunt caracteristice pentru normalitate; dimpotrivă, acelea care se situează la extremităţile curbei sunt anormale, în medicină, există tendinţa de a se asimila omul normal individului perfect sănătos, individ care, la drept vorbind, nu există.

O

OBEZITATE, exces ponderal.

Acest fenomen fizic este legat de funcționarea sistemului nervos central, de care depinde echilibrul endocrin. S-a descoperit într-adevăr, la baza creierului, un nucleu al foamei și s-au putut provoca în mod artificial obezități la animal prin excitarea acestei zone a hipotalamusului. (în vecinătate și în sinergie cu el funcționează un „centru al sațietății".)

Obezitatea cunoaște multe cauze: ereditate, dezechilibru important între aportul alimentar și eforturile făcute de individ, tulburări psihologice. Condițiile psihoafective joacă, într-adevăr, un rol cert: la o populație de 141) de subiecți, G. Touraine și colaboratorii observă că jumătate este compusă din copii nedoriți care au un sentiment acut de insecuritate. Tații sunt în general molâi, iar mamele au suferit în copilărie de sărăcie. Dezacordul conjungal este frecvent. Părinții, confuz conștienți de nedreptatea pe care o fac copiilor, au o atitudine exagerat protectoare față de ei, îi supraalimentează și le interzic exercițiile fizice, socotite periculoase. După această veritabilă condiționare", obișnuit să caute în mâncare o compensație la insatisfacția afectivă, individul se repede să mănânce de fiecare dată când este frustrat și în felul acesta devine obez.

OBIECT (bun, râu, parțial) * KLEIN (MELANIE).

OBIECT TRANZITIONAL, obiect material care, pentru sugar și copilul mic, are o valoare specială. Acest obiect (o cârpă, un animal de pluș...) are efectul liniștitor al unui substitut al mamei; el facilitează tranziția de la atașamentul față de mamă la relația cu alte elemente din mediu.

Obiectul tranzițional apare în general între patru și douăsprezece luni, în momentul în care mama, prinsă de ocupațiile ei, începe să se îndepărteze puțin de copilul ei. Acest obiect îl ajută pe copil să restabilească continuitatea amenințată de separare și să se diferențieze de lumea înconjurătoare. Investit atât de *libidoul' Eului,* care orientează individul spre el însuși, cât și de *libidoul obiectul,* care se îndreaptă spre ființe și lucruri, obiectul tranzițional deschide subiectului accesul la jucării și la socialitate.

OBIȘNUINȚĂ, fenomen de adaptare progresivă a unei ființe vii la anumite condiții noi de existență.

Aclimatizarea unei plante tropicale într-o țară temperată este un exemplu de obișnuință artificială. Omul dă dovadă de aceeași plasticitate. Termenul obișnuință este uneori utilizat și în sensul de contractare a „toxicomaniei'-. Este de preferat să se vorbească de o *fmmacodependență'* sau de *dependență de droguri.* Oricum, termenul „obișnuință" ar trebui suprimat din vocabularul toxicomaniilor întrucât este ambiguu.

OBIȘNUIRE (HABITUATION), termen folosit de R. Dodge (1923) pentru a desemna fenomenul, cu totul general și vital, al deprinderii unui organism cu anumite excitații senzoriale repetate, la care nu mai reacționează întrucât și-au pierdut semnificația.

Dacă, de exemplu, facem să cadă o picătură de apă pe corola unei anemone de mare, aceasta se contractează, dar la a douăzecea excitație ea încetează să mai reacționeze. Obișnuirea corespunde unui nivel elementar de învățare".

OBLATIVITATE, conduită generoasă, altruistă în care subiectul se estompează, străduindu-se să satisfacă trebuințele aproapelui său, de la care nu așteaptă nimic în schimb.

Iubirea autentică, dezinteresată, care face să se accepte în mod spontan sacrificiul de sine, este o raritate; ea arată că s-a atins gradul cel mai înalt de dezvoltare afectivă.

OBOSEALĂ, impresie de indispoziție și de diminuare a capacității de a acționa care apare după un efort important.

Reacție normală, oboseala este în același timp semnal de alarmă și punere în joc a mecanismelor de apărare ale organismului. *Oboseala acută* (aceea generată de un marș lung, de exemplu) dispare rapid ca urmare a odihnei. Dimpotrivă, *oboseala cronică,* consecutivă efortului zilnic repetat, are efecte durabile care îi dau un caracter patologic. Are loc o uzură nervoasă care se traduce printr-o astenie generalizată, dureri difuze (în spinare, abdomen), dificultăți intelectuale (instabilitatea atenției, pierderi de memorie), modificări ale somnului și dispoziției (iritabilitate, pesimism, anxietate, nehotărâre), iar uneori tulburări psihosomatice" (ulcer gastric, hipertensiune arterială) sau mentale. Se evaluează la o treime proporția muncitorilor care prezintă manifestări nevrotice consecutive oboselii. Există și oboseli misterioase, ca acelea apărute în 1982 în Statele Unite, care îi afectează în general pe tineri (albi) din mediile înstărite. Aceștia se simt deodată epuizați, deprimați, incapabili de a mai face efort intelectual, prezentând diferite tulburări neurologice. Toate etiologiile posibile au fost luate în considerare (virusuri, bacterii, paraziți etc), dar cauzele acestei forme de oboseală rămân încă necunoscute. Tratamentul oboselii este, mai presus de orice, odihna la aer curat, dar adevăratul remediu este profilactic: organizarea muncii în așa fel încât să se suprime microtraumatismele (zgomote inutile, iluminat defectuos) și respectarea regulilor de igienă.

OBSERVAȚIE, metodă care are drept scop relevarea unui număr oarecare de fapte naturale, pe baza cărora va fi posibilă formularea

OGIVA LUI GALTON, curbă studiată de F. Galton, curbă care reprezintă repartizarea notelor la teste în funcţie de ranguri.

Dacă, de exemplu, rânduim într-un singur şir, în ordinea înălţimii, un mare număr de recruţi, observăm că între extremităţile şirului, unde se situează câţiva subiecţi foarte scunzi sau foarte înalţi, se găseşte cea mai mare parte a populaţiei. Dacă unim printr-o linie continuă creştetele capetelor tuturor recruţilor, obţinem o curbă în formă de ogivă. Dacă, în sfârşit, divizăm efectivul eşantionului' respectiv în fracţiuni egale: în 4 (cvartile), în 10 (decile) sau în 100 (centile), obţinem clase cărora le cunoaştem valorile limită corespunzătoare, fiind de ajuns să le citim pe ordonată. Acest procedeu permite obţinerea unei scări de referinţă (numită etalonare), datorită căreia este posibil să clasăm orice subiect care aparţine aceleiaşi populaţii. în psihometrie* acest sistem este în mod frecvent utilizat pentru etalonarea testelor*.

OLIGOFRENIE, arieraţie mentală.

Oligofrenia, insuficienţă a dezvoltării intelectuale, se opune demenţei", care este o deteriorare, o pierdere patologică a inteligenţei.

Cauzele oligofreniei pot fi ereditare, infecţioase, traumatice, sau pot ţine de mediu. Există familii de oligofreni. După unii autori, dacă unul dintre părinţi este arierat, 46,1% dintre descendenţii lor vor fi şi ci arieraţi (C. Brugger); dacă amândoi părinţii sunt atinşi, atunci proporţia de copii oligofreni urcă la 90,7% (Reiter şi Osthoff). Pot interveni şi alţi factori patogeni: rubeola care survine la femeie în primele trei luni de gestaţie, incompatibilitatea sanguină, anoxia* la naştere etc.

Funcţionarea mentală a subiecţilor profund arieraţi dovedeşte o configuraţie particulară în care predomină intoleranţa la frustrări şi în special incapacitatea de a admite ca satisfacerea unei dorinţe să fie amânată (ca în psihozele infantile). Copilul trece în acest caz prin furii violente sau prin alte reacţii emoţionale -» DEFICIENŢĂ INTELECTUALĂ.

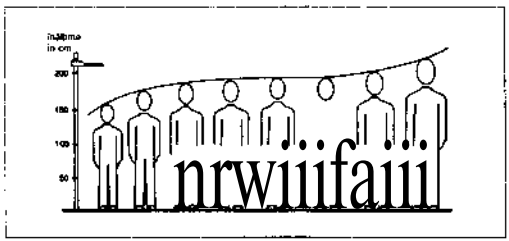

Ogiva lui Galton: reprezentarea notelor în funcţie de ranguri

ONANIE, masturbare.

Termenul face aluzie la personajul biblic Onan, care, obligat să se căsătorească cu văduva fratelui său, a refuzat să-i dea acesteia o posteritate. Având în vedere această etimologie, termenul onanie ar trebui să desemneze mai degrabă *coitus interruptus* decât căutarea de satisfacţii autocratice.

ONICOFAGIE, obişnuinţă de a-şi roade unghiile.

Acest tic se întâlneşte nu numai la copiii emotivi, ci şi la adolescenţi şi adulţi. Onicofagia se raportează la o stare de indispoziţie afectivă nedefinită şi poate fi interpretată ca un semn de anxietate, ca descărcare psihomotorie a unei tensiuni puternice.

ONIRISM, activitate mentală comparabilă cu visul, caracterizată prin derularea de imagini şi scene vizuale, trăite de subiect ca şi cum ar fi reale.

Acesta pare preocupat, vrăjit sau îngrozit de cele ce vede şi aude. în unele cazuri participă la acţiune, interpelează personajele sati fuge de pericole imaginare, nemaipercepând realitatea exterioară decât într-un mod foarte vag. Studiat îndeosebi de E. Regis, onirismul sau *delirul oniric,* care survine în unele stări infecţioase sau toxice (mai ales alcoolism), dar şi ca urmare a unui violent şoc afectiv, furnizează materialul de bază al stărilor delirante pasagere. Evoluţia nu este în general favorabilă. în scurt timp (câteodată în câteva ore) dispare, pe măsură ce se ameliorează starea generală a bolnavului. Nu rareori, însă, subiectul rămâne cu unele idei fixe (pe tema geloziei, de exemplu), care pot constitui nucleul unui veritabil delir' cronic. -• DELIR.

OPENDOOR, cuvânt englez care înseamnă „uşă deschisă".

în centrele spitalicesti specializate în psihiatrie numeroase servicii sunt „deschise", adică bolnavii pot ieşi din pavilion şi se pot plimba fără supraveghere. Trăindu-şi astfel libertatea, ei îşi regăsesc sensul responsabilităţilor şi îşi încep readaptarea socială.

OPERAŢIE CONCRETĂ, în terminologia lui J. Piaget, proces de gândire care se referă direct la realitatea tangibilă şi nu la propoziţii verbale.

Operaţiile concrete apar către vârsta de 7-8 ani. Spre 12-13 ani fac loc operaţiilor formale, datorită cărora devine posibil raţionamentul ipotetico-deductiv.-> TEORIA OPERATORIE.

OPERAŢIE FORMALĂ - TEORIA OPERATORIE.

OPINIE, judecată subiectivă, întemeiată pe o cunoaştere vagă a realităţii, care reflectă modul de a vedea, starea de spirit, atitudinea unei persoane sau a unui grup faţă de o valoare determinată.

Opiniile unui subiect sunt revelatoare în privinţa caracterului său; ele ne informează asupra sistemului de valori cărora le este ataşat, asupra rigidităţii sau flexibilităţii atitudinilor sale, asupra aspiraţiilor personale. Ca şi atitudinile, opiniile se elaborează în interacţiunea socială, sub

secundar şi la cel superior. în conformitate cu decretul din 7 iulie 1971. cu privire la organizarea de servicii însărcinate cu informarea şi orientarea, ca şi în conformitate cu decretul din 12 februarie 1973, referitor la procedurile de orientare în învăţământul public, observarea şcolarilor, începută din clasa a Vi-a, continuă pe parcursul a mai mulţi ani (ciclul de observaţie). Orientarea este asumată de *consiliul chisci* a V-a şi a III-a, care se reuneşte la finele trimestrului al treilea şcolar. Acest consiliu, în clasa a III-a (numerotarea claselor la francezi este inversă — nota trad.), ca urmare a celor stabilite în consiliul profesorilor, completează livretele şcolare şi emite propuneri de orientare fie spre *ciclul scurt* (B.E.P. sau C.A.P.), fie spre o clasă secundară *(ciclul lung).* Recomandările consiliului clasei nu sunt obligatorii; nu sunt decât propuneri, pe care familiile le pot contesta.

Studenţii pot şi ei găsi în instituţia de învăţământ superior, în cadrul celulei universitare de informare şi orientare, un consilier care, aflat în relaţie cu Oficiul naţional de orientare şcolară şi profe. sională (O.N.I.S.E.P.), le stă la dispoziţie pentru ai ghida în alegerea unei filiere.

ORTOFONIE, ansamblu de tratamente destinate să corecteze tulburările vocii, vorbirii, precum şi ale limbajului oral şi scris.

Ortofoni.ştii sunt abilitaţi să trateze majoritatea tulburărilor de limbaj, mai ales bâlbâială", şi să asigure demutizarea copiilor surzi. La adulţi, ei îi reeducă pe afazici şi persoanele atinse de afecţiuni ale laringelui sau de disfuncţii ale vorbirii de origine nervoasă.

ORTOPEDAGOGIE sau **PEDAGOGIE CURATIVĂ,** artă de a corecta tulburările pedagogice ale şcolarilor aflaţi în dificultate.

Ortopedagogul este un reeducator specializat care a primit o pregătire psihologică şi pedagogică. Pentru a-i readapta pe elevii a căror şcolaritate şi al căror comportament sunt perturbate, el utilizează metode speciale, adaptate fiecărui caz în parte. -> DISLEXIE.

P

PAIDOLOGIE sau PEDOLOGIE, ştiinţă a copilului.

Această disciplină studiază legile la care se supun dezvoltarea şi comportamentul copilului, care sunt fundamental diferite de acelea care guvernează conduitele adulţilor.

PANEL, eşantion fix de persoane interogate în mai multe reprize, în general în scopul de a urmări evoluţia opiniei asupra unui subiect determinat.

Metoda panelelor este utilizată pentru a se verifica eficacitatea unei campanii publicitare sau pentru a se cunoaşte variaţiile în atitudinile şi opiniile* unei populaţii cu privire la un produs, un eveniment sau un personaj politic. în numeroase ţări, responsabilii canalelor de radio şi televiziune dispun de un eşantion permanent de auditori şi telespectatori care îi informează asupra audienţei emisiunilor.

PANICĂ, spaimă subită, în general neîntemeiată şi adesea colectivă.

în clasificarea elaborată de American Psychiatric Association (DSM 1lI-R, 1983), „tulburarea panică" *(Punic DisorJer)* se instalează în stările anxioase (sau nevroze anxioase) care survin în afara circumstanţelor care implică un risc vital. Ea se manifestă prin simptome cum sunt teama de moarte sau de înnebunire, impresia de leşin, senzaţii de sufocare, ameţeală sau vertij, palpitaţii, tremurători etc. Această stare nevrotică nu trebuie confundată cu alte sindroame.cum este „sindromul întărcării" consecutiv suspendării consumului de substanţe toxice: amfetamine, barbiturice sau cafeina, de exemplu. Trebuie, de asemenea, diferenţiată de alte maladii mentale, cum este despresia majoră.

PARADĂ sau **PARIADĂ,** comportament ritualizat care preludiază acuplarea la unele animale.

Parada, sau „dansul nupţial", a fost observată atât la insecte, păsări, peşti, cât şi la mamifere. Ea constă dintr-o succesiune de acte care se defăşoară într-o ordine definită. Fiecare secvenţă provoacă un răspuns din partea partenerului. Parada nupţială are drept efect stimularea secreţiilor lor hormonale, reducerea agresivităţii care există frecvent între congeneri

şi crearea condiţiilor optime pentru o acuplare fecundă. Ea poate fi indusă experimental prin injectarea de hormoni în corpul animalelor sau. dimpotrivă, poate fi suprimată prin castrare (D. S. Lehrmann).
> FEROMONĂ.

PARAFILIE, perversiune" sexuală.

Potrivit definiţiei adoptate de American Phychiatric Association (DSM III, 1989) şi de Organizaţia Mondială a Sănătăţii, parafilia se caracterizează prin căutarea regulată a plăcerii sexuale sau a unei excitaţii genitale cu ajutorul unui „obiect" sau situaţii bizare sau reale din comun. Pentru a se putea pune diagnosticul de parafilie este necesar ca plăcerea sexuală să fie întotdeauna subordonată actului anormal şi ca subiectul să fie conştient de caracterul deviant al sexualităţii sale. Principalele forme de parafilie sunt fetişismul, travestismul, exhibiţionismul, voieurismul, sadismul, masochismul, pedofilia, zoofilia.

PARALIZIE, diminuare importantă sau abolirea motricitatii.

Paralizia se datorează în general unei atingeri a encefalului (paralizie centrală), a măduvei sau a unui nerv periferic (paralizie periferică), dar poate fi şi consecutivă unei suferinţe musculare (miopatie, de exemplu) sau unei disfuncţii a joncţiunii neuromusculare (miastenie).

între diversele varietăţi de paralizie, paralizia generală progresivă ocupă un loc deosebit, deoarece ea se caracterizează mai puţin prin deficienţă motorie (dificultatea vorbirii, tremurai măinilor) cât prin tulburări mentale. Cauzată de *treponema pallidum* a sifilisului (meningoencefalită difuză), această afecţiune se manifestă pe plan psihic printr-o amnezie' progresivă care poate duce la o dezorientare totală în spaţiu şi în timp, prin deteriorarea inteligenţei şi a simţului moral, modificarea afectivităţii (în sensul unei sensibilităţi afectate sau, dimpotrivă, al insensibilităţii); uneori apare delirul (idei de grandoare, ipohondrie) şi bolnavul se îndreaptă spre demenţă' totală. Pronosticul paraliziei generale, altădată fatal, şa transformat datorită utilizării penicilinei în doze mari. Un alt tip de paralizie se poate observa la persoane care nu prezintă nici o leziune nervoasă (integritate a reflexelor). Este vorba de o inhibiţie funcţională de origine nevrotică, ca în paralizia isterică, vindecabilă prin psihoterapie. -» ISTERIE.

PARAMNEZIE, iluzie de memorie.

Trecutul şi prezentul apar amestecate, realul şi imaginarul se confundă. Subiectul întâmpină dificultăţi în a localiza în timp în mod exact o amintire sau crede a recunoaşte o situaţie, un loc, un obiect sau o persoană care sunt, în realitate, necunoscute. Această tulburare se întâlneşte cel mai adesea în sindromul lui Korsakov' sau în epilepsiile temporale.

PARANOIA, psihoză cronică a cărei caracteristică este un delir sistematizat, adică coerent, clar, logic, cu punctul de pornire într-o idee precisă.

Se disting patru forme de delir paranoiac: 1) delirul de *revendicare,* în care subiectul, convins că este victima unui prejudiciu, cere cu înverşunare reparaţia, iar uneori caută să se răzbune singur (incendiu, omor...); 2) delirul *pasional,* a cărui temă poate fi gelozia sau un ideal mistic, de exemplu; 3) delirul de *interpretare,* care se asociază aproape

întotdeauna cu sentimentul de a fi obiectul unei animozităţi generale; 4) delirul de *relaţie* al senzitivilor sau paranoia senzitivă (E. Kretschmer), în care subiectul, hipersensibil şi vulnerabil, trăieşte o relaţie dificilă cu lumea care îl zdrobeşte. Paranoia senzitivă se distinge de paranoia veritabilă prin absenţa agresivităţii.

Paranoicii atrag atenţia prin orgoliul lor nemăsurat, prin rigiditate psihică, mefienţă generală, hipersensibilitate şi gândire paralogică (adică raţionamentul lor, perfect logic, se întemeiază pe postulate false, pe erori, pe iluzii dictate de o afectivitate anormală). Vechii autori considerau paranoia ca pe o psihoză dependentă de cauze interne. Actualmente se insistă mai degrabă pe rolul evenimentelor existenţiale în declanşarea acestor tulburări (K. Jaspers, E. Kretschmer, J. Lacan). Se pare că persoana incapabilă să suporte o situaţie traumatizantă regresează până la un stadiu primitiv al dezvoltării afective (sadic-anal) şi utilizează proiecţia[1], creatoare de falsă realitate, ca pe un mecanism privilegiat de apărare al Eului (propoziţia „îl urăsc" devine „el mă urăşte").

PARANOID, adjectiv utilizat pentru a desemna anumite stări psihice care amintesc prin unele aspecte de paranoia.

în Franţa se foloseşte în mod obişnuit pentru a caracteriza un delir prost structurat, incoerent, greu de pătruns (formulare abstractă, neologisme), al cărui tip se întâlneşte în schizofrenie". Pentru americani (DSM III), „tipul paranoid" este o formă de schizofrenie dominată de una sau mai multe dintre manifestările următoare: idei delirante de grandoare, gelozie, halucinaţii pe tema persecuţiei sau a grandorii.

PARAPSIHOLOGIE, disciplină care studiază fenomenele paranormale (clarviziune, telepatie, telekinezie...)

în numeroase ţări, cercetători veniţi din orizonturi diferite se străduiesc să verifice realitatea acestor fenomene şi să le explice. Utilizând observaţia „armată", metoda statistică şi experimentul, ei au încercat să introducă raţionalitatea în domeniul iraţionalului.

După ce a studiat timp de mai mulţi ani arta prezicerii, F. Laplantine (1988) ajunge la concluzia că acest fenomen este un mod de comunicare senzorial, intermitent, involuntar şi semieonştient. care nu este nici explicabil şi nici reproductibil după voie. R. Chauvin, pe de altă parte, a extins la animale experienţele de parapsihologic, spre a determina dacă şoarecii posedă capacitatea de a prevedea viitorul (precogniţie). Un mecanism automat trimite într-un mod cu totul aleator un curent electric într-o parte sau alta a unei cuşti; şoarecele utilizat ca subiect de experienţă este avertizat prin aprinderea unui beculeţ că va trece curentul electric, fără a şti în ce parte se va produce şocul; dacă el se află în „locul cel bun", atunci nu va simţi curentul electric. Or, experienţa, repetată de foarte multe ori, arată că şoarecele se găseşte în partea care nu primeşte impulsuri electrice mult mai adesea decât prevede calculul probabilităţilor (Chauvin, *Unele lucruri pe care nu mi le explic,* 1976).

Numeroşi cercetători (H. Bender, L. T. Bendit, J. B. Rhine, E. Servadio...) au stabilit realitatea percepţiei extrasenzoriale\ fără a şi-o fi explicat. S. Freud vedea în telepatie modul de acţiune arhaic prin care indivizii ajung să se înţeleagă unii cu alţii, mod care a fost împins în arierplan în cursul dezvoltării filogenetice (adică în

distincție. Reținând de la Janct ideea că psihologia vine în contact absolut cu totul și că, prin urmare, în lumea omului (și nu numai a omului) ea este universală, s-a valorizat creator într-o suită de eseuri marcate de un profund *„esprit de finesse"*. A studiat în special problematica afectivității și structura personalității, arătându-se mereu reticent față de excesul de „exactitate" necomprehensivă. în *Drama psihologiei* (1965) face un impresionant efort metapsihologie în tentativa de a-i da științei psihicului o „conștiință de sine" care să fecundeze direcții de cercetare mai conforme cu condiția umană. A scris, între altele: *Funcția afectivității* (1936); *Caracterele afectivității* (1938); *Psihologia personalității* (voi. I, 1939); *Conștiință și inconștient* (1942); *Adevăr și eroare jîn psihologiei* (1943); *Psihologie pedagogică* (1962); *Invitație la cunoașterea de sine* (1970); *Culmi și abisuri ale personalității* (1974); *Cunoașterea de sine și cunoașterea personalității (1982).*

PAVLOV (Ivan Petrovici), psihofiziolog rus (Riazan, 1849 - Leningrad, azi Sankt-Petersburg, 1936).

După ce și-a luat doctoratul, s-a orientat către cercetările în domeniul circulației sanguine și digestiei, cercetări care i-au adus în 1904 Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină. Studiile sale privind secreția gastrice l-au dus la descoperirea „reflexului condiționat" (care se opune reflexului absolut, înnăscut) și a importanței acestuia în psihismul animal și uman.

Pentru Pavlov și continuatorii operei sale (îndeosebi V. M. Behterev), fenomenele psihologice cele mai complexe (deprinderi și obișnuințe, voință etc.) ar fi reductibile la un ansamblu de reflexe condiționate*, dintre care unele s-ar putea chiar transforma în reflexe absolute, ereditare (mai târziu Pavlov a renunțat la această ultimă idee).

Opera lui I. P. Pavlov a dus la unele aplicații practice, cele mai cunoscute dintre acestea fiind terapia comportamentală*, nașterea analgezică și o biotipologie* care amintește de vechea clasificare hippocratică. Dintre lucrările sale, citâm raportul la Congresul internațional de medicină de la Madrid, *Psihologia experimentală și psihopatologia la animale* (1903); *Științele naturii și ale creierului* (1909); *Emisferele cerebrale în stare normală și patologică* (1925); *Prelegeri despre activitatea emisferelor cerebrale* (1927); *Unfiziologrăsunde psihologilor* (1932); *Tipurile generale de activitate nervoasă superioară la animale și la om* (1935).

PEDAGOGIE, știință și artă a educației. Azi termenul pedagogie nu mai desemnează decât metodele și tehnicile utilizate de educatori.

Practicile pedagogice variază după societăți și ideologia acestora, dar ele țin seama și de progresele științei. Pedagogia modernă nu mai consideră copilul ca pe un adult în miniatură, ci ca pe o ființă cu propria sa individualitate, cu o structură particulară, supusă unor legi care îi sunt specifice (a se vedea lucrările lui J. Piaget privind în special evoluția intelectuală), degajând în consecință noi metode de educație și de instruire, adaptate fiecărei vârste, întemeiate pe interesele" copilului, în așa fel încât educația să devină funcțională*, aplicând la fiecare caz particular (surdomuți, debili) un învățământ și tehnici adecvate. Luminată de progresele psihologiei, pedagogia respinge acum unele judecăți de valoare, cum ar fi lenea sau „reaua-voință". Azi copiii și adolescenții handicapați, cu o deficiență determinată (dislexie, arierație afectivă etc), pot beneficia de un învățământ special". -• HANDICAPAT.

PEDEAPSĂ, măsură luată împotriva celui care a comis o greșeală sau un delict.

Educatorii pot evita sancțiunile traumatizante, care devalorizează (umilință publică) sau angoasează *(cabinet noir);* pe de altă parte, pedeapsa trebuie adaptată la fiecare caz, trebuie să fie îndreptățită, imediată și lipsită de patimă, prezentându-se ca o consecință inevitabilă a unui act de care copilul este responsabil, în sfârșit, trebuie știut că unii subiecți caută în mod inconștient pedeapsa, fie ca urmare a unui sentiment de culpabilitate, fie din dorința de a atrage atenția asupra lor. Un băiețel de opt ani, cu o inteligență normală, orfan de ambii părinți, se scăpa pe el cu regularitate în clasă; el își exprima în felul acesta ostilitatea față de învățător și de tutorii săi, devenind la un moment dat personajul central al școlii, găsind satisfacție în bătăile primite, care erau pentru el mai de preț decât indiferența, în aceste cazuri, terapeutica trebuie să constea în suprimarea pedepselor, în înlocuirea acestora printr-o atitudine afectuoasă, permanentă, a membrilor anturajului.

PEDOLOGIE - PAIDOLOGIE.

PEDOFILIE, atracție erotică manifestată de un adult pentru copii mici.

Pedofilul,în general un retardat pe plan afectiv, inhibat sau nevrozat, se simte în stare de inferioritate în fața femeii adulte și caută parteneri sexuali pe propria-i măsură, anume copii care săi satisfacă infantilismul.

PEDOPSIHIATRIE, specialitate medicală care are drept obiect depistarea și tratamentul maladiilor mentale la copil și adolescent.

Pedopsihiatria, ca disciplină autonomă, este recentă. în Franța ea a apărut, în învățământ, pe certificatul de studii specializate de psihiatrie, în 1972. Printre precursorii acestei „științe-artă" figurează medici (E. Scguin, T. Simon), psihologi (A. Binet) și pedagogi (J. H. Pestalozzi), Pedopsihiatria se sprijină în mare măsură pe lucrările psihanaliștilor (S. și A. Freud, R. A. Spitz).

PENSIONARE, trecere de la viața profesională la inactivitate, determinată de vârstă.

Foarte oportună la timpul ei, această instituție socială le apare astăzi unora ca fiind o eroare psihologică și fiziologică, într-adevăr, variațiile individuale în procesul de îmbătrânire și în declinul forțelor fizice și mentale sunt considerabile. Numeroși muncitori ajunși la limita de vârstă, dar capabili încă să desfășoare o activitate satisfăcătoare, trăiesc în mod dureros noua lor condiție. Lipsiți de ocupație, ei se simt dezadaptați, devalorizați, nemulțumiți, iar unii prezintă reacții psihologice defavorabile (tulburări de dispoziție: morocăneală, tristețe, deprimare...),

nu există decât dungi albe şi negre verticale, se joacă cu un baston ţinut vertical, dar nu cu acelaşi baston când acesta îi este prezentat orizontal. Adevărată este şi situaţia inversă. înregistrările electrice efectuate la nivelul celulelor vizuale ale creierului arată că acestea nu reacţionează atunci când liniile expuse formează un unghi drept cu acelea cu care animalul se obişnuise.

Concluzia la care ajung cercetătorii britanici C. Blakemore şi G. Cooper este că până şi mecanismele vizuale înnăscute trebuie să fie întărite în momente bine determinate *(perioudă critică)* prin stimulări externe. Măria Montessori numeşte „perioadă sensibilă" epoca de creştere în care un copil este pregătit pentru a dobândi o anumită funcţie. în mod normal, mediul şi anturajul îi oferă copilului multiple ocazii de exerciţiu potrivit cu trebuinţele sale, în momentul în care acestea se fac simţite. Dacă asemenea ocazii lipsesc, posibilitatea dobândirii naturale a funcţiei respective este pierdută. Faptul acesta ar explica, în parte, cvasiincapacitatea copiilor sălbatici' de a învăţa limbajul uman şi de a se comporta ca oameni. ~> IMPREGNAŢIE; MATURIZARE.

PERLABORARE, termen creat de J. Laplanche şi J. B. Pontalis (1967) pentru a traduce cuvintele *Durcharbeiten* şi *Dwcharbeitung* utilizate de Freud şi care înseamnă, aproximativ, „elaborare interpretativă".

Perlaborarea este procesul psihic datorită căruia un subiect reuşeşte să-şi înfrângă rezistenţele, să admită anumite reprezentări (idei...) refulate şi să treacă de la refuzul unei interpretări' sau de la acceptarea ei exclusiv intelectuală la certitudinea bazată pe experienţa trăită. în acest sens, perlaborarea se înrudeşte cu abreacţia".

PERSEVERAŢIE, repetare sau continuare anormală a unei activităţi în timp ce cauza care a provocat-o a dispărut.

Pentru psihologi, persistenţa exagerată a unor atitudini sau acţiuni ar fi manifestarea unei inerţii mentale (C. A. Spearman) sau a unei lipse de fluiditate în ideaţie (R. B. Cattell). Perseveraţia depinde de condiţii înnăscute şi de factori dobândiţi, La subiecţii normali există o dispoziţie generală la perseveraţie, care se manifestă mai ales printr-o anumită dificultate în modificarea deprinderilor, dar semnele cele mai nete de persistenţă a unor atitudini Ş' de „văscozitate" a gândirii se observă în maladiile mentale,

Psihologii au creat teste de perseveraţie pentru a aprecia în mod obiectiv aceastăa trăsătură de personalitate. Exemplu: se cere unei persoane să scrie într-un interval de timp r litere mici a, apoi, într-un interval de timp egal, să scrie litere mari *A.* pentru ca apoi să scrie alternativ a şi *A* într-un interval de timp 2 x t. Raportul numărului literelor a faţă de numărul literelor -4, comparat cu numărul total de litere din cea de a treia secvenţă, este o indicaţie a perseveraţiei subiectului testat.

PERSEVERENŢĂ, calitate a unei persoane care rămâne fermă şi constantă într-o acţiune, în pofida obstacolelor întâlnite.

S-a putut demonstra experimental, la copii, că eşecurile diminuează perseverenţa, pe când succesele şi laudele o fac să crească în mod considerabil (Fajans, 1933). Noţiunea de perseverenţă se ataşează unei valori morale (absentă din obstinaţie, din încăpăţânare), dată fiind importanţa raţionamentului şi a judecăţii care subtensionează această conduită.

PERSONALITATE, element stabil al conduitei unei persoane; ceea ce o caracterizează şi o diferenţiază de o altă persoană.

Fiecare individ are particularităţile sale intelectuale, afective şi conative (cu referire la voinţă, la temperament), al căror ansamblu organizat determină personalitatea. Fiecare om este totodată asemănător cu ceilalţi membri ai grupului şi diferit de ei prin amprenta unică a trăirilor sale. Singularitatea sa, fracţiunea cea mai originală a Eului său. constituie esenţa personalităţii sale. După unii autori, aceasta ar fi determinată de constituţia fizică, ereditară (E. Kretschmer, W. H. Sheldon),după alţii de influenţele sociale (E. Guthrie). în realitate, ansamblul structurat al dispoziţiilor înnăscute (ereditate, constituţie) şi dobândite (mediu, educaţie şi reacţiile la aceste influenţe) este acela care determină adaptarea originală a individului la anturajul său. Această organizare se elaborează şi se transformă continuu sub influenţa maturizării biologice (vârstă, pubertate, menopauză...) şi a experienţelor personale (condiţii socioculturale şi afective). Mai mult decât factorul biologic, căruia nu trebuie să-i minimalizăm importanţa, condiţiile psihologice joacă un rol considerabil în elaborarea personalităţii.

PERSONALITATE CULTURALĂ
-> PERSONALITATE DE BAZĂ.

PERSONALITATE DE BAZĂ, nucleu de atitudini şi de sentimente comune tuturor membrilor unei societăţi.

Trăsăturile de caracter depind în mod strict de influenţele culturale şi de modul de viaţă al colectivităţii. După americanii A. Kardiner şi R. Linton, personalitatea de bază se elaborează în copilărie, în mediul familial şi educativ. învăţarea este aceea care condiţionează comportamentul şi permite adaptarea instituţiilor sociale care continuă săi structureze şi să-i modeleze pe indivizi. Ca urmare a legăturilor reciproce strânse pe care le întreţin, este posibil să se înţeleagă conduitele psihosociale ale persoanelor cu ajutorul studierii instituţiilor. La fel. se poate prevede natura şi evoluţia acestora prin cunoaşterea exactă a personalităţii de bază. Acest concept tinde însă să fie înlocuit cu acela de „personalitate culturală".

PERSUASIUNE, acţiune exercitată asupra cuiva în scopul de a-l determina să creadă sau să facă ceva.

Persuasiunea este folosită zi de zi de educatorul care sugerează cu abilitate o anumită conduită, de medicul care îşi liniştește pacientul sau de comerciantul care vrea să vândă un nou produs. Unul din mijloacele de persuasiune utilizate în comerţ este oferirea unei mostre. Pentru promotor este vorba de aţi „apuca un deget": cerând puţin (utilizarea gratuită a noului produs), el speră să obţină mai mult (creşterea clientelei sale).

Sporul de informaţie nu este suficient pentru a-i convinge pe oameni. Pentru a convinge în mod eficient, trebuie mai întâi să cunoşti starea de spirit, dorinţele,

PHILIPS 6/6, metodă de discuţie în grupe mici (şase persoane) care lucrează în secvenţe de şase minute.

Şedinţa începe cu o expunere de maximum 30 de minute, care trebuie să înfăţişeze clar diversele aspecte ale unei chestiuni. Asistenţa, divizată în subgrupe de câte şase persoane, discută apoi timp de şase minute problema care ja fost înfăţişată. Ideile fiecărei subgrupe (întrebări şi soluţii propuse) sunt apoi prezentate de către un purtător de cuvânt la masa centrală şi discutate cu conferenţiarul timp de şase minute (sau un număr de minute care să fie multiplul lui şase, dar cel mai mult optsprezece minute). în timpul acestei discuţii pot avea loc schimburi de idei cu persoanele din sală, pentru clarificarea punctelor obscure.

PIAGET (Jean William Fritz), psiholog elveţian (Neuchâtel, 1896 - Collonge-Bellerive, Elveţia, 1980).

Pasioiiat de ştiinţele naturale, acest biolog a fost şi logician, deosebit de bine informat în tot ceea ce priveşte filosofi a şi psihologia. Obscrvându-şi propriii copii, apoi pe elevii din şcolile primare, în jocurile lor şi în activităţile provocate, chestionându-i, supunându-i unor teste, el observă că dezvoltarea gândirii şi a limbajului nu are loc în mod continuu, ci trece prin stadii definite. A fondat o nouă disciplină ştiinţifică, *epistemologia genetică,* vizând să explice cunoaşterea în mod evolutiv. Din opera sa, citâm: *Limbajul şi gândirea la copil* (1923); *Reprezentarea lumii la copil* (1926); *Naşterea inteligenţei* (1936); *Introducere în epistemologia genetică* (1950); *înţelepciunea şi iluziile filosofiei* (1965); *Biologie şi cunoaştere* (1967); *Posibilul şi necesarul* (1981).

PICNIC, tip morfologic caracterizat de predominarea formelor rotunde.

Picnicul este planturos, de statură mijlocie şi are tendinţa către ciclotimie'.

PICNOMORFIE, în tipologia lui E. Kretschmer, ansamblu al caracteristicilor morfologice ale picniculuí.

în biotipologia lui W. H. Sheldon corespunde endomorfiei*.

PIÉRON (Henri), psiholog francez (Paris, 1881-id., 1964).

I-a succedat lui A. Binet (1912) ca director al laboratorului de psihologie experimentală de la Sorbona şi a fost numit profesor la Collcge de France (1923), unde a fost creată pentru el catedra de fiziologie a senzaţiilor. Cercetările sale, care tind să facă din psihologie o ştiinţă obiectivă, se axează în special pe percepţii şi pe mecanismele psihofiziologice. Dintre lucrările sale, citâm: Pro We/M *Fiziologică a somnului* (1912); *Creierul şi gândirea (1923); Senzaţia, călăuză a vieţii* (1945); *Problemele fundamentale ale psihofizicii* (1951); *De la actinie la om* (1958-1959) şi, în colaborare cu alţi autori, un important *Tratat de psihologie aplicată* (1949-1959).

PINEL (Philippe), medic francez (Saint-Andre'-d'Alayrac, Tarn, 1745 -Paris, 1826).

Influenţat de ideile umanitare ale epocii sale, a fost primul care i-a tratat pe „nebuni" ca pe nişte bolnavi, substituind brutalităţilor un regim de bunătate comprehensivă. A publicat numeroase lucrări,

între care şi un *Tratat medico-filosofic asupra alienării mentale sau maniei* (1801).

PIROMANIE, tendinţă morbidă de a incendia.

Piromanul este propulsat de o impulsie irezistibilă. El simte născându-se şi crescând în el o tensiune care nu poate dispărea decât dacă dă foc la ceva. Trecerea la act îi provoacă o marc uşurare, izbucnirea flăcării fiind trăită ca o nespusă plăcere. Piromanul este un obsedat care cedează dorinţei de a asista la un incendiu (spectacol emoţionant, inconştient legat de simbolismul sexual al flăcării), profitând de un colaps al controlului său voluntar.

PITIATISM, ansamblu de tulburări fizice produse de sugestie şi vindecabile cu ajutorul persuasiunii.

Termenul a fost creat de J. Babinski (1901), spre a caracteriza isteria* zisă „de conversie"*. La unele persoane pitiatismul poate surveni accidental, ca urmare a unui traumatism sau a unei emoţii (paralizie, de exemplu).

PLACEBO, substanţă inofensivă, lipsită de orice putere farmacologică, prescrisă ca medicaţie autentică.

Placebo nu operează decât prin efectul său psihologic, dar eficacitatea sa este reală. în general, se poate afirma că o treime dintre bolnavi îi simt efectul benefic. Explicaţia efectului placebo stă în sugestie, pe de o parte,în condiţionare", pe de altă parte (P. Kissel şi D. Barrucand, 1964). în terapeutică se utilizează placebo pentru a se evita folosirea unor doze exagerate de medicamente, dar el aduce cele mai mari servicii în experimentul psihofarmacologic.

PLAN DALTON, tehnică pedagogică experimentată pentru prima dată în 1920, la Dalton (Massachusetts. Statele Unite).

Autorul său, Miss H. Parkhurst, institutoare rurală impregnată de ideile lui J. Dewey', vrea mai înainte de toate să individualizeze învăţământul. Fiecare şcolar trebuie să progreseze în ritmul său. Drept urmare, nu mai există lecţii magistrale, cărţi şcolare sau clasamente. în locul lor, copilul dispune de fişiere în care găseşte indicaţii pentru muncă, informaţii, referinţe, exerciţii pe care învăţătorul le controlează în mod individual. Clasele sunt înlocuite prin laboratoare specializate. Şcolarul rămâne în fiecare secţie atâta timp cât doreşte, cu condiţia ca până la sfârşitul lunii să fi studiat toate materiile prevăzute de program. Prin această metodă copilul dobândeşte simţul responsabilităţii şi al valorii sale; el se obişnuieşte să lucreze singur şi trăieşte satisfacţii mai multe.

↔ ŞCOALA ACTIVĂ.

PLASAMENT FAMILIAL SPECIALIZAT, mod de intervenţie socială care tinde să-i uşureze parţial pe părinţi de povara unui copil handicapat (pe care totuşi îl ajută în continuare), prin încredinţarea acestuia unei asistente materne acceptate.

îngrijirile de care are nevoie un infirm constituie o sarcină pe care puţine persoane sunt în stare să şi-o asume. Majoritatea părinţilor doresc plasarea copilului lor handicapat' într-un institut medico-pedagogic, dar aceste stabilimente sunt rare şi

este util să se recurgă la alte structuri de ajutorare. Plasamentele familiale specializate sunt uneori organizate în ra/a unui stabiliment care le asigură gestiunea administrativă, fără a se amesteca în funcționarea lor. O asistentă socială îi vizitează cu regularitate pe părinții-tutori. O familie nu poate primi decât un singur copil handicapat, fiind ajutată de o echipă compusă din medici (psihiatru, pediatru, reeducator), un psiholog, un educator și un kinezi-terapeut. Părinții copilului handicapat sunt primiți la dispensar. Ei îl pot lua pe copil acasă de două ori pe lună, în wcek-end. Pentru ca părinții-tutori să aibă o zi de odihnă pe săptămână, o a doua educatoare se ocupă de toți copiii din sector, pe care îi primește alternativ, în grupe mici, de maximum 5-6 copii.

PLĂCERE, emoție legată de o senzație agreabilă sau de satisfacerea unei tendințe.

Depinzând de starea subiectului, plăcerea este instabilă; ea nu rezistă sațietății și dispare o dată cu rezolvarea tensiunii generate de trebuință. Ca și durerea, are drept efect orientarea activității individului pe calea adaptării: copilul scuipă o substanță amară, dar nu și o prăjitură; amintirea pe care o păstrează îi călăuzește mai târziu conduita. Plăcerea este inseparabilă de dorință, așa cum durerea este inseparabilă de reacția de aversiune. Căutarea plăcerii și fuga de durere, caracteristice pentru comportamentul ființelor vii, se observă chiar și la animalele inferioare, cum sunt dafniile sau paramecii; acestea sunt în căutarea anumitor surse de excitație (taxii' pozitive), sunt respinse de alte (patii') sau „își aleg *preferendum-ul* lor".

La animalele superioare (șobolani și alte mamifere), J. Olds și colaboratorii săi (1954) au descoperit existența unor „centri ai plăcerii", localizați la baza creierului (hipotalamus și septum). Excitarea acestor zone, prin intermediul unor microelectrozi implantați în encefal, produce un afect* plăcut. Dacă îl învățăm pe un șobolan să-și administreze plăcerea apăsând pe o pedală, se constată că el o face într-o cadență din ce în ce mai rapidă, de mii de ori pe oră, până la epuizarea totală. „Centrii plăcerii", numiți ulterior sistem recompensator al creierului, produc endorfine*. Plăcerea ia naștere prin activarea acestui sistem de către un agent fizic (senzație), chimic (drog) sau psihic (succes).

POLITZER (Georges), filosof și psiholog francez originar din România (Oradea, 1903 - Suresnes, 1942).

A criticat la fel de violent introspecția, behaviorismul și psihologia experimentală. Mai favorabil psihanalizei, respinge totuși ipoteza inconștientului. Propune o psihologie concretă, al cărei obiect ar fi „drama umană", omul în totalitatea sa, cu motivațiile sale biologice, sociale și economice. Arestat pentru activitățile sale în Rezistență, este împușcat de germani în ziua de 23 mai 1942. Dintre scrierile sale, citărm *Critica fundamentelor psihologiei* (1928).

POPESCU-NEVEANU (Paul), psiholog român (Huși, jud. Vaslui, 1926 - București, 1994).

Absolvent al Facultății de Psihologie și Pedagogie a Universității din București (1949), obține doctoratul în psihologie la Universitatea din Leningrad. Din 1953 a fost conferențiar, iar din 1969 profesor de

psihologie la Universitatea București. Membru al Asociației psihologilor de limbă franceză, în anii 1963-1964 a ținut un curs la Universitatea din Paris. A studiat îndeosebi sensibilitatea, bazele fiziologice ale temperamentelor umane, ontogeneza proceselor cognitive, trăsăturile de personalitate, propunând un nou model al sistemului psihic uman. Dintre scrierile sale, citărm: *Tipurile de activitate nervoasă superioară la om* (1961); *Personalitatea și cunoașterea ei* (1969); *Introducere în psihologia militară* (1970); *Dicționar de psihologie* (1978).

POZIȚIE DEPRESIVĂ - KLEIN (MELANIE).

POZIȚIE PARANOIDĂ -+ KLEIN (MELANIE)

POZIȚIE SCIZOPARANOIDĂ → KLEIN (MELANIE)

PRAG, intensitate pe care trebuie să o atingă un stimul pentru a fi perceput sau pentru a provoca o reacție a organismului.

Numim *prag absolut* excitația minimală capabilă să producă o senzație (începând de la ce distanță aude o persoană tic-tacul unui ceas care se apropie de urechea sa?) și *prag diferențial* cantitatea minimă cu care trebuie să facem să varieze stimulul inițial în așa fel încât subiectul să sesizeze o modificare o senzației: între 15 și 16 g, 15 și 17 g, 15 și 18 g nu percep nici o diferență, aceasta nedevenind perceptibilă decât de la 20 g încolo. Valorile pragurilor absolute și diferențiale sunt rezultate statistice; ele corespund mediei unui anumit număr de măsurări, variind de la un individ la altul (grad de acuitate senzorială, vârstă, sănătate, interes față de proba...), precum și în raport cu natura și intensitatea senzațiilor studiate.

Sensibilitatea noastră funcționează când ca un aparat de precizie, când ca un aparat grosier: în timp ce pot distinge o greutate de KM) g față de una de 110 g, îmi este cu totul imposibil de a percepe o diferență între 1 kg și 1010 g. în schimb, diferențiez 1000 g de 1100 g (diferență = 100 g). în cele două cazuri în care este perceptibilă o diferență, raportul este constant (10/100 = 100/1000= 1/10), ceea ce se enunță în Legea lui Weber: pragul diferențial este proporțional cu intensitatea inițială a stimulului. Precizia sensibilității noastre depinde de mărimile pe care le are de estimat.

PRAGMATISM, teorie care ia valoarea practică drept dovadă de adevăr.

W. James' spunea: „Este adevărat ceea ce reușește". Fără a vrea să justifice oportunismul, el susținea că o idee este adevărată dacă permite să se realizeze ceva valabil și dacă procură satisfacție.

PRECONȘTIENT, în prima teorie freudiană, unul din sistemele care constituie aparatul psihic*.

Preconștientul regrupează ansamblul proceselor psihice latente, dar disponibile, adică apte de a deveni conștiente (amintirile, de exemplu). Un sistem de cenzură reglează trecerea de la preconștient la conștientă.

PREFERENDUM, valoare optimală de excitație, datorată unui agent

Pe de o parte, durata vieţii majorităţii animalelor fiind mai scurtă decât aceea a omului, este posibil să se întreprindă cercetări pe termen lung. Experimentând, de exemplu, pe douăzeci de generaţii de şobolani (în cazul omului ar fi fost nevoie de 6(X) de ani!), s-a putut studia influenţa eredităţii asupra aptitudinii de a parcurge un labirint. Pe de altă parte, dat fiind faptul că se pot controla mai bine condiţiile de viaţă şi starea fiziologică a animalelor decât acelea ale omului, sunt realizabile unele experienţe; este posibil.de exemplu, să se măsoare forţa tendinţelor (foame, sete...) prin metoda privaţiunilor, greu de aplicat la fiinţa umană. Psihologia animală constituie un domeniu în care se elaborează noi metode care fac apel la tehnicile cele mai moderne.

PSIHOLOGIE CLINICĂ, metodă specifică de înţelegere a conduitelor umane, care urmăreşte să determine simultan ceea ce este tipic şi ceea ce este individual la un subiect, considerat ca o fiinţă care trăieşte o situaţie definită.

Străduindu-se să înţeleagă sensul conduitelor, ea analizează conflictele persoanei (sau grupului) şi încercările sale de a le rezolva. Psihologia clinică utilizează datele furnizate de ancheta socială (mărturii recoltate din anturajul subiectului), tehnici experimentale (teste de inteligenţă, de caracter etc.), observarea comportamentului, convorbirea de la om la om, datele biotipologiei şi acelea ale psihanalizei, căutând să integreze toate elementele obţinute într-o reprezentare de ansamblu suficient de coerentă privind comportamentul subiectului, ale cărui motivaţii şi semnificaţie profundă vrea să le degajeze. Pornind de la studiul de caz aprofundat, psihologia clinică speră să ajungă la o generalizare ştiinţifică valabilă.

PSIHOLOGIE COMPARATĂ, ramură a psihologiei care caută să scoată în evidenţă similitudinile sau diferenţele psihologice, punând în paralel omul şi animalul, oamenii sau grupurile umane, în funcţie de rase, medii culturale, niveluri socio-economice, vârste etc.

Experienţa lui W. N. Kellog, care şi-a crescut fiul împreună cu un pui de cimpanzeu de aceeaşi vârstă, cercetările lui O. Klineberg în rândurile copiilor de indieni din rezervaţii şi ale copiilor albi care frecventau aceleaşi şcoli, acelea ale lui A. Gesell privind gemenii, toate studiile care pun în joc un grup sau un subiect martor intră în cadrul psihologiei comparate.

PSIHOLOGIE CONCRETĂ, psihologie în raport cu realitatea.

în 1929, G. Politzer*, fondatorul unei „Reviste de psihologie concretă", a atacat psihologia ştiinţifică axată pe studierea omului în laborator, independent de condiţiile sale de viaţă. Ostil acestei forme de cercetare artificială, el preconizează o abordare diferită a fiinţei umane, bazată pe comprehensiunea comportamentelor, examinate în raport cu întregul „dramei" individuale.

PSIHOLOGIE DIFERENŢIALĂ, studiu comparativ al diferenţelor individuale.

Fiinţele umane se diferenţiază unele de altele prin caracteristicile lor fizice

(vârstă, sex, talie, greutate, culoarea pielii, a părului...) şi mentale (inteligenţă, aptitudini, caracter...). Obiectul psihologiei diferenţiale este cunoaşterea acestor diferenţe. Scopul său nu este numai speculativ, ci îndeosebi practic, iar câmpul de aplicare înglobează atât orientarea şcolară şi profesională cât şi criminologia. Psihologia diferenţială caută să cunoască aptitudinile unui individ, să înţeleagă personalitatea sa în funcţie de bagajul său ereditar şi de influenţele suferite în mediu (educaţie, cultură...) în acest scop utilizează în special metodele psihometrice (testele).

PSIHOLOGIE DINAMICĂ, ramură a psihologiei care studiază forţele exercitate asupra fiinţei umane şi consecinţele lor în organizarea personalităţii.

Examinează omul în câmpul său psihologic, acţionând şi reacţionând, supus tensiunilor interioare şi exterioare, în reţeaua sa de relaţii umane. Face apel la datele psihologiei sociale' şi ale psihanalizei pentru a înţelege comportamentele şi motivaţiile indivizilor (adesea inconştiente). -• LEVIN (KURT).

PSIHOLOGIE ECONOMICĂ, disciplină care are ca obiect studiul conduitelor umane în sectoarele de producţie, distribuţie şi consum al resurselor.

Există aproape întotdeauna o diferenţă între trebuinţele şi dorinţele omului şi posibilităţile de a şi le satisface. Psihologia economică studiază comportamentele individuale (motivaţii, decizii de cumpărare...) şi de grup. Una din metodele sale este sondajul de opinie, practicat cu regularitate pentru a se aprecia aşteptările cumpărătorilor.

PSIHOLOGIE EXPERIMENTALĂ, ramură a psihologiei care supune experimentării faptele cunoscute prin observaţie, spre a le verifica şi a le stabili legile.

Dându-le unor subiecţi să înveţe o listă de silabe lipsite de sens, H. Ebbinghaus" a demonstrat existenţa unui număr de legi privind memoria şi învăţarea. Tot aşa, urmărind o singură variabilă (prezenţa mamei), R. Spitz* a descoperit ravagiile carenţei afective precoce.

Aproape toate faptele psihice sunt susceptibile de studiere ştiinţifică. Dar psihologia experimentală se izbeşte de obstacole de ordin moral (nu se poate experimenta liber asupra omului). Pentru a depăşi aceste obstacole, psihologia experimentală face apel la psihologia animală. Utilizând şoareci albi, C. J. Warden a studiat forţa tendinţelor' (tendinţa maternă este mai puternică decât setea, care este mai puternică decât foamea etc). Psihologia experimentală caută să degaje legile generale la care se supune orice individ, spre a scoate mai bine în relief ceea ce este singular, ireductibil, diferenţiindu-l de ceilalţi.

PSIHOLOGIE GENETICĂ, studiu al dezvoltării mentale a copilului.

Această ramură a psihologiei descrie transformarea copilului în adult, progresele sale, stadiile prin care trece, căutând să înţeleagă semnificaţia lor funcţională. A. Gesell în Statele Unite, J. Piaget în Elveţia, H. Wallon în Franţa au fost teoreticienii acestei psihologii caie se bazează pe noţiunile-cheie de maturizare* şi de învăţare'. Psihologia genetică înglobează epistemologia genetică, al cărei obiect se limitează la geneza categoriilor esenţiale ale gândirii. -> PSIHOLOGIA COPILULUI.

important pentru om nu este de a-şi satisface trebuinţele, ci de a trăi „cum se cuvine", adică coform legilor înscrise în fiinţa sa. în această optică, psihologul devine un mediatqr datorită căruia omul se poate cunoaşte mai bine cât şi un educator care îi deschide drumul realizării de sine.

PSIHOMETRIE, ansamblu de metode şi de tehnici care permit măsurarea fenomenelor psihice.

în sensul său cel mai larg, acest termen înglobează toate cercetările senzorimetrice (praguri senzoriale, timp de reacţie...), dar este folosit de obicei, într-un sens mai restrâns, pentru a desemna ansamblul testelor cognitive şi, în general, toate testele care servesc la aprecierea aptitudinilor şi a nivelurilor de dezvoltare (maturitatea socială, de exemplu).

Introducerea măsurării în psihologie a determinat mari progrese în această disciplină. Dar utilizarea rezultatelor cifrice nu este lipsită de pericole. Un număr nu are decât o valoare indicativă; nu este decât un element al diagosticului pe care psihologul îl are de formulat. El infirmă sau confirmă o ipoteză şi trebuie întotdeauna raportat la alte observaţii şi la istoria individului examinat. Dacă un Q.I. de 130 exprimă, fără nici o îndoială, o inteligenţă superioară, un Q.I. de 70 nu indică întotdeauna existenţa unei deficienţe intelectuale. Acest rezultat poate fi datorat anxietăţii, unei inhibiţii nevrotice, opoziţiei subiectului sau absenţei sale de interes pentru probele propuse.

Important este deci ca psihologul să nu se cantoneze într-un rol de tehnician de laborator, destinat să furnizeze măsurători exacte, ci să fie capabil să le interpreteze în mod corect, în funcţie de observaţiile calitative, nemăsurabile, a căror însemnătate nu trebuie subestimată.

PSIHOPATIE, stare mentală patologică.

într-un sens mai restrâns, acest termen se aplică mai ales deviaţiilor caracteriale (afectivitate, voinţă), care determină conduite antisociale, fără culpabilitate aparentă. Psihopaţii nu se clasează nici printre psihotici (realmente alienaţi) şi nici printre nevrotici (care sunt conştienţi de tulburările lor). Ei sunt indivizi instabili, impulsivi şi dificili, al căror comportament face să sufere mai ales anturajul lor. Inadaptaţi social, ei au adesea de-a face cu justiţia. După lucrările lui S. Glueck şi W. H. Sheldon, ci se recrutează îndeosebi diii rândurile subiecţilor de tip atletic. Noţiunea de psihopatie, datorată lui K. Schncider (1923), se înrudeşte cu aceea de „personalitate antisocială" a americanilor (DSM 1II-R, 1989).

PSIHOPATOLOGIE - PSIHOLOGIE PATOLOGICĂ.

PSIHOTEHNICĂ, ansamblu de tehnici de psihologie experimentală aplicate problemelor umane.

Psihotehnica este utilizată mai ales în industrie, comerţ şi armată. Ea îşi propune, în esenţă, să definească condiţiile de muncă cele mai favorabile, adaptarea omului la munca sa şi să-l ajute pe om să se integreze în grupul profesional. Instrumentele sale privilegiate sunt testele. în armată, ca şi în industrie, psihotehnica a permis reducerea considerabilă (cu circa o treime) a duratei învăţării şi a numărului de accidente. Termenul de psihotehnica tinde să fie înlocuit prin acela de psihologie aplicată.

PSIHOTERAPIE, apucare metodică a unor tehnici psihologice determinate, pentru restabilirea echilibrului afectiv al unei persoane.

Câmpul psihoterapiei este extrem de vast, începând cu tulburările caracteriale şi nevroze şi terminând cu afecţiunile psihosomatice şi chiar psihozele. Toate metodele psihoterapeutice (susţinerea moralului, sugestie, reeducare, psihanaliză etc). care se bazează pe comunicarea dintre psihoterapeut şi bolnav, urmăresc scopuri identice, adică împlinirea personalităţii şi o mai bună integrare socială a subiectului.

După modurile lor de acţiune, se disting trei mari categorii de psihoterapii: acelea bazate pe *sugestie* (persuasiune, direcţionare morală); acelea bazate pe *catharsis* (retrăirea, sub efectul hipnozei sau al subnarcozei, a sentimentelor refulate); acelea care îi permit pacientului să-şi modifice personalitatea prin analiza conflictelor sale profunde, care integrează în conştiinţa sa afecte inconştiente şi îi modifică mecanismele de apărare". Tipul acestor psihoterapii abisale este *psihanaliza,* rezervată unor cazuri deosebite.

Psihoterapia se bazează pe încrederea bolnavului în tratament şi în persoana terapeutului, pe relaţia de comprehensiune reciprocă care se stabileşte între ei şi datorită căreia pacientul îşi poate exprima liber problemele, fără teama de a fi rău judecat, descătuşându-şi (pe plan verbal) impulsiile şi repunând în discuţie imaginea pe care şi-o face despre el însuşi. în relaţia interumană astfel creată, subiectul învaţă să-şi modifice atitudinile faţă de propria-i persoană şi faţă de lumea exterioară, adaptându-se mai bine la realitate.

Metodele folosite în psihoterapie trebuie să fie adecvate cazurilor individuale: unii necesită încurajări, alţii o reeducare sau o psihanaliză. înainte de a întreprinde un tratament de acest gen este deci necesară cunoaşterea exactă a fiecărui bolnav. Cele mai bune rezultate se obţin cu subiecţii care doresc să se vindece, care cooperează liber la tratament şi care sunt suficient de inteligenţi ca să înţeleagă mecanismele psihologice analizate şi care nu trag de pe urma maladiei lor beneficii' prea importante. La copii psihoterapiile se bazează în esenţă pe tehnicile expresive, cum sunt desenul, modelajul, marionetele. -> ANALIZĂ TRANZACŢIONALĂ; AVERSIUNE; JOCOTERAPIE; PSIHODRAMĂ; STRIGĂT PRIMAL; TERAPIE COMPORTAMENTALĂ. [Se poate citi G. Ionescu, *Psihoterapie* (1990) — nota trad.]

PSIHOTERAPIE INSTITUŢIONALĂ, în sensul cel mai larg, efect terapeutic exercitat de o instituţie asupra bolnavilor care sunt trataţi aici. întT'Un sens restrâns, ansamblu de tehnici psihosociologice folosite pentru ameliorarea raporturilor interpersonale din cadrul unui spital în scopul de a face din această instituţie un instrument realmente terapeutic.

Centru de îngrijire, ca şi loc de viaţă, spitalul psihiatric face eforturi, de la începutul anilor 1950 încoace, de a ameliora condiţiile de existenţă ale bolnavilor şi relaţiile umane din interiorul său. în acest scop au fost create aici ateliere de ergoterapie', cluburi de arte plastice, de teatru, de muzică, de sport, yoga etc, la gestionarea cărora, în măsura posibilităţilor, sunt

asociaţi bolnavii. O atare viaţă socială necesită întâlniri şi schimburi, fie şi numai spre a împărţi responsabilităţile şi a reduce inevitabilele tensiuni. La reuniunile periodice, la care participă pensionarii, personalul de îngrijire şi chiar personalul administrativ, sunt dezbătute dificultăţile apărute. Asemenea discuţii, conduse de practicieni experimentaţi şi prudenţi, sfârşesc prin a transforma climatul instituţiei: atitudinile autoritare, agresive şi inhibitoare sunt progresiv abandonate în folosul conduitelor mai democratice şi mai destinse.

PSIHOTERAPIE ÎN GRUP, metodă de tratament colectiv al tulburărilor fizice sau mentale datorate unui conflict intrapsihic.

Ideea de a regrupa pacienţi pentru a discuta împreună problemele lor datează de la începutul anilor 1930 *(i.* L. Moreno, 1932). Ea se bazează, în esenţă, pe două observaţii: când se reunesc mai multe persoane, ele se influenţează reciproc; este mai uşor să vezi şi să înţelegi problemele altuia decât pe ale tale. Există multiple forme de psihoterapii colective, cele principale fiind discuţia liberă (participanţii exprimă în mod spontan ceea ce simt şt gândesc) şi psihodrama*.

Pentru unii autori, cum este P. Joshi (1975), psihoterapia în grup ar răspunde formei noi pe care o ia maladia mentală, mai mult comportamentală decât trăită pe plan interior, mai mult socială şi mai puţin individuală. Intenţia majoră a psihoterapiei în grup ar fi o mai bună conştientizare de către individ a contextului social ambiant (J. C. Sager şi H. S. Kaplan, 1972).

PSIHOTERAPIE NONDIRECTIVĂ -» ROGERS (CARL).

PSIHOTIC, subiect afectat de psihoză*.

PSIHOTROP, substanţă naturală sau sintetică a cărei acţiune asupra sistemului nervos central este capabilă să modifice activitatea mentală şi conduita unui individ.

Se disting trei grupe de psihotrope: *scdutivele* (neuroleptice', tranchilizante*, hipnotice), *stimulentele* (antidepresive...) şi *perturbatori psihici* (halucinogene, stupefiante, substanţe exaltante, cum sunt eterul şi alcoolul).

PSIHOZĂ, maladie mentală gravă, caracterizată prin pierderea contactului cu realul şi alterarea funciară a legăturii interumane, cauză de inadaptare socială a subiectului.

Contrar nevroticului, care este conştient de dificultăţile sale personale, psihoticul îşi ignoră tulburările: izolându-se de lumea exterioară, el îşi creează un univers privat pe care îl fasonează după plac şi în care el este atotputernic.

Există mai multe categorii de psihoze: schizofrenia*, psihoza maniaco-depresivă", delirurile (paranoia* , psihoza halucinatorie cronică, parafrenia). Activitatea delirantă — care se manifestă, în atitudini şi conduite, prin pierderea simţului autocritic, deviaţii ale judecăţii logice, modul de gândire dereal — exprimă profunda alienare a persoanei şi constituie caracteristica cea mai tipică a psihozelor. Acestea sunt relativ frecvente (1% din populaţia urbană).

PSIHOZĂ MANIACO-DEPRESIVĂ, afecţiune mentală caracterizată de alternanţa fazelor maniace şi melancolice.

Psihoza maniaco-depresivă este mai puţin frecventă la bărbaţi decât la femei (şapte bărbaţi la zece femei); ea pare legată de tipul „picnic"" (H. Luxemburger) şi se transmite genetic. într-adevăr, pe când psihoza maniaco-depresivă afectează circa 1% din populaţia generală, în unele familii frecvenţa sa variază între *9%* şi 18%. Se pare (dar lucrul acesta rămâne de demonstrat) că o genă purtată de cromozomul 11 joacă un rol predispozant în apariţia acestei maladii („Nature", 26 februarie 1987). Cu toate acestea, în declanşarea acestor tulburări un rol cert au factorii psihosociali, şocurile emoţionale*.

PSITACISM, repetare mecanică de expresii şi de fraze cuprinzătoare.

Iniţial formă de învăţământ în care elevul nu avea decât să repete „papagalicepte" frazele pe care trebuia să le reţină, în psihopatologie termenul este utilizat pentru a caracteriza comportamentul unui subiect care repetă o expresie fără a se îngriji de semnificaţia acesteia. Această tulburare se întâlneşte destul de frecvent la deficienţii intelectual. -» ECOLALIE.

PUBERTATE, ansamblu de transformări psihoorganice legate de maturizarea sexuală şi care traduc trecerea de la copilărie la adolescenţă.

Pubertatea se manifestă mai ales printr-o împlinire a corpului, dezvoltarea caracterelor sexuale secundare (pilozitate pubiană şi axilară, modificarea vocii), apariţia primelor menstruaţii la fete şi a spermatozoizilor în lichidul seminal la băieţi.

Pubertatea care, în climatul nostru, debutează între 12 şi 14 ani, poate fi precoce (rareori) sau întârziată (circa 12% dintre subiecţi). încetinirea ritmului evolutiv la un copil normal — care, de altfel, va deveni un adult normal — este în general neglijată de părinţi. Cu toate acestea, ea poate să aibă repercusiuni psihologice relativ importante: şcolarii prezintă adesea un deficit specific de aptitudini intelectuale (inaptitudine de a raţiona abstract), care atrag după ele eşecuri şi, în consecinţă, o deteriorare a aplicaţiei şcolare şi sentimente de inferioritate; ei păstrează atitudini puerile şi o personalitate imatură.

Pubertatea este o criză psihobiologică asociată adesea cu dificultăţi şi tulburări caracteriale („criza de originalitate juvenilă" descrisă de M. Debesse). Psihosociologii (M. Mead) au arătat că aceste tulburări provin din situaţia ambiguă a adolescentului în societatea noastră; nici copil, nici adult, el nu are un statut precis şi rămâne nesigur în ceea ce priveşte rolul său; dacă îşi afirmă independenţa, se loveşte de adulţi, iar dacă refuză să-şi asume responsabilităţi sociale sau profesionale, de asemenea nu le dă satisfacţie.

PUBLICITATE, ansamblu de tehnici folosite de o întreprindere comercială pentru a-şi constitui o clientelă şi a favoriza difuzarea a diverse mărfuri.

O dată cu dezvoltarea psihologiei maselor şi a mijloacelor de difuzare (presă, afişe, radio, televiziune), publicitatea a luat un avânt considerabil. întreprinderile industriale şi comerciale îi consacră circa 5% din cifra lor de afaceri (în 1987, în Franţa, aproape 39 miliarde de franci au fost cheltuiţi pentru publicitate |sursă: S.E.C.O.D.I.P.|). Publicitatea se sprijină

inversează, trecând de la activitate la pasivitate, ori invers.

În felul acesta dorința de a face rău (sadism) *se* poate transforma în dorință de a suferi (masochism), dorința de a vedea (voierism) în trebuința de a fi văzut (exhibiționism) etc. Anna Freud citează cazul unui băiețel căruia îi era teamă de castrare. În crizele sale de angoasă el manifesta un elan războinic, îmbrăca o uniformă de soldat și punea mâna pe armele din panoplia sa de copil: anxietatea sa se ranversa în agresivitate

RAPTUS, manifestare bruscă și irezistibilă care îl împinge pe subiect la o acțiune cu consecințe uneori tragice: fugă, sinucidere, omor.

Se observă cel mai adesea în epilepsie (escapadă, furie), alcoolism cronic și melancolie (suicid). Raptusul se asociază cu o obnubilare mai mult sau mai puțin totală a conștiinței.

R.A.S. -• AJUTOARE SPECIALIZATE.

RASĂ, varietate de specie umană ai cărei membri se disting prin caractere fizice de origine genetică.

Specialiștii reuniți de UNESCO (1950-1951) pentru a elabora o „Declarație asupra rasei" nu au recunoscut decât trei mari grupe de ființe umane: grupa caucazoidă (albă), grupa negroidă și grupa mongoloidă. După acești savanți, toate subgrupele sunt arbitrare și nu există decât în spiritul clasificatorului. Nu există rasă pură, iar mitul nazist al superiorității arianului germanic față de ceilalți oameni era o impostură. Multă vreme s-a crezut că diferențele psihologice sunt legate de diferențele de rasă, că negrul are mai ales calități senzoriale, albul aptitudini intelectuale etc. Astăzi e fapt demonstrat (O. Klincberg. F. Brown etc.) că superioritatea relativă a unora asupra altora depinde cențialmente de condițiile socioculturale și economice.

Mai mult decât rasa, mediul și climatul social sunt acelea care explică diferențele de aptitudini constatate între indivizi. Klincberg a demonstrat, de exemplu, că nivelul intelectual al negrilor americani este mai ridicat în nordul decât în sudul Statelor Unite și că la oamenii de culoare veniți să se stabilească în nord acest nivel crește pe durata șederii lor în această regiune. Ameliorarea intelectuală se produce în mod regulat atunci când nivelul economic și educativ crește.

RAȚIONALIZARE, justificare a unei conduite ale cărei motive autentice sunt ignorate.

Un subiect în stare de hipnoză, care primește ordinul de a săvârși o anumită acțiune după trezire, execută acel act fără a-i cunoaște motivul real. Dacă i se cere să-și explice comportamentul, el invocă tot felul de motive. Necunoscând forțele care îl animă, el este obligat să-și justifice conduita printr-o cauză logică, lată un exemplu: un băiat, îndrăgostit de institutoarea lui, îi fură o batistă. Interogat, el răspunde că a avut nevoie de o batistă și că nu a îndrăznit să o ceară, pe când în realitate căuta să posede un obiect care să simbolizeze persoana iubită. Inteligența sa a reorganizat într-un mod acceptabil raporturile dintre elementele inconștiente.

RAȚIONAMENT, operație a gândirii care constă într-o înlănțuire logică de raporturi (adică de judecăți), ducând la o concluzie.

Calitatea raționamentului depinde de premisele sale. Școlarul de 7-8 ani spune că untdelemnul plutește pe apă pentru că este „gras", pentru ca apoi, abandonând această însușire inaplicabilă altor obiecte (lemn, plută...), să spună că este „ușor". Raționamentul său este întemeiat pe observarea realității. Mai târziu, spre 11-12 ani, el este capabil să raționeze abstract și să facă apel la noțiunea de densitate (raportul dintre greutate și volum), care deja este o judecată. Progresele raționamentului tinde socializare și de diminuarea egocentrismului" infantil. Aceste progrese le putem aprecia în mod obiectiv cu ajutorul testelor (analogie: „Un cuțit și o bucată de sticlă sunt amândouă...'"; similitudine: „Prin ce se aseamănă berea și vinul?"). Se disting. în general, două forme de raționament: *deducția,* care este trecerea de la general la particular („Toți oamenii sunt muritori, deci eu sunt muritor"), și *inducția,* care este extrapolarea la generalitate a unui caz particular.

RĂDULESCU-MOTRU (Constantin), filosof, psiholog și om politic român (Butoiești, jud. Mehedinți, 1868 - București, 1957).

Licența și-a luat-o la București, cu o teză filosofico-psihologică *(Realitatea empirică și condițiile cunoștinței,* 1889), iar la Paris a frecventat cursurile lui J. M. Charcot, la Salpêtrière, și pe ale lui Theodule Ribot, la College de France. A lucrat efectiv în laboratorul de psihologie experimentală condus de H. Beaunis și Alfred Binct, pentru ca în anii 1890-1893 să studieze sub îndrumarea lui W. Wundt, la Lcipzig, unde a obținut doctoratul (1893). Din 1897 și până în 1940 a fost cadru didactic — din 1904, profesor definitiv la Universitatea din București, unde în 19(X) a inaugurat cursul de psihologie. A creat o selectă școală de psihologie, care a pus accentul pe experiment și pe psihometrie. În opoziție cu spiculația sa metafizică, în psihologie a cultivat metodele obiective, năzuind să clădească o „știință exactă. în înțelesul pe care îl au și fizica, chimia, biologia". Al său *Curs de psihologie* (1923) s-a impus ca un model de sinteză magistrală a rezultatelor cercetării în domeniu, discriptivul confluând cu regularitate în explicativ. Deși adversar al fuziunii psihologie-fizologie, nu poate evita definirea conștiinței „ca funcțiune a scoarței cerebrale", ba chiar caută să-i descifreze și mecanismul. Dintre scrierile sale, unele cu o tentă mai mult metafizică, citâm: *Problemele psihologiei* (1898); *Despre sullet* (1899); *Puterea sufletească* (1908); *Sufletul neamului nostru, calități bune și defecte* (1910).

RĂSUNET, repercusiune a unui eveniment asupra psihismului unui individ.

Unele persoane reacționează prompt la un fapt sau la o situație emoționantă, ca după aceea să nu se mai gândească la cele întâmplate. Altele, dimpotrivă, aparent indiferente și impasibile pe moment, nu uită nimic și își „coc" răspunsul. În primul caz spunem că efectul produs de eveniment este „primar", iar în al doilea caz un efect „secundar". Modul de a reacționa la evenimente (răsunet) este, în caracterologia lui

G. Heymans şi E. Wiersma, una din cele trei dispoziţii caracteriale fundamentale (celelalte două fiind emotivitatea şi activitatea).

RĂZBOI, luptă armată între popoare (internaţional) sau între partide (războiu civil).

Cauzele războaielor ar fi, după teoria freudiană, de origine individuală: în fiecare din noi ar exista o agresivitate latentă care şi-ar găsi în războiu un debuşeu socialmente acceptat. Dar această teorie pare insuficientă întrucât războiul,deşi extrem de răspândit, nu este universal: există popoare care nu s-au războit niciodată (L. T. Hobhouse). Pe de altă parte, la acelea care îl practică a putut fi explicat prin alte mobiluri, cum sunt jocul, goana după prestigiu (indienii Plaines), trebuinţele religioase (procurarea de victime sacrificiale) sau economice (procurarea de sclavi, acapararea bunurilor vecinului).

în societatea noastră războiul are la bază îndeosebi factori economici. Când condiţiile de viaţă sunt proaste, iar propaganda guvernanţilor determină o naţiune să considere un alt popor ca fiind cauza principală a frustrărilor suferite, agresivitatea se polarizează asupra acestuia, iar riscurile de conflict cresc în mod periculos. Cu toate acestea, războiul nu este niciodată declanşat de popoare, ci întotdeauna de şefii de stat, care îl consideră uneori necesar spre a evita gravele crize interne din ţara lor. Azi pericolele unei distrugeri totale sunt atât de mari încât asistăm la o solidaritate de o esenţă nouă între naţiuni, decise să facă tot ce este posibil spre a împiedica o conflagraţie funestă. |Se poate citi Karl Jaspers, *Die Atombombe und dic Zukunfl des Menschen* (1957) — nota trad.l

RĂZBOI PSIHOLOGIC · PSIHOLOGIE MILITARĂ.

RÂS, fenomen esenţialmente uman care, în general, exprimă buna dispoziţie şi veselia.

Poate fi cauzat şi de unele stimulări fizice (gâdilat), de bucuria de a se simţi superior celorlalţi (T. Hobbes) sau prin perceperea unei situaţii comice, necuviincioase (A. Schopenhauer). Râsul, care include un element agresiv - el e făcut spre a umili, spune H. Bergson —, are o funcţie cathartică, descătuşantă: indienii Crows din America pedepsesc prin râs infracţiunile grave la codul moral. Eî nu-i spun nimic vinovatului, dar iau în râs delictul în adunarea de seară, unde fiecare se amuză pe socoteala lui. Datorită râsului, agresivitatea se poate exprima liber, fără consecinţe dramatice. în anumite situaţii râsul este o formaţie reacţională împotriva angoasei.

REACŢIE, răspuns la un stimul.

Reacţia poate fi reflexă (ochiul meu lăcrimează dacă este iritat de un fir de praf) sau voluntară (apăs pe un buton când percep un semnal convenit). în primul caz, ea corespunde unei adaptări a organismului, care restabileşte echilibrul compromis, eliminând agentul vătămător; în al doilea caz este un răspuns convenţional. Toate conduitele umane au fost reduse de către behaviorişti şi reflexologi (1. P. Pavlov) la reacţii (emoţionale, învăţate...) mai mult sau mai puţin complexe, studiate de ei ca atare.

REACŢIE ELECTRODERMALĂ, fenomen complex legat de activitatea sistemului nervos simpatic, care se manifestă printr-o variere a rezistenţei electrice a pielii ca urmare a unei excitaţii senzoriale sau a unei emoţii, susceptibile să provoace activitatea glandelor sudoripare.

Primele studii referitoare la acest fenomen datează de la sfârşitul secolului al XIX-lea (R. Vigouroux, C. Ferré, J. Tarchanoff). în 1909, lucrarea germanului O. Veraguth asupra „reflexului psihogalvanic" suscită numeroase cercetări. în 1963, V. Bloch arată că există diverse răspunsuri electrodermale, legate nu numai de funcţionarea sistemului nervos simpaticei şi de aceea a formaţiei reticulate (parte a trunchiului cerebral care se întinde de la bulb la diencefal) şi a cortexului. Reacţiile electrodermale diferă considerabil de la o persoană la alta, iar la acelaşi subiect diferă de la un moment la altul.

READAPTARE, revenire progresivă la un mod de viaţă normal.

Metodele de readaptare sunt psihologice şi pedagogice. Este posibil să-i redai individului sentimentul valorii sale personale dacă îi dai mijloacele de satisfacere a cerinţelor sociale. în acest scop, şcolarul dislexic, inteligent, însă handicapat de o lateralitate* defectuoasă, va fi plasat într-o clasă de adaptare unde educatorul se poate ocupa de fiecare caz în parte; la fel, tânărul delincvent, după o perioadă de observare, va face obiectul unei reeducări în internat, unde va învăţa o meserie. Cât despre bolnavii mentali, reinserţia lor socială este favorizată prin plasarea în cămine şi în ateliere protejate".

O reeducare, operă de durată, nu se termină o dată cu ieşirea subiectului din stabiliment. Pentru a fi eficace ea trebuie continuată mult timp după aceea, până când structurile nou dobândite par suficient de statornice pentru a îndreptăţi retragerea reeducatorilor. Majoritatea eşecurilor înregistrate în acest domeniu sunt imputabile unei acţiuni educative sau psihoterapeutice întrerupte prematur.

RECEPTOR, element senzorial susceptibil de a fi activat de un stimul intern sau extern care guvernează conduita globală a fiinţei vii.

Principalii receptori sunt: *retina* (conuri şi bastonaşe) — vezi schema de la p. 262; *membrului cohlcară* (audiţie), conţinând circa 25 (KM) de celule ciliate ale lui Corti; *pielea,* unde găsim 1 2(X) (KK) puncte sensibile la durere, 700 (KM) puncte sensibile la presiune, 250 ()(K) puncte sensibile la frig şi numai 30 000 puncte sensibile la cald, repartizate în mod neregulat, potrivit cu regiunile corpului; *pupilele gustative* ale limbii (există aici patru feluri de celule, sensibile la acru, amar, sărat şi dulce); celulele nervoase ciliate ale *mucoasei nazale.* Toţi aceşti receptori sunt reuniţi în gmpa exteroceptorilor', deoarece ei informează organismul asupra mediului exterior.

în grupa interoceptorilor" sunt cuprinşi viscероceptorii" şi proprioceptorii*. Primii ne informează asupra stării viscerelor, ceilalţi asupra poziţiei capului (canalele semicirculare din urechea internă), ca şi asupra posturii şi mişcărilor corpului (receptorii sensibilităţii kinestezice sunt situaţi în articulaţii, tendoane şi fusurile musculare).

REFLEX PSIHOGALVANIC -
REACȚIE ELECTRODERMALĂ.

REFULARE, mecanism psihologic inconștient de apărare* al Eului, prin care sentimentele, amintirile și impulsiile neplăcute sau în dezacord cu persoana socială sunt menținute în afara câmpului conștiinței.

Ceea ce Eul refuză, este recunoașterea acestor virtualități, realizarea lor verbală; într-adevăr, atâta timp cât emoția dezagreabilă nu este exprimată în cuvinte, ea rămâne confuză și surghiunită în inconștient. Dar prin aceasta ea nu-și pierde potențialul dinamic. Dorința refulată căutând să se exprime și să se manifeste într-un fel sau altul (vise, lapsus, simptome...), obligă Eul la eforturi continue.

Omul normal este capabil să reziste asalturilor elementului refulat, fără a se epuiza și fără a resimți vreo daună deosebită, pe când nevrozatul, dimpotrivă, cheltuindu-și întreaga energie în această luptă, devine steril în viața activă. Noțiunea de refulare ocupă un loc central în înțelegerea nevrozelor, iar unul din scopurile psihanalizei este reducerea acestui proces psihologic, pentru a face să apară în câmpul conștiinței tendințele refulate.

REGLEMENTAREA NAȘTERILOR sau **CONTRACEPȚIE,** acțiune destinată evitării temporare a procreației.

în țările lumii a treia, unde expansiunea demografică este mai rapidă decât pot suporta statele, reglementarea nașterilor este o necesitate imperioasă și urgentă. în Brazilia, în India sau în China ea a devenit o problemă națională. în China, unde populația atingea 1 miliard și 2(X) milioane în 1994, medicii de țară organizează în mod regulat ședințe educative și de propagandă în care expun avantajele unei creșteri demografice planificate și diversele procedee anticoncepționale. Ei distribuie în mod gratuit „pilule", fixează sterileți (mai bine de 40 milioane de chinezi au recurs la această metodă contraceptivă) sau inele de cauciuc.

în Franța, o dată cu legea din 4 decembrie 1974, produsele anticoncepționale sunt larg difuzate în public și orice femeie poate, dacă dorește, să-și aleagă liber anticoncepționalele care îi convin. Cele mai multe preferă contraceptivele orale („pilule"), a căror eficacitate este cvasiabsolută. Multe utilizează dispozitive intrauterine („sterileți"), al căror procent de eșec nu este decât 1-3%; multe altele se servesc de obturatori feminini, cum sunt diafragma sau capa cervicală (care se adaptează direct pe colul uterului).

în 1985, Organizația Mondială a Sănătății (O.M.S.) și-a dat acordul pentru difuzarea mondială a unui contraceptiv a cărui eficacitate durează 4-5 ani. Este vorba de mici capsule de progesteron care, implantate subcutanat pe braț, eliberează 30 micrograme de hormon pe zi, având drept efect blocarea ovulației. De atunci încoace s-a experimentat și un vaccin „antigraviditate", ale cărui rezultate, publicate în 1988, sunt promițătoare.

în pofida tuturor acestor progrese tehnice și a unei legislații favorabile, contracepția medicală nu este total admisă și multe femei se comportă de parcă le-ar fi necunoscută. O mai bună informare a publicului va permite fără îndoială extinderea contracepției la cât mai multe dintre ele, binefacerile acesteia depășind simpla reglementare a nașterilor. într-adevăr, contracepția este cea mai bună profilaxie a avortului și, prin supravegherea medicală la a cărei instaurare contribuie, ea permite depistarea precoce a cancerelor genitale și a bolilor venerice. în sfârșit, ea favorizează armonia sexuală a cuplurilor și permite perechii conjugale să trăiască din plin bucuria dragostei.

REGRESIE, adoptare mai mult sau mai puțin durabilă a unor atitudini și comportamente caracteristice unui nivel de vârstă anterior.

Acest termen nu implică întoarcerea la o conduită din trecut, ci o stare de insuficientă maturizare. Regresia nu înseamnă că reapare un comportament observat anterior în istoria subiectului, ci faptul că acesta se comportă ca un individ mai tânăr. Această regresie către un stadiu anterior al dezvoltării se observă cu regularitate în cazul unei frustrări impuse de realitate. Exemplu: un copil, separat la un moment dat de mama sa, nu mai mănâncă singur și nu acceptă decât alimente semilichide. Enurezia* sau reapariția „limbajului de bebeluș", care adesea coincid cu nașterea unui frățior sau a unei surioare, sunt conduite regresive. La adultul incapabil să-și rezolve conflictele intră în joc uneori același mecanism, constituind o fugă de realitate și o alienare a persoanei, ca în cazul acelui bărbat de 25 de ani, deținut pentru escrocherie, care se transformă în sugar plângăreț, mereu la pat.enuretic și encopretic și hrănindu-se exclusiv cu lapte.

RELAȚIE OBIECT ALĂ sau **RELAȚIE CU OBIECTUL,** raport care există între subiect și un „obiect" care îi este exterior.

în primele două luni de viață, noul-născut este într-o stare pur narcisică; el reacționează la excitațiile interne și externe, trăiește plăcerea și insatisfacția, dar încă nu s-a diferențiat de lumea exterioară. Apoi, între trei și șase luni, un „obiect" vag se detașează de ansamblu: mama sau orice altă persoană care se ocupă în mod regulat de sugar, care devine distribuitoarea de plăcere (hrană, îngrijiri...) și cu care copilul stabilește prima sa relație obiectală. în luna a opta, aceasta este atât de personalizată încât prezența unei persoane străine în locul mamei declanșează o veritabilă angoasă la copil. Primele relații obiectale au o importanță fundamentală în organizarea și dezvoltarea personalității.

RELAȚII UMANE, raporturi interpersonale în interiorul unui grup.

Luarea în considerare a calității relațiilor umane în cadrul unei colectivități de muncă datează de la marile crize economice (1929) și mai ales din anii celui de al doilea război mondial. Azi șefii din industrie acordă o atenție deosebită gestionării resurselor umane și împărtășesc ideea că investiția în capitalul uman este fundamentală. Extensiunea, uneori gigantică, a unor întreprinderi are drept consecință o mai mare distanță socială între salariați și patroni; muncitorul îndeplinește o sarcină parcelară pe care nu reușește să o raporteze la ansamblu, se simte frustrat, „alienat" și are tendința de a se dezinteresa de întreprinderea la care lucrează. Este deci necesar, pentru menținerea unui climat social favorabil în interiorul colectivului de muncă, să se răspundă trebuințelor psihologice ale salariaților, să fie întărît

copiii sunt declarați iresponsabili) și să fii liber pe acțiunile tale (nu ești responsabil de un act săvârșit în condițiile amenințării fizice sau ale constrângerii morale). Cu toate acestea, legile sociale sau morale consideră că ești responsabil nu numai de actele pe care le-ai dorit și le-ai realizat tu însuți și de cele săvârșite fără vrere (accident rutier, de exemplu), ci și de cele pe care nu le-ai voit și nici nu le-ai săvârșit, dar a căror evitare depindea de tine: un prefect a fost revocat, în 1964, în urma evadării unui prizonier din infirmeria specială care depindea de autoritatea sa. în China, în 1987, ministrul pădurilor a fost făcut responsabil de incendiul care a devastat mii de hectare, inclusiv cinci sate. A fi responsabil este a-ți ține un angajament moral; în general, aceasta înseamnă a respecta contractul social pe care orice om l-a încheiat, în mod implicit, venind pe lume.

RETICENȚĂ, atitudine a unei persoane care ezită să-și exprime clar gândul.

Efect al atitudinii rezervate, al jenei sau neîncrederii, reticența se observă atât la subiecți absolut normali (timizi) cât și la cei cu manifestări patologice. O întâlnim în cursul convorbirilor clinice, pacienții (și chiar și familiile lor) trecând sub tăcere în mod sistematic fapte semnificative: o întâlnim și în curele psihanalitice, atunci când subiecții rezistă mai mult sau mai puțin conștient acțiunii terapeutului. Ea constituie o reacție de opoziție din partea unor bolnavi psihic indiferenți (schizofrenici) sau neîncrezători (deliranți, paranoici), care refuză să vorbească de experiențele lor patologice.

RETRACȚIE A EULUI, mecanism de apărare care constă în a renunța la orice activitate care poate aduce neplăcere.

Unii subiecți hipersensibili au tendința de a se închide în ei înșiși (introversiune*), de a trăi marginal, de a-și limita relațiile cu semenii, de a-și reduce activitățile la domeniile în care ei excelează sau de a se cantona în rolul de spectator. Această conduită îi pune la adăpost de suferință, dar le interzice împlinirea personalității.

RETROGRESIE, reapariția comportamentului caracteristic unei epoci revolute din istoria unui individ.

Sub influența unor traumatisme, conduitele învățate de curând dispar, în timp ce reapar deprinderi vechi. Pentru K. Lewin', retrogresia se deosebește de regresie".

REȚEA DE AJUTOARE SPECIALIZATE (R.A.S.) -> AJUTOARE SPECIALIZATE.

REUȘITĂ, succes.

Reușita, ca și eșecul, este o noțiune esențialmente subiectivă, care nu depinde de nivelul absolut de realizare a unui act, ci se situează mai degrabă în raport cu anumite norme și îndeosebi cu nivelul de aspirație al fiecărui individ. Reușita este simțită ca atare atunci când realizarea depășește sau cel puțin atinge linia de țintă, adică speranța subiectului. Sentimentul de satisfacție trăit de o persoană este singurul criteriu cu adevărat valabil **pentru a-i caracteriza reușita.**

REVENDICARE, comportament al celui care pretinde reparație pentru

o injustiție (reală sau imaginară) suferită.

La copil este vorba, în general, de o revendicare afectivă (consecutivă nașterii unui nou frățior sau a unei surioare sau plasării sale într-un stabiliment), care se manifestă printr-o ostilitate mai mult sau mai puțin fățișă la adresa anturajului sau printr-o conduită regresivă: subiectul bombăne, se cramponează de adulți, reîncepe să-și ude patul. •

La adulți, revendicarea exprimă adesea dorința inconștientă de a masca o deficiență; ea corespunde unui mecanism de supracompensare a unui sentiment de inferioritate și traduce insatisfacția profundă a individului în mediul social. Generată de un eșec minuscul sau de o frustrare minimă, conduita revendicativă avansează într-o manieră cvasiobsesională, mergând chiar împotriva intereselor persoanei. Revendicarea, care se dezvoltă de obicei la subiecții suspicioși, care au un Supraeu* rigid, constituie adesea un simptom important al paranoiei.

REVERIE, stare de detașare față de realitate, intermediară între gândirea în stare de veghe și vis.

Subiectul, distras din lumea exterioară, despre care nu mai are decât o conștiință vagă, se lasă antrenat de un flux de imagini și idei care ascultă mai mult de motivațiile afective decât de logică. Reveria apare ca un fenomen normal la pubertate, când ea are semnificația unei anticipări a realității viitoare.

Adesea reveria constituie, atât la copii cât și la adulți, un simptom nevrotic, o fugă de realitate. Ea depinde de constituție, subiecții schizoizi având o propensiune deosebită la reverie, dar și de condițiile exterioare: monotonia unei sarcini sau a unei excitații (zgomotul uniform al unei mașini, de exemplu), absența de stimuli a ambianței favorizează dezvoltarea reveriei. Ea constituie adesea un mod de apărare a Eului împotriva plictiselii și frustrărilor vieții cotidiene.

REVISTA DE PSIHOLOGIE, publicație a Academiei Române.

Primul număr datează din 1955; revista — care apare trimestrial — a ajuns astăzi la tomul 42. Publică rezultatele cercetărilor în domeniu pe plan național, precum și studii de sinteză,analize critice,recenzii, cronici ale evenimentelor din viața științifică națională și internațională (congrese, conferințe, simpozioane etc). (Adresa redacției: Casa Academiei Române, București, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5.)

REVOLTĂ, rebeliune contra autorității.

Revolta exprimă, în general, nemulțumirea unui individ sau a unui grup, ostilitatea sa față de o soartă nedreaptă, față de un mediu agresiv, ba chiar pur și simplu inconprehensiv sau indiferent. Revolta este reacția normală la frustrare.

Revolta socială este provocată mai puțin de condițiile economice defavorabile cât de un sentiment de insatisfacție psihologică datorat, după H. H. Hyman (1942), unei poziții determinate a individului (sau grupului) față de statutul său. Psihanaliștii explică această atitudine prin deplasarea în domeniul social a unui conflict intrafamilial: revoltă contra ordinii stabilite ar fi expresia actuală a răzvrătirii (de origine oedipiană) a copilului contra autorității părinților.

aşteptată de la o persoană al cărei statut îl cunoaştem.

Fiecare individ trebuie să-şi asume mai multe roluri, variabile în funcţie de vârsta sa (copil, adolescent, adult, bătrân), de sex, de persoanele cu care se află (un copil se comportă diferit, după cum este în compania camarazilor săi,a mamei sau a profesorului) şi de situaţie (acasă, la muncă, la biserică...). Aceste roluri pot să genereze conflicte psihice atunci când sunt contradictorii. Ele ne marchează întotdeauna într-un fel sau altul, fie că aderăm la ele în aşa măsură încât să nu ne mai putem desprinde (isterie, paranoia), fie că încercăm să le respingem (subiecţi revoltaţi sau revoluţionari). în general, persoana sănătoasă îşi „interpretează rolul păstrând o anumită distanţă între acesta şi propria-i personalitate. Respectul rolurilor menţine securitatea şi coeziunea socială. Viaţa socială este o textură de roluri. Inadaptaţii sunt cei care nu le respectă.

RORSCHACH (Hermann), psihiatru elveţian (Zürich, 1884 - Herisau, 1922).

După studii medicale, se specializează în psihiatrie în clinica din Zürich condusă de E. Bleuler, frecventează grupul psihanalitic din acest oraş şi suferă mai ales influenţa lui C. G. Jung.

Excelent desenator, pasionat de pictură, se arată interesat de modul în care reacţionează bolnavii la petele de cerneală* şi de culoare şi compară răspunsurile lor cu acelea ale subiecţilor normali. Descoperă astfel că percepţia vizuală este influenţată de personalitate: răspunsurile „culoare" sunt legate de introversivitate (tipologie" derivată din aceea a lui Jung). Petele de cerneală sunt mai mult decât o probă de imaginaţie: ele pot descrie structura personalităţii, în 1918, construieşte planşele testului său, iar în 1921 publică lucrarea *Psihodiagnostic*. Numai după zece ani de la moartea sa acest test a început să se răspândească. Azi el este utilizat în întreaga lume şi face obiectul unui număr considerabil de cercetări şi adaptări.

ROSENZWEIG (Saul) , psiholog american (Boston, Statele Unite, 1907).

Profesor de psihologie la Washington University (Saint Louis, Missouri) şi psiholog-şef al secţiei de psihiatrie infantilă, elaborează o teorie a frustrării* şi pune la punct un test pe care îl prezintă pentru prima dată în 1935, sub numele de *Picture Frustration Study*. Acest test este utilizat de clinicieni, care îi apreciază simplitatea şi calităţile metrologice.

ROŞCA (Alexandru), psiholog român (Călata, jud. Cluj, 1906 - Bucureşti, 1996).

S-a format în cadrul şcolii de psihologie pragmatică de la Cluj, cercetând iniţial, cu instrumente psihotehnice, deficienţa mentală. Carieră universitară de excepţie şi în final un fotoliu la Academia Română. Simpla citare a unora din scrierile sale este suficientă spre a-i contura orizontul preocupărilor: *Măsurarea inteligenţei şi debilitatea mintală* (193(1); *Psihopatologia deviaţilor morali* (1931); *Delincventul minor* (1932); *Psihologia martorului* (1934); *Orientarea profesională a anormalilor* (1936); *Igiena mintală şcolară* (1939); *Copiii superior înzestraţi* (1941); *Motivele acţiunilor umane. Studii de psihologie dinamică* (1943); *Selecţia valorilor* (1943); *Tehnica psihologiei experimentale şi practice* (1947); *Creativitatea* (1972); *Creativitate generală şi specifică* (1981).

ROUSSEAU (Jean-Jacques), scriitor şi filosof elveţian de limba franceză (Geneva, 1712-Ermenonville, 1778).

Orfan de mamă de la naştere, rău crescut de către un tată capricios şi instabil, după o tinereţe aventuroasă şi de vagabondaj, în cursul căreia trăieşte în toate mediile, J. J. Rousseau cunoaşte gloria cu al său *Discurs asupra ştiinţelor şi artelor* (1750), premiat de Academia din Dijon, cu al său *Discurs asupra originii şi fundamentelor inegalităţii dintre oameni* (1755), ca şi cu romanul pedagogic *Emil sau despre educaţie* (1762). El propovăduieşte că „totul este bun ieşind din mâinile Creatorului, totul degenerează în mâinile omului" şi că educaţia trebuie să se întemeieze pe calităţile naturale ale copilului, căci nimic nu trebuie făcut în pripă: pedagogia trebuie să fie funcţională* şi să se adapteze la fiecare vârstă a copilăriei. Există, spune el, un timp pentru fiecare achiziţie. Opera sa filosofică *Contractul social sau Principiul dreptului politic* (1762) a exercitat o influenţă determinantă asupra Revoluţiei franceze. Precursor al pedagogiei moderne, a fost şi primul scriitor de *Confesiuni* (1782-1789), care constituie o curajoasă operă de psihologie la persoana întâi şi un document clasic care expune mentalitatea sa de nevrotic hipersensibil.

S

SADISM, perversiune sexuală caracterizată de erotizarea durerii pricinuite celuilalt.

Sadicul nu simte excitaţia sexuală decât făcându-i rău partenerului. În cazurile cele mai grave, din fericire rare, actele de cruzime pot merge până la ucidere. Cel mai celebru este cazul mareşalului Gilles de Rais (1400-1440), care a făcut să piară, după câte se evaluează, între 140 şi 300 de copii. Unii ucigaşi, ca Jack Spintecătorul sau Peter Sutcliffe, nu-şi alegeau victimele decât dintre prostituate. După D. Cameron şi E. Frazer (1988), motivarea lor ar fi de căutat într-o relaţie cu femei imature şi complexate, care se înrădăcinează în relaţia cu mama, în acelaşi timp obiect erotic şi sursă de frustrare. „Micul sadism" se limitează la flagelări, muşcături sau chiar la umilinţe morale.

Unii autori cred că această perversiune este constituţională. Pentru psihanalişti ea este un element al perechii contrastante „sadism—masochism", fiind legată îndeosebi de stadiul sadico-anal, de primele experienţe sfincteriene (învăţarea regulilor de igienă), de răzvrătirea contra autorităţii şi de agresivitatea deplasată asupra semenului.

SADOMASOCHISM, complex de impulsii agresive dirijate contra semenului (sadism) şi contra propriei persoane (masochism), care, după psihanalişti, ar coexista întotdeauna la unul şi acelaşi individ.

La unii indivizi, plăcerea erotică depinde de acţiunile agresive suferite sau aplicate semenului. Există şi un sadomasochism moral, diferit de deviaţia sexuală, care se manifestă în torturile pe care unele persoane, măcinate de un sentiment de culpabilitate, nu ezită să şi le aplice (ele sunt în acelaşi timp şi victime şi călăi) pentru aşi satisface trebuinţa de pedeapsă.

SALATĂ DE CUVINTE, alterarea limbajului, practic specifică schizofreniei, care constă într-o juxtapunere de cuvinte care nu au nici un raport de sens sau de consonanţă şi care nu au vreo legătură gramaticală.

SANCŢIUNE, recompensă sau pedeapsă privind o anumită acţiune.

Se disting sancţiuni naturale (arsura pe care şi-o provoacă un copil imprudent, care se joacă cu focul), sociale (decoraţii, închisoare...), subiective (remuşcări). Justiţia modernă tinde mai puţin să pedepsească, preferând readaptarea delincvenţilor (lucru adevărat în special în cazul minorilor); ea ştie că nu există criminal înnăscut şi că devii delincvent în virtutea condiţiilor socioecoomice şi afective, de care întreaga societate este responsabilă.

Sancţiunea are o valoare pedagogică certă, pe care totuşi educatorii trebuie să o utilizeze cu circumspecţie. Pedeapsa şi recompensa nu pot fi automate. Fiind confirmarea unei judecăţi referitoare la conduita unei persoane, ele trebuie să se adapteze în mod necesar acesteia, vârstei sale, nivelului ei de înţelegere. Un sugar, de exemplu, nu va fi certat pentru că a spart un bibelou care i-a stat la îndemână, pe când unui copil de zece ani i se va cere să-l înlocuiască, subţiindu-şi banii de buzunar.

SANGUIN. 1) în clasificarea temperamentelor operată de Hippocrate, subiect la care predomină umoarea sanguină. Morfologic, sanguinul se prezintă ca un individ musculos, cu înfăţişare atletică şi cu tenul rozaliu. Natură optimistă şi expansivă, el este în general sociabil, dar şi impulsiv şi iritabil. 2) Pentru şcoala franco-olandeză de caracterologie", persoană care îşi controlează emoţiile (nE), cu o activitate superioară mediei (A) şi care reacţionează imediat la impresii (P). Sanguinul este realist, rece, uneori cinic, ştiind să exploateze situaţiile şi să tragă propriul profit din toate cele ce i se oferă.

SAŢIETATE, satisfacerea unei dorinţe, satisfacere care distruge apetitul.

Trebuinţa satisfăcută se manifestă printr-o modificare a conduitei, datorată stării plăcute care rezultă din echilibrul stabilit şi din pierderea interesului pentru scopul atins. în unele cazuri poate să aibă loc chiar o inversare a tendinţei, care se exprimă prin aversiunea pentru obiectul căutat până atunci.

SĂNĂTATE, stare a celui care se simte puternic şi asigurat.

Acest concept este strâns legat de noţiunea de adaptare, aşa încât Organizaţia Mondială a Sănătăţii (O.M.S.) crede de cuviinţă să precizeze că „sănătatea este deplina posesiune a bunăstării sociale, mentale şi fizice şi nu numai absenţa bolilor şi afecţiunilor". Când vorbim de sănătate ne referim, în mod implicit, la echilibrul dinamic care există între organism şi mediul său. Individul capabil să-şi rezolve conflictele (de origine internă şi externă) şi să reziste inevitabilelor frustrări ale vieţii sociale este un individ sănătos. Acela care nu reuşeşte luctul acestia se îmbolnăveşte. Simptomele nevrotice sunt expresia unei rezolvări inadecvate a tensiunilor, pe când psihozele semnifică eşecul adaptării la lumea normală.

SCARA DE MATURITATE MENTALĂ DE LA COLUMBIA, test individual de inteligenţă pentru copiii de la trei la doisprezece ani care suferă de tulburări motorii sau de surditate, precum şi de deficienţe ale limbajului.

Acest test se compune dintr-o sută de planşe cartonate, albe sau divers colorate, pe care figurează desene geometrice,

SCHIZOTIMIE, organizare psihică normală dominată de introversiune.

Schizotimicul pare rece, distant, inafectiv. Atitudinea sa este un mecanism de apărare: el se închide în sine pentru a se proteja de agresiunile lumii exterioare. Solitudinea, retragerea din realitate, propensiunea sa pentru reverie răspund acestei trebuințe. Reacțiile sale imprevizibile sunt descărcări brutale ale tensiunii acumulate. Din punct de vedere intelectual el este adesea un original, un idealist înclinat spre analiza abstractă și spre sistematizare. Tipul său morfologic este de obicei longilin (leptosom*). dar uneori este atletic" sau displastic*.

SCOP, țintă pe care ne propunem s-o atingem.

Când un scop este inaccesibil, el poate fi înlocuit cu un altul, cât decât similar, în timpul celui deal doilea război mondial, de exemplu, privațiunile i-au făcut pe oameni să consume „ersatzuri" (înlocuitori): napi porcești în loc de cartofi, malț în loc de cafea etc. Interesul s-a deplasat de la scopul inițial spre un scop secundar, substitutiv. Uneori se întâmplă ca două scopuri urmărite să se afle în direcții contrare: cazul animalului atras de o momeală situată dincolo de un obstacol a cărui depășire produce durere (planșeul electrificat utilizat în cușile de obstrucție), de exemplu. O atare situație este generatoare de anxietate și de o stare de dezadaptare cu aspect nevrotic.

SCOPOFILIE sau **SCOPTOFILIE.** Sinonim al voierismului*.

SCOUTISM, mișcare de tineret care are drept scop dezvoltarea de calități fizice și morale la copiii și adolescenții de ambele sexe.

Fondată în 1907 de sir R. Baden-Powel (1857-1941), s-a implantat aproape pretutiuiuleni în lume, regrupând actualmente 25 de milioane de aderenți (o treime fete), din care 9 milioane în Statele Unite și circa 205 (MX) în Franța.

Scoutismul constituie o autentică școală de formare a caracterului. Fondatorul ei, înțelegând trebuințele tinerilor. le-a oferit activități care să corespundă aspirațiilor lor: gustul aventurii și libertății, spiritul de întrajutorare și cel de camaraderie sunt satisfăcute de viața cercetașului (traducere în românește a termenului englez, *scout* — nota trad.), în care, în joacă, se făurește personalitatea. Copilul este determinat foarte de timpuriu să dobândească noi cunoștințe să ia inițiative și să-și asume responsabilități; respectând codul onoarei pe care s-a angajat în mod public și solemn să-l respecte, el face ucenicia disciplinei morale, pregătindu-se astfel pentru viața socială de adult. Această metodă a fost extinsă la copiii „handicapați" și la tinerii delincvenți. -• EDUCAȚIE.

SCRIS, reprezentare grafică a limbajului și gândirii.

Scrisul a apărut acum circa 6 000 de ani. La origine se limita la o juxtapunere de desene sumare ale unor obiecte concrete care exprimau o idee (ideograme). Apoi grafica s-a stilizat, pe măsură ce se încărca de sensuri noi și lua o semnificație simbolică, abstractă. în limba chineză, de exemplu, reprezentarea simplificată a două mâini întinse, care inițial exprima gestul pecetluirii contractului de amiciție încheiat de două persoane, se regăsește în hieroglifa care semnifică „tovarăș" sau „prieten".

Alfabetul, care a fost inventat de semiți, este derivat din ideograme. învățarea scrierii presupune o vârstă mentală de cel puțin 5 ani și o bună orientare spațială (recunoașterea dreptei și a stângii, a lui sus și jos). Disgrafiile' sunt în general asociate cu tulburări de motricitate sau cu o stângăcie' contrariată. Calitatea scrisului este influențată și de starea de spirit a celui care scrie. Lucrul acesta este vădit mai ales la psihopați, al căror grafism (bucle, înfloriturl, punctuație simbolică) reflectă tulburarea gândirii. -• GRAFOLOGIE.

SCRIS ÎN OGLINDĂ, scris executat de la drapta la stânga, ilizibil în mod normal, dar putând fi citit cu ușurință cu ajutorul unei oglinzi.

Scrisul în oglindă se observă la unii stângaci, la copiii prost laterali/ați" și la dislexici'.

SCRUPUL, ceea ce constituie un obostacol pe plan psihic, pune în încurcătură conștiința și împiedică acțiunea.

Scupulosul se comportă ca un abulic. Dorința sa excesivă de a face bine un lucru, aspirația la perfecțiune, niciodată realizată, îl determină să revină pentru a îmbunătăți ceea ce era deja făcut și în cele din urmă îl condamnă la sterilitate și la perpetuă insatisfacție. Scrupulul, care dovedește existența unui Supraeu (simțul moral inconștient) rigid și sever, este o formație reacțională" care se opune dorinței refulate de a se revolta contra regulilor stabilite, spre a-și satisface impulsiile agresive și gustul nemărturisit pentru murdărie și dezordine.

SECTOR, diviziune teritorială în care operează aceeași echipă medico-socială.

Un sector de psihiatrie adultă acoperă o arie în care trăiesc până la 70 (KM) de locuitori. Un intersector de psihiatrie infanto-juvenilă cuprinde, în general, trei dintre sectoarele precedente. Politica sectorială datează în Franța din 1960; ea permite să se asigure continuitatea îngrijirilor date bolnavilor. Pacienții nu mai sunt în mod obligatoriu retrași din mediul lor spre a fi îngrijiți: ei pot fi tratați la domiciliu și pot frecventa „structuri" ușoare, cum sunt spitalele de zi, atelierele protejate* sau centrele de ajutorare prin muncă".

SECȚIE DE EDUCAȚIE SPECIALIZATĂ (S.E.S.), clasă de învățământ special' destinată adolescenților care prezintă o deficiență intelectuală.

Secțiile de educație specializată și grupurile de clase-atelier (G.C.A.) au fost create în Franța ca urmare a circularelor ministeriale din 21 septembrie 1965, din 2 martie 1966 și din 27 decembrie 1967. în general, ele sunt integrate în colegiile de învățământ secundar (C.E.S.) și școlarizează elevi cu deficiențe ușoare, în vârstă de la 12 la 16 sau 17 ani. Ele constituie adesea continuarea claselor de perfecționare', în 1987, existau în învățământul public și privat 1 440 S.E.S.(113 225 adolescenți) și 133 clase-atelier (3 403 elevi). Formarea în S.E.S. durează 4-5 ani, incluzând un învățământ general încredințat unor cadre didactice specializate, în principiu titulare ale C.A.E.I., precum și o formare preprofesională și profesională (mecanică, tâmplărie, pictură...), asigurată de profesori din învățământul tehnic

profesional. Sunt prevăzute,de asemenea, stagii de practică în industrie. -» CLASE DE INTEGRARE ŞCOLARĂ.

SECUNDARITATE, pentru şcoala franco-olandeză de caracterologie, influenţă durabilă a evenimentelor psihologice din trecut, care continuă să aibă răsunet asupra psihismului unor subiecţi, mergând chiar până la mascarea experienţelor prezente.

Subiectul „secundar" este metodic, ataşat tradiţiilor, (idei prietenilor săi.

SECURITATE, pace a spiritului datorată convingerii că individul nu are a se teme de nimic.

Ea constituie una din trebuinţele fundamentale ale omului, condiţia esenţială a sănătăţii sale mentale. Copilul îşi găseşte securitatea datorită prezenţei senine şi afectuoase a părinţilor, stabilităţii condiţiilor sale de existenţă, disciplinei obişnuite a educaţiei sale. în mediul său astfel definit, el îşi reperează din timp poziţia, se acomodează cu rolul său şi, simţindu-se protejat, avansează cu încredere în viaţă. Adolescentul se simte mai greu în securitate deoarece, nefiind nici copil şi nici adult, nu are un statut precis. La bărbat, mijlocul de conservare a securităţii este conformismul social; multe persoane ţin pasul cu moda, de exemplu, pentru a nu bate la ochi. Acela care a atins maturitatea psihologică nu se teme să-şi afirme individualitatea.

SEGREGAŢIE, acţiune de separare a elementelor.

în *câmpul perceptiv* distingem forme" pe care le percepem ca pe nişte figuri detaşate de fond. Acest proces are loc în mod natural atunci când câmpul perceptiv este puternic structurat; el necesită, dimpotrivă, un efort de atenţie din partea observatorului atunci când obiectul nu are nici o tendinţă spontană de a se separa de ansamblu. O perlă neagră în mijlocul unor pietricele albe este imediat reperată, pe când un pietroi între alte pietroaie trebuie căutat. Segregarea obiectului depinde de structurarea câmpului perceptiv sau, când acesta nu este suficient de organizat, depinde de personalitatea observatorului, de motivaţiile sale, de atitudinile şi experienţa sa.

Segregaţia umană constă în separarea persoanelor după anumite criterii, definite în prealabil (rasă, religie, infirmitate etc.) Ea este uneori utilă din raţiuni tehnice. în cazul reeducării copiilor orbi sau surdomuţi, de exemplu, dar mult prea adesea răspunde unor principii iraţionale şi conduce la măsuri inumane (lichidarea fizică a psihopaţilor sub regimul nazist).

SEGUIN (Edouard), pedagog şi medic francez (Clamecy, Nièvre, 1812 - New York. 1880).

Discîpol al lui J. M. Itard*, care a pus la punct o metodă senzorială pentru educarea micului „sălbatic din Aveyron" (1797), sa interesat de copiii arieraţi, a diferenţiat idioţia (oprire a dezvoltării mentale) de demenţă (deteriorare a psihicului) şi a perfecţionat un material senzorimotor, din care mai târziu se va inspira Măria Montessori". După ce a deschis la Paris o şcoală pentru anormali, s-a stabilit în Statele Unite, unde şi-a răspândit metoda, ale cărei principii sunt expuse în cartea intitulată *Tratamentul moral, igiena şi educaţia idioţilor şi a altor copii arieraţi* (1846).

SELECŢIE PSIHOLOGICĂ, alegere voluntară făcută după criterii prestabilite.

Introducerea metodei testelor în psihologie a permis clasarea indivizilor şi selecţionarea acelora care par apţi să îndeplinească anumite funcţii. Aplicarea acestor tehnici în industrie a avut ca efect reducerea considerabilă a numărului de accidente, scăderea cheltuielilor destinate învăţământului şi creşterea productivităţii. Cu toate acestea, spre a tempera ceea ce ea are dezumanizant, selecţia profesională nu trebuie să se limiteze la a reţine subiecţii capabili să ocupe un anumit loc de muncă, ci să se străduiască să-i orienteze pe ceilalţi candidaţi spre muncile care li se potrivesc cel mai bine.

Toate armatele moderne sunt dotate cu un serviciu de selecţie şi orientare a personalului. După o examinare preliminară, simplă şi rapidă (preselecţie), pentru alegerea viitorilor specialişti sunt utilizate baterii de teste, ajustate pentru fiecare post de combatant. Beneficiile realizate ca urmare a acestei selecţii reprezintă un câştig de circa o treime (34%) în comparaţie cu metoda tradiţională de recrutare.

în domeniul şcolar, selecţia şcolarilor „supradotaţi"', capabili să progreseze în studiile lor mult mai rapid decât ceilalţi copii, este aplicată în ţări ca Rusia şi Statele Unite.

SELF-GOVERNMENT, sistem englez de administrare, în care grupuri determinate sunt lăsate libere să se guverneze după bunul lor plac.

Aplicat la educaţia copiilor şi adolescenţilor, acest sistem constituie o excelentă metodă pedagogică, dar practica sa ridică probleme delicate. *Self-government-u*\îi determină pe minori să participe activ la organizarea grupului lor. Asumându-şi iniţiative şi responsabilităţi adevărate, ei fac ucenicia libertăţii şi a autonomiei. Adesea nu este vorba decât la o participare la disciplina clasei, dar uneori sistemul este împins până la constituirea de mici republici ale copiilor, care au adunările lor legislative şi puterile lor executive. Acest mod de administrare există îndeosebi în ţările anglo-saxone, dar îl găsim şi în Elveţia şi Rusia (A. S. Makarenko* l-a utilizat în centrele lui de reeducare); în Franţa, de la înfiinţarea sa, în 1899, şcoala din Roches (Eure) aplica acest sistem. -> NEIL (ALEXANDER SUTHERLAND); SCOUTISM.

SELYE (Hans), medic canadian de origine austriacă (Viena, 1907 - Montréal, 1982).

A devenit celebru prin a sa descriere a sindromului general de adaptare (S.G.A.) Adaptarea este însăşi condiţia vieţii. Fie că este vorba de intoxicaţie, de infecţie microbiană sau de o emoţie puternică, organismul îşi mobilizează mecanismele de apărare spre a face faţă acestor agenţi stresanţi. Primul moment al S.G.A. este *reacţia de alarmă,* care se manifestă mai ales prin hipotensiune, tahicardie şi producerea continuă de catecolamine, A.C.T.H. şi corticosteroizi. Urmează *perioada de rezistenţă,* în cursul căreia reacţiile de apărare se intensifică şi adaptarea dobândită se menţine. Dacă stresul" încetează, echilibrul redevine normal; dacă persistă, organismul se epuizează. *Stadiul de epuizare* se defineşte prin incapacitatea subiectului de a se mai apăra. în acest caz au loc modificări funcţionale, metabolice şi anatomice care pot să ducă la moarte.

Unele afecţiuni somatice sunt legate direct de stres. Printre „maladiile adaptării" figurează hipertensiunea, reumatismul, ulcerul gastroduodenal, boala lui Addison, boala lui Simmonds. Dintre lucrările lui H. Selye, citărm: *Istoria sindromului general de adaptare* (1954); *De la vis la descoperire* (1973); *Stres fără pericol* (1974).

SEMN, element sensibil care permite cunoaşterea sau recunoaşterea unui lucru.

Spre deosebire de semnal, care se adresează reflexului şi inconştientului, semnul face apel la inteligenţă. Datul din cap, care de obicei înseamnă aprobare, este un semn, la fel ca mimica emoţionala sau ca simbolul matematic. Semnul exprimă o idee sau un sentiment, dar pentru a fi Inteligibil presupune o înţelegere (tacita sau explicită) între indivizi. Este un element de transmitere a unei comunicări susceptibilă de a lua mai multe semnificaţii şi de a nu avea nici o legătură logică cu ceea ce reprezintă el. Frontierele între semne, semnale şi indici nu sunt fèrm stabilite. Acelaşi element poate fi, în mod succesiv, indice, semnal şi semn. Fumul, de exemplu, este indicele natural al focului, dar focul poate fi el însuşi semnalul unui eveniment (sărbătoarea Sfântului Ion...), pe când jeturile ritmice de fum pe care indienii din America de Nord le utilizează pentru a comunica între ei sunt semne codificate.

SEMNAL, element senzorial asociat cu un obiect sau cu o situaţie.

Un sunet, o lumină, o imagine pot deveni, pentru animalele condiţionate la aceşti stimuli, semnale vestitoare de hrană sau de şoc electric. Animalul nu cunoaşte decât semnale. Proiectarea unei umbre asupra unei moluşte, de exemplu, declanşează la aceasta o reacţie de retragere; vederea pieptului colorat al măcăleandrului determină o reacţie agresivă la masculul din această specie de păsări. în toate cazurile este vorba de stimuli specifici, purtători ai unui mesaj datorită căruia animalul îşi adaptează comportamentul la realitate. în relaţiile interumane şi îndeosebi în cuplul mamă-copil există schimburi permanente de semnale ale climatului afectiv, dintre care unele scapă conştiinţei indivizilor.

SENILITATE, slăbire simultană a capacităţilor fizice şi mentale datorată îmbătrânirii.

Senilitatea este exagerarea proceselor normale de îmbătrânire. Nu are vârstă precisă, variind de la un individ la altul, sub influenţa factorilor ereditari şi personali (antecedente patologice, intoxicări alcoolice, surmenaj etc). Condiţiile socio-economice şi afective joacă şi ele un rol împortant în ceea ce priveşte data apariţiei stării senile. într-adevăr, pensionarea' necompensată de o nouă activitate, solitudinea afectivă, insecuritatea financiară, sentimentul de devalorizare socială accelerează procesul de involuţie.

Senilitatea se manifestă, pe plan psihic, printr-o inerţie intelectuală, dificultăţi tipice în fixarea durabilă a amintirilor şi achiziţiilor cognitive noi, prin pierderea supleţii de adaptare, „pisălogeală" şi incontinenţă emoţională.

SENSIBILITATE, facultate de a percepe impresiile venite de la corp sau din lumea exterioară.

Sensibilitatea este legată de integritatea şi de maturizarea căilor nervoase. Distingem sensibilitatea *exteroceptivă* (care receptează senzaţiile venite din afară), sensibilitatea *interoceptivă* (foame, sete etc.) şi sensibilitatea *proprioceptivă,* care informează asupra poziţiei membrelor, asupra atitudinilor şi mişcărilor corpului,

în primul trimestru al vieţii postnatale, cele trei sisteme funcţionează separat, sensibilitatea interoceptivă fiind cea care prevalează la sugar, dominante fiind senzaţiile care vin de la sistemul digestiv. în luna a patra cele trei sisteme senzoriale încep să se organizeze într-un ansamblu structurat, datorită căruia copilul, capabil să distingă ceea ce provine de la corpul său şi ceea ce aparţine mediului, reuşeşte treptat să ia cunoştinţă de individualitatea sa, distinctă de lumea exterioară, cu care până acum fuzionase. începând din acest moment, devine dominantă sensibilitatea exteroceptivă. Sensibilitatea organelor senzoriale poate fi extraordinară. Tiparul, de exemplu, reacţionează la 1 mg de fenil-etanol (alcool existent în esenţa de trandafir) diluat în 17 miliarde de metri cubi de apă.

SENSIBILITATE FOTODERMICĂ sau **DERMATOOPTICA,** senzoria- litate difuză a tegumentelor la lumină.

După G. Viaud, această sensibilitate ar fi responsabilă în primul rând de fototaxia" unor animale ca dafniile. Ea corespunde unei caracteristici generale a oricărei protoplasme. O regăsim, într-adevăr, atât în regnul vegetal cât şi în regnul animal. Experienţele asupra rămei, larvei de muscă (lipsite, firește, de organe de văz), gândacului de bucătărie şi salamandrei (cu ochii extirpaţi, din necesităţile experimetului) au demonstrat că aceste animale rămân sensibile la influenţa luminii. Private de simţul văzului, ele nu pot reacţiona decât datorită unei percepţii extraoculare. Savanţii au stabilit că în acest caz pielea joacă rolul de organ receptor.

Existenţa unei asemenea sensibilităţi este puternic contestată în cazul omului. L. Farigoule (J. Romain) a crezut că decelează la om o „vedere paraoptică" (1920), pe care unii (R. Maublanc) s-au străduit în zadar să o detecteze la orbi. Acest eşec, asociat cu noi cercetări negative consacrate aceluiaşi subiect, fac să se creadă că ideea lui Farigoule este eronată. Cu toate acestea, cercetări efectuate în U.R.S.S. (Nijni Taghil, 1962) şi în Statele Unite (Yoiitz, 1964) ar confirma posibilitatea unei „vederi extraretinice" la specia umană.

⇒ PERCEPŢIE EXTRASENZORIALĂ.

SENTIMENT, stare afectivă complexă, combinaţie de elemente emotive şi imaginative, mai mult sau mai puţin clară, stabilă, care persistă în absenţa oricărui stimul.

Cauzele acestui fenomen, mai durabil decât emoţia şi mai puţin violent decât pasiunea, pot fi de ordin intelectual,moral sau afectiv; sentimentele estetice şi religioase, simpatia, admiraţia, resentimentul, orgoliul, ruşinea etc. corespund acestei definiţii. Acestea sunt fenomene psihice conştiente care colorează afectiv percepţiile noastre şi ne influenţează conduitele.

Sentimentele sunt legate de tendinţele profunde ale individului, de impulsiile sale, de dorinţele satisfăcute sau frustrate. Psihanaliştii vorbesc (într-un mod impropriu, deoarece sentimentele sunt stări conştiente) de sentimente inconştiente de culpabilitate, de agresivitate, de inferioritate etc. Este vorba de reacţii emoţionale subconştiente cărora individul nu le permite să se exprime liber şi care se

în nucleii supraoptici ai hipotalamusului, transmit informația la „centrul setei", care provoacă un răspuns al organismului (căutarea apei și băutul), ajustat cantitativ.

SEVRAJ -> ÎNȚĂRCARE.

SEXOLOGIE, studiul problemelor sexualității.

Sexologia a cunoscut un avânt considerabil la sfârșitul .secolului al XIX-lea, sub influența lui R. von Krafft-Ebing și a lui Havelock Ellis. Aceștia au studiat conduitele sexuale și problemele care se raportau la acestea, fără a putea să le rezolve în mod satisfăcător. Descoperirile lui Freud (inconștientul' dinamic, sexualitatea infantilă) au fost acelea care au dus la înțelegerea vieții sexuale și a tulburărilor acesteia. Psihanaliza* a permis lichidarea pseudoexplicației sexologilor,care vedeau în perversiuni (homosexualitate, fetișism etc.) sau în frigiditate anomalii constituționale, psihanaliza considcrându-le conduite infantile fixate în mod anormal la adult. După Freud, ființa umană este, înainte de a fi educată, extrem de plastică; copilul ar fi un potențial „pervers polimorf". Sexualitatea sa, suferind influențele mediului, se determină în funcție de acesta. Perversiunile nu sunt aberații ereditare, ci accidente ale dezvoltării afective. Toate ființele umane poartă în ele germenii acestor perversiuni, ale căror urme le găsim la subiectul sănătos în actele care preludiază acuplarea. Sexologia, știință de observație degajată de orice considerente morale, s-a afirmat după cel de al doilea război mondial datorită cercetărilor lui A. Kinsey- și mai ales ale lui W. Masters' și V. E. Johnson. Astăzi oamenii se preocupă de echilibrul lor sexual întocmai ca de sănătatea lor.

SEXUALITATE, ansamblu al fenomenelor vieții sexuale.

Psihanaliștii fac distincție între *genitalitute,* ansamblu de caractere legate de organele de copulație, și *sexualitate,* extinsă la dragoste în general.

Viața sexuală nu începe la pubertate, ci din prima copilărie. Pubertatea nu este decât o etapă psihofiziologică, perioada în care tendința sexuală, devenită altruistă, se orientează spre un nou scop. Freud este acela care a stabilit cronologia etapelor prin care trece în mod normal sexualitatea unui subiect ce aparține culturii noastre. Ideca fundamentală este că există zone erogene (adică regiuni ale corpului susceptibile de a provoca plăcere) care predomină la o anumită vârstă. în primul an de viață, sursa tuturor satisfacțiilor este zona orală* (sugerea la sânul matern); în cursul celui de al doilea și al treilea an de viață interesul se deplasează în principal asupra zonei anale (învățarea depriderilor de igienă corporală); între trei și cinci ani devin prevalente organele genitale. De la vârsta de șase ani are loc o adormire a instinctului sexual (latență), care va fi reactivat brusc la pubertate. în acest moment individul, care este copt pentru o sexualitate adultă, se orientează spre sexul opus.

Sexualitatea depinde, concomitent, de maturizarea organică și de condițiile socioculturale, în societatea noastră ea este supusă anumitor constrângeri, din cauza influențelor religioase sau pur și simplu morale. Dar în unele comunități ea se dezvoltă liber și se pot vedea, încă de la vârsta de patru ani, copii care imită în mod cu totul firesc zbenguielile sexuale ale părinților lor (H. Powdermaker).

SFAT CONJUGAL, ajutor psihologic dat cuplurilor aflate în dificultate, în scopul ameliorării relațiilor lor reciproce.

Apărut în țările anglo-saxone, sfatul conjugal s-a dezvoltat în Franța la începutul anilor 1960, o dată cu crearea Asociației franceze a centrelor de consultație conjugală. Bărbați (33%), femei și cupluri se adresează consilierilor conjugali pentru a le înfățișa necazurile și a găsi o soluție pentru problemele lor. Cel mai adesea este vorba de neînțelegerea dintre soți datorată divergențelor de vederi cu privire la educația copiilor sau cu privire la munca femeii în afara căminului, dar și de dificultăți de comunicare interpersonală, de o sexualitate perturbată, de nerecunoașterea dorințelor și trebuințelor celuilalt, șomaj etc.

Consilierii conjugali evită să dea sfaturi. Rolul lor este de a-i determina pe solicitanți să-și analizeze fără patimă situația. în cazul în care, eventual, se găsesc în fața unor persoane cu tulburări pronunțate, ei le orientează spre o consultație medicopsihologică sau spre un specialist în maladii mentale. Consilierii conjugali sunt de asemenea chemați să facă educația sexuală a copiilor și adolescenților, fie la cererea organismelor private, fie în instituții de învățământ public.

SHAM RAGE, pseudofurie.

„Furia artificială" se observă, în condiții experimentale, la animale al căror hipotalamus (baza creierului) este privat de conexiunile sale nervoase cu structurile superioare ale creierului (telencefal sau emisferele cerebrale). Aceste experiențe pun în evidență, pe de o parte, importanța esențială a hipotalamusului în exprimarea emoțiilor și, pe de altă parte, rolul integrator și inhibitor al cortexului în conduite, în stare normală, emoția nu apare decât dacă excitația este destul de puternică; dimpotrivă, atunci când cortexul este scos din circuit, cea mai mică excitație este de ajuns ca să declanșeze o reacție de furie, intensă însă de scurtă durată.

SHELDON (Wiliam Herbert), medic și psiholog american (Warwick, Rhode Island, 1899 - Cambridge, Massachusetts, 1977).

Este cunoscut îndeosebi pentru a fi propus, în colaborare cu S. S. Stevens, o clasificare a tipurilor de personalitate bazată pe gradul de dezvoltare a țesuturilor derivate din cele trei foițe blastodermice (endoderm, mezoderm și ectoderm). Sheldon a analizat fotografiile a 4 000 de studenți (având în medie vârsta de 18 ani și trei luni), fotografii obținute cu ajutorul unei metode standardizate. în paralel, timp de cinci ani, a studiat comportamentul și caracterul a treizeci și trei de studenți și, cu ajutorul analizei factoriale, a degajat șaizeci de trăsături de personalitate, pe care le-a repartizat în trei serii: viscerotonie', somatotonie' și cerebrotonie*. El a demonstrat că endomorfia" este legată de viscerotonie, mezomorfia" de somatotonie și ectomorfia' de cerebrotonie.

Unii autori (J. Delay, P. Pichot, H. J. Eysenck, S. Glueck) cosideră satisfăcătoare tipologia lui Sheldon, pe când alții o critică. J. Maisonneuve și M. Bruchon-Schweitzer (1981) nu au confirmat relațiile pe care Sheldon a crezut că le găsește între biotipuri și temperamente. După M. Bruchon-Schweitzer (1988), s-ar părea că stereotipurile culturale l-au influențat pe cercetătorul american, fără ca acesta

SINDROMUL CARENȚEI DE AUTORITATE EDUCATIVĂ, ansamblu de fapte care caracterizează personalitatea unui subiect care nu a beneficiat în copilărie de autoritatea necesară educării sale.

Sindromul carenței de autoritate educativă, descris în 1956 de J. M. Sutter și H. Luccioni, apare în cazul în care copilul trăiește într-un mediu instabil, „haotic", lipsit de reguli și de principii. Manifestările sale esențiale sunt: un Fu slab, incapabil să asigure o existență coerentă; un sentiment fundamental de insecuritate (subiectul duce lipsă de repere, nu știe cum să se comporte în viață); impresia de a fi definitiv însingurat, ceea ce face dificil, dacă nu imposibil orice angajament afectiv durabil și profund. Persoana care prezintă acest tip de sindrom poate fi inhibată în relațiile sale sociale, temătoare, închisă în ea însăși sau, cel mai adesea, expansivă, provocatoare, agresivă, putând evolua spre dezechilibrul psihic.

SINDROMUL LUI DOWN • MONGOLISM.

SINDROMUL LUI KORSAKOV, afecțiune mentală de origine toxică (alcoolism, cel mai adesea), descrisă de S.S. Korsakov (1854 - 1900).

Bolnavul pare confuz și distrat; el își amintește de fapte trecute, dar nu mai fixează nici o amintire nouă (cutare bolnav citește în fiecare zi același număr de ziar, mereu cu același interes): pentru a-și acoperi lacunele memoriei, el fabulează cu aplomb; este dezorientat în timp și în spațiu (se rătăcește ușor). La aceste tulburări se asociază de obicei dureri, o diminuare a reflexelor și o atrofie musculară.

SINDROMUL LUI SILVERMAN .* COPIL MALTRATAT.

SINE (1), ceea ce este nediferențiat.

Acest termen *das Es*, în limba germană — nota trad.|, introdus în psihologie de Georg Groddeck (1866-1934) și reluat de Freud, desemnează ceea ce este absolut primitiv în om, ansamblul impulsiilor primare, instinctele, ceea ce este ereditar, inconștient, energia care ne pune în mișcare și orientează acțiunile noastre. Șinele face parte din viața cotidiană; la el ne referim, în mod implicit, când spunem: „Nu știu ce m-a apucat. Era ceva ce mă depășea". Această energie, greu de controlat de către conștiință, căreia ea nu-i apare în mod clar, ascultă de principiul plăcerii*; ea tinde la satisfacerea trebuințelor de bază ale omului. Când este contrariată sau refulată, recurge la căi ocolite, mai mult sau mai puțin clandestine, exprimându-se în vise, în acte ratate sau în simptome nevrotice. -+ APARAT PSIHIC.

SINE (2), pentru W. James, tot ceea ce este personal: „Eul", ceea ce ține de „mine". Pentru Freud, Șinele este prelungirea inconștientă a Eului", Cât despre C. G. Jung, el face din Sine o entitate „supraordonată" Eului, incluzând nu numai conștientul și inconștientul, ci „și scopul vieții".

SINGURĂTATE, stare a unei persoane care trăiește singură.

Unii indivizi optează de bunăvoie pentru singurătate și, pe cât se pare, o suportă destul de bine; pentru majoritatea oamenilor, însă, singurătatea este de temut, neputându-se acomoda cu ea, mai ales când survine dintr-o dată, după o viață bogată în relații umane. În aceste cazuri singurătatea provoacă o scădere a tonusului vital, ceea ce se transformă frecvent în nevroză depresivă.

Singurătatea și anxietatea afectează multe persoane de „vârsta a treia", mai ales femei, ceea ce explică faptul că 72% dintre ele utilizează somnifere și tranchilizante' (C.R.E.D.O.C, 1988). Atunci când gustul pentru viața solitară este exagerat („solitarism"), trădează întotdeauna un deficit de adaptare la realitate (timiditate, introversiune), la adolescent putând semnala un început de schizofrenie*.

SINISTROZĂ, conduită patologică a unui subiect accidentat (accident de muncă, de circulație...) care refuză să-și recunoască vindecarea.

Este vorba de un nevrozat, adesea sincer, care crede că este însuficientă reparația daunei suferite și revendică o indemnizație maximală. Incapacitatea de muncă, bolile de care se plânge sunt expresia insatisfacției sale. Sinistroza nu este o simulare, deoarece tulburările sunt reale (chiar dacă subiectul are tendința de a le exagera); cu toate acestea, bolnavul nu are chef să se însănătoșească și lucrul acesta arc consecințe psihosomatice* de netăgăduit. S-a constatat, de exemplu, că vindecarea unei simple fracturi a piciorului ia de 6,5 ori mai mult timp la un muncitor asigurat (300 zile) față de unul care nu este asigurat (45 zile). Vindecarea este cu atât mai rapidă cu cât ea este mai cu ardoare dorită de rănit sau cu cât indemnizația i se pare mai satisfăcătoare.

SINUCIDERE, acțiune de a-și lua singur viața, în mod voluntar, cel mai adesea pentru a scăpa de o situație devenită intolerabilă.

Sinuciderea se întâlnește aproape în toate societățile. Proporțiile sale sunt greu de stabilit cu precizie, deoarece multe cazuri de moarte voluntară sunt camuflate în accidente. în 1988, proporția sinuciderilor la 100 000 de locuitori era de 9 în Anglia. 12 în Statele Unite, 19 în Uniunea Sovietică, 21 în Republica Federală a Germaniei și în Japonia și 22 în Franța. În Franța, numărul sinuciderilor este în constantă creștere din 1950, mai ales la subiecții în vârstă de la 15 la 44 de ani. în fiecare luni se sinucid circa 1000 de persoane (de două ori mai mulți bărbați decât femei).

Unele sinucideri, motivate de considerente morale (scăparea de o situație dezonorantă) sau sociale (a nu fi o povară pentru celălalt), aduc a sacrificii. Altele, mai frecvente, dictate de o afectivitate perturbată, corespund unui comportament patologic: nevrotici deprimați, incapabili să se integreze armonios în viață și să găsească un sens existenței lor, sau melancolici care își premeditează demult moartea. Găsim adesea un fel de predispoziție familială pentru sinucidere, dar, mai degrabă decât să vedem aici determinismul unui ipotetic factor ereditar, s-ar cuveni să admitem că există o condiționare* socială, mai mult sau mai puțin conștientă, care îl pregătește pe subiect să accepte ideea de a-și lua viața în anumite circumstanțe, în Africa neagră, de exemplu, sinuciderea este adesea ultimul mijloc de a se răzbuna pe un adversar: disperatul se omoară cu intenția de a nu-i mai lăsa nici o clipă de tihnă celui care l-a ofensat.

Sinuciderea pare contagioasă: se înregistrează uneori adevărate epidemii de morți voluntare în anumite locuri (aruncarea în cratere de vulcani, aruncarea înaintea trenului), locuri pe care autoritățile locale sunt obligate să le țină sub pază.

SISMOTERAPIE ←ELECTROȘOC.

„schemei corporale"* sunt întotdeauna semnul unei afecțiuni neuropsihiatrice.

SOMATOTONIE, în biotipologia lui W. H. Sheldon, tip psihologic caracterizat prin predominanța funcțiilor musculare, a activității, energiei, a dorinței de a se impune.

Somatotonul (sau somatotonicul) este mai degrabă extravertit, are tendința de a căuta aventura, riscul, lupta, competiția, puterea. Somatotonia, caracteristică temperamentală, este legată, în ceea ce privește constituția fizică, de mezomorfie'.

SOMATOTIP, expresie cantitativă care traduce ponderea relativă a celor trei componente primare ale constituției fizice a unei persoane.

W. H. Sheldon și S. S. Stevers consideră că tipul constituțional, derivat din dezvoltarea celor trei foițe blastodermice (endoderm, mezoderm și ectoderm), se poate exprima printr-o serie de trei cifre, de la 1 la 7, prima dozând gradul de *endomorfie* (viscere, sistem digestiv), a doua gradul de *mezomorfie* (schelet, mușchi, țesuturi conjuctive), a treia gradul de *ectomorfie* (sistem nervos, organe de simț, piele). Cifrele 1 și 7 reprezintă minimum și maximum de dezvoltare. De exemplu, dacă aceste tipuri există, atunci formula 7-1-1 ar corespunde endomorfiului pur, formula 1-7-1 ar corespunde mezomorfului extrem, iar notația 1-1-7 ectomorfu lui absolut. Cât despre somatotipul 4—4-4, acesta ar exprima tipul perfect echilibrat. Fiecare persoană participă însă în mod inegal la cele trei tendințe și există multe somatotipuri mijlocii (4-3-5, de exemplu).

SOMN, stare fiziologică periodică, definită prin reducerea activității, relaxarea tonusului muscular și suspendarea conștiinței.

W. Dement și N. Kleitman au descris două tipuri de somn, obiectivate de traseele electroencefalografice (E.E.G.): somnul cu unde lente (sau „somnul lent"), somnul cu unde rapide, numit și „somnul paradoxal" (M. Jouvet) sau faza „mișcărilor oculare rapide" (M.O.R.).

Somnul lent se împarte în patru stadii: adormirea; somnul ușor; somnul mediu; somnul profund (traseu continuu de unde

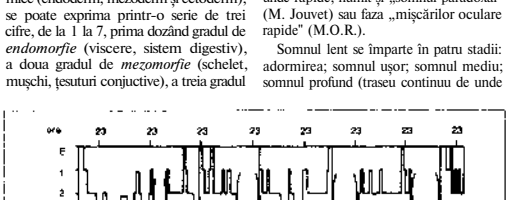

Hipnogramă (reprezentare grafică a unei nopți de somn) a unui subiect normal

delta). Somnul rapid este numit „paradoxal" din cauza că traseul E.E.G. este apropiat de acela al momentului trezirii, cu toate că somnul este profund (sunt necesari stimuli foarte puternici pentru a-l trezi din somn pe individul care doarme). Perioadele de vis sunt concentrate îndeosebi în M.O.R. Prima fază de somn paradoxal durează aproximativ 15 minute și marchează finalul primului ciclu al somnului. La un om normal, în cursul unei nopți, se observă 4-6 cicluri succesive de somn lent și de somn rapid. Fiecare ciclu durează în medie între 90 și 120 minute.

Trebuința de a dormi este vitală: un animal care este împiedicat să doarmă moare. Privarea de somn rapid duce la tulburări psihice care pot merge până la psihoză". La copil, un deficit de somn repetat este cauza instabilității* comportamentului și a unor tulburări caracteriale de felul accesiilor de agresivitate care alternează cu perioade de izolare (H. Montagner, 1988). Pe de altă parte, există o corelație, dacă nu o legătură cauzală, între durata somnului și rezultatele școlare: 61% dintre copiii care dorm mai puțin de șase ore au o întârziere de cel puțin un an în raport cu vârsta mentală normală (J. Poulignac, 1979).

SONDAJ, anchetă vizând un eșantion de populație reprezentativ și care are drept scop conturarea unei imagini despre opinia persoanelor interogate.

Uneori este oportun să se cunoască rapid ideile și aspirațiile publicului. Sondajul de opinie permite aproximarea realității, fără cheltuieli excesive. Este suficient un eșantion de 100 de persoane bine alese, în funcție de sex, vârstă, profesie, aria geografică de domiciliu etc., pentru ca sondajele să aibă o validitate de ±3%. De la crearea în 1938, de către J. Stoetzel, a Institutului francez al opiniei publice (I.F.O.P.), organismele specializate de acest tip au proliferat. Sondajele de orice natură s-au multiplicat, iar anchetele de opinie fac în prezent parte din viața cotidiană a concetățenilor noștri. Pentru a se evita orice derivă, legea din 19 iulie 1977 a prevăzut instituirea unei comisii care să vegheze asupra obiectivității și calității sondajelor.

SPAIME NOCTURNE, echivalent al coșmarului care poate surveni la copil în timpul nopții.

Spaimele nocturne apar în timpul somnului lent (stadiul IV), niciodată în cursul somnului paradoxal. Deodată subiectul se agită, strigă, plânge, gesticulează, pare cuprins de panică, fără nu recunoaște persoanele care îl înconjoară și nu reacționează la solicitările lor, fiind greu de calmat. Această stare poate dura de la câteva minute la o oră. Cel mai adesea copilul readoarme; dimineața, la trezire, nu are nici o amintire despre cele întâmplate.

Frecvente între vârsta de 2 și 6 ani, spaimele nocturne afectează 1-3% dintre copii. De obicei sunt consecința unei experiențe traumatizante sau a unor conflicte intrapsihice legate de dezvoltarea psihosexuală (sentimente agresive și oedipiene). Dispar aproape întotdeauna în mod spontan. Psihoterapia este utilă, dar trebuie să le cerem părinților să nu-l neliniștească pe copil cu amenințări stupide și să nu-l ia cu ei în pat ca să doarmă.

SPAȚIU VITAL, câmp psihologic care înglobează persoana și mediul ei ambiant (K. Lewin).

În acest spațiu se situează variabilele interdependente, susceptibile să determine comportamentul individului la un moment

luna a şasea, oglinda începe să-l intereseze şi el pare să întrevadă raportul dintre aceasta şi reflectarea unei persoane. Către vârsta de un an el începe să înţeleagă că imaginea din oglindă este reflectarea propriului său corp şi nu un dublu independent de el însuşi. Cu toate acestea, numai către vârsta de doi ani este dobândită noţiunea de totalitate corporală (după R. Zazzo, copilul se recunoaşte în oglindă între luna a douăzeci şi şasea şi a treizecea). Această din urmă achiziţie este fundamentală, căci ea nu numai că reprezintă baza conştiinţei de sine, ci devine şi modelul tuturor obiectelor: lumea nu mai este fragmentată; ea nu mai apare ca un haos neorganizat, ci ca un univers ordonat, compus din obiecte care are fiecare forma sa proprie.

STADIU ORAL, prima fază de dezvoltare a sexualităţii infantile (circa primul an de viaţă), când plăcerea cea mai mare este procurată de supt, asociată cu încorporarea senzorială (vizuală, auditivă, cutanată) a imaginii materne.

Prezenţa mamei, sursă de saţietate şi de linişte, se asociază cu o intensă satisfacţie. Absenţa ei este frustrantă. Sugarul, în această stare de tensiune, caută destinderea în sugerea degetelor.

STADIU SADIC-ANAL, în teoria psihanalitică, cel de al doilea stadiu al dezvoltării sexuale a copilului, cuprinzând anul al doilea şi al treilea de viaţă.

Satisfacţia puseului libidinal este condiţionată de evacuarea intestinală: mucoasa anală a devenit zona erogenă; copilul, la incitarea părinţilor, care arde de nerăbdare să-l vadă curat, manifestă interes faţă de materiile sale fecale. Stăpânirea sfincterelor îi dă o nouă putere, aceea de a-i satisface pe adulţi sau. dimpotrivă, de a-şi arăta ostilitatea faţă de ei. Achiziţia deprinderilor de igienă este primul cadou pe care copilul îl face mamei sale, dar el este mereu gata să şi-l retragă în cazul în care se simte frustrat (la naşterea unui frăţior sau a unei surioare, de exemplu, el reîncepe să se scape pe el).

STARE DE ABSENŢĂ, distracţie atât de puternică încât individul nu mai este pe moment adaptat la împrejurări.

Supărarea şi oboseala pot să ducă la o slăbire a stării de veghe în aşa măsură încât adaptarea la realitate să fie perturbată, în domeniul patologiei, se numeşte „absenţă" (sau *absenţă epileptică),* slăbirea sau suspendarea conştiinţei, care survine dintr-odată şi nu durează decât câteva clipe (de la 5 la 15 secunde). Subiectul îşi opreşte activitatea în curs, devine palid şi ca năucit, prezentând în acest timp uşoare mişcări ale pleoapelor şi globilor oculari. Absenţa epileptică simplă |este vorba de ceea ce francezii numesc *„petit mal",* spre deosebire de criza majoră de epilepsie — nota trad.| nu duce la pierderea tonusului şi nu lasă nici o amintire; scurtimea ei îi permite subiectului să-şi reia discursul sau activitatea din punctul în care acestea au fost întrerupte.

STARE HIPNAGOGICĂ, stare de semisomn.

în perioada de adormire care precedă somnul veritabil se pot produce unele fenomene, mai ales vizuale (uneori auditive, rareori olfactive, gustative sau senzitive). La adult, manifestările vizuale sunt

de cele mai multe ori simple: forme geometrice, puncte, stele strălucitoare, spirale etc, pe când la copil ele sunt adesea complexe, reprezentând fie peisaje, fie siluete umane sau animale, statice sau dinamice.

Aceste viziuni hipnagogice, la care adultul rămâne indiferent, provoacă la copil o stare afectivă particulară, adesea neplăcută şi angoasantă. Fenomenele acestea se diferenţiază de vise în sensul că sunt produse stereotipe, de care individul rămâne străin şi care dispar o dată cu trecerea în somnul veritabil. Ele nu pot fi asimilate nici halucinaţiilor, deoarece sunt private cu un ochi critic, nu antrenează adeziunea subiectului şi se alimentează din obiectele din mediu.

STARE LIMITĂ -* CAZ LIMITĂ.

STATISTICĂ, metodă de studiere a ansamblurilor numerice şi a relaţiilor lor.

încă din cea mai îndepărtată Antichitate s-au cules şi s-au coordonat informaţii numerice din diferite domenii (recensământul persoanelor, evaluarea recoltelor...), dar până în secolul al XVI-lea acest studiu a rămas pur descriptiv (numărare). Matematicianul elveţian J. Bernoulli (1654-1705) şi matematicianul francez P.S. de Laplace (1749-1827) au fost cei care au introdus calculul probabilităţilor în statistică, extrăgând legi şi previziuni bazate pe aproximativa regularitate a unor fenomene. De atunci încoace câmpul de aplicaţie al acestei noi ştiinţe nu încetează să se extindă: fac apel la ea economiştii, sociologii, fizicienii, militarii (balistica), industriaşii (controlul fabricaţiei), agricultorii (relaţiile dintre recolte şi condiţiile meteorologice), psihologii. Ea constituie unul din fundamentele cele mai solide ale psihologiei aplicate (teste', sondaje").

Demersul statistic cuprinde trei momente principale: colectarea şi prezentarea observaţiilor; reducerea şi analiza acestora; interpretarea. într-o primă fază, statisticianul despuiază metodic informaţiile culese, spre a extrage din ele rezultate numerice, pe care le grupează într-un tablou. Procedează după aceea la reducerea informaţiilor, substituind totalităţii datelor un mic număr de rezultate cifrice, extrase din ansamblul ordonat, pornind de la care se va exercita reflecţia sa (analiza rezultatelor, elaborarea unei ipoteze, verificarea), în final el îşi formulează concluzia (care ţine seama de marja de incertitudine calculată matematic), rămânând extrem de prudent în generalizările sale, deoarece ştie că, adesea, în faza iniţială a colectării informaţiilor se introduc erori care pot falsifica absolut toate calculele.

STATUT, situaţie a unei persoane într-un grup social.

Statutul condiţionează raporturile care se stabilesc între oameni: copilul are dreptul la protecţia adultului, bătrânul are dreptul la respect din partea tinerilor, femeia la curtoazie din partea bărbatului etc. Fiecare se aşteaptă la o anumită conduită a celorlalţi faţă de sine, potrivit poziţiei pe care o ocupă în grup, şi conformându-se rolului care se aşteaptă de la el.

Statutul defineşte de asemenea drepturile şi datoriile persoanei şi constituie un element al conştiinţei de sine. Majoritatea indivizilor îşi acceptă statutul şi îşi îndeplinesc cu uşurinţă rolul* care decurge din acesta. Alţii, refuzând să se lase închişi într-un cadru determinat, resping normele sociale, se revoltă, devin inadaptaţi sau

reformatori. Contrar la ceea ce ne putem imagina, spune J. Stoetzel, atitudinile revoluționare nu sunt asociate în mod special unui statut economic aparte, „ci unei poziții determinate a individului față de statutul sân personal".

STÂNGĂCIE, stare a celui care are tendința de a se servi în mod spontan de mâna stângă.

Stângăcia nu este o infirmitate,ea coresp unzând unei organizări nervoase simetrice aceleia a dreptaciului. Pe când la acesta există o dominanță cerebrală stângă, la stângaci dominanța aparține emisferei cerebrale drepte (după cum este cunoscut, dată fiind încrucișarea fibrelor nervoase, o emisferă cerebrală comadă jumătatea opusă a corpului). Faptul acesta nu ar constitui nici o problemă dacă anturajul stângaciului nu ar interveni în mod abuziv, contrariindu-l și creând astfel o situație conflictuală generatoare de tulburări cum sunt dislexia, bâlbâială sau enurezia. în cazul unui copil suspect de stângăcie este recomandabil să ne abținem de la orice intervenție intempestivă și să lăsăm să lucreze timpul, deoarece adesea nu este vorba decât de o întârziere a maturizării neuropsihice.

STEREOTAXIE ⇝ TIGMOTAXIE.

STEREOTIP, idee preconcepută, neîntemeiată pe date precise, ci doar pe anecdote, care se impune membrilor unui grup.

Cunoștințele noastre despre lucruri nu se bazează adesea decât pe „se spune": vorbim de calmul britanicului, de curajul germanului, de vigoarea turcului, fără a fi verificat vreodată valoarea acestor clișee. Toate stereotipurile propagate de *rnass media* sunt false, spune sociologul R.T. La Piere. Variabile cu starea relațiilor dintre grupuri, ele devin inamicale o dată cu creșterea tensiunii (R. Aron) și constituie un obstacol în calea comunicării, influențând chiar și percepțiile. -» GÂNDIRE SCHEMATICĂ.

STERILITATE, lipsă de fecundităte.

în general, după câțiva ani de viață conjugală, absența progeniturii îi neliniștește pe soți. La femeie dorința de a avea copii poate fi atât de puternică încât să determine uneori manifestări psihosomatice' semnificative cum este amenoreea (suprimarea inenstruatici) sau chiar graviditatea nervoasa, care se traduce prin apariția tuturor semnelor proprii acestei stări. Când orice speranță de a da naștere unui copil este pierdută, femeia se deprimă; ea poate prezenta tulburări nevrotice și, în cazuri extreme, caută să se sinucidă. Din fericire, datorită progreselor ginecologiei și geneticii (inseminare artificială, donare de ovul, transfer de embrion...), cazurile de sterilitate iremediabilă devin mai rare.

STERILIZARE, intervenție chirurgicală practicată la bărbat sau la femeie, pentru a-i face sterili.

încă din Antichitate găsim apărători ai sterilizării subiecților purtători de tare care pot fi transmise descendeților. Actualmente sterilizarea se practică în mai multe state din America, în țările scandinave și în Elveția; în Germania, regimul nazist o făcuse obligatorie în anumite cazuri (arierați mintali etc). în Franța acest procedeu este mai ales combătut: adversarii săi îl găsesc inutil și văd în el mai ales o

gravă lezare a respectului persoanei. Se întâmplă ca sterilizarea să fie cerută de tați și mame din familiile numeroase, care nu mai vor alți copii, dar regretele sunt frecvente. Se constată destul de des o dereglare a dispoziției (depresie, iritabilitate, instabilitate emoțională), apariția sentimentului de inferioritate și chiar de culpabilitate și uneori chiar tulburări de comportament mai severe. -» EUGENIE.

STIMUL, fenomen susceptibil de a provoca o reacție, o conduită specifică unui organism.

Prin extensie, se numește stimul orice situație (aplicarea testelor, de exemplu) care determină un comportament observabil.

STOCASTIC, adjectiv care desemnează un eveniment ce depinde de hazard.

STOETZEL (Jean-Antoine), psiholog francez (Saint Dié, Vosges, 1910 - Paris, 1987).

Fost elev al Școlii Normale Superioare, agregat de filosofie, obține titlul de doctor în litere (1943) pentru a sa *Teorie a opiniilor* și pentru al său *Studiu experimental al opiniilor.* După ce a ocupat catedra de științe sociale a Facultății de Litere din Bordeaux (1945), este numit profesor de psihologie socială la Sorbona (1955-1978). Este fondatorul Institutului francez de opinie publică (I.F.O.P.) și al „Revistei franceze de sociologie", pe care le-a condus până în 1984. îi datorăm mai multe lucrări, între care: *Tineret fără crizantemă și sabie* (1954); *Psihologia socială* (1963); *Valorile prezentului: o anchetă europeană* (1983).

STRES, cuvânt englez utilizat pentru prima dată de H. Selye, în 1936, pentru a desemna starea în care se găsește un organism amenințat de dezechilibru sub acțiunea unor agenți sau condiții care pun în pericol mecanismele sale homeostatice.

Orice factor susceptibil de a distruge acest echilibru, fie el factor de origine fizică (traumatism, frig...), chimică (otravă), infecțioasă sau psihologică (emoție), este numit „agent stresant". Termenul *stres* desemnează atât agentul agresor cât și reacția corpului la acesta. După Selye', acest răspuns, nespecific, este legat de mecanismele neuroendocrine (diencefalohipofiziare).

Numeroase observații științifice au arătat că șocurile afective, cum ar fi pierderea soțului, provoacă alterarea, ba chiar prăbușirea mecanismelor de apărare ale organismului împotriva bolilor și,în consecință, creșterea riscului de a contracta afecțiuni grave, inclusiv cancerul.

STRIGĂT PRIMAL, formă de tratament concepută de Arthur Janov (1967), bazată pe reviviscența unor suferințe din trecut.

Această psihoterapie se împarte în două perioade. în cursul primei perioade, care durează trei săptămâni, pacientul este izolat și lăsat pradă propriilor sale fantasme. Singurele sale contacte cu semenul sunt acelea cu terapeutul. Acesta îl invită să-și rememoreze trecutul, fără a-și controla sentimentele. Copleșit de emoții, el strigă, plânge, își cheamă părinții. în cursul celei de a doua perioade, care se întinde pe intervalul a mai multe luni, subiectul este integrat într-un grup în care se desfășoară ședințe comparabile. Retrăind evenimente

dureroase, cum ar fi teama de a fi plasat în pensiune, subiectul se eliberează de tensiunile sale. „Strigătul primai" este mai mult decât o abreacţie sau decât un catharsis, deoarece se poate asocia chiar şi cu manifestări somatice ca, de exemplu, apariţia de echimoze în locurile unde subiectul primise loviturі pe când era copil. Concepţiile lui Janov se înscriu în curentul american al psihologiei umaniste.

STRUCTURĂ, mod în care părţile unui tot se ordonează între ele.

în acest sens. vorbim atât de structura unui edificiu sau a organismului (K. Goldstein) cât şi de structura unui grup social sau a comportamentului (M. Mcrleau-Ponty). Structura este aceea care îi dă ansamblului unitatea sa şi părţilor valoarea lor, este ceea ce sesizăm imediat ca pe un tot nedecompozabil.estc ceea ce ne permite să recunoaştem o melodie când ea este transpusă într-un alt ton.

Element stabil al unui ansamblu organizat, structura este recognoscibilă în pofida transformărîlor suferite de respectivul ansamblu. Structura este „forma" nativă a organizării elementelor care o compun (elemente care nu semnifică nimic prin ele însele, neavând sens decât prin participarea lor la ansamblu). Dacă sunt asociate două corpuri, ia naştere ceva nou, ale cărui calităţi sunt diferite de calităţile părţîlor (legarea a două gaze diferite, hidrogenul şi oxigenul, de exemplu, dă apa). Lucrul acesta este adevărat în toate domeniile organizării. Invers, modificarea unui element al întregului transformă structura globală. Alterarea unei singure note într-o compoziţie muzicală este de ajuns ca să transforme melodia. Fiinţa vie este şi ea un întreg unificat; corpul şi spiritul sunt indisolubil legate şi interdependente; ceea ce i se întâmplă unuia afectează întregul: frica ne face să tremurăm; emoţiile repetate duc uneori la leziuni organice etc. Este meritul *Gestaltpsychologie'* de a fi demonstrat relativitatea esenţială părţi-întreg.

STUDIU DE CAZ, observare aprofundată a unor subiecţi particulari care continuă, uneori, ani întregi, în cursul căreia se culeg toate datele posibile cu privire la una şi aceeaşi persoană: informaţii asupra mediului său de viaţă, asupra accidentelor de sănătate; documente personale: producţii artistice (desene, picturi...), jurnale intime etc. Cu grupurile se procedează în mod analog. Din ansamblul elementelor recoltate se extrag preţioase informaţii asupra subiecţilor înşişi, dar şi ipoteze, dacă nu legi de ordin general.

S. Freud, A. Binet, J. Piaget şi-au elaborat teoriile pornind de la câteva studii de caz. Acestei practici îi sunt opuse metodele cantitative, dar acumularea de fapte şi tratamentul statistic nu dau decât o viziune matematică, abstractă a realităţii. Studiile de caz sunt acelea care permit formularea unor judecăţi decisive.

STUPEFIANT, iniţial substanţă a cărei administrare generează o stare de toropeală, de inhibare a centrilor nervoşi. Mai târziu, drog natural sau sintetic care are efecte psihotrope'.

Stupefiantele cele mai cunoscute sunt heroina, cannabis, morfina, *LS* D. în Franţa, acestea sunt înscrise în tabloul B al substanţelor otrăvitoare. Stupefiantele sunt obiectul unor convenţii internaţionale.

SUBCEPŢIE, reacţie a organismului la o excitaţie „percepută" inconştient.

Studii experimentale privind comunicarea şi mijloacele de comunicare au arătat că stimulii care se situează sub pragul perceptiv sunt totuşi susceptibili de a provoca un răspuns diii partea organismului receptor (reacţia electrodermală, de exemplu); într-un astfel de caz vorbim de *subcepţie* sau de „percepţie subliminală".

Este probabil că în comunicarea umană acest proces perceptiv infraconştient joacă un rol foarte important. Relaţia intersubiccctivă, de exemplu, pe care se întemeiază identificarea cu semenul, ar avea o bază intercorporală şi estez.iologică (M. Merleau-Ponty). Unii psihologi, care s-au ocupat de relaţiile mamă-copil (îndeosebi R. Spitz), cred că femeia care îşi alăptează pruncul stabileşte o comunicare privilegiată cu acesta, bazată pe semnale care nouă ne scapă, dar la care ea reacţionează imediat în mod inconştient. Subcepţia, fiind susceptibilă de considerabile aplicaţii practice, îi interesează în special pe psihosociologi (publicitate*), pe oamenii politici şi pe militari (propagandă*).

SUBCONŞTIENT, conştiinţă obscură.

Pentru unii acest termen desemnează ceea ce este latent însă disponibil (cunoştinţele şi amintirile, de exemplu), iar pentru alţii ceea ce este definitiv inconştient şi de care nu se poate dispune. Psihanaliştii cred că subconştientul, format din elemente uitate care tind să revină în conştiinţă, continuă să acţioneze asupra conduitei; este o activitate mentală de care nu suntem cu totul conştienţi. Termenul subconştient nu este totuşi un sinonim al termenului inconştient*, ale cărui elemente sunt refulate şi indisponibile. -+ REFULARE.

SUBIECTIV, care aparţine subiectului gânditor şi care nu poate fi trăit decât de el.

Halucinaţiile sunt pur subiective, dar timpul este o noţiune atât obiectivă (măsurabilă) cât şi subiectivă (variabilă de la individ Ia individ şi în raport cu situaţiile trăite). Psihologia este ştiinţa care încearcă să lege punctul de vedere obiectiv cu cel subiectiv. -> PERCEPŢIE.

SUBLIMARE, derivare a unei energii instinctuale către un scop social elevat.

Acest termen a fost introdus în psihanaliză de către S. Freud pentru a desemna mecanismul de apărare* al Eului prin care unele impulsii inconştiente, detaşate de obiectele lor iniţiale, sunt integrate personalităţii, fiind investite în echivalenţi care au o valoare socială pozitivă. Spiritul de competiţie şi unele vocaţii militare se explică prin sublimarea agresivităţii, iar altruismul prin sublimarea energiei instinctului sexual. Ca să reluăm o imagine cunoscută, putem spune că sublimarea este comparabilă cu acţiunea omului care transformă o cădere de apă devastatoare într-o sursă de „cărbune alb" producătoare de electricitate. Sublimarea joacă un rol extrem de important în adaptarea individului la mediul său, permiţându-i o ajustare socială care nu dăunează dezvoltării personale.

un semn de sociabilitate. La început copilul nu-i surâde mamei, ci formei umane care se apleacă asupră-i (R. Spitz), acelei imagini globale purtătoare de conţinut afectiv şi social. Numai către vârsta de 5-6 luni surâsul devine electiv, fiind rezervat în principal membrilor antu-rajului.

SURDITATE, slăbire sau pierdere mai mult sau mai puţin totală a auzului.

în raport cu proporţia handicapului, distingem: deficienţe auditive uşoare (pier-deri de mai puţin de 40 dB), care afectează 2 100 (XX) de persoane în Franţa (D.A.S.S., 1985); surdităţi medii (pierderi între 40 şi 70 dB), de care suferă 1 250 000 de per-soane; deficienţe severe (pierderi între 70 şi 90 dB), de care suferă 340 (XX) de persoane; surdităţi profunde, care lovesc doar circa 115 000 de persoane, private total sau aproape total de simţul auzului. Un copil din circa 2 500 este atins de surditate profundă încă de la naştere sau puţin după aceea. Cu toate acestea, în pofida prezenţei a numeroşi surzi, semisurzi sau hipo-acuziei*, în rândul populaţiei, părinţii cu greu admit că pruncul lor ar putea fi un deficient auditiv. Această prejudecată stă la originea unor grave desconsideraţii şi a unor erori de diagnostic. Nu rareori, într-adevăr, un copil surd este considerat a fi un întârziat mental sau un afazic (întru-cât nu vorbeşte), ori este luat drept unul cu tulburări de caracter' (pentru că nu răs-punde când i se vorbeşte sau face altceva decât i s-a cerut să facă).

Copiii surzi au nevoie de un învăţământ special'. Pentru ei au fost create instituţii şi clase speciale, unde cadrele didactice dispun de echipamente pedagogice adec-vate, în 1987, potrivit datelor statistice ale Ministerului Educaţiei Naţionale, din Franţa, au fost şcolarizaţi în aceste stabi-limente 6 759 copii surzi.

SURDOMUTISM, stare a celui care este surd şi mut.

în această situaţie, absenţa limbajului este consecinţa directă a privaţiunii, congenitale sau precoce, de auz. Copilul surd nu se distinge de copilul normal, pentru că şi unul şi altul gânguresc înce-pând din luna a treia sau a patra. Numai către luna a noua se manifestă o deosebire: pe când unul se pregăteşte activ să vor-bească, repetând sunetele vocilor auzite, celălalt devine din ce în ce mai tăcut. Cu toate acestea, numai târziu, când retardarea însuşirii limbajului este patentă, părinţii îşi pun faţiş problema bunei funcţionări a auzului copilului lor. Din nefericire această luare la cunoştinţă este tardivă. Depistarea surdităţii trebuie să fie cât mai precoce cu putinţă, deoarece limba maternă se învaţă încă de la naştere.

SURMENAJ, oboseală excesivă.

Munca musculară sau intelectuală intensă şi prelungită provoacă o oboseală pe care somnul nu izbuteşte întotdeauna să o repare total. Oboseala reziduală acumulându-se, rezultă o stare de epuizare caracterizată de pierderea dinamismului, astenie", anxietate şi, uneori, confuzie mentală*. Surmenajul şcolar sau profesional poate fi responsabil de accese delirante şi chiar de conduite antisociale. în consecinţă, trebuie tempe-rată ardoarea şcolarilor prea studioşi, mai ales în preajma examenelor, veghindu-se la repartizarea armonioasă a perioadelor de odihnă în munca lor.

SZONDI (Leopold), **psihiatru elve-ţian de origine maghiară (Jnyitra, azi Nitra, Slovacia, 1893 - Küsnacht, Elveţia, 1986).**

Este cunoscut mai ales pentru testul său proiectiv şi pentru a sa teorie a des-tinului. *Testul de diagnosticare a impul-siilor* sau *Geno-test,* cuprinde şase serii de câte opt portrete de psihopaţi sau de indivizi „devianţi" (homosexuali, ucigaşi etc). Subiectul trebuie să aleagă, din fie-care serie, două personaje simpatice şi două antipatice. Cele douăzeci şi patru de alegeri sunt reprezentate sub forma unui „profil impulsionai". Ideea de bază este că alegerile afective nu se fac la întâm-plare, ci că rezultă dintr-o certă rezonanţă produsă de obiect (fotografii) asupra subiectului. Teoria destinului sau teoria „anancologică", care aruncă o punte între genetică şi psihanaliză, a fost mult criti-cată, dar are şi mulţi apărători la Univer-sitatea din Louvain, la Ziirich şi la Paris. Dintre lucrările lui Szondi, citâm: *Diag-nostic experimental al impulsiilor* (1952); *Introducere în analiza destinului* (1971); *Libertate şi constrângere în destinul indi-vizilor* (1975).

Ş

ŞARJĂ DE MUNCĂ, cheltuială energetică pe care trebuie să o facă un muncitor spre a îndeplini o sarcină.

Măsurarea *şarjei fizice* a unei munci este, din punct de vedere teoretic, relativ simplă. Ea se bazează în principal pe criterii fizice, cum sunt consumul de oxigen respirat, şi indici fiziologici de felul frecvenţei cardiace şi temperaturii corpului. *Şarja mentală* este mai dificil de evaluat, doarece ea poate varia de la o persoană la alta şi, pentru unul şi acelaşi operator, de la un moment la altul. Ea este, de asemenea, în funcţie de personalitatea muncitorului, de interesul manifestat de acesta pentru muncă. Asupra şarjei de muncă acţionează însă şi alţi factori, cum sunt ambianţa şi relaţiile interpersonale din atelier. -• SOCIOGRAMĂ.

ŞCOALĂ, instituţie care distribuie un învăţământ colectiv.

Intrarea în şcoală îi pune copilului mic probleme uneori dramatice, a căror existenţă, în general, părinţii nici n-o bănuiesc. Pentru noul şcolar este vorba să se integreze într-un mediu diferit de acela care îi este familiar, generat de legi şi de o disciplină cu care nu este obişnuit, mediu în care are de îndeplinit noi roluri.

Paralel cu dobândirea de unelte ale culturii (citit, scris, calcul) şi de mijloace logice ale gândirii, şcoala îi oferă copilului mijlocul de a se socializa stabilind legături de camaraderie şi eliberându-se treptat de anumite ataşări familiale. în mod tradiţional, şcoala nu urmăreşte doar să-i transmită cultura", ci mai ales să-l integreze pe copil în colectivitate, făcându-l să împărtăşească normele şi valorile admise. O altă ambiţie a sa este să compenseze deficienţele culturale ale mediului familial şi să le dea tuturor elevilor aceleaşi şanse de reuşită socială. Dar P. Bourdieu şi J.C. Passeron *(Moştenitorii,* apoi *Reproducţia,* 1970) au demonstrat că determinismele sociale sunt imuabile şi că şcoala nu poate decât să reproducă inegalităţile sociale. De ani şi ani, în Franţa, şcoala este în criză. Multe cadre didactice par dezabuzate, ezită în alegerea metodelor pedagogice şi nu ştiu cum să facă faţă haosului în care se zbat elevii şi cerinţelor contradictorii ale familiilor şi administraţiei.

ŞCOALĂ ACTIVĂ, mişcare pedagogică bazată pe principiile unei educaţii funcţionale* care să respecte interesele şi trebuinţele copilului.

Contrar şcolii tradiţionale, care favorizează metodele receptive şi învăţarea dogmatică, memorizarea unor cunoştinţe luate din cărţi şi pasivitatea, şcoala activă urmăreşte descătuşarea spiritelor, autonomia şi independenţa elevilor. Este şcoala participării, a iniţiativei, a creativităţii" şi a simţului critic. Copilul învaţă aici să-şi exercite spiritul său de observaţie şi să pună în joc legile experimentării nu numai pe montaje artificiale, ci pe fapte de viaţă reală, care îl privesc în mod direct. Şcoala activă utilizează un bogat material pedagogic, cel mai adesea fabricat de elevii înşişi; ea organizează studii în jurul centrelor de interes şi cunoaşterea mediului (geografie fizică şi umană, faună, floră, istorie locală...); ea îi reuneşte pe şcolari în mici comunităţi care se autoadministrează şi foloseşte tehnici ingenioase, cum sunt munca liberă în grup şi studiul individual cu ajutorul fişelor.

Şcoala activă corespunde cu siguranţă modului de educaţie care convine cel mai bine copiilor, dar ea se izbeşte de obstacole care nu pot fi ignorate. Suma de cunoştinţe instrumentale pe care şcolarul trebuie să le achiziţioneze este foarte mare şi timpul de care dispune este limitat. Clasele sunt supraîncărcate şi cadrele didactice sunt în număr insuficient. Pentru ca metodele active să se poată răspândi, ar trebui să înceapă prin remedierea acestei stări de fapt. -+ CLAPAREDE (EDOUARD); PETRESCU (IOAN C).

ŞOC, traumatism care duce la o perturbare în organism.

Şocul emoţional sau „şocul afectiv" rezultă din apariţia brutală şi neaşteptată a unui element nou în viaţa unui individ, care modifică vizibil existenţa sa şi la care el nu reuşeşte momentan să se adapteze. Cel mai adesea este vorba de o frustrare: pierderea unei fiinţe iubite, o ruptură pe plan erotic... Dar şi o surpriză plăcută poate duce la aceleaşi perturbaţii. în acest caz se produc în organism modificări umorale şi neurovegetative comparabile cu acelea produse de un şoc biologic. în tratarea maladiilor mentale încă mai sunt uneori folosite *şocurile terapeutice,* cu toate că eficacitatea lor este discutabilă. Scopul acestora este să provoace o perturbare bruscă a echilibrului interior, umoral şi vegetativ al bolnavilor. -• ELECTROŞOC; STRES.

ŞOMAJ, lipsă de lucru.

Consecinţele psihologice şi chiar somatice ale şomajului sunt adesea dramatice. Asistăm, în general, la instalarea progresivă a unei stări depresive: individul se simte tot mai devalorizat pe măsură ce trec zilele în care el nu are de lucru; pentru a obţine un nou post, el îşi diminuează neîncetat pretenţiile. Faţă de ai săi el se simte mai mult sau mai puţin vinovat. Şomajul prelungit, înstrăinându-i pe individ de comunitatea umană, constituie o gravă ameninţare pentru sănătatea sa mentală; şomajul are repercusiuni şi asupra copiilor, mulţi dintre ei trăind sentimente de anxietate, ceea ce nu se poate să nu afecteze munca lor şcolară. -• FRUSTRARE.

ȘTEFĂNESCU-GOANGĂ (Florian), psiholog român (Curtea de Argeș, 1881-Cluj, 1958).

Profesor de psihologie, fondator al Institutului de psihologie experimentală, comparată și aplicată al Universității din Cluj, a fost promotorul unor importante cercetări de psihologie a muncii, a deficienților, selecției copiilor dotați etc, inițiind opera de revizuire și adaptare a testelor la cerințele societății românești, în lucrarea sa deschizătoare de drum nou la noi în țară, *Selecționarea capacităților și orientarea profesională* (1929), apelând la arsenalul psihotehnicii, propune elaborarea de monografii profesionale în concordanță cu aptitudinile candidaților. A mai scris, între altele: *Constituție biopsihică și criminalitate* (1938); *Măsurarea inteligenței* (1940).

T

TABU, caracter interzis și sacru al unui obiect.

În toate religiile, profanul nu are dreptul să atingă anumite „obiecte" (persoane sau lucruri). În societățile totemice este respectat animalul sau vegetala (arbore etc.) care servește de emblemă grupului, deoarece este tabu, adică are un caracter atât sacrii cât și satanic. Prohibirea incestului corespunde unui tabu a cărui origine rămâne misterioasă. Tabuurile și preceptele aferente constituie un cod moral care întărește coeziunea grupului și asigură perenitatea unei ordini sociale elaborată lent de-a lungul vremurilor. Orice lezare adusă uneia din aceste entități culturale riscă să distrugă subtilul sistem de relații sociale și să lase poporul dezorientat, lipsit de identitatea sa.

TACTISM. Sinonim al taxiei*.

TAHISTOSCOP, aparat de laborator, frecvent utilizat in psihologia **experimentală, prin care se expune,** pentru foarte scurt timp. un material vizual dat, în general plasat în centrul unui fond alb.

Tahistoscopul permite să ne punăîn evidență unele varietăți de agnozie* vizuală (imposibilitatea de a numi figurile geometrice percepute), ca și aprecierea pregnanței* unor forme: o circumferință „spartă" (formă imperfectă) este văzută ca un cerc complet (formă perfectă).

TALENT, aptitudine naturală sau dobândită de a face un lucru.

Talentul depinde de capacitățile individuale, de motivațiile subiectului și de mediul social; el este expresia interacțiunii acestor condiții. Se cere ca talentele să fie detectate, formate și stimulate.

TANDREȚE, sentiment profund de afecțiune.

Tandrețea este inițial o impulsie sexuală cu finalitatea inhibată. împiedicată să se realizeze plenar, aceasta își găsește satisfacția în relații afectuoase sau de prietenie. Pentru S. Freud tandrețea nu face nimic altceva decât să reproducă prima modalitate a relației de dragoste a copilului cu

(creație artistică), dar nici o clasificare nu este satisfăcătoare. Psihologii se referă adesea la sistemul lui H. Murray', care cuprinde douăzeci de articole fundamentale (tendința de a plăcea, de a domina, de a fi independent etc), la care se atașează o metodă proiectivă' cunoscută sub numele de T.A.T.'

TENDINȚĂ DE REPETIȚIE, principiu enunțat de S. Freud, potrivit căruia impulsiile tind întotdeauna să restabilească o stare de lucruri anterioară.

Căutăm să ne eliberăm de o tensiune repetând același act, fie în conduită, fie în vise. Coșmarul nu-l trezește pe subiect. Repetarea în vis a evenimentului traumatizant constituie o tentativă de al stăpâni. Pornind de la această constatare, unii terapeuți utilizează repetiția (în jocul scenic, în jocul de marionete sau în alte tehnici expresive) pentru efectul ei cathartic*.

TENSIUNE, stare a celui care este încordat.

în teoria câmpului, a lui K. Lewin, se numește tensiune emoțională starea afectivă a unui subiect supus influenței a două forțe opuse de mărime egală. Intensitatea tensiunii emoționale ar fi în funcție de puterea forțelor respective. O tensiune nervoasă puternică, atunci când se prelungește, generează manifestări psihosomatice ca hipertensiunea arterială și ulcerul gastric. în concepția lui S. Freud, personalitatea s-ar elabora sub influența a patru tesiuni principale: fenomenele Fiziologice de creștere, amenințările exterioare, frustrările și conflictele, toate acestea obligându-l pe subiect să facă apel la mecanisme de apărare* ca identificarea' sau deplasarea'.

TEORIA LOCALIZĂRILOR CEREBRALE, concepție potrivit căreia o anumită funcție depinde de o zonă precisă a creierului'.

Anunțată de sistemul frenologic al lui F. J. Gali, această doctrină, care afirmă corespondența dintre anumite regiuni ale creierului și funcțiile mentale, s-a dezvoltat în secolul al XIX-lea, începând cu cercetările lui P. Broca cu privire la limbaj. S-au putut determina zone corticale legate de văz (cortex occipital), de sensibilitatea tactilă (cortex parietal),de auz, limbaj etc. în general, structurile de la baza creierului privesc viața instinctivă și emoțională, pe când scoarța cerebrală cotrolează funcțiile senzoriale, motorii și intelectuale. Nu se mai crede în existența unui „sediu" determinat al „facultăților" mentale, ci în zone funcționale pe unde trec circuitele neuronale necesare activității nervoase. în caz de leziune cerebrală, circuitele deteriorate pot fi suplinite de altele, care se stabilesc în mod spontan după câtva timp. -• AFAZIE; GOLDSTEIN; LURIA.

TEORIA OPERATORIE, teorie în care sunt descrise diversele structuri logice care se succed în cursul dezvoltării intelectuale.

J. Piaget a demonstrat că gândirea se formează în mod continuu.

1. De la 0 la 2 ani, copilul nu utilizează ca instrument decât percepțiile și mișcările. El încă nu este capabil de reprezentare. Este perioada inteligenței *senzorimotorii,* preverbală.

2) Către vârsta de 2 ani începe o altă perioadă, care durează până la 7 sau 8 ani, perioadă în care se elaborează *funcția simbolică* (sau „semiotică"), permițându-i copilului substituirea obiectului prin reprezentare. Funcția simbolică îi permite inteligenței senzorimotorii să se prelungească în gândire. Cu toate acestea, copilul încă nu dispune de mijloacele operatorii necesare constituirii noțiunilor celor mai elementare de *conservam'.* Copilul, de exemplu, crede că distanța dintre A și B nu este în mod necesar aceeași ca între B și A (mai ales în pantă).

3) Numai la vârsta de 7 sau 8 ani este dobândită noțiunea de reversibilitate. în acest moment asistăm la formarea operațiilor mentale: clasificarea și serierea. Mai înainte copilul se situa la nivelul *preopenttor;* de acum încolo el intră în perioada *operațiilor concrete* ale gândirii. Dar aceste noi posibilități nu-i deschid decât un câmp limitat, doarece operațiile intelectuale de care el este capabil nu se exercită deocamdată decât asupra obiectelor.

4) Către vârsta de 11-12 ani debutează ultima perioadă, aceea a *operațiilor formale* sau *ipotetico-deductive,* care nu mai au loc exclusiv asupra unor obiecte sau realități concrete, ci și asupra unor „ipoteze"; această perioadă se va împlini la adolescență, în gândirea rațională.

TEPLOV (Boris), psiholog rus (Tuia, 1896 - Moscova. 1965).

Primele sale cercetări s-au axat pe senzații. Pornind de la observațiile sale asupra muzicienilor, degustătorilor de profesie și parfumierilor, a demonstrat că funcțiile senzoriale se pot modifica și dezvolta prin exersare. El a continuat și cercetările lui I. P. Pavlov asupra tipurilor psihologice și a pus în evidență o nouă proprietate, concentrarea, care este legată de variațiile individuale în percepție ale pragurilor diferențiale. Teplov a fost directorul laboratorului de psihofiziologie al Institutului de psihologie din Moscova.

TERAPIE COMPORTAMENTALĂ sau **TERAPIA COMPORTAMENTULUI,** metodă de tratament psihoterapeutic bazată pe legile și principiile învățării, îndeosebi pe acelea ale condiționării*, cu scopul de a înlocui atitudinile neadecvate cu altele, mai bine adaptate.

Terapia comportamentului își are originea în cercetările lui I. P. Pavlov' și ale behaviorismului". Ea constituie un sistem coerent, a cărui cheie de boltă este noțiunea de întărire*. Un simptom nevrotic (fobie, tic, enurezie...) este considerat ca fiind un comportament „învățat", dar neadaptat; se vor face deci eforturi de înlocuire a lui printr-un răspuns mai bine ajustat. De exemplu,un subiect inhibat pe plan social se va antrena să se afirme în fața semenului, exprimându-și și controlându-și agresivitatea. O altă formă de terapie a comportametului este „practica negativă". în acest caz se cere repetarea voluntară și intensivă a comportamentului individual care trebuie să dispară (un tic, de exemplu). Alte tehnici fac apel la dezgust și aversiune, la frică și anxietate sau la întărirea pozitivă (recompensă). -• TERAPIE PRIN IMERSIE.

TERAPIE FAMILIALĂ, psihoterapie colectivă care **se adresează atât** bolnavului cât și **membrilor**

familiei cu care acesta convie-țuiește.

Pentru a înțelege problema bolnavului este necesar să avem în vedere raporturile sale cu membrii familiei. în ședințele de psihoterapie familială, pacientul și cei apropiați lui își expun în mod liber grijile, nelinițile, indispozițiile. Nondirectivitatea terapeutului îi determină pe participanți să reproducă în situația psihoterapeutică acele comportamente pe care ei le au în familie, ceea ce permite să se înțeleagă mai bine sistemul relațiilor lor. Unii psihoterapeuți interpretează faptele observate în lumina principiilor psihanalizei; majoritatea se bazează pe teoriile comunicării. Această formă de psihoterapie și-ar dovedi eficiența în cazul psihoticilor, toxicomanilor și delincvenților.

TERAPIE OCUPAȚIONALA, tratament prin activitate a unor tulburări mentale.

Pentru a evita ca bolnavii să se împotmolească în trândăvie și să piardă contactul cu realitatea, de care au tendința marcată de a fugi (mai ales în reverie), psihiatrii le propun pacienților lor spitalizați ocupații recreative (ludoterapie'), activități artistice (artterapie), sportive sau manuale (ergoterapie*) care favorizează readaptarea socială.

TERAPIE PRIN AVERSIUNE, formă de terapie comportamentală care urmărește să-l deturneze pe subiect de la o conduită asociind-o cu un stimul neplăcut (șoc electric, sonerie...).

O asemenea asociere tinde să provoace o reacție de evitare, adică să creeze un comportament nou. Terapia prin aversiune necesită consimțământul și participarea voluntară a pacientului. Este utilizată mai ales în lupta contra toxicomaniilor (în special contra alcoolismului) și deviațiilor sexuale.

TERAPIE PRIN CONDIȚIONARE OPERANTĂ, formă de terapie comportamentală bazată pe întărirea subordonată răspunsului.

Terapiile prin condiționare operantă utilizează, în general, o întărire' pozitivă, cum ar fi o bomboană, o mângâiere sau bani. în cazul anorexiei mentale, de exemplu, va fi întărit pozitiv orice act de hrănire, pe când refuzul de a se hrăni va fi dinadins ignorat de echipa de îngrijitori. Această practică poate fi folosită și pentru educarea arieraților sau reeducarea psihoticilor. în aceste cazuri se va recurge la sistemul jetoanelor (sau al „punctelor câștigătoare"), în care fiecare piesă dă dreptul la o recompensă (înveire, dreptul de a privi la televizor, ciocolată...).

TERAPIE PRIN IMERSIE, formă de terapie comportamentală în care pacientul, în stare de relaxare, este confruntat cu un stimul anxiogen.

Terapia prin imersie este una din tehnicile de terapie prin provocarea anxietății, al cărei scop este să ducă la dispariția fricii prin progresiva familiarizare a pacientului cu obiectul fricii. Stimulul poate fi un cuvânt („șarpe", de exemplu), o imagine, reproducerea exactă a unui obiect sau obiectul real. Exemplu: se face scăpată o năpârcă și i se cere subiectului să se apropie de ea, să o privească, să o atingă cu vârful degetelor, să o mângâie timp de

cinci secunde, să o ia în mână, să o pună pe umăr, în jurul gâtului. în sfârșit, să-și lipească de ea obrazul. Rolul terapeutului este să-l încurajeze pe pacient să suporte maximum de angoasă. Este necesară o posteură, în scopul consolidării celor învățate.

TERAPIE PRIN PROVOCAREA ANXIETĂȚII, tehnică dezvoltată de P. E. Sifneos, în contradicție paradoxală cu obiectivele clasice (reducerea și dispariția anxietății).

Această tehnică nu este aplicabilă decât dacă Eul' pacientului este puternic, dacă subiectul este motivat în sensul unei schimbări rapide și dacă etiologia simptomului este bine definită. în aceste condiții, psihoterapia constă (dată fiind securitatea unei legături pozitive de încredere cu terapeutul) în a porni în căutarea conflictului inconștient al crizei, ceea ce duce la creșterea anxietății. Formă controlată de psihanaliză accelerată, această tehnică se aplică în terapia unei „crize" provocate cu brutalitate de un eveniment fortuit sau în tratarea unor simptome cronice limitate. Durata medie a tratamentului variază de la două luni la cinci luni. Tehnica aceasta diferă total de o altă formă de psihoterapie prin provocarea anxietății, zisă „tehnică de desensibilizare sistematică", care se înscrie în curentul terapiilor comportamentale.

TERITORIU, spațiu terestru, maritim sau aerian care face parte din domeniul vital al unui animal sau grup de animale, pe care acestea îl apără împotriva incursiunilor congenerilor, dar nu și ale altor specii.

Comportamentul teritorial există practic la toate animalele. El vizează protejarea unei zone delimitate în care au loc activitățile de reproducere (acuplare, faceerea cuibului...) sau de alimentare. Frontierele teritoriului sunt materializate printr-un marcaj care poate fi sonor (cântecul păsărilor), vizual (semne distinctive colorate pe corp) sau olfactiv (excrețiile mamiferelor). Teritoriul îi procură proprietarului său diverse avantaje: o garanție a resurselor alimentare, securizarea sezonului de reproducere și împuținarea luptelor întrucât, de cele mai multe ori, intrusul fuge din fața atitudinii amenințătoare a apărătorului locului.

TERMAN (Lewis Madison), psiholog american (John County, Indiana, 1877 - Stanford, California, 1956).

Este cunoscut mai ales pentru a fi adaptat la populația americană testul Binet-Simon. Această *Stanford-Revision* (sau „scara lui Terman") a făcut obiectul a numeroase remanieri și îmbunătățiri. Drept urmare, *scara Terman-Merrill,* perfecționată în colaborare cu M. A. Merrill (1937), este aplicabilă copiilor începând cu vârsta de doi ani, precum și adolescenților și adulților. Ea cuprinde douăzeci și două de probe (itemuri), verbale și neverbale, și există sub două forme paralele, L. și M., ceea ce permite retestarea aceluiași subiect, fără a interveni învățarea. Dintre lucrările lui Terman, citâm *The Measurement of Intelligence* (1916).

TERMOTAXIE, reacție de orientare și de locomoție provocată și

întreținută de variațiile de temperatură, observată la unele animale.

Constând mai ales din reacții negative (evitarea temperaturilor care sunt departe de un *preferendum"* specific), acest comportament trebuie clasat printre patii*.

TEST, probă standardizată care informează asupra unor caracteristici afective, intelectuale (nivel mental', aptitudini', cunoștințe*) sau senzoriale ale unui subiect, ceea ce permite situarea acestuia în raport cu ceilalți membri ai grupului social din care face parte (etalonare*).

Există un mare număr de teste: verbale sau de performanță (un *puzzle* de reconstituit, un mozaic de reprodus...), de eficiență intelectuală sau de personalitate, cu aplicare individuală sau colectivă etc. Scopul unor atari probe este de a se obține, într-un timp scurt, informații, cuantificabile și independente de subiectivitatea experimentatorului, asupra subiecților examinați.

Un test bun este *omogen* (nu măsoară decât o singură dispoziție), *fidel* (dă aceleași rezultate la un interval de câteva luni), *sensibil* (permite un clasament nuanțat al indivizilor) și mai ales *valid* (măsoară realmente ceea ce i se cere să măsoare).

în pofida tuturor calităților sale, un test nu este decât un instrument. El furnizează anumite informații, dar nu un diagnostic. Diagnosticul este o judecată bazată pe un raționament complex care integrează rezultatele psihometrice unor observații necuantificabile, unor date ale intuiției și unor elemente extrase din istoria subiectului. Testele nu au niciodată un caracter absolut; ele sunt puncte de reper care îi permit experimentatorului să-și verifice ipotezele. ◄• PSIHOMETRIE; PSIHOTEHNICĂ.

TEST COLECTIV, test aplicat simultan mai multor persoane.

Aplicate mai ales în psihologia militară și industrială, pentru selecția personalului, aceste probe au marele avantaj de a fi rapide în administrare și corectare. Difuzate sub formă de caiete, de chestionare, de proiecții fixe, de discuri etc, ele permit cunoașterea aptitudinilor intelectuale și a caracterelor subiecților examinați. Acest sistem nu face posibilă cunoașterea fină a persoanelor, pe care numai testele individuale ne-o pot da.

TEST DE COMPLETARE, probă psihologică prin care se cere completarea unui întreg.

Poate fi vorba de *teste intelectuale,* în care subiectul are de găsit finalul unei serii de date, cum ar fi 1, 2, 4, 16...; 1, 3, 4,7, 11..., sau de *teste afective*. Acestea din urmă iau forma de fraze incomplete („ambiția lui Paul este de a..") sau de mici istorioare care trebuie terminate după voia celui testat, ceea ce permite explorarea afectivității copilului, fără a-l pune față în cauză. Interpretarea, care se situează esențialmete pe plan simbolic, cere cunoștințe psihologice aprofundate.

TEST DE FRUSTRARE, tehnică proiectivă destinată evaluării personalității unui subiect, pornind de la modul său de a reacționa în caz de frustrare.

Picture Frustration Study a fost conceput și pus la punct de S. Rosenzweig, în 1944, în Statele Unite. El constă dintr-un caiet cu 24 de desene care reprezintă personaje plasate într-o situație frustrantă (exemplu: un automobil îl împroșcă cu noroi pe un pieton), la care subiectul examinat trebuie să dea propriile sale răspunsuri. Acestea sunt apoi codificate și interpretate, cu referire la teoria generală a frustrării elaborată de autor.

TESTE DE MEMORIE, probe destinate să aprecieze calitatea memoriei și eventualele ei deficite.

Cele mai folosite sunt scara compozită de memorie a lui D. Wechsler, de uzanță clinică, și seriile de cifre sau de cuvinte enunțate sau prezentate la tahistoscop*, o singură dată, cu cadența de unu pe secundă. Se utilizează și forme geometrice mai mult sau mai puțin complexe, sau probe similare jocului „kim" (obiecte dispuse pe o tavă trebuie descrise din memorie, după o scurtă expunere).

TEST DE PERFORMANȚĂ, probă neverbală destinată aprecierii funcțiilor intelectuale.

La originea testelor de performanță stau formele de încastrat ale lui E. Seguin (decupaje simple: pătrat, trunghi, cerc, romb, cruce etc. care trebuie puse la locul lor, pe o planșetă). Dintre testele de performanță cele mai cunoscute, să citărm cuburile lui Kohs, labirinturile lui Porteus, scalele lui Grace Arthur și ale lui Alexander, testele nonverbale ale scalelor lui Wechsler (imagini de completat, de ordonat, cod cifric, ansamblare de obiecte etc). Principalul lor avantaj este că nu fac să intervină limbajul și că, în consecință, sunt aplicabile la surdomuți, la străini și la persoane inculte. Ele ne informează în special cu privire la nivelul de inteligență practică, atenție, spirit de observație și capacitatea de organizare vizuai-motorie ale subiecților examinați.

TESTE DE PERSONALITATE, tehnici psihologice de explorare a unor aspecte noncognitive ale personalității.

Deosebindu-se de examenele de cunoștințele inteligență și de aptitudini, aceste teste vizează mai ales să exploreze aspectele afectiv și conativ (adică impulsionale și voliționale) ale personalității. Distingem, pe de o parte, metodele *analitice* ale personalității, care dezvăluie trăsături de caracter, iar, pe de altă parte, „tehnicile proiective", *sincretice,* care încearcă să sesizeze personalitatea în întregul ei. Testele analitice și proiective cele mai folosite sunt chestionarele (de atitudini, de interese...), testul de frustrare* al lui Rosenzweig, psihodiagnosticul* lui Rorschach și *Thematic Apperception Test"* al lui Murray. Ele permit să se obțină, într-un timp relativ scurt, informații care altfel ar fi greu de procurat. Cu toate acestea, majoritatea tehnicilor proiective prezintă anumite puncte slabe (absența codificării riguroase a sistemelor de despuiere și de interpretare, varietatea etalonărilor etc), ceea ce diminuează validitatea lor.

TEST MIOKINETIC, tehnică proiectivă datorată lui E. Mira y Lopez (1939), înrudită cu grafologia și care constă în reproducerea manuală a unor linii simple în diferite planuri ale spațiului.

Sunt apoi studiate deviațiile în raport cu modelele date, ceea ce permite obținerea de indicații privind personalitatea subiecților examinați.

TESTUL VOCABULARULUI, probă de cunoştinţe verbale, de o aplicaţie facilă, individuală sau colectivă, frecvent utilizată în psihologie pentru evaluarea rapidă a nivelului intelectual.

Folosit în asociere cu testele de inteligenţă neverbale, permite şi aprecierea deteriorării mentale*. Cu toate că are o corelaţie extrem de ridicată cu scările de inteligenţă şi o remarcabilă stabilitate în raport cu vârsta, are inconvenientul major de a nu măsura decât aspectul verbal al inteligenţei şi de a depinde de condiţiile vieţii socioeconomice şi culturale ale subiecţilor examinaţi.

TESTUL Z, probă proiectivă derivată din psihodiagnosticul lui Rorschach.

Acest test a fost conceput, în anii celui de al doilea război mondial, de către H. Ziilliger, spre a selecţiona rapid ofiţerii armatei elveţiene. Făcut pentru a fi administrat colectiv, el se compune din trei pete de cerneală' proiectate succesiv pe un ecran şi care se cer a fi interpretate. Testul permite explorarea (sumară) a personalităţii. Există şi o formă individuală a acestui test (trei planşe imprimate pe un carton alb), care este utilizată în examinările rapide.

T-GROUP, abreviere pentru Trai*ning Group.* -* DIAGNOSTIC.

THANATOS, în mitologia greacă, zeu al morţii; în psihanaliză, ansamblu al impulsiilor morţii.

S. Freud opune impulsiile vieţii (Eros*), al căror scop este crearea de legături tot mai numeroase între fiinţele vii, impulsiilor morţii (Thanatos) care, dimpotrivă, ar urmări să distrugă asamblările şi să reducă total tensiunile, adică să readucă fiinţa vie la starea anorganică anterioară, care este aceea a repausului absolut *(Nirvana).* Libidoul ar face inofensive inpulsiile morţii *(Thanatos),* orientându-se spre lumea exterioară. -• MOARTE.

THEMATIC APPERCEPTION TEST

(abreviere uzuală: T.A.T.). Tehnică proiectivă datorată lui C. D. Morgan şi H. A. Murray (1935), constând dintr-o serie de imagini vagi, cu semnificaţie ambiguă, pornind de la care un subiect trebuie să inventeze o întâmplare.

Ipoteza de bază este că subiectul, identificându-se cu eroul povestirii, îi atribuie propriile lui idei, sentimentele, tendinţele şi problemele sale. Interpretarea materialului astfel obţinut, anaioagă cu aceea a viselor, este dificilă. Ea necesită solide cunoştinţe psihanalitice şi trebuie confruntată cu biografia subiectului.

O versiune a acestui test, destinată adolescenţilor, a fost pusă la punct de P. M. Symonds. *Children Apperception Test,* rezervat copiilor — unde personajele sunt înlocuite cu animale —, a fost elaborat de L. şi S. Bellak.

THEODOSIU (Dumitru), pedagog român (satul Pantelimon, azi în componenţa Bucureştiului, 1890-Bucureşti, 1990).

A absolvit Şcoala Normală din Bucureşti (1911), iar mai târziu a urmat cursurile Facultăţii de Filosofie şi Litere. Studii de specializare la „Ţicole des Roches".

Prolific autor sau coautor de abecedare, cărţi de citire şi manuale şcolare. Psihologia îi datorează printre altele: *Pedologie. Studiul copilului* (1923); *Introducere biologică în psihologie* (1927); *Psihologia copilului şi adolescentului* (1946).

THORNDIKE (Edward Lee), psiholog american (Williamsburg, Massachusetts, 1874 - Montrose, New York, 1949).

Primele sale cercetări axându-se pe inteligenţa animalelor, a inventat aşa-zisele „cutii cu probleme", unde subiectul este obligat să utilizeze un mecanism pentru a-şi obţine hrana sau pentru a-şi recăpăta libertatea. Lucrările sale asupra învăţării* la om şi cursurile predate la Universitatea Columbia din New York au influenţat timp îndelungat pedagogia americană. Dintre scrierile lui Thorndike, citâm: *Animal Intelligence. Experimental Stadies* (1911); *Educaţional Psychology* (1913-1914); *Humun Learning* (1931); *Psychology of Wants, Interests and Attitudes* (1935).

THURSTONE (Louis Leon), psiholog american (Chicago, 1887 - Chapel HUI, Carolina de Nord, 1955).

Este cunoscut mai ales pentru cercetările sale privind aptitudinile şi pentru a sa teorie multifactorială a inteligenţei, pe care o opune teoriei celor doi factori a lui C E . Spearman*. După Thurstone, factorul general (G), comun tuturor variabilelor, se poate explica prin mai mulţi factori de grup, comuni subansamblurilor variabilelor. El enumera, de altfel, şi alte aptitudini primare: memoria (M), raţionamentul (R), fluiditatea verbală (W) etc. Dintre lucrările sale, citâm: *The Measuremetof Attitude* (1929); *A Factorial Study of Perception* (1944); *Multiple Factor Analysis (\941).*

TIC, contracţie musculară bruscă şi fugară, involuntară însă conştientă, care nu are loc decât în starea de veghe. Această mişcare se poate asocia cu o emisiune verbală, de asemenea involuntară, uneori obscenă.

Varietatea ticurilor este foarte mare (ticuri ale feţei, ale umerilor, ale gâtului, ticuri verbale etc). Cu toate acestea, în majoritatea cazurilor domină un singur gest, care în situaţii dificile se exagerează şi se poate deplasa, dar numai rareori se multiplică.

Ticul are întotdeauna o semnificaţie latentă (variabilă de la individ la individ), pe care o poate dezvălui analiza psihologică. La adult ticul se asociază în mod regulat cu o stare nevrotică (cel mai adesea obsesională). La copil traduce o insatisfacţie afectivă (educaţie „sufocantă" sau prea rigidă, rivalitate între fraţi), revoltă înfrânată, anxietatea şi culpabilitatea. Multe dintre aceste mişcări parazitare dispar spontan o dată cu creşterea, în cazul în care persistă la adolescenţi şi adulţi, se poate încerca reducerea lor prin terapie comportamentală", relaxare sau psihoterapie.

„Boala ticurilor" descrisă de G. de la Tourette (1885), caracterizată prin mişcări involuntare şi lipsă de coordonare motorie, asociată cu ecolalie* şi coprolalie', care survine în general între 2 şi 15 ani, ar putea avea o origine organică.

domenii (biologie, psihologie, antropologie etc.) s-au consacrat acestei opere, care este departe de a fi dusă la capăt. în aşteptarea unei tipologii mai bune, cele existente permit descrierea schematică a indivizilor şi, în anumite limite, prevederea comportamentului lor.

TODORAN (Dimitrie), **psiholog şi pedagog român (Ibăneşti, jud. Mureş, 1908).**

Discipol al lui Florian Ştefănescu-Goangă, s-a consacrat iniţial psihologiei, pentru ca apoi să se lase definitiv atras de problemele „ştiinţei educaţiei". în ultima parte a vieţii a fost, la Bucureşti, rectorul Institutului central de perfecţionare a personalului didactic. în opera sa prevalează totuşi scrierile de psihologie: *Psihologia temperamentului* (1932); *Bazele psihologici caracterului* (1934); *Psihologia reclamei. Studii de psihologie economică* (1935); *Psihologia educaţiei* (1942, republicată în 1974, într-o ediţie revăzută şi completată, sub titlul *Individualitate şi educaţie).* A tradus, din opera lui A. Binet, *Ideile moderne despre copii* (1975).

TOLERANTĂ, respect al ideilor sau sentimentelor contrare celor ale noastre. în accepţiune fiziologică, însă, este vorba de capacitatea organismului de a suporta, fără manifestarea de simptome morbide, cantităţi, de obicei nocive, din unele substanţe, medicamente sau droguri.

Adaptarea corpului la efectele unui drog poate să conducă la sporirea dozelor iniţiale, spre a se regăsi senzaţiile trăite. De aceea toleranţa stă la originea stării de dependenţă.

TOLMAN (Edward Chace), **psiholog american (West-Newton, Massachusetts, 1886 - Berkeley, California, 1959).**

Profesor de psihologie al Universităţii Berkeley, s-a interesat îndeosebi de psihologia comparată şi de problemele învăţării. Principalele rezultate ale cercetărilor efectuate de şcoala sa au fost reunite în lucrarea *Purposive Behavior in Animals and Men* (1932), în care este dezvoltată ideea că nici omul şi nici animalul nu se poate dispensa de noţiunea de *plan,* de .scop urmărit (în engleză *purpose* înseamnă „ţintă", „scop", „intenţie"). Comportamentul, susţine Tolman, nu poate fi redus la schema „stimul-răspuns" (S-R). Organismul nu este doar „reacţionai"; el acţionează în funcţie de o ţintă care îi este proprie. în teoria sa, Tolman ţine seama atât de contribuţiile behaviorismului* şi funcţionalismului* (Dewey*) cât şi de acelea ale psihologiei formei *(Gestaltpsychologie")* -> NEOBEHAVIORISM.

TONUS, stare permanentă de contracţie uşoară în care se găsesc muşchii, îndeosebi muşchii striaţi.

Tonusul contribuie la echilibrul static al organelor şi membrelor; el intervine în controlul şi coordonarea mişcărilor, precum şi în menţinerea atitudinilor. Tonusul este întreţinut prin mecanisme fiziologice complexe, la care participă proprioceptorii* şi diferitele etaje ale sistemului cerebrospinal, în special cerebelul, formaţia reticulată şi cortexul.

Tonusul este foarte sensibil la influenţele psihice. Este posibilă obţinerea unei decontractări musculare prin relaxare.

TOPICĂ, în psihanaliză, teorie potrivit căreia aparatul psihic s-ar diferenţia într-un anumit număr de sisteme aflate în interacţiune reciprocă, despre care este posibil să ne facem o reprezentare figurată.

Prima topică freudiană, expusă în *Interpretarea viselor* (1900), distinge trei sisteme: *inconştientul, preconştientul* şi *conştientul.* A doua topică, elaborată începând din 1920, face să intervină trei instanţe: *Sinele, Eul,* şi *Supraeul.* De repetate ori S. Freud a dat o reprezentare figurată aparatului psihic.

TOTEM, obiect care serveşte de patron clanului.

Este vorba, în general, de un animal, uneori de o plantă, considerat ca strămoş al tribului şi onorat ca atare. După S. Freud, l-ar simboliza pe patriarh, fondatorul clanului, de la care se aşteaptă protecţie, dar care continuă să fie de temut.

TOXICOMANIE, apetenţă morbidă manifestată de unii subiecţi pentru substanţe toxice, ceea ce duce la efecte dăunătoare pentru ei înşişi şi pentru societate.

Toxicomania se manifestă prin toleranţa* organismului, creşterea dozelor, o trebuinţă de nestăpânit de a consuma drogul, dependenţa individului de acesta, ceea ce, mai devreme sau mai târziu, duce la degradarea sa fizică şi mentală.

De la sfârşitul anilor 1960, toxicomania a devenit un flagel mondial. După B. Shahandeh (B.I.T., Geneva, 1985), în lume ar exista 50 milioane de consumatori de droguri. în Franţa, numărul persoanelor interpelate pentru folosinţa drogurilor nu încetează să crească: de la 62 în 1965, s-a ridicat la 26 987 în 1987 (O.C.R.T.I.S., 1988); corelativ, numărul de decese din cauza abuzului de droguri a crescut de la 1 în 1969 la 228 în 1987. Cheltuielile pentru internarea toxicomanilor şi îngrijirile care li se dau au însumat,în 1986, 310 milioane de franci (F. Facy şi colab., 1987).

Cauzele toxicomaniei sunt multiple: criza societăţii contemporane, conflictul generaţiilor, căutarea unei comunităţi fraterne şi a plăcerii etc. în generai, toxicomanii au un Eu* slab. Incapabili să-şi rezolve conflictele, ei regresează la stadiul oral* şi caută în droguri uitarea problemelor lor. Tratamentul toxicomaniei constă într-o îngrijire* progresivă, în mediu spitalicesc, asociată cu psihoterapia. - • DROG; STUPEFIANT.

TRAC, perturbare emoţională resimţită în momentul manifestării în faţa unui public.

Comportamentul învăţat (fie că este vorba de acela al actorului pe scenă sau de acela al studentului în faţa examinatorilor) se stinge brusc; tot ceea ce s-a învăţat pare să dispară, dar nu aveam de-a face decât cu o inhibiţie* temporară, deoarece după un anumit timp cele dobândite redevin în mod spontan disponibile. Tracul este manifestarea unei emotivităţi excesive şi a anxietăţii.

TRAINING AUTOGEN, metodă de **relaxare' propusă de J. H. Schultz (Berlin), care constă în determinarea**

subiectului de a se dccontracta, de a obține o destindere psihofiziologică perfectă printr-o concentrare asupra sa, procedând membru **cu** membru.

Aceste exerciții musculare, care pot fi practicate de bolnavul singur, constituie o adevărată psihoterapie, deși schimburile verbale și transferul* (legătura interumană) nu stau pe primul plan. Se utilizează în mod curent în tratametul nevrozelor" și al tulburărilor psihosomatice*.

TRAINING GROUP -•DIAGNOSTIC.

TRANCHILIZANT, substanță farmaceutică al cărei efect principal este potolirea anxietății.

Distingem tranchilizanți *majori* sau neuroleptice*, și tranchilizanți *minori.* Aceștia din urmă sunt și miorelaxanți (diminuează tonusul muscular) și cu efect ușor hipnotic. Printre cei mai cunoscuți tranchilizanți figurează benzodiazepinele (cum este *Librium)* și meprobamatul *(Equanil).* Se folosesc pentru calmarea temerilor unui subiect înaintea unei operații chirurgicale, pentru potolirea anxietății generate de o situație dificilă, ca adjuvant în corectarea unor tulburări ușoare (ticuri, bâlbâială), dar mulți le folosesc excesiv de îndată ce se simt ceva mai destinși.

Francezii consumă anual 600 milioane din aceste „pilule ale fericirii", care, deși nu sunt prea toxice în doze uzuale, pot avea efecte secundare supărătoare (somnolență, „găuri în memorie"', scăderea potentei sexuale); unul dintre acești tranchilizanți, talidomida, administrat femeilor în perioada de început a sarcinii, a provocat malformații embriologice foarte grave la 10 000 de copii născuți viabili. -» FARMACOVIGILENTĂ.

TRANSFER. 1) Report al unei deprinderi dobândite într-un domeniu asupra unei activități similare (cunoașterea dactilografiei, de exemplu, înlesnește folosirea calculatorului).

2. Proces psihologic legat de automatismele repetiției, care tinde să reporteze asupra unor persoane sau obiecte, în aparență neutre, emoții și atitudini din copilărie.

3. în practica psihanalitică, relație afectivă pe care pacientul o stabilește cu psihanalistul, relație neadaptată la situația terapeutică reală și determinată de structuri anacronice.

Reportul unor sentimente favorabile în contul terapeutului constituie transferul *pozitiv,* iar ansamblul de sentimente utile constituie transferul *negativ.* Conștientizarea atitudinilor amicale sau ostile, formate în copilărie și proiectate în situația psihanalitică, îi permite pacientului să-și înțeleagă conduita și să și-o reajusteze în funcție de elemente actuale. în dezbaterea dintre psihanalist și pacient se stabilește în mod inevitabil un schimb psihoafectiv prin care trece comunicarea. în pofida dorinței sale, terapeutul nu este niciodată oglinda fidelă care ar vrea el să fie. Atitudinile sale de răspuns la acelea ale pacientului se numesc *contratransfer.* Acesta poate fi detectat prin diverse semne; dacă psihanalistul își visează clientul, dacă simte născând în el simțăminte de iritare sau de agresivitate la adresa acestuia, e cazul să se analizeze pe el însuși. Dacă psihanalistul nu-și conștientizează sentimentele, tratamentul bate pasul pe loc sau eșuează. -• PSIHANALIZĂ.

TRANSSEXUALISM, sentiment sau dorință puternică de a aparține sexului opus.

Acesta stă uneori la originea unui comportament homosexual, determină adoptarea vestimentației și conduitelor sociale proprii celuilalt sex și dorința unei transformări fizice pe calea intervenției chirurgicale. Dacă chirurgul consultat refuză să efectueze modificarea dorită, transsexualul se poate sinucide. Transsexualismul rămâne un fenomen neexplicat. -» HOMOSEXUALITATE.

TRAUMATISM, șoc violent susceptibil de declanșarea unor tulburări somatice și psihice.

Adesea, ca urmare a unei emoții puternice sau a unui traumatism cranian provocat de un accident de circulație sau de un cataclism (cutremur de pământ, incendiu etc), subiecții prezintă un ansamblu de tulburări psihologice mai mult sau mai puțin durabile („sindrom postcomoțional"), dintre care principalele sunt iritabilitatea, fatigabilitatea, astenia, amnezia, regresia* la un stadiu infantil, iar uneori refugiul în boală (ipohondrie) sau alcoolismul. Pentru diminuarea tensiunii emoționale a traumatizaților, sunt adesea necesare o cură.de somn și un sprjin psihoterapeutic.

Freud numește *traumatism* orice eveniment care perturbă echilibrul afectiv al unei persoane și provoacă declanșarea mecanismelor sale de apărare'. Spre a împiedica invadarea aparatului psihic* de mari cantități de excitații, organismul se poate zăvorî în fața oricărui stimul suplimentar prin leșin, pseudocecitate, pseudosurditate etc. El se va sili, de asemenea, să le rețină, pentru ca apoi să obțină descărcarea lor progresivă, prin utilizarea în special a automatismelor de repetiție*.

TRAVESTISM sau **TRANSVESTISM, adoptare frecventă a vestimentației sexului opus.**

Travestismul dezvăluie tendințele homosexuale, mai mult sau mai puțin afirmate, ale unui subiect. -» EONISM.

TREBUINȚĂ, stare a unei persoane care resimte o lipsă.

Trebuința acționează ca un semnal de alarmă și îl conduce pe individ la săvârșirea unei acțiuni susceptibile să o satisfacă. Distingem trebuințe care corespund condițiilor *fiziologice* ale organismului și trebuințe care depind de condițiile *sociale.* Satisfacerea celor dintâi este indispensabilă vieții. Acestea sunt trebuințele de hrană, de aer, căldură, somn, eliminarea deșeurilor. Mult timp teoria periferică a lui W. Cannon, care explică apariția trebuinței prin starea organelor (foamea, de exemplu, datorându-se contracțiilor ritmice ale stomacului), a părut satisfăcătoare, deși ea nu explica unele conduite aberante, ca acelea ale subiecților atinși de anorexie* mentală sau de obezitate*. Primii sunt într-o stare de denutriție adesea alarmantă, dar nu le este foame, iar ceilalți, deși supraalimentați, au mereu o foame de lup.

Alături de senzațiile viscerale, despre care vorbește Cannon, există și alte condiții nervoase, pe care le-au pus în evidență psihofiziologi ca K. Lashley. în creier există, pe cât se pare, pentru fiecare

trebuință organică, câte doi centri responsabili: unul de declanșarea comportamentului, altul de potolire. Tocmai excitarea acestor centri prin influențe senzoriale (contracții gastrice la vederea unei mâncări apetisante) și modificările umorale (scăderea procentului de zahăr în sânge), conjugate cu influențele socio-culturale (europeanul ia trei mese pe zi) și psihoafective explică apariția trebuințelor și potolirea lor. în ceea ce privește obezitatea, am văzut că satisfacerea trebuinței nu anulează în mod necesar dorința de a mânca. Trebuința resimțită care se traduce în mod concret prin dorința de a mânca, de a bea, de a dormi etc, maschează adesea o altă cerință, de ordin psihoafectiv, de care subiectul nu este conștient. în acest caz există inadecvare între „cererea" individului și „răspunsul" care îi este dat.

Celelalte trebuințe, numite secundare, pentru că nu pun în joc însăși existența individului, ocupă totuși un loc privilegiat în psihologia umană. Numărul lor este mare, dar trei sunt deosebit de importante: trebuințele de securitate, de afecțiune și de valorizare personală. Satisfacerea lor duce la buna dispoziție și la împlinirea persoanei, pe când frustrarea* de aceste aspirații poate fi cauza unor tulburări de comportament. -• FOAME; SECURITATE; SETE.

TRICOTILOMANIE, tic care constă în smulgerea părului.

Acest comportament nu este rar la copii, mai ales în mediul spitalicesc (spitale sau stabilimente cu caracter social). Unii ajung să aibă pielea capului dezgolită pe mari întinderi. Interpretarea acestei conduite diferă de la un autor la altul: pentru unii ar fi vorba de un fel de automutilare; pentru alții de un fel de ași simți existența. După o discipolă a lui D.M. Winnicot*, R. Gaddini (1977), ar fi vorba de un mecanism de apărare" împotriva angoasei, negarea separării de mamă. într-adevăr, sugarii au o mulțime de ocazii de a atinge părul, sprâncenele sau pilozitatea axilară a mamei lor, în timp ce sunt alăptați. Această experiență se asociază, în spiritul lor, cu starea de contopire căreia mulți îi vor păstra mai târziu nostalgia. Din cauza aceasta, atunci când va cunoaște momente de tensiune existențială, copilul sau adolescentul va putea recurge în mod inconștient la părul de pe propriu-i cap, spre a-și evoca epoca fericită și securizantă din vremea prunciei. El se va juca cu părul, cu sprâncenele, cu genele sale, așa cum făcea cu părul, sprâncenele și genele mamei sale. Ticul poate fi interpretat ca o negare a absenței mamei. -+ AuTOEROTISM; BALANSARE.

TRISOMIE, aberație cromozomială care constă în prezența supranumerară a unui autosom: unul dintre cromozoni figurează în trei exemplare în loc de două.

La om se cunosc mai multe forme de trisomie, mai frecvente fiind acelea care afectează cromozomii 13, 18 și 21. Cea mai frecventă este trisomia 21, descoperită în 1959 de către J. Lejeune; este trisomia responsabilă de mongolism'.

TROPISM, reacție de orientare a unui organism supus unei influențe fizico-chimice exterioare.

Folosit inițial de botaniști pentru a desemna reacțiile de orientare ale plantelor

la excitațiile fizice din exterior, acest termen a fost reluat de J. Loeb (1859-1924), pentru a caracteriza comportamentele de atracție sau de repulsie ale animalelor supuse influenței unor agenți fizici sau chimici. După acest autor nu ar exista nici o finalitate, nici o adaptare în aceste reacții senzoriomotorii primitive, care ar rezulta din mișcări automatice care tind să orienteze organismul în câmpul energetic în așa fel încât receptorii săi simetrici bilaterali să fie în egală măsură excitați de agent.

Această teză, strict mecanicistă, reduce animalul la o mașină cibernetică ce acționează prin jocul stimulilor exteriori. Tropismele animalelor ar fi deci reflexe la care s-ar reduce comportamentele instinctive: o omidă, plasată într-un tub de experiență luminat pe o latură, se dirijează spre lumină. La fel și în natură, ea urcă spre extremitatea plantei la care găsește frunzele cu care se hrănește, deoarece lumina vine din cer. Teza aceasta a fost combătută mai ales de H. S. Jennings (1906) care, dimpotrivă, vedea în tropismele animale reacții adaptative. Dacă este adevărat că omida se cațără spre vârful tulpinei, după ce a mâncat ea coboară. Tropismul animal se inversează, zice-se, sub influența noilor condiții interne (starea de sațietate); aceasta dovedește că mișcarea nu este „forțată", irezistibilă, ci supusă unui ansamblu de reglări.

Pentru G. Viaud', principala problemă este aceea a sensului și semnificației reacției tropistice. între reacția pozitivă (sau atractivă) și reacția negativă există o deosebire esențială: una corespunde tendinței primare a organismului de a se orienta spre maximum de excitație suportabilă, alta, dimpotrivă, caută să-l sustragă cât mai mult posibil de la această excitație. Prima reacție o putem numi un tropism adevărat, iar pe a doua o patie*, deoarece, deși declanșată de un agent exterior, ea este comandată de starea fiziologică momentană a animalului și are un caracter adaptativ evident. Adevăratele „tropisme animale" au în mod necesar o față pozitivă (fenomene locomotorii dirijate spre excitant) și adesea o față negativă consecutivă sau măcar o alternanță de faze pozitive și negative (cazul tropismelor polifazice). Tropismele animale sunt desemnate actualmente prin termenul taxie".

TULBURĂRI DE CARACTER, aspecte ale caracterului unui individ care fac dificilă integrarea sa armonioasă în societate.

Este vorba,în general, de un subiect cu o inteligență normală care nu reușește să se integreze armonios în societate din cauza unor aspecte ale caracterului său. Este greu abordabil, închis în sine și ursuz, când nu este de-a dreptul agresiv. Nu este vorba de un bolnav mintal (dar poate deveni); nici de un debil mintal sau nebun. Cu toate acestea, raporturile sale cu semenii sunt mereu perturbate de multiple dificultăți create de el.

Aceste tulburări, care sunt manifestarea unui accident survenit în dezvoltarea personalității, se întâlnesc cel mai adesea în copilărie și adolescență. Cauzele lor nu sunt mai niciodată simple. Ca și caracterul", ele participă atât la structurarea constituției cât și la istoria individului. Putem găsi aici traumatisme obstetricale (nașteri dificile), encefalite sau elemente ereditare, dar și frustrări afective precoce, carențe de

u

UITARE, ştergere normală a amintirilor.

Numeroase observaţii confirmă, în mare parte, vederile lui H. Bergson şi ale lui S. Freud, potrivit cărora trecutul trăiat nu este niciodată abolit. Amintirea persistă la infinit; în anumite circumstanţe, sub influenţa unor forţe inhibitoare, ea dispare, dar reapare mai târziu, în circumstanţe mai favorabile. Narcoanaliza*, provocată prin injectarea intravenoasă de barbiturice, diminuează inhibiţia şi exriumează amintiri de mult uitate. Explorarea trecutului cu ajutorul psihanalizei permite aceleaşi descoperiri.

După Freud, uitarea corespunde îndepărtării din conştiinţă a amintirilor neplăcute sau neconforme cu exigenţele simţului moral. Ea se datorează refulării. Nu este vorba de o ştergere automată şi progresivă, ci de rezultanta unei compuneri de forţe convergente care resping temporar amintirea în afara câmpului conştiinţei. Nu se uită un proiect sau data unei întâlniri care ne stau lângă inimă. Dimpotrivă, cele care ne agasează au tendinţa de a se cufunda în uitare.

UMOARE -* DISPOZIŢIE.

V

VAGABOND, persoană fără loc de muncă şi fără domiciliu.

Este vorba, de cele mai multe ori, de un nevrotic incapabil de adaptare la regulile vieţii sociale şi mai ales incapabil de o ocupaţie stabilă. în general, în copilăria sa a cunoscut un „ataşament" deficitar sau traumatisme afective (respingere, discordie în familie etc.)

VAGABONDAJ, stare a celui care rătăceşte fără scop.

Vagabondul nu se stabileşte nicăieri. Nu are nici domiciliu stabil, nici loc de muncă. Vagabondajul adulţilor poate fi independent de orice tendinţă morbidă (ţigani nomazi, şomeri). La copii se întâlneşte mai ales la subiecţii emotivi, instabili şi cu carenţe afective (abandon* sau disociere familială). Consecinţele vagabondajului sunt adesea grave: furt, prostituţie, homosexualitate utilitară. -+ INADAPTARE.

VAGINISM, contracţie involuntară, spasmodică şi dureroasă a muşchilor vaginului, care împiedică orice penetraţie.

Vaginismul poate fi secundar în raport cu o leziune organică (deflorare sau vulvită, de exemplu), dar cel mai adesea este manifestarea unui refuz inconştient al coifului, fie din teama de a nu rămâne însărcinată, fie ca urmare a unei educaţii prea rigoriste. Simpla sugestie poate fi suficientă pentru a învinge tabuurile familiale şi educative, dar în cazul unui conflict mai profund trebuie să se recurgă la o psihoterapie de inspiraţie psihanalitică. Când vaginismul decurge din comportamentul soţului, cuplul este acela care trebuie tratat. -> MASTERS.

VALENŢĂ, termen introdus în psihologie de K. Lewin' pentru a desemna puterea de atracţie (valenţă pozitivă) sau de repulsie (valenţă negativă) a unei „regiuni" a câmpului psihologic al unui individ.

Valenţa acestei „regiuni" (care poate reprezenta o activitate, o poziţie socială,

nemaipomenite, se entuziasmează uşor, ba chiar întreprinde unele acţiuni, dar nu le termină, deoarece îi lipseşte constanţa în idei.

VERBIGERAŢIE, pălăvrăgeală incoerentă şi interminabilă a unor psihopaţi, compusă din fraze lipsite de continuitate, din cuvinte fără şir, uneori deformate sau neoformate.

Se observă această tulburare ori de câte ori conştiinţa este slăbită (stare de absenţă epileptică, de exemplu) la deliranţi, maniaci, schizofrenici şi la demenţii senili.

VIAUD (Gaston), psiholog francez (Nantes, 1899 - Strasbourg, 1961).

Elev al lui M. Halbwachs, C. Blondei şi M. Pradines, el predă filosofia la Strasbourg, pentru ca apoi să se orienteze spre cercetarea psihofiziologică, punând la punct o metodă experimentală cu caracter statistic pentru a studia tactismul" animalelor. Lucrările sale se axează mai ales pe fototropismul şi galvanotropismul animal, dar şi pe somn şi audiţie. Doctor în litere (1938) şi doctor în ştiinţe (1950), G. Viaud a fost conducător de cercetare în cadrul C.N.R.S. (1947) şi titular al catedrei de psihofiziologie, catedră creată pentru dânsul la Universitatea din Strasbourg. Până la sfârşitul vieţii sale a animat laboratorul de psihologie animală organizat prin grija sa după Eliberare şi a cărui deviză, „De la tropisme la inteligenţă", cuprinde întregul său program. Dintre lucrările sale, citâm: *Inteligenţa, evoluţia şi formele sale* (1946); *Fototmpismul animal. Noi aspecte ale* c/ics-aunii (1948); *Tropismele*(1951); *Instinctele* (1958) şi, în colaborare cu C. Kayser, M. Klein şi J. Medioni, un *Tratat de psihofiziologie* (1963).

VIGILENŢĂ, conştiinţă a subiectului treaz.

Există diferite grade de vigilenţă, de la atenţia flotantă a omului destins şi până la atenţia concentrată a cercetătorului în plin efort intelectual. Fiecărui nivel îi corespund caracteristici neurofiziologice particulare puse în evidenţă prin encefalografie. Psihofiziologii (G. Moruzzi şi H.W. Magoun, 1949) au demonstrat că nivelul de vigilenţă depinde în principal de o formaţie nervoasă (sistemul reticular activator ascendent) care parcurge toate palierele encefalice, de la regiunea bulbară la diencefal (talamus şi hipotalamus); orice stimulare a formaţiei reticulare sporeşte gradul de vigilenţă. Aceasta scade în momentul adormirii şi în timpul somnului (precum şi sub acţiunea drogurilor) şi se ridică în timpul stării de veghe. Cu cât nivelul de vigilenţă este mai ridicat cu atât subiectul este mai capabil să reacţioneze mai adecvat la situaţiile complexe; dimpotrivă, când este scăzut, pot fi date doar răspunsurile cele mai elementare. -> ACTIVARE.

VIOL, crimă sexuală comisă de un bărbat care abuzează prin forţă de o femeie sau de o fată.

Adesea este fapta unui dezechilibrat, egoist, brutal şi imatur din punct de vedere afectiv, uneori pervers şi care, aproape întotdeauna, se simte frustrat. Alegerea victimei nu ţine numai de hazard, victimele fiind de obicei subiecţi cu o inteligenţă deficitară, slabi şi naivi. Se estimează că 50% din violuri nu sunt denunţate.

VIOLENŢĂ -> COPIL MALTRATAT.

VIRILISM, masculinizare a femeii.

Această afecţiune se manifestă prin apariţia de caractere sexuale secundare ale

sexului masculin (mustaţă, voce gravă etc). Se datorează unor tulburări endocrine.

VIRILITATE, ceea ce caracterizează bărbatul, masculinitatea.

Virilitatea ţine mai puţin de constituţia fizică şi mai mult de rolul social; este un mod de a fi, de a-şi asuma sexuaţia (apartenenţa la sex) în relaţiile cu semenul; este o atitudine care se elaborează în raport cu valorile sociale şi se structurează prin prisma jocului identificărilor progresive: băiatul vrea să devină un bărbat ca tatăl său sau ca învăţătorul pe care îl admiră şi pentru a se conforma dorinţelor mamei sale (în mod inconştient supusă prestigiului falusului'), care ridică în slăvi calităţile lui de bărbat (forţă, curaj...). Când însă condiţiile educative sunt defavorabile (tatăl absent sau slab, mama dominatoare, refuzându-şi propria-i feminitate), de cele mai multe ori copilul nu reuşeşte să se afirme ca bărbat viril: el rămâne timorat, supus autorităţii materne, iar uneori devine homosexual. Noţiunea de virilitate este legată de mediul sociocultural; există, într-adevăr, societăţi (în insulele Marchize, de exemplu) în care ea este necunoscută (J. Stoetzel).

VIS, suită de imagini şi de fenomene psihice care survin în timpul somnului.

Visele, care durează de la zece la cincisprezece minute, apar la începutul şi la sfârşitul nopţii, îndeosebi în cursul fazelor somnului' paradoxal; ele însumează circa un sfert din timpul somnului nostru.

Nu există om care să nu viseze, chiar dacă susţine contrariul. Proba experimentală ne este furnizată de neurofiziologi care, pornind de la principiul că gândirea onirică are un caracter esenţialmente vizual, au înregistrat mişcările oculare ale unor indivizi în timpul somnului. Ei au constatat că visele coincid cu apariţia mişcărilor oculare rapide; într-adevăr, dacă subiecţii sunt treziţi exact în acest moment, ei spun că tocmai visau (W. C. Dement). Uitarea, însă, intervine foarte repede: după opt minute de la încetarea mişcărilor oculare, numai 5% dintre subiecţi îşi amintesc că au visat. Aşa se şi explică faptul că nu ne amintim decât de visele avute la puţin timp înainte de a ne trezi din somn.

Ideile visului sunt în legătură cu excitaţiile senzoriale înregistrate în timpul somnului (apelul telefonului luat drept un dangăt de clopote, de exemplu), cu amintirile şi stările noastre afective. S. Freud a demonstrat că limbajul imagistic al viselor *(conţinut manifest)* are întotdeauna un sens profund *(conţinut latent)* pe care îl putem înţelege dacă recurgem la asociaţiile de idei. Sentimentele cele mai complexe, conceptele sunt transpuse în vise în imagini vizuale, sub o formă de obicei condensată şi simbolică. Exemplul care urmează, luat de la Frinck, arată bogăţia unei imagini onirice: o tânără femeie visează că cumpără o pălărie neagră, foarte elegantă şi foarte scumpă. Analiza dezvăluie că ea a dorit realmente o pălărie, dar că a trebuit să renunţe din cauză că soţul ei, destul de grav bolnav, ducea lipsă de bani. Pe de altă parte, ea vorbeşte de un bărbat foarte bogat, pe care îl cunoştea dinainte de căsătorie şi de care fusese foarte îndrăgostită, în acest caz, semnificaţia visului îi apare a fi împlinirea a trei dorinţe: să-şi vadă soţul mort (pălăria neagră, de doliu), să se căsătorească cu bărbatul iubit şi să aibă o mulţime de bani (costul ridicat al pălăriei cumpărate în vis).

Ideea că visul este realizarea unei dorințe este anterioară lui Freud. O găsim în textele tibetane și budiste, precum și în scrierile Părinților Bisericii, cum sunt Sfântul Vasile cel Mare și Sfântul Ioan Cassianul. Visul este un limbaj privat și primitiv (anterior achiziției vorbirii), pe care îl folosim spontan întrucât este comod: el este singurul care poate exprima stări complexe, pe care subiectul nu le conceptualizează clar. Pe de altă parte, după Freud, visul este și singurul care ne permite să exprimăm, într-o formă deghizată, idei și sentimente altfel inacceptabile. Visul, spune acest autor, traduce întotdeauna o dorință refulată. Lucrul acesta apare net la copil: „He(r)mann păpat toate cireșele", spune la trezirea din somn un băiețel de nici doi ani, căruia în ajun i se interzisese să mănânce cireșe. La adult, mai controlat, supus constrângerilor socio-culturale, dorința nu mai apare cu atâta claritate, el fiind obligat să recurgă la șiretlicuri ca s-o exprime. Gândirea onirică apare deci deformată, schematizată și simbolizată; sentimentele sunt deplasate de la un element important asupra altuia, anodin; conținutul primitiv al visului (conținut latent) este supus unui veritabil travaliu de elaborare* care îl transformă în vis manifest, al cărui caracter straniu ne ascunde semnificația profundă.

După psihanaliști, această deghizare este cu atât mai necesară cu cât gândirea onirică ascultă de refulare"; când refularea nu este reușită se ivește o situație conflictuală între tendințele proscrise și instanțele morale ale celui care doarme, acesta trezindu-se din somn într-o stare de indispoziție și de angoasă. Visul, spune Freud, este paznicul somnului; el ne protejează de excitațiile prea puternice și de tensiunile insuportabile.

Nu toți admit această funcție a visului: A. Adler și Karen Horney văd în gândirea onirică mai degrabă mijlocul de a organiza o conduită viitoare (un fel de anticipare sau de repetiție generală a unui răspuns la o situație). Alții continuă să considere visul ca pe o activitate inutilă, incoerentă, făcută din persistența imaginilor și percepțiilor senzoriale care, scăpând controlului gândirii vigile, se încâlcesc în mod haotic; rânduiala visului ar fi o reconstrucție logică, a *posteriori,* a subiectului treaz.

Această ultimă teză trebuie abandonată deoarece, dacă încă se ignoră natura exactă a funcției visului, se știe că acesta este necesar echilibrului nostru psihologic. S-a observat, într-adevăr, că un subiect privat de somn visează după aceea mai mult decât în mod normal. Pe de altă parte, dacă subiectul este împiedicat să viseze (trezindu-l de îndată ce se înregistrează mișcări oculare rapide), durata somnului rămânând aceea normală, după două nopți fără vise se constată apariția de semne de anxietate și de iritabilitate. Se pare deci că visul nu este numai paznicul somnului, el constituind mai degrabă procesul psihic datorită căruia ființa umană își poate păstra echilibrul psihoafectiv. L-am putea considera un mecanism de apărare' suplimentar al Eului, care ar satisface, pe plan imaginar, dorințele refulate, spre a reduce tensiunile acumulate în viața cotidiană. În vis, individul normal se comportă aproape ca psihoticul, fugind de real și creându-și o lume privată. Dar pe când la psihotic universul morbid rămâne permanent, mascând realitatea, la subiectul sănătos dispare o dată cu trezirea din somn.

VISCEROCEPTOR, organ senzitiv terminal, situat în mucoasa viscerelor (intestine, vezică...), care îl informează pe individ asupra stării organelor interne.

Visceroceptorii reprezintă cea mai mare parte a interoceptorilor".

VISCEROTONIE, componentă temperamentală în tipologia lui W.H. Sheldon, caracterizată prin predominanța funcțiilor digestive, o relaxare generală a corpului, gustul confortului și al contactelor sociale, jovialitate, exprimarea lesnicioasă a sentimetelor și dragoste de viață.

Acest tip psihologic prezintă o corelație extrem de ridicată cu endomorfia*.

VIS ÎN STARE DE VEGHE DIRIJAT, tehnică psihoterapeutică imaginată de R. Desoille (1938) și care constă în a face să țâșnească fantasmele subiectului prin imaginația forțată, în interpretarea și integrarea acestora în viața conștientă.

Pacientul este instalat într-un fotoliu de relaxare sau este pus să se lungească pe un divan, cu ochii închiși, într-o încăpere cufundată în semiobscuritate. Când atinge o stare de destindere apropiată de adormire, i se cere să-și imagineze o situație și este invitat să se miște în spațiul pe care și la imaginat. Se observă că, în general, de mișcările ascensionale se leagă sentimente de bună dispoziție și imagini radioase, pe când coborârea suscită indispoziție și anxietate. După fiecare ședință, pacientul redactează o dare de seamă în care precizează natura sentimentelor exprimate. în cursul convorbirilor cu terapeutul el analizează aspectele multiple ale reprezentărilor sale imaginare, ceea ce îl duce la descoperirea originii conflictelor sale interioare și a sentimentelor sale ascunse. Indicate pentru acest procedeu psihoterapeutic sunt îndeosebi stările nevrotice.

VOCAȚIE, înclinație imperioasă pentru o activitate profesională sau artistică la o persoană care posedă aptitudinile necesare.

Vocația rezultă din cauze profunde, afective, adesea inconștiente, care împing literalmente subiectul să aleagă cutare activitate mai degrabă decât alta. în general, o persoană se împlinește atunci când își poate satisface vocația. întreaga artă a psihologului constă în a face distincție între vocațiile veritabile, care se bazează pe aptitudini reale, și proiectele himerice ale unor adolescenți rău adaptați la real.

VOIERISM, perversiune caracterizată prin căutarea juisării sexuale în spectacolul relațiilor intime.

Voieristul caută să surprindă zbenguielile sexuale la care el nu îndrăznește să se dedea din teama inconștientă de castrare'.

VOINȚĂ, aptitudine de a-și actualiza și realiza intențiile.

Actul voluntar, precedat de o idee și determinat de ea, presupune o reflecție și o angajare. Conduitele care nu răspund acestui criteriu nu depind de voință. Potrivit schemei clasice, aceasta ar implica: 1) conceperea unui proiect'; 2) o deliberare (aprecierea acțiunii optime); 3) decizia'; 4) executarea acțiunii până la capăt. Actul realizat este dovada autenticității unui proiect.

la spitalul psihatric Bellevue şi profesor ele psihologie clinică la Universitatea din New York. îi datorăm trei scale de inteligenţă: una pentru copii (W.I.S.C., cu forma sa revizuită, W.I.S.C.R.), o a doua pentru adolescenţi şi adulţi („testul Wechsler-Bellevue", modificat în 1955 sub numele de W.A.I.S.), a treia pentru perioada preşcolară şi primară (W.P.P.S.I.), care au devenit teste" clasice utilizate în foarte multe ţări. Lucrarea sa principală, *The Measurement of Adult Intelligence* (1939), a fost tradusă în limba franceză: *Mesure de l'intelligence de l'adulte* (1956, 1967).

WINNICOTT (Donald Woods), **psihiatru şi psihanalist englez (Plymouth, 1986 -Londra, 1971).**

În 1935 devine membru al Societăţii britanice de psihanaliză, al cărei preşedinte va fi în anii 1956-1959 şi 1965-1968. Pornind de la diada „mamă-copil" (unitate indisolubilă, deoarece nu există copil fără mamă), Winnicott deduce un anumit număr de principii: o mamă „suficient de bună" va şti să-şi integreze copilul în societate datorită *holding-ului,* adică asigurându-i un mediu stabil, în care copilul se va simţi în siguranţă. Mama ştie din instinct ce este bun pentru copil. Ea îl înţelege prin empatie* şi răspunde în mod spontan la trebuinţele lui. Mai târziu copilul va găsi în anturajul său asistenţa de care are nevoie pentru a trăi, apoi va învăţa treptat să se dispenseze de aceasta. Sunt cazuri în care părinţii îi închid pe copii într-un univers mărginit, hiperprotejat, în care realitatea le apare într-o lumină falsă. în loc de a se dezvolta în mod normal, în acest caz copilul îşi va clădi o personalitate de împrumut („Eu fals"), a cărei zădărnicie o va resimţi dureros. Pentru ca acesta să-şi construiască o personalitate autentică şi armonioasă, Winnicott le recomandă părinţilor să evite încălcarea domeniului copilului, să-l ajute să descopere lumea, să-i permită trăirea de experienţe proprii.

Dintre lucrările lui D.W. Winnicott, citâm: *Copilul şi familia sa* (1957); *De la pediatrie la psihanaliză* (1958); *Procesul de maturizare la copil* (1965); *Joc şi realitate* (1971); *Fragment al unei psihanalize* (1975).

WUNDT (Wilhelm), **psiholog german (Neckarau, azi Mannhein, 1832 - Grossbothen, 1920).**

A creat primul laborator de psihologie experimentală, la Leipzig (1879). De formaţie ştiinţifică (a fost mai întâi medic, apoi fiziolog), este autorul a numeroase lucrări asupra percepţiei şi senzaţiei. îi datorăm mai ales o masivă lucrare intitulată *Grundziige der Physiologischen Psychologie* (1873-1874), dar şi *Völkerpsyhologie,* în 10 volume (1904-1920).

Z

ZAPAN (Gheorghe), **psiholog, matematician şi avocat român (Dorohoi, jud. Botoşani, 1897 - Bucureşti, 1976).**

Fiu al unui şef de gară, după absolvirea liceului militar (1915) şi a unei şcoli de ofiţeri de artilerie (a fost combatant în ambele războaie modiale), a obţinut la Iaşi licenţa în drept (1923) şi a şi profesat un timp avocatura. După circa şase ani de studii în Germania, a devenit doctor în ştiinţe şi filosofie al Universităţii din Bucureşti, iar din 1941, director al laboratorului psihotehnic. Laureat al Premiului Herder (1963), membru al Academiei de Ştiinţe din New York (1968). Autor, între multe altele, al unei noi formule a legii psihofizice, ca şi al unui procedeu practic de determinare a indicilor temperamentali. Numărul nuanţelor diferite de temperament ar fi — calculează Gh. Zapan — de ordinul a IO^{24}, întrucât individualitatea umană „prezintă nuanţe infinite". Apreciată este şi teoria sa privind modelarea matematică şi psihologică a profesiunilor şi activităţilor. De reţinut este faptul că, după atâta foraj instrumentat matematic în abisurile psihoneurofiziologice ale omului, la sfârşitul vieţii „pentru el psihicul rămânea o enigmă universală" (Pavel Mureşan). Dintre scrierile sale, citâm: *Teoria orientării şi selecţiei profesionale* (1930); *Deformările psihice. Teorie relativistă a sistemelor psiho-fizice, expusă în ipoteza câmpurilor somatice neomogene* (1935); *Introducere în ştiinţa organizării şi a criticii* (1941); *Legea intensităţii, stabilită pe baza teoriei ionice a excitaţiei* (1956); *Stereotipul dinamic la om* (1957); *Bazele biofizice ale legii intensităţii şi generalizarea legii Weber-Fechner* (1960); *Sistemul temperamental şi diagnosticarea lui* (1974).

ZGOMOT, complex sonor nearmonios, supărător sau dezagreabil.

Zgomotul are efecte asupra urechii interne, asupra creierului şi a întregului organism. Ca urmare a lucrărilor lui Rainag şi Wittemack, s-a putut demonstra experimental că zgomotele, mai ales cele ascuţite, care acţionează ca nişte multiple agresiuni repetate, produc leziuni ale terminaţiilor nervoase ale nervului auditiv. Cazangiii pierd, în 10 ani, 50% din acuitatea lor auditivă, iar în 20 de ani pierderea se ridică de 80%. Zgomotul face să crească

presiunea cerebrală, modifică ritmul cardiac şi pe cel respirator, duce la tulburări digestive şi, după unii, ar fi o cauză a arteriosclerozei. Pe plan psihic, efectele sale se fac simţite prin scăderea puterii de concentrare şi de atenţie: la funcţionarii de birou supuşi unor zgomote discontinui, erorile sunt cu 37% mai numeroase decât de obicei. Chiar şi la muncitorii manuali scade randamentul (cu 33% începând cu cea de a patra oră de muncă, într-o uzină în care funcţionează un ciocan pneumatic). După G. Friedmann, zgomotul provoacă, de asemenea, nelinişte şi tristeţe; el este o cauză de astenie.

Nu toate zgomotele sunt nocive; unele dintre ele sunt chiar utile (unele sunete ritmate şi de slabă intensitate facilitează executarea operaţiilor de muncă). Nocive sunt zgomotele discontinui, neregulate, intense sau greu de localizat, datorate manipulării de maşini şi aparate (motocicletă, aparate de radio sau televiziune).

Zgomotul ameninţă sănătatea publică şi, în Franţa, duce la pierderea a 200 milioane de ore de muncă pe plan naţional, adică mai mult decât pierderile pricinuite de totalitatea bolilor sociale. Potrivit datelor Casei naţionale de asigurări în caz de boală (1988), s-au identificat 1 269 afecţiuni provocate de zgomot. Cât despre costul economic şi social al daunelor provocate de sonoritatea nocivă (accidente de muncă', retardări şcolare sau depreciere financiară a proprietăţilor), acesta a fost evaluat, în 1983, la aproximativ 100 miliarde de franci.

ZONĂ EROGENĂ, parte a corpului a cărei stimulare determină o plăcere sexuală.

Aproape întreaga suprafaţă corporală este susceptibilă de a deveni erogenă, dar unele regiuni sunt erogene prin excelenţă: gura, sânii, părţile genitale şi zona anală. Aceasta se datorează faptului că sexualitatea, diferenţiindu-se lent de o tensiune difuză, prezentă încă de la naştere, se localizează, în cursul creşterii, mai întâi la gură, apoi la anus, pentru ca în final să se aşeze organelor genitale.

ZOOFOBIE, frică de animale.

Această fobie este adesea vestigiul angoaselor infantile. Persistenţa zoofobiei la vârsta adultă constituie, de obicei, o manifestare nevrotică. în acest caz animalele sunt alibiul care permite unei angoase intense (datorate, în general, refulării impulsiilor sexuale şi agresive) să se exprime.

ZOOPSIE, halucinaţie vizuală în care bolnavul vede fiare, în general hidoase sau periculoase (şerpi, păianjeni...), care îl îngrozesc.

Zoopsia este frecventă mai ales în alcoolismul cronic. Bolnavul, care îşi trăieşte cu ochii deschişi coşmarul, aleargă

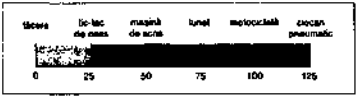

Scala zgomotelor (in decibeli)

după aceste animale ca să le prindă sau fuge de ele înspăimântat, uneori încercând chiar să sară pe fereastră spre a scăpa de ele.

ZdRGd (Beniamin), psiholog român (Răstoci, jud. Sălaj, 1916 - Cluj-Napoca, 1980).

Licenţa şi-a luat-o la Cluj (1939), iar doctoratul l-a obţinut cu o teză din domeniul zoopsihologiei (1946). Timp de patru decenii a fost cadru didactic la Universitatea Babeş-Bolyai. Cercetări în special în domeniul factorilor procesului învăţării. Scrieri: *Acţiune şi motivaţie* (1968); *Riscul - factor motivaţional* (1969); *Determinismul psihologic* (197 \); *Psihologia succesului şi a eşecului* (1972); *Aptitudinile* (1972), în colaborare cu Al. Roşea; *Explorarea şi formarea personalităţii sub aspect afectiv-motivaţional (\919).*

ZVON, ştire plauzibilă dar necontrolată, legată de actualitate, care se propagă oral.

Zvonul, spune sociologul american T. Shibutani (1966), ia naştere din discuţiile între persoane neinformate care încearcă să explice un eveniment ambiguu, susceptibil de a avea importanţă. Există, însă, şi zvonuri cu totul neîntemeiate.

Zvonul se alimentează din prejudecăţi, din frică şi din nelinişti latente (J. Delumeau, 1978). El nu are viaţă decât din cauză că publicul care îl receptează şi îl propagă este de fapt principalul său artizan (J. N. Kapferer, 1987).

Zvonul a făcut obiectul a numeroase cercetări experimentale din partea unor psihologi: F.C. Bartlett (1940), G. W. Allport şi Leo Postman (1945,1947). Aceştia din urmă au demonstrat că zvonul se caracterizează prin trei tendinţe: 1) *reducţia* (cu cât zvonul se propagă mai mult, cu atât el devine mai scurt, mai concis, mai uşor de transmis); 2) *accentuarea* (detaliile reţinute sunt potenţate afectiv); 3) *asimilarea* (elementele conservate sunt reorganizate spre a forma un tot coerent, simplu, logic).

Alterările zvonurilor depind de factori afectivi (dorinţe, temeri) şi psihosociali (apartenenţa la un anumit grup), pe când difuzarea zvonurilor se supune legii lui G. T. Fechner'. Cercetările lui S. C. Dodd (1952) au demonstrat, într-adevăr, că numărul (Q) de persoane la care ajunge un mesaj variază proporţional cu logaritmul numărului (P) populaţiei în care zvonul a fost difuzat (stimularea pe individ rămânând constată): Q = a log P.

LAEDITURILE IRI ŞI UNIVERS ENCICLOPEDIC AU APĂRUT:

Bujor T. Rîpeanu, Cristina Corciovescu - Dicţionar de cinema	47.500 lei
Larousse - Dicţionar de psihiatrie	46.900 lei
Larousse - Dicţionar de psihanaliză	24.900 lei
Larousse - Dicţionar de filosofie	32.900 lei
Larousse - Dicţionar de sociologie	10.500 lei
Larousse - Dicţionar de civilizaţie musulmană	24.900 lei
Larousse - Dicţionar de civilizaţie egipteană	22.500 lei
Larousse - Dicţionarul spaţiului	32.000 lei
Jacques Derrida - Diseminarea	26.900 lei
Brice Parain - Logosul platonician	19.900 lei
Marcel Gauchet - Inconştientul cerebral	14.900 lei
Matila Ghyka - Filosofia şi mistica numărului	27.900 lei
Jeanne Ancelet-Hustache - Meister Eckhart şi mistica renană	17.900 lei
Patricia Hidiroglu - Apa divină	16.900 lei
Franţois Brune - Hristos şi Karma	17.000 lei
Georges Dumézil - Uitarea omului şi onoarea zeilor	26.900 lei
Georges Dumézil - Zeii suverani ai indo-europenilor	24.900 lei
Rudolf Steiner - Mistica. Gând uman, gând cosmic	14.900 lei
Rudolf Steiner - Evanghelia după Luca	16.900 lei
Rudolf Steiner - Omul suprasensibil în concepţia antroposofică	18.900 lei
Rudolf Steiner - Creştinismul esoteric	19.900 lei
Jeanne Guesné - Corpul spiritual	18.900 lei
Marc de Smedt - Tehnici de meditaţie	22.900 lei
Platon - Dialoguri (tiraj nou)	32.900 lei
Aristotel - Organon (voi. I)	26.900 lei
Aristotel - Organon (voi. II)	43.000 lei
Aristotel - Poetica	32.000 lei
Gaston Berger - Tratat practic de cunoaştere a omului	14.900 lei
Francis Macnab - Dorinţa sexuală	11.900 lei
Alfred Adler - Cunoaşterea omului	28.900 lei
Alfred Binet - Sufletul şi corpul	7.000 lei
Alfred Binet - Dedublarea personalităţii şi inconştientul	24.900 lei
Th. Ribot - Voinţa şi patologia ei	11.900 lei
Th. Ribot - Logica sentimentelor	7.000 lei
Karen Horney - Personalitatea nevrotică a epocii noastre	22.900 lei
Frieda Fordham - Introducere în psihologia lui C.G. Jung	19.900 lei
Leonard Gavriliu - Inconştientul în viziunea lui Lucian Blaga	14.900 lei

Leonard Gavriliu - Mic tratat de sofistică	4.900 lei
Petru Creţia - Norii	7.500 lei
Vasile Tonoiu - în căutarea unei paradigme a complexităţii	11.900 lei
William Shakespeare - Regele Lear	16.900 lei
William Shakespeare - Macbeth	16.830 lei
William Golding - Oameni de hârtie	15.900 lei
Iris Murdoch - Dilema lui Jackson	24.900 lei
Kazuo Ishiguro - Amintirea palidă a munţilor	22.900 lei
Eugen Simion - Dimineaţa poeţilor	30.000 lei
Tudor Opriş - Zoologia	14.900 lei
Copacul fermecat - Poveşti	3.500 lei
Mihai Retegan, Cornel Lungu - 1956 - Explozia	13.900 lei
Andrei Avram - Contribuţii etimologice	10.000 lei
* * * - Lichidarea lui Marcel Pauker	6.000 lei
Album - Berthelot şi România	10.000 lei
Luminiţa Bădeliţă - Analiză matematică pentru clasa a XII-a	3.900 lei

LA EDITURILE IRI ŞI UNIVERS ENCICLOPEDIC VOR APĂREA:

Larousse - Dicţionar de psihologie	37.900 lei
A T Mann - Principiile reincarnării	17.500 lei
I. Kant - Critica raţiunii pure	
Th. Ribot - Memoria şi patologia ei	
Vladimir Jankélévitch - Ireversibilul şi nostalgia	

Comandând prin poştă o carte apărută la una din editurile
IRI sau UNIVERS ENCICLOPEDIC
obţineţi o reducere de:

15%

Pentru comenzi cu o valoare mai mare de 60 000 lei obţineţi o reducere de:

20%

Costul expedierii prin poştă e suportat de edituri.

Adresa: CP 33-2, Bucureşti, România

Tiparul executat la R.A. „Monitorul Oficial"